

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Смелянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри
обліку і аудиту Чорноморського державного університету
імені Петра Могили

Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з нау-
кової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ
«Інститут економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чор-
номорського державного університету імені Петра Могили
Гайдучський І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри
Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Ака-
демії муніципального управління

Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник
освіти України

Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київ-
ського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, за-
відуючий кафедрою політичних систем Університету імені
Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан
факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступ-
ник декану факультету політичних наук та журналістики
Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри
Академії митної служби України

Кальниць Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри пар-
ламентаризму та політичного менеджменту Національної
академії державного управління при президентіві України

Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор ка-
федри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри дер-
жавної служби Чорноморського державного університету
імені Петра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Пол-
тавського університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри
Дніпропетровського державного аграрного університету

Сорока С.В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого сам-
оврядування, регіонального розвитку та політичної аналі-
тики Чорноморського державного університету імені Пет-
ра Могили

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат
України

Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і
технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва Украї-
ни, к.т.н., доцент

Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів
оподаткування і підприємництва Вінницького інституту кон-
струювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 7 квітень 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ЕКОНОМІКИ*

*(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13.07.2015)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський державний університет імені
Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позиції авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 12.04.18 р.

Підписано до друку 12.04.18 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 22,2.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1204/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри об-
ліку і аудиту Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної робо-
ти, управління і педагогіки Чорноморського державного уні-
верситету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з науко-
вої роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової робо-
ти Чорноморського державного університету імені Петра Мо-
гили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського державно-
го університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії
муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, заві-
дуючий кафедрою політичних систем Університету імені Ада-
ма Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан фа-
культету політичних наук та журналістики Університету імені
Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник
декана факультету політичних наук та журналістики Універ-
ситету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри
місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політич-
ної аналітики Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Ака-
демії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парла-
ментаризму та політичного менеджменту Національної ака-
демії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафед-
ри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморсько-
го державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили
Мищенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публіч-
ного управління та адміністрування Інституту підготовки
кадрів державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри дер-
жавної служби Чорноморського державного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсь-
кого університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпро-
петровського державного аграрного університету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого само-
врядування, регіонального розвитку та політичної аналітики
Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 7 квітень 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський державний університет імені

Петра Могили,

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 12.04.18 р.

Підписано до друку 12.04.18 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 22,2.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення №1204/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 7 квітень 2018 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Прокопенко Н. С., Фененко П. О., Тимошенко А. О.

Оподаткування криптовалютного бізнесу: реалії і перспективи 5

Тульчинська С. О., Кириченко С. О., Бут А. В.

Перешкоди розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України 11

Мурована Т. О.

Сучасний стан та тенденції інвестування у розвиток відновлюваних джерел енергії 15

Каут О. В., Дунайчук С. М.

Аналіз типових інвестиційних стратегій промислових підприємств 20

Корнілова В. В.

Практичний аспект застосування інновацій у туристичному бізнесі 25

Панченко В. Г.

Національні економічні інтереси як домінанта трансформації змістовного наповнення політики протекціонізму та його еволюційного руху в бік неопротекціонізму 31

Макогон В. Д.

Стратегічні пріоритети бюджетної політики в умовах інституційних перетворень 38

Краснова О. І., Плужнікова Т. В.

Особливості механізму державного регулювання сфери охорони здоров'я 46

Герасимович І. А.

Організація облікової політики сучасного підприємства 49

Постол А. А.

Соціально-економічна сутність, особливості функціонування й стратегії конкурентоспроможного розвитку великих аграрних підприємств 54

Круковська О. В.

Удосконалення обліку, інвентаризації та контролю наявності та руху виробничих запасів на підприємствах 58

Третьяк Д. Д., Руденко А. О.

Страховання від нещасних випадків у провідних країнах світу: перспективи адаптації в Україні 62

Салаєв Кянан

Європейський досвід формування системи економічної безпеки та можливості його використання в Азербайджанській республіці 67

Лизогуб М. М.

Технологічна модернізація фінансової системи України в умовах економічних перетворень 72

Поленніков М. О.

Підхід до формування державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки 77

Кучеренко Ю. А.

Особливості інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств 82

Державне управління

Васильєва О. І., Васильєва Н. В.

Концептуальні засади впровадження SMART-технологій сталого розвитку територіальних громад 86

Черкаська В. В.

Класифікація чинників сталого розвитку аграрного сектору 90

Качний О. С.

Бюджетний механізм як інструмент соціально-економічного розвитку регіону 94

Гбур З. В.

Актуальні гібридні загрози економічній безпеці України 97

Козловський Є. В., Ткаченко Т. І.

Проблеми правового регулювання електронної комерції на туристичному ринку 101

Кравець І. В., Якобчук В. П., Іванюк О. В.

Глобальна архітектура інститутів публічного управління та адміністрування 105

Миколаєць А. П.

Тенденції взаємовпливу місцевого самоврядування та громадськості в системі публічного управління 110

Мазій І. В.

Аналіз нормативно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні 114

Солоннікова І. М.

Формування політики благоустрою населених пунктів 119

Павловська А. О.

Наукове обґрунтування дефініції "район" 126

Кожевніков А. Ю.

Газова сфера України в 2017 році та її державне регулювання 132

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 7 / 2018

CONTENTS:

Economy

Prokopenko N., Fenenko P., Tymoshenko A. CRYPTO-CURRENCY TAXATION: REALIAS AND PROSPECTS	5
Tylchynska S., Kyrychenko S., But A. OBSTACLES ON THE WAY OF DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINIAN ENTERPRISES	11
Murovana T. CURRENT SITUATION AND INVESTMENT TRENDS IN DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY SOURCES	15
Kaut O., Dunaychuk S. ANALYSIS OF TYPICAL INVESTMENT STRATEGIES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES	20
Kornilova V. THE PRACTICAL ASPECT OF INNOVATIONS' APPLICATION IN THE TOURISM BUSINESS	25
Panchenko V. NATIONAL ECONOMIC INTERESTS AS A DOMINANT FOR TRANSFORMATION OF THE ESSENTIAL MEANING OF PROTECTIONIST POLICY AND ITS TOWARDS NEO-PROTECTIONISM	31
Makogon V. STRATEGIC PRIORITIES OF FISCAL POLICY IN THE CONTEXT OF INSTITUTIONAL REFORMS	38
Krasnova O., Pluzhnikova T. PECULIARITIES OF THE STATE REGULATION MECHANISM OF HEALTH	46
Herasymovych I. ORGANIZATION OF ACCOUNTING POLICIES OF THE MODERN ENTERPRISE	49
Postol A. SOCIO-ECONOMIC ESSENCE, PECULIARITIES OF FUNCTIONING AND STRATEGY OF COMPETITIVE DEVELOPMENT OF LARGE AGRARIAN ENTERPRISES	54
Krukovskaya O. IMPROVEMENT OF ACCOUNTING, INVENTORY AND CONTROL OF THE AVAILABILITY AND MOVEMENT OF INVENTORY AT ENTERPRISES	58
Tretiak D., Rudenko A. ACCIDENT INSURANCE IN LEADING COUNTRIES: PERSPECTIVES IN UKRAINE	62
Salayev Kanan EUROPEAN EXPERIENCE IN THE FORMATION OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY AND THE POSSIBILITY OF ITS USE IN AZERBAIJAN REPUBLIC	67
Lyzohub M. TECHNOLOGICAL MODERNIZATION OF THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE IN TERMS OF ECONOMIC TRANSFORMATION	72
Poliennikov M. APPROACH TO THE FORMATION OF A STATE STRATEGY FOR SOCIO-ORIENTED ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY	77
Kucherenko Yu. FEATURES OF INVESTMENT ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	82

Public administration

Vasylieva O., Vasylieva N. CONCEPTUAL PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION SMART-TECHNOLOGIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES	86
Cherkaska V. CLASSIFICATION OF FACTORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR	90
Kachniy O. BUDGET MECHANISM AS AN INSTRUMENT FOR SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE REGION	94
Hbur Z. ACTUAL HYBRID THREATS OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE	97
Kozlovskiy Ye., Tkachenko T. THE PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF E-COMMERCE IN THE TOURISM MARKET	101
Kravets I., Yakobchuk V., Ivanyuk O. THE GLOBAL ARCHITECTURE OF PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION INSTITUTES	105
Mikolaets A. TRENDS OF INTEROPERABILITY OF LOCAL GOVERNMENT AND PUBLIC ADMINISTRATION IN THE PUBLIC ADMINISTRATION MANAGEMENT SYSTEM	110
Mazyi I. ANALYSIS OF NORMATIVE LEGAL SUPPLY OF VOLUNTEER ACTIVITY IN UKRAINE	114
Solonnikova I. FORMATION OF POLITICS OF HOLIDAYS OF POPULATION ITEMS	119
Pavlovska A. SCIENTIFIC SUBSTANTIATION OF THE DEFINITION OF "DISTRICT"	126
Kozhevnykov A. THE GAS FIELD OF UKRAINE IN 2017 AND ITS STATE REGULATION	132

УДК 336.02

Н. С. Прокопенко,
 д. е. н., професор кафедри фінансів, обліку та оподаткування,
 ПВНЗ "Європейський університет", м. Київ
 П. О. Фененко,
 к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування,
 ПВНЗ "Європейський університет", м. Київ
 А. О. Тимошенко,
 к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування,
 ПВНЗ "Європейський університет", м. Київ

ОПОДАТКУВАННЯ КРИПТОВАЛЮТНОГО БІЗНЕСУ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

N. Prokopenko,
 Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Finance, Accounting and Taxation,
 PHEE "European University", Kyiv
 P. Fenenko,
 Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Taxation,
 PHEE "European University", Kyiv
 A. Tymoshenko,
 Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Taxation,
 PHEE "European University", Kyiv

CRYPTO-CURRENCY TAXATION: REALIAS AND PROSPECTS

Статтю присвячено необхідності модернізації податкової системи з врахуванням викликів, що продукує цифрова економіка. Розкрито сутність явища "криптовалюти" та діяльності, пов'язаної з її набуттям. Проаналізовано правові та податкові аспекти регулювання криптовалютної діяльності в різних країнах світу. Виокремлено аспекти міжнародного досвіду цієї царини, що доцільно використовувати у вітчизняній практиці задля підвищення ефективності податкової системи. Розкрито обов'язкові елементи податку на прибуток в разі його стягнення при здійсненні криптовалютної діяльності. Запропоновано механізм, що дозволить податковим органам недопускати тінізації такого сегменту комерційної діяльності.

The article about the necessity to modernize the tax system taking into account the challenges posed by the digital economy. The essence of the phenomenon of "crypto currency" and activities associated with its acquisition are revealed. The legal and tax aspects of regulation of cryptocurrency activity in different countries of the world are analyzed. The aspects of international experience in this area are set out, which are expedient to use in domestic practice in order to improve the efficiency of the tax system. Compulsory elements of the income tax are disclosed in the event of its collection in case of crypto currency operations. A mechanism is proposed that will provide the tax authorities not to allow shadowing of such a segment of commercial activity.

Ключові слова: система оподаткування, цифрова економіка, криптовалюта, майнингова діяльність, прибуткові податки, елементи податку, детінізація.

Key words: taxation system, digital economy, cryptocurrency, mining activity, income taxes, tax elements, unshadowing process.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Упродовж останніх чотирьох років у світі відбуваються жваві дискусії щодо сутності, природи, значимості такої категорії як "криптовалюта". Попри існування гіпотез, що криптовалюта є певної мірою фінансовою пірамідою та не матиме довгої історії існування, розвинені країни світу вже розробляють та впроваджують правові

норми, що регламентують діяльність пов'язану з криптовалютами, тим самим створюють підґрунтя для залучення додаткових податкових надходжень до бюджетів країн. Разом з тим Україна залишається осторонь загальносвітових тенденцій, демонструючи незрілість влади та управлінських структур до реагування на виклики сучасної цифрової економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Питання необхідності змін та удосконалення податкової системи України, напрями реорганізації вітчизняної податкової служби, існуючі проблеми та недоліки фіскальної політики в цілому висвітлюються в працях багатьох українських науковців, зокрема: В. Андрущенко, З. Варналія, В. Мельника, В. Опаріна, Л. Тарангул, А. Федосова, Л. Шаблістої та багатьох інших. Проте, нині недостатньо висвітлені питання змін у чинній податковій системі країни з врахуванням викликів цифрової економіки та майже відсутні наукові рекомендації щодо питання оподаткування криптовалют в Україні.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз такого явища цифрової економіки, як криптовалюта та розробка практичних рекомендацій щодо оподаткування діяльності пов'язаною з нею.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Категорія "криптовалюта" є новою та ще майже не розкритою у фінансовій науці, тому вважаємо доцільним перш за все висвітлити саме трактування криптовалют та діяльності, щодо її отримання. Такий термін почав розповсюджуватися у 2011 р., після публікації у виданні Forbes статті щодо існування біткоїну — різновидності криптовалюти [1].

Криптовалюта, або іншими словами цифрові гроші, в основі якої лежить технологія криптографії, тобто шифрування даних. Така валюта не має фізичного вигляду, а існує тільки в електронному вигляді, тобто є комп'ютерним кодом. Її основними характеристиками є анонімність, децентралізація та захищеність. Криптовалюта забезпечує зручний та швидкий спосіб проведення анонімних транзакцій з високим рівнем захищеності даних, при цьому без участі банківських установ та без сплати комісії за проведення платежів.

Головними ознаками такої валюти є такі: її емісія не входить до компетенції центрального банку, при цьому розмір емісії залежить виключно від особливостей системи, в якій вона існує; курс такої валюти не має зв'язку з економікою будь-якої країни, а встановлюється виключно ринковим шляхом, тобто залежить від попиту на неї; безпечність зберігання та проведення розрахунків, оскільки всі операції з криптовалютами є незворотніми, та при їх виконанні використовуються унікальні комп'ютерні коди, які фізично неможливо відстежити.

Наразі в світі налічується близько 2000 криптовалют, проте найбільш вартісними є біткоїн (Bitcoin, перша криптовалюта), лайткоїн (Litecoin), ефіріум (Ethereum), пиркоїн (Peercoin), ениксти (NXT). Капіталізація ринку криптовалют в середині 2017 року становила понад 90 млрд доларів при істотному домінуванні біткоїнів (понад 40 млрд доларів) та ефіріуму (понад 25 млрд доларів).

Найбільш поширеним способом отримання такої валюти є майнинг — діяльність з набуття такої валюти або її генерації (від англ. слова to mine — видобувати). Суть такого процесу з технічної точки зору зводиться

до того, що за допомогою спеціального обладнання (потужностей комп'ютерних процесорів, відеокарт, спеціалізованих інтегральних схем) відбувається вирішення криптографічних завдань різної складності. Метою такого процесу є добір цифрового підпису, що формує закритий блок. У результаті майнер отримує винагороду та починає формуватися новий блок.

Цифрова валюта вважається унікальною комбінацією цифр, отриманої в результаті складних математичних обчислень та алгоритмів.

З економічної точки зору в результаті майнингу відбувається нагромадження цифрового капіталу у вигляді різних цифрових монет, вартість яких виражається, як правило, у доларовому еквіваленті. Генерування цифрових монет у підсумку має цілком реальний фізичний грошовий результат, а отже, така діяльність має ознаку прибутковості.

Для України виникнення явища "криптовалюта" та діяльності з її набуття означає те, що для держави з'явилось принципове нове джерело, що може бути оподатковане. При чому таке джерело є високоліквідним, а відтак виважена податкова політика в цій сфері здатна забезпечити додаткові надходження до державного бюджету у вигляді податків. Відтак завданням податкової системи на сучасному етапі розвитку економіки має бути продукування адаптивної функції, тобто мати здатність оперативно реагувати на об'єктивні обставини сьогодення, мобілізувати ресурси на розробку та впровадження заходів, які сприятимуть розширенню бази оподаткування задля забезпечення функціонування видаткової частини бюджету країни.

Перш ніж надавати пропозиції щодо адаптивності вітчизняної податкової системи до викликів цифрової економіки, на наш погляд, буде доречним розглянути досвід передових країн світу, які вже відреагували на зміни, що формує нова економіка, та почали розробляти та впроваджувати податкові норми щодо оподаткування криптовалютних операцій, ґрунтуючись на визначеному правовому статусі криптовалют та законодавчих вимогах до ведення криптовалютного бізнесу.

Нині безумовним лідером криптовалютної інтеграції та найбільш сприятливою юрисдикцією для ведення криптовалютного бізнесу є Великобританія, де ще у 2014 році урядом країни було визначено, що криптовалюта не є валютою або грошами, а відтак не може регулюватися нормами фінансового законодавства Великобританії, а також не підпадає під дію Закону Великобританії про легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [2].

Дохід, отриманий фізичними особами на території Великобританії від транзакцій з криптовалютами, обкладається податком на доходи фізичних осіб на загальних підставах. Компанії, при отриманні прибутку в криптовалюті в межах Сполученого Королівства, обкладаються корпоративним податком на загальних підставах. Крім того, в залежності від ситуації дохід (прибуток) суб'єкта господарювання оподатковується на приріст капіталу.

ПДВ стягується з постачальників будь-яких товарів або послуг, оплата за які здійснюється в біткоїнах або інших криптовалютах в межах Великобританії. Вартість

поставки товарів і послуг, з яких ПДВ підлягає утриманню, буде визначатися у фунтах стерлінгів еквівалентно вартості товарів і послуг в криптовалюті за курсом на момент угоди [3].

Дохід, отриманий в результаті майнингу цифрових грошей та їх подальший обмін на фунт стерлінг або іншу валюту не є об'єктом оподаткування податком на додану вартість (ПДВ). Звільняються від сплати ПДВ здобувачі криптовалют для інших видів діяльності (крім видобутку таких валют) як-от наприклад, надання послуг у зв'язку з верифікацією окремих транзакцій, за якими пройшли спеціальні транзакції. Не стягується ПДВ й в разі сплати комісійних витрат (у будь-якій формі), зроблені в частині не покритій вартістю криптовалют для організації або проведення будь-яких транзакцій з криптовалютами [4].

У країнах Європейського Союзу існують певні особливості в правовому регулюванні як традиційного, так і криптовалютного бізнесу на національному рівні. Наразі жоден з регуляторів Європейського Союзу не прийняв будь-яких спеціальних правил регулювання криптовалютної діяльності. Органи ЄС використовують термін "віртуальна валюта" замість терміну "криптовалюта". При цьому вона розглядається в тому числі як засіб платежу. У директиві Єврокомісії висвітлено пропозицію щодо впровадження додаткового регулювання для діяльності криптовалютних бірж і провайдерів криптовалютних гаманців. Водночас згідно з роз'ясненнями Європейського центрального банку цифрова валюта — це засіб обміну, а не платежу, та не є ні грошима, ні валютою [5].

Порядок оподаткування криптовалют та операцій з ними регулюється у відповідності до національного законодавства кожної держави-члена ЄС в залежності від природи криптовалютної операції. При цьому, як правило, цифрова валюта в цілях оподаткування розглядається як нематеріальний актив або товар, а не як валюта або гроші. Операції з купівлі та продажу криптовалют за традиційні фіатні валюти не обкладаються податком на додану вартість.

У Норвегії, Фінляндії і Німеччині криптовалюта оподатковується на приріст капіталу та податком на багатство. У Болгарії цифрова валюта розглядається як фінансовий інструмент та обкладається відповідним податком. В Австрії криптовалюта розглядається податковими органами як нематеріальний актив, а її майнинг — як операційна діяльність. Отже, дохід, отриманий в результаті її відчуження, обкладається прибутковим податком [6].

У 2018 році у Німеччині криптовалюта офіційно визнана валютою. Віртуальна валюта (криптовалюта, така як біткоіни) прирівнюється до юридичних засобів платежу, якщо використовується учасниками транзакцій як альтернативний договірний і негайний спосіб оплати, і не має ніякої іншої мети крім використання в якості способу оплати.

В Ізраїлі криптовалюти обкладаються податком на приріст капіталу, що сплачують приватні інвестори у розмірі 25%; податок на додану вартість у розмірі 17% сплачують криптобіржі; діяльність трейдерів та майнерів також підпадає під оподаткування податком на додану вартість в розмірі 17% [7].

Досить ефективною є податкова політика Канади щодо оподаткування криптовалютної діяльності. Оплата товарів чи послуг за допомогою цифрових грошей підлягає оподаткуванню як бартерна угода. Крім того, при продажі криптовалют стягується податок на доходи, податок на прибуток або ж податок на приріст капіталу.

Криптовалюта, отримана в результаті майнингу, який здійснювався в комерційних цілях, оподатковується прибутковим податком. Визначення комерційної складової проводиться окремо в кожному конкретному випадку. Також підлягає оподаткуванню заробітна плата, отримана у криптовалюті [8].

Правове регулювання цифрових валют у США не менш складне, ніж в Європі, оскільки цивільні відносини, пов'язані з криптовалютою, регулюються не тільки федеральним правом, а й правом штатів. Криптовалютна діяльність підлягає ліцензуванню, якщо така вимога встановлена правом штатів. Цифрова валюта розглядається одночасно як гроші (їх аналог), як власність та як біржовий товар.

Відповідно до податкового законодавства країни об'єктами федерального податку на дохід та податків на заробітну плату є заробітна плата, що виплачується працівникам у криптовалюті. Платежі за послуги контрагента за цивільно-правовим договором у цифровій валюті також оподатковуються. Характер прибутку або збитків від продажу або обміну криптовалют залежить від того, чи є віртуальна валюта основним активом платників податків. Інформація про платежі в криптовалюті повинна подаватися до податкових органів. Доходи, отримані фізичною особою в криптовалюті та інші об'єкти оподаткування повинні бути задекларованими у докладах [9].

У Японії криптовалюта визнається цінністю, подібною до активів (asset-like values). При цьому цифрова валюта не вважається законним платіжним засобом, а визнається засобом обміну, за допомогою якого можна придбати товари, послуги або законні платіжні засоби. Цифрові гроші та операції з ними підлягають оподаткуванню у відповідності до стандартних правил: дохід, отриманий фізичною особою в якості криптовалюті, підлягає оподаткуванню податком на дохід; прибуток юридичної особи в цифровій валюті оподатковується податком на прибуток; при здійсненні операцій з продажу криптовалюті стягується податок на споживання (аналог податку на додану вартість) [10].

У Китаї не вироблено остаточного підходу до правового регулювання криптовалютних операцій, при тому що саме у цій країні знаходиться один з найбільш швидкозростаючих фінансово-технічних ринків у світі. Криптовалюта визнається віртуальним товаром, а не валютою. Чинне законодавство Китаю не містить будь-яких спеціальних правил оподаткування криптовалют та операцій з ними. Оподаткування здійснюється відповідно до стандартних для товарів правил: операції з криптовалютою обкладаються податком на прибуток, прибутковим податком та податком на приріст капіталу, а її продаж може обкладатися податком на додану вартість [11].

У країнах Латинської Америки цифрові валюти є достатньо популярними. У Венесуелі криптовалюта роз-

глядається як майно, а не як валюта. Разом з тим, у відповідності до законодавства Аргентини, криптовалюта не є національною валютою, але може розглядатися як гроші, товар або майно.

У Бразилії, з метою оподаткування криптовалютних транзакцій, Федеральна податкова служба розглядає цифрові гроші як фінансовий актив. У Колумбії криптовалюта не визнається валютою та законним платіжним засобом. У Еквадорі та в Болівії криптовалюта офіційно заборонена [12].

Як свідчить аналіз правового визначення та податкової регламентації криптовалют та діяльності, що з ними пов'язана, в країнах світу триває процес розробки та опрацювання нормативно-правової бази цієї царини, проте в цілому найбільш розвинені економіки світу демонструють тенденцію до прагнення налагодження механізму оподаткуванням задля підвищення ефективності податкової політики країн в цілому.

Щодо правових рамок такої діяльності, в Україні нині відсутній будь-який нормативно-правовий акт, де було б встановлено норми та правила ведення такого роду комерційної діяльності. Криптовалюта не визнається грошами з точки зору національного законодавства. У 2014 році Національним банком України було заявлено, що віртуальна валюта є грошовим сурогатом, який не забезпечений реальною вартістю, і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це суперечить нормам українського законодавства [15].

Наразі зареєстрований законопроект від 6 жовтня 2017 року "Про обіг криптовалюти в Україні" [14]. Проектом закону передбачається, що криптовалюта є програмним кодом, який є об'єктом власності і може виступати засобом міни. Дані про такий код вносяться і зберігаються в системі блокчейн в якості "облікових одиниць". Таким чином, законопроект пропонує поняття "купівля / продаж" замінити терміном "обмін", проте не обмежуючи використання криптовалют.

Водночас документ передбачає створення в Україні криптовалютних бірж, де громадяни матимуть змогу легально обмінювати власну криптовалюту на електронні гроші, цінні папери або валютні цінності, однак при цьому втрачаючи право анонімності на проведення таких операцій. Передбачається, що порядок створення та діяльності таких бірж повинен врегулюватися Національним банком України. При цьому в зобов'язання біржі неодмінно повинні будуть закладені повний моніторинг всіх операцій, а також ідентифікація і персоніфікація суб'єктів криптовалютних операцій.

Також законопроектом передбачається введення оподаткування всіх без винятку операцій з криптовалютами. Отримана в результаті майнингу винагорода визнаватиметься об'єктом оподаткування, відтак фізична особа-майнер повинна буде сплатити до бюджету 18% податку на доходи фізичних осіб та 1,5% військового збору. Однак документом не визначено правила розрахунку бази оподаткування [14].

Окрім того, законопроект передбачає наділення НБУ повноваженнями щодо врегулювання криптовалютної діяльності в Україні, що суперечить конституційним нормам, якими закріплено, що виключно гривня є грошовою одиницею держави, стабільність якої має

забезпечувати НБУ. Оскільки криптовалюта не є валютою, відтак перебуває поза його компетенцією по регулюванню і контролю емісії.

Відповідно законопроект потребує подальшого доопрацювання, оскільки в ньому є некоректні визначення та поняття з технічної точки зору. Законопроектом має бути визначено: природу криптовалюти, основних учасників ринку, види здійснюваних ними операцій, основні принципи цієї діяльності. Також у ньому бракує наявність переліку необхідних поправок та доповнень до Податкового, Цивільного, Кримінального, кодексів та взаємопов'язаних законодавчих актів та відсутня регламентація майнингової діяльності.

Поряд з цим, уряд країни має реагувати на практичні аспекти використання криптовалют, що наразі диктуються суспільством, оскільки вже існує практика розрахунків за товари чи послуги у криптовалюті, відповідно логічним буде офіційно закріпити за такою валютою визнання її аналогом засобу платежу, за прикладом розвинених країн світу (Японії, Німеччини). Оскільки наразі без офіційного нормативного закріплення визнання криптовалют платіжним засобом, угоди купівлі-продажу, що відбулися у криптовалютах в Україні, можуть визнаватися недійсними та шахрайськими.

Окрім правового врегулювання криптовалюти та діяльності пов'язаної з нею, постає питання розробки заходів податкової площини, що забезпечить виконання основних принципів, зокрема принципу загальності оподаткування. Згідно з нормами чинного податкового законодавства України дохід, отриманий на території країни, має бути задекларованим та з такого доходу мають бути сплачені податки. Ухилення від сплати податків є правопорушенням і загрожує притягненням винних до адміністративної та кримінальної відповідальності [13]. У той же час допоки відсутнє офіційне визнання статусу криптовалют та не визначено правову регламентацію щодо діяльності пов'язаної з її набуттям, відповідно й адмініструвати операції з криптовалютами, фактично, неможливо.

У разі правового визначення та закріплення статусу криптовалют, держава може йти шляхом розвинених країн світу, застосовуючи стандартні правила оподаткування, а саме: дохід фізичної особи, отриманий у вигляді цифрової валюти, оподатковується за стандартною ставкою 18%, а прибуток юридичних осіб — у залежності від системи оподаткування такої особи. В разі, якщо криптовалюта на законодавчому рівні буде прирівнюватися до товару, відповідно операції з купівлі-продажу стануть об'єктом оподаткування податком на додану вартість.

При чому слід розуміти, що майнингова діяльність по суті може підпадати під контроль та оподаткування лише тоді, коли в результаті такої діяльності згенерована криптовалюта буде в подальшому обмінена на фізичні валюти, або торгуватися на спеціалізованих біржах, оскільки за своєю суттю майнинг — не є емісією, а фактично — товаровиробництвом, виробництвом цифрового нематеріального активу.

Окрім того, постає питання обчислення бази оподаткування в результаті майнингової діяльності. База оподаткування в такому випадку буде визначатися так:

від доходу, отриманого в результаті майнингової діяльності слід віднімати витрати, понесені в результаті такої діяльності.

Під доходами майнингової діяльності слід розуміти кількість згенерованих криптовалют, помножену на середньомісячний курс обміну видобутої криптовалюти в залежності від її різновиду.

До витрат, понесених у результаті такої діяльності, доречно буде зараховувати витрати на оплату електроенергії, витрати на оренду приміщення, витрати на оплату інших комунальних послуг, витрати на заробітну плату, амортизаційні витрати.

Оскільки за своєю сутністю майнингова діяльність є цілодобовою, генерація криптовалюти відбувається кожну секунди роботи ASIC-машини, тому податковий (звітний) період доречно встановлювати терміном у один місяць задля недопущення ухилення від сплати прибуткових податків або їх мінімізації.

У разі закріплення у Податковому кодексі положень щодо оподаткування майнингової діяльності, відповідно необхідним буде розробка спеціальної форми звітності для суб'єктів господарювання, які займаються такою діяльністю.

Водночас виникає не менш важливе питання щодо оперативного моніторингу та контролю з боку податкових органів щодо ведення майнингової діяльності та отримання прибутків з неї фізичними та юридичними особами, оскільки анонімність ведення таких операцій є одним з ключових пріоритетів (усі транзакції можна відстежити, але без ідентифікації учасників).

Ведення обов'язкового декларування доходів фізичних осіб, за прикладом розвинених країн світу — може бути шляхом до вирішення такої проблеми. З іншого боку, задля недопущення ухилення від сплати податків у результаті майнингової діяльності, Фіскальна служба України має розробити механізм детінізації такого виду діяльності. Такий механізм зводиться до простого: для майнингової діяльності потрібне спеціальне обладнання — ASIC-машина (application-specific integrated circuit), — інтегральна схема, спеціалізована для вирішення конкретного завдання. На відміну від інтегральних схем загального призначення, спеціалізовані інтегральні схеми застосовуються в конкретному обладнанні і виконують обмежені функції, характерні тільки для даного пристрою. Певним недоліком роботи такої ASIC-машини є значне споживання електричної енергії. Так, ключовий показник майнер — це електроспоживання і хешрейт. Наприклад, модель S9 має хешрейт від 12 000 до 14 000 Gh/S (гигахеш за секунду). Електроспоживання: 1300—1400 Вт. Всі ці майнери ведуть видобуток за алгоритмом Script [16].

Відтак суб'єкти підприємницької діяльності, провадячи майнингову діяльність, споживають велику кількість електроенергії. Моніторинг з боку податкових органів рахунків за сплату електроенергії від компанії-постачальників дозволить реагувати та встановлювати факт майнингової діяльності.

При чому наразі серед методів оцінки тіншової економіки Міністерством економічного розвитку і торгівлі України використовується 4 методи розрахунку, серед яких є електричний метод. Джерелом вхідної інформації

для розрахунку рівня тіншової економіки є статистична звітність зареєстрованих суб'єктів господарювання, що базується на показниках бухгалтерського обліку, звітності контролюючих органів, аудиту, результатах експертної оцінки щодо обсягів тіншової економіки, вибіркового опитувань суб'єктів господарювання та обстежень домогосподарств.

Тобто споживання електроенергії прямопропорційно обсягам тіншового майнингу, при збільшенні обсягів споживання відповідно збільшуються обсяги такої прихованої діяльності. Відтак використання непрямого методу обчислення рівня тіншової економіки може бути дієвим для моніторингу майнингової діяльності.

ВИСНОВКИ

Як свідчить історія, еволюція податкової системи будь-якої країни безпосередньо пов'язана з розвитком господарських зв'язків в суспільстві. Цифра економіка та відносини, що вона продукує, породжує необхідність адекватного реагування з боку управлінських структур, зокрема й податкових органів. Визнання або невизнання криптовалюти багато в чому залежить від ступеня розвитку країни. Держави зі слабкою економікою не готові до впровадження подібних платіжних систем та не мають засобів, задля підвищення ефективності системи оподаткування за рахунок появи нового об'єкта. І навпаки, високорозвинені країни все ж прагнуть врегулювати електронні платежі, взявши їх під свій контроль, при цьому стягуючи податки.

Оскільки в Україні правовий статус криптовалют і відносин, що виникають у результаті їх використання, залишаються не визначеними, першочерговим завданням державних регуляторів є розробка та прийняття відповідних нормативно-правових актів, що забезпечили б реалізацію основних засад податкового законодавства, зокрема загальності оподаткування. Окрім того, за сучасних умов та викликів цифрової економіки податкова система поряд з завданням забезпечення фіскальної достатності має виконувати й завдання адаптивності, тобто здатності оперативно реагувати на об'єктивні обставини, мобілізувати ресурси на розробку та впровадження заходів, які сприятимуть розширенню бази оподаткування задля забезпечення функціонування видаткової частини бюджету країни.

Література:

1. Greenberg A. Crypto Currency // Forbes. — Apr. 20 / 2011 [Electronic resource] Mode of access <https://www.forbes.com/forbes/2011/0509/technology-psilocybin-bitcoins-gavin-andresen-crypto-currency.html#708eaa70353e>
2. Simmons R. Bitcoins and the law: what's the position? // Lawyer 2B, — 2014 [Electronic resource] Mode of access <https://12b.thelawyer.com/issues/12b-summer-2014/bitcoins-and-the-law-whats-the-position/>
3. Council Directive 2006/112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax // Official Journal of the European Union L 347/1, 11.12.2006.
4. Revenue and Customs Brief 9 (2014): Bitcoin and other cryptocurrencies [Electronic resource] // Gov.uk. — 03.03.2014. — Mode of access <https://www.gov.uk/>

government/publications/revenue-and-customs-brief-9-2014-bitcoin-and-other-cryptocurrencies/revenue-and-customs-brief-9-2014-bitcoin-and-other-cryptocurrencies

5. Opinion of the European Central Bank CON / 2016/ 49 [Electronic resource] // European Central Bank. — 12.10.2016. — Mode of access.

6. Bit Coins: Decrypting the Currency (Updated) [Electronic resource] // Lexology. — 30.05.2016. — Mode of access <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=d5826e83-ff04-4c09-98a1-82eb291c6196>

7. Ізраїль визначив метод оподаткування криптовалют [Електронний ресурс]. — Режим доступу <https://nachasi.com/2018/02/20/post-cryptum-tyzhden/>

8. More Guidance from the CRA on Bitcoin Activities and Transactions [Electronic resource] // Tax litigation. — 24.04.2015. — Mode of access <http://www.canadiantaxlitigation.com/category/bitcoin-2>

9. IRS Notice 2014- 21. IRS Virtual Currency Guidance [Electronic resource] // The Internal Revenue Service. — 14.04.2014. Mode of access <https://www.irs.gov/pub/irs-drop/n-14-21.pdf>

10. Diet OKs bill to regulate virtual currency exchanges [Electronic resource] // The Japan Times. — 14.06.2016. — Mode of access <https://www.japantimes.co.jp/article-expired/#.WFGw4vmLTIV>

11. China Releases First Regulatory Report on Bitcoin Businesses [Electronic resource] // Bitcoin Magazine. — 05.12.2013. — Mode of access. <https://bitcoinmagazine.com/articles/china-releases-first-regulatory-report-on-bitcoin-businesses-1386283989>

12. Каплан А. та ін. Правове регулювання кріптовалютного бізнесу // Fork log research, Axon partners, 2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://axon.partners/wp-content/uploads/2017/02/Global-Issues-of-Bitcoin-Businesses-Regulation.pdf>

13. Податковий кодекс України № 2755-17 від 02.12.2010 р. // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws>

14. Проект Закону про обіг криптовалют в Україні 7183 від 06.10.2017 // Верховна Рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684

15. Мисник Н. Чи законні біткоіни в Україні 2017 // Економічна правда [Електронний ресурс]. — Режим доступу <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/08/11/627993/>

16. Обладнання для майнінг, криптовалют 2017 ASIC і GPU ферми [Електронний ресурс]: <https://pingblockchain.com/obladnannja-dlja-majning-kriptoaljut-2017-asic-i/>

References:

1. Greenberg, A. (2011), "Crypto Currency", Forbes, available at: <https://www.forbes.com/forbes/2011/0509/technology-psilocybin-bitcoins-gavin-andresen-crypto-currency.html#708eaa70353e> (Accessed 28 Feb 2018).

2. Simmons, R. (2014), "Bitcoins and the law: what's the position?", Lawyer 2B, available at: <https://l2b.thelawyer.com/issues/l2b-summer-2014/bitcoins-and-the-law-whats-the-position/> (Accessed 28 Feb 2018).

3. European Union (2006), "Council Directive 2006/ 112/EC of 28 November 2006 on the common system of value added tax", Official Journal of the European Union, vol. 347/1.

4. Gov.uk (2014), "Revenue and Customs Brief 9 (2014): Bitcoin and other cryptocurrencies", available at: <https://www.gov.uk/government/publications/revenue-and-customs-brief-9-2014-bitcoin-and-other-cryptocurrencies/revenue-and-customs-brief-9-2014-bitcoin-and-other-cryptocurrencies> (Accessed 28 Feb 2018)

5. European Central Bank (2016), "Opinion of the European Central Bank CON/2016/49", available at: https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/en_con_2016_49_f_sign.pdf (Accessed 28 Feb 2018).

6. Lexology (2016), "Bit Coins: Decrypting the Currency (Updated)", available at: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=d5826e83-ff04-4c09-98a1-82eb291c6196> (Accessed 28 Feb 2018).

7. Nachasi (2018), "Israel has determined the method of taxation of crypto-currency", available at: <https://nachasi.com/2018/02/20/post-cryptum-tyzhden/> (Accessed 28 Feb 2018).

8. Tax litigation (2015), "More Guidance from the CRA on Bitcoin Activities and Transactions", available at: <http://www.canadiantaxlitigation.com/category/bitcoin-2> (Accessed 28 Feb 2018).

9. The Internal Revenue Service (2014), "IRS Notice 2014- 21. IRS Virtual Currency Guidance", available at: <https://www.irs.gov/pub/irs-drop/n-14-21.pdf> (Accessed 28 Feb 2018).

10. The Japan Times (2016), "Diet OKs bill to regulate virtual currency exchanges", available at: <https://www.japantimes.co.jp/article-expired/#.WFGw4vmLTIV> (Accessed 28 Feb 2018).

11. Bitcoin Magazine (2013), "China Releases First Regulatory Report on Bitcoin Businesses", available at: <https://bitcoinmagazine.com/articles/china-releases-first-regulatory-report-on-bitcoin-businesses-1386283989> (Accessed 28 Feb 2018).

12. Kaplan, A. (2017), "Legal regulation of the Crypt-Currency business", Fork log research, Axon partners, available at: <http://axon.partners/wp-content/uploads/2017/02/Global-Issues-of-Bitcoin-Businesses-Regulation.pdf> (Accessed 28 Feb 2018).

13. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax code", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws> (Accessed 28 Feb 2018).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "Draft Law on turnover cryptocurrency in Ukraine", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684 (Accessed 28 Feb 2018).

15. Mysnyk, N. (2017), "Are the law enforcement bitcoins in Ukraine in 2017?", available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/08/11/627993/> (Accessed 28 Feb 2018).

16. PingBlockchain.com (2017), "Equipment for the mining cryptocurrency in the 2017 ASIC and GPU-farms", available at: <https://pingblockchain.com/obladnannja-dlja-majning-kriptoaljut-2017-asic-i/> (Accessed 28 Feb 2018).

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018 р.

УДК 339.9.012.23+330.341

С. О. Тульчинська,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки та підприємництва,
НТУУ "КПІ імені Ігоря Сікорського", м. Київ

С. О. Кириченко,
к. е. н., доцент кафедри економіки та підприємництва,
НТУУ "КПІ імені Ігоря Сікорського", м. Київ

А. В. Бут,
магістр факультету менеджменту та маркетингу,
НТУУ "КПІ імені Ігоря Сікорського", м. Київ

ПЕРЕШКОДИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

S. Tylchynska,
Doctor of Sciences (Economics), Professor, professor of the Department of Economics and Entrepreneurship,
NTUU "KPI named after Igor Sikorsky", Kyiv

S. Kyrychenko,
Ph.D., associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship,
NTUU "KPI named after Igor Sikorsky", Kyiv

A. But,
master 1 years of study,
NTUU "KPI named after Igor Sikorsky", Kyiv

OBSTACLES ON THE WAY OF DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINIAN ENTERPRISES

У статті визначено перешкоди щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, а саме: недосконалість державного регулювання у цій сфері; непрофесійні дії органів виконавчої влади та корупція; низький рівень конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств, що призводить до того, що більшість продукції вітчизняних підприємств має сировинний характер; нестабільна політична ситуація, що супроводжується негативними соціально-економічними явищами; моральна та фізична зношеність більшої частини виробничих засобів вітчизняних підприємств тощо. Обґрунтовано, що перераховані вище фактори пояснюють високий рівень недовіри до українських підприємств з боку зарубіжних партнерів, відсутність необхідних економічних реформ, низький рівень інвестиційної привабливості та складна криміногенна ситуація лише ускладнюють непростий процес активізації зовнішньоекономічної діяльності серед вітчизняних підприємців.

The article outlines obstacles on the way of development of international economic activity of enterprises such as: imperfection of state regulation in this sphere; nonprofessional actions of executive government and corruption; low level of competitiveness of domestic enterprises, which leads to the fact that most of the products of domestic enterprises are raw materials; unstable political situation, accompanied by negative socio-economic phenomena; the moral and physical depreciation of most of the fixed assets of domestic enterprises, etc. It is substantiated that the factors mentioned above explain the high level of mistrust to Ukrainian enterprises by foreign partners. Lack of necessary economic reforms, low level of investment attractiveness and criminal situation only make more complicated the difficult process of activation of foreign economic activity among domestic entrepreneurs.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, євроінтеграція, підприємства, перешкоди розвитку.
Key words: foreign economic activity, eurointegration, enterprises, obstacles to development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні економіка як окремої країни, так і усього світу є складною багаторівневою системою, кожен елемент якої перебуває в прямій або опосередкованій взає-

модії з іншим елементом. Саме тому такий стан разом із активними глобалізаційними тенденціями, внутрішньо іманентними сучасній світовій економічній системі, робить інтеграційні процеси невід'ємною частиною цієї

системи. Наразі такі процеси разом із рівнем економічних зв'язків з іншими країнами є своєрідним детермінантом рівня розвитку держави та її економічного потенціалу [2, с. 27].

За таких умов головним чинником успіху держави на світовій арені та її економічного зростання стає зовнішньоекономічна діяльність її внутрішніх суб'єктів господарювання. Наявність стійких взаємозв'язків між країнами на базі окремих підприємств є не лише фактором розвитку їх національних економік, але й свого роду гарантією економічної безпеки, матеріальною основою якої складає тісне економічне співробітництво, що є запорукою ефективного функціонування окремих суб'єктів господарювання.

Саме тому дослідження проблем та шляхів їх вирішення у сфері здійснення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняними підприємствами є актуальним і важливим в умовах сучасних трансформацій в національній та світовій економіці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Висвітлена проблема є предметом дискусій та наукових публікацій багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Так, серед іноземних авторів роботи яких присвячені зовнішньоекономічній діяльності, слід віднести С. Брю, Ф. Котлера, Г. Клейнера та ін. Серед вітчизняних науковців слід відмітити праці О. Амоші, В. Бойка, А. Гальчинського, В. Гейця, С. Дем'яненка, А. Кандиби, С. Кваші, Л. Ліпич, А. Мокія, А. Осадчук, Д. Пудрик, П. Саблука, С. Соколенко, Л. Черчик, В. Щербак та ін. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень, недостатньо уваги приділено виокремленню проблем розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України та пошуку шляхів подолання цих проблем.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження визначення перешкод зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. Для досягнення поставленої мети було проведено досліджено стан торговельного балансу України; визначенні проблемні напрями та перешкоди розвитку зовнішньоекономічної діяльності для вітчизняних підприємств; запропоновано заходи щодо поліпшення та стимулювання здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємствами України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У першу чергу зовнішньоекономічна діяльність підприємства є окремим видом господарських відносин, котрий базується на виробничій інтеграції та кооперації, діяльністю на міжнародних ринках товарів та послуг, здійсненням імпорتنих та експортних операцій. Головна форма прояву таких відносин між окремими підприємствами полягає у складанні та дотриманні угод між партнерами з різних країн, таке співробітництво дає підприємцям можливість користуватися перевагами міжнародної кооперації, що в

свою чергу стимулює їх активний розвиток. Ступінь залучення підприємств у зовнішньоекономічну діяльність, з одного боку, є індикатором розвитку національної економіки та її стабільності в цілому, а з іншого — рівня підтримки державою такої діяльності, що проявляється у регуляторних нормах її правового поля.

Одним з головних показників, що характеризує результат зовнішньоекономічної діяльності усієї сукупності національних підприємств є сальдо торговельного балансу держави. Відповідно до даних Державного комітету статистики сальдо торговельного балансу України станом на 2014 рік складало — 4,6 млрд дол. США, 2015 — -1,7 млрд дол. США, 2016 рік — -5,8 млрд дол. США. [3].

Експорт товарів та послуг з України у 2014 р. становив 64106,8 млн дол. США, у 2015 р. відбулося падіння експорту на 27,0 % до попереднього року і становив 46804,2 млн грн У 2016 р. експорт товарів та послуг становив 45112,7 млн дол. США. Отже, починаючи з 2014 р. по 2016 р. включно експорт товарів і послуг України має тенденцію до зменшення. Щодо імпорту то у 2014 р. він становив 60750,6 млн дол. США, у 2015 р. — 42976,0 млн дол. США, у 2016 р. — 44571,1 млн дол. США [3].

Представлені показники свідчать про вкрай негативну тенденцію, щодо ступеня активності вітчизняних підприємств на зовнішніх ринках. Звичайно, це частково пояснюється економічною кризою 2013—2014 рр. в Україні та певними структурними трансформаціями в економіці, котрі її супроводжували.

Однак окрім об'єктивних причин, слід відзначити непрофесійні дії органів виконавчої влади, на які покладено обов'язки з регулювання зовнішньоекономічних відносин, здійснюваних вітчизняними суб'єктами господарювання. Варто зазначити, що при збереженні відповідної динаміки, така ситуація може стати загрозливою для економічної безпеки держави.

Слід зазначити, що всеохоплюючий процес інтеграції української економіки в економіку країн Європейського союзу несе у собі ряд ризиків та перешкод для українських підприємств, за умови їх повної переорієнтації на європейські ринки збуту товарів та послуг. Однією з перших постає проблема низького рівня конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств, це зумовлено високим рівнем стандартів якості та інших нетарифних бар'єрів, що дозволяє забезпечити європейські ринки високотехнологічною продукцією, водночас ускладнюючи умови українським товаровиробникам для виходу на ринок. Саме тому більшість продукції вітчизняних підприємств має сировинний характер разом із низьким рівнем конкурентоспроможності в порівнянні з європейськими аналогами. Така ситуація формує негативне уявлення про український підприємницький сектор у якості надійних партнерів на зовнішніх ринках.

Одним з яскравих негативних чинників, що впливає не тільки на ефективність зовнішньоекономічної діяльності, а й на усю економічну систему країни в цілому, є нестабільна політична ситуація, що супро-

воджується негативними соціальними явищами. До того ж впродовж останніх років спостерігається явне скорочення обсягів експорту та імпорту з боку українських підприємств. Така тенденція є негативним явищем в економіці і потребує прийняття державою низки важливих рішень задля уникнення циклічного спаду економіки. Одним із напрямів таких заходів є саме стимулювання зовнішньоекономічної діяльності, що дозволить досягти позитивної динаміки зовнішньоторговельного балансу та укріплення національної валюти.

Принагідно зазначимо, що сукупність загрозливих чинників, що виявляються на макроекономічному рівні здійснюють прямий вплив на суб'єктів мікроекономічного рівня, зокрема на підприємства і домогосподарства.

Одним із таких чинників є складна ситуація на сході України, зокрема у зоні проведення АТО. Тривали військові дії у даному регіоні спричинили непоправні наслідки в структурі промисловості нашої держави: зруйновані або не працюють сотні підприємств, велика частина продукції яких була наукомісткою та не мала аналогів серед розвинутих європейських країн. Внаслідок цього частина іноземних партнерів втратили власні активи та майно, що розташовувалося у цій зоні. Це є однією з причин високого рівня недовіри з боку іноземних інвесторів, з приводу вкладання грошових коштів у довгострокові великі промислові проекти. Наприклад, це можна прослідкувати за показником прямих інвестицій в Україну. У 2010 р. прямі інвестиції в Україну становили 38992,9 млн дол. США без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя. Обсяг прямих інвестицій зростав до 2014 р. і цього році становив 53704,0 млн дол. США, але починаючи з 2015 р. тенденція зростання було змінено на протилежну і у 2015 р. обсяг інвестицій становило 40725,4 млн дол. США, у 2016 р. — 36154,5 млн дол. США. На початок 2017 р. прямі інвестиції в Україну становили 37655,0 млн дол. США, що говорить про зміну негативної тенденції на протилежну, але при цьому цей обсяг не досягає обсягу залучення іноземних інвестицій 2010 р. [5].

Іншим важливим питанням є відсутність стійкої забезпеченості в ресурсах вітчизняними підприємствами, що зумовлено, складною ситуацією в енергетичному секторі, відтоком капіталу з держави, недобросовістю вітчизняних товаровиробників, що виявляється у низькій якості продукції та невчасності виконання умов договору. Це породжує ще більшу недовіру до українських підприємницьких структур серед зарубіжних партнерів.

Слід зазначити, що рівень розвитку матеріально-технічної бази українських підприємств залишається на низькому рівні: більша частина виробничих фондів зношена морально і фізично. Так, наприклад, якщо в Україні за даними Державної служби статистики України у 2000 р. було зношеними 43,7 % основних засобів, залишкова вартість яких становила 466448 млн грн, у 2005 р. зношеними було 49,0 % основних засобів, залишкова вартість яких становила 661565 млн грн, у

2010 р. зношеність становила — 74,9%, із залишковою вартістю — 1731296 млн грн У 2014 р. зношеність основних засобів в Україні сягнуло 83,5 % при цьому залишкова вартість основних засобів становила 2274922 млн грн У 2015 р. зношеність становила — 60,1 %, залишкова вартість становила — 3047839 млн грн, але при цьому відбулися зміни у методології розрахунків цього показника, а саме з 2015 р. при підрахунках не включено вартість основних засобів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. У 2016 р. зношеність основних засобів в Україні становила — 58,1 %, залишкова вартість становила — 3428908 млн грн, але, при цьому окрім того, що при розрахунках не включається вартість основних засобів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування також враховано зміни, що відбулись у зв'язку із прийняттям постанови Кабінету Міністрів України від 25.06.2014 р. № 200 "Про утворення публічного акціонерного товариства "Українська залізниця" у частині передачі/надходження та оцінки основних засобів. Таким чином, можна констатувати, що хоча за даними статистики показник зношеності основних засобів в Україні знизився у 2016 р. до 58,1% порівняно із 83,5 % у 2014 р., але ці зміни відбулися не за рахунок оновлення основних засобів в Україні, а радше за рахунок зміни в методології підрахунку цього показника [1]. Так, наприклад, основні фонди провідних підприємств України, як-от "Азовсталь", НАК "Нафтогаз", "Укртрансгаз", зношені більш ніж на 50 % [4, с. 8]. Повністю застаріле обладнання та відсутність застосування провідних технологій на виробництві, не дозволяє досягнути вітчизняним виробникам конкурентного рівня якості продукції.

Однією з причин падіння активності вітчизняних підприємств у своїй зовнішньоекономічній діяльності є недосконалість державного регулювання цієї сфери економічних відносин, що подекуди відлякує українських підприємців, котрі бажають вийти на міжнародний ринок. Це виявляється у високому рівні бюрократії та відсутності зручної державної системи електронного документообігу. Окрім того, непрофесійна політика Національного Банку з приводу підтримки курсу національної валюти, спричиняє появу негативних курсових різниць та втрату іноземними інвесторами частини власних грошових коштів, внаслідок девальвації гривні [7, с. 19]. До того ж, ряд обмежень, введених Національним банком України, призвів до "розростання" тіньового сектору економіки [8, с. 45]. Така ситуація тільки ускладнює пошук українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності партнерів на міжнародних ринках.

Негативний вплив кожного з перерахованих вище факторів поглиблюється за рахунок корупційної складової, котра пронизує увесь державний апарат. Існуючий механізм корупції ускладнює ведення зовнішньоекономічної діяльності не лише вітчизняним підприємцям, а й зменшує довіру з боку іноземних інвесторів.

Перераховані вище фактори пояснюють високий рівень недовіри до українських підприємств з боку за-

рубіжних партнерів. За таких умов саме підприємницьке середовище, з фінансово-економічної точки зору стає небезпечним для іноземного інвестора або партнера. Відсутність необхідних економічних реформ, низький рівень інвестиційної привабливості та складна криміногенна ситуація лише ускладнюють непростий процес активізації ЗЕД серед вітчизняних підприємців.

Існуючі макроекономічні проблеми держави призводять до ряду негативних наслідків, пов'язаних з вітчизняними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності:

- валютна виручка отримана суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності часто залишається на банківських рахунках дочірніх компаній за кордоном, відсутні стимули до її ввозу на територію України [3];

- розширення тіньового підприємницького сектору;

- закриття виробництв наближених до зони ведення бойових дій;

- перенесення вітчизняними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності власного виробництва закордон, через політичну та соціальну нестабільність в державі.

ВИСНОВКИ

Отже, в процесі дослідження цієї теми було проаналізовано ступінь ефективності ведення зовнішньоекономічної діяльності українськими підприємствами в умовах недосконалості правового поля та загальної економічної нестабільності. Визначено основні проблеми, з якими стикаються суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, що формуються на макроекономічному рівні та їх вплив на бізнес-середовище функціонування підприємств. Так, визначено перешкоди щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, а саме: недосконалисть державного регулювання у цій сфері; непрофесійні дії органів виконавчої влади та корупція; низький рівень конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств, що призводить до того, що більшість продукції вітчизняних підприємств має сировинний характер; нестабільна політична ситуація, що супроводжується негативними соціально-економічними явищами; моральна та фізична зношеність більшої частини виробничих засобів вітчизняних підприємств тощо.

Подальших досліджень вимагає розроблення напрямів подолання існуючих перешкод розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України.

Література:

1. Вартість основних засобів у 2000—2016 рр. / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Гавловська Н.І. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств: оцінювання, моделювання, механізм забезпечення: монографія / Н.І. Гавловська. — Хмельницький, 2016. — 480 с.

3. Зовнішньоекономічна діяльність / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Одягайло Б.М. Міжнародна маркетингова стратегія для українського підприємства в умовах обмеженого попиту / Б.М. Одягайло // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. — 2009. — № 3 (19). — С. 7—13.

5. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з країн світу в економіці України / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб. / За ред. І.І. Дахно. — К.: ЦУЛ, 2009. — 472 с.

7. Рудніченко Є.М. Опортуністична поведінка суб'єктів реалізації фіскальної функції держави в контексті економічної безпеки: погляд з позиції агентської теорії / Є.М. Рудніченко // Бізнес-Інформ. — 2013. — № 6. — С. 18—23.

8. Тульчинська С.О. Заходи подолання проблем національних підприємств при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності / С.О. Тульчинська, С.О. Кириченко, А.В. Бут // Агросвіт. — 2017. — № 24. — С. 44—48.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2016), "The cost of fixed assets in 2000—2016", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed March 10, 2018).

2. Havlovs'ka, N. I. (2016), Ekonomichna bezpeka zovnishn'oekonomichnoi diial'nosti promyslovykh pidpriemstv: otsiniuvannia, modeliuwannia, mekhanizm zabezpechennia [Economic security of foreign economic activity of industrial enterprises: evaluation, modeling, mechanism of provision], Khmel'nyts'kyj, Ukraine.

3. State Statistics Service of Ukraine (2017), "Foreign economic activity", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed March 01, 2018).

4. Odiahajlo, B. M. (2009), "International marketing strategy for the Ukrainian company in the conditions of limited demand", Visnyk Kryvoriz'koho ekonomichnoho instytutu KNEU. pr., vol. 3 (19), pp. 7—13.

5. State Statistics Service of Ukraine (2017), "Direct investments (share capital) from the countries of the world in the economy of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed March 01, 2018).

6. Dakhno, I. I. (2009), Rehuliuwannia zovnishn'oekonomichnoi diial'nosti [Regulation of foreign economic activity], TsUL, Kyiv, Ukraine.

7. Rudnichenko, Ye. M. (2013), "Opportunistic behavior of subjects of realization of the fiscal function of the state in the context of economic security: a view from the position of agency theory", Biznes-Inform. pr., vol. 6, pp. 18—23.

8. Tul'chyns'ka, S. O. Kyrychenko, S. O. and But, A. V. (2017), "Measures to overcome the problems of national enterprises in the implementation of foreign economic activity", Ahrosvit, vol. 24, pp. 44—48.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2018 р.

УДК 330.322:620.9

Т. О. Мурована,
к. е. н., асистент кафедри екологічного менеджменту та підприємництва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТИВАННЯ У РОЗВИТОК ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

T. Murovana,
PhD in Economics, Assistant of the Department of Environmental Management and Entrepreneurship,
Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv

CURRENT SITUATION AND INVESTMENT TRENDS IN DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY SOURCES

У статті здійснено обґрунтування необхідності перегляду концепції соціально-економічного розвитку підприємництва з урахуванням фундаментальних засад "зеленого" зростання. З цієї метою проаналізовано сучасний стан та світові тенденції інвестування у відновлювані джерела енергії як одного із найперспективніших видів економічної діяльності в "зеленій" економіці. Враховуючи те, що ціни на електроенергію постійно зростають, а сам процес її виробництва є доволі затратним, розвиток інших альтернативних джерел виробництва електричної енергії є вкрай важливим. Побудова глобальної стратегічної моделі розвитку "зеленої" економіки в Україні, заснованої на інвестуванні державних коштів у прибуткові екологічні проекти, переході на відновлювальні джерела енергії, впровадженні "зелених" технологій, застосуванні раціонального підходу до використання ресурсів, стає можливою за допомогою відповідних методів та механізмів її реалізації, серед яких важливе місце відводиться ціноутворенню з урахуванням екологічного фактору, оцінці природних ресурсів та втрат від їх надмірної експлуатації з урахуванням інфляції, реформування системи екологічного оподаткування, спрямування державної політики закупівель на виробництво та реалізацію продукції в сфері "зеленого" підприємництва. Застосування ефективних методів та інструментів реалізації засад концепції "озеленення" економіки дозволить зменшити обсяги використання невідновлюваних природних ресурсів, знизити витрати на встановлення і використання альтернативних видів енергії, забезпечити виконання своїх зобов'язань підприємствами, що забруднюють навколишнє природне середовище перед державою, іншими підприємствами, населенням.

The article presents justification for concept reconsideration of social and economic development of entrepreneurship taking into account fundamental principles of "green" growth. For that purpose, the current situation and worldwide trends of investing in the development of renewable energy sources, as one of the most forward-looking types of economic activity in "green" economy have been analyzed. Given that prices for electrical energy are constantly increasing, and the process of its production is quite costly, the development of new alternative sources of electrical energy production is crucial. Building of a global strategic development model of the "green" economy in Ukraine, based on state funds investing in profitable environmental projects, migration to renewable energy sources, introduction of "green" technologies, application of a rational approach to resources utilization, is possible by means of corresponding methods and mechanisms of its implementation, among which the important place is given to the price formation considering the environmental factor, evaluation of natural resources and losses of their excessive utilization in view of inflation, reforming of eco-taxation system, directing of the state procurement policy to the production and selling of products in the field of "green" entrepreneurship. Application of effective methods and implementation instruments of greening bases of economy will enable to reduce the utilization volumes of exhaustible energy sources, reduce costs for introduction and utilization of alternative energy sources, ensure compliance with obligations of enterprises - environmental contaminants before the state, other enterprises, population.

Ключові слова: інвестиції, відновлювані джерела енергії, підприємництво, сталий розвиток, "зелене" зростання.

Key words: investments, renewable energy sources, entrepreneurship, sustainable development, green growth.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Рушійною силою розвитку людського суспільства є усунення суперечностей між безмежним використанням екосистем у господарській діяльності підприємств, забрудненням навколишнього середовища в результаті

такої діяльності і обмеженістю природних, енергетичних та інших ресурсів. Україна займає одне з перших місць у світі за рівнем споживання природних благ на одиницю ВВП. Так, на одиницю ВВП в Україні витрачається майже тонна природних ресурсів, у той час як у

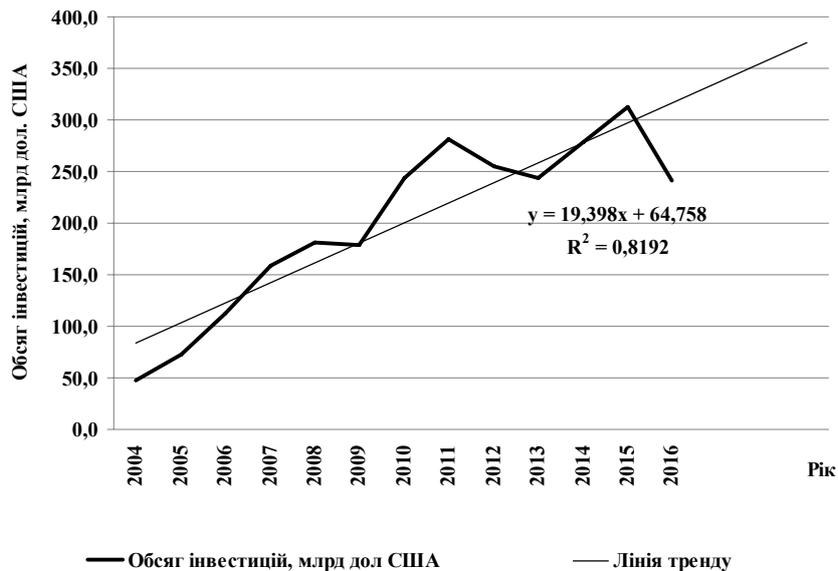

Рис. 1. Інвестиції у відновлювані джерела енергії, млрд дол. США

Джерело: побудовано автором на основі даних [2].

Сполучених Штатах Америки — всього 3 кг [1]. За останні 16 років енергоємність одиниці ВВП в Україні зменшилася майже вдвічі. Незважаючи на це, зараз цей показник у 3,1 раза перевищує середньоєвропейський рівень. Навіть у сусідній країні Польщі енергоспоживання в 2,6 раза нижче, ніж в Україні. Внаслідок цього підвищується собівартість виробництва вітчизняної продукції, вона стає неконкурентоспроможною на світових ринках. Ці та інші причини перешкоджають розвитку міжнародних економічних зв'язків і виходу українських компаній на світові ринки капіталу.

Розвиток підприємництва на засадах сталого розвитку гальмується фінансово-економічною нестабільністю та існуванням світової екологічної кризи, яка супроводжується надмірним забрудненням атмосфери, водних, земельних та лісових ресурсів, а також зміною кліматичних умов та природного стану екосистем. Причиною цього, в першу чергу, є відсутність дієвих інструментів державної підтримки та ефективних податкових стимулів для розвитку екологічного підприємництва, заходів з підвищення екологічної свідомості та культури населення. Вітчизняні підприємства віддають перевагу більш економічному споживанню наявних ресурсів, впровадженню енергоощадних технологій, повторній переробці відходів виробництва у сировину на противагу реалізації кардинальних заходів для збереження навколишнього природного середовища (наприклад, застосування відновлюваних джерел енергії, виробництво екологічно безпечних товарів, надання екосистемних послуг, запровадження безвідходного виробництва тощо). В таких умовах виникає необхідність перегляду концепції соціально-економічного розвитку підприємства в Україні з урахуванням фундаментальних засад "зеленого" зростання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у формування парадигми економічної науки на засадах сталого розвитку зробили такі вітчизняні вчені: В.Д. Базилевич, М.Т. Білуха, З.С. Варналій, О.А. Гавриш, В.В. Дергачова, Т.І. Єфі-

менко, А.І. Ігнатюк, В.М. Жук, П.М. Леоненко, Е.М. Лібанова, Л.Г. Мельник, А.А. Мазаракі, Є.В. Мних, І.І. Пилипенко та ін. Серед іноземних теоретиків і практиків з проблем підприємництва варто відзначити Д. Вальтера, Л. Гансена, Г. Дейлі, М. Метьюса, В. Нойман, Й. Рандерса, Р. Тейлера, В. Хартмана, М. Хірша та ін. Ці науковці розробили теоретичні засади екологічної економіки, концепції сталого економічного зростання, визначили пріоритетні напрями підвищення інвестиційної привабливості "зеленого" бізнесу. Крім того, вони обґрунтували методологічні та організаційно-практичні засади управління підприємствами, його обліково-аналітичного забезпечення, а також контролю виконання податкових та інших зобов'язань суб'єктами господарювання.

Незважаючи на значні досягнення у розвитку економічної науки на засадах сталого розвитку, сучасні умови господарювання вимагають розробки дієвих заходів щодо реалізації положень державної екологічної політики на рівні підприємств, залучення інвестицій в розвиток "зелених" галузей економіки, розробки ефективних проектів із застосування альтернативних джерел енергії та пошуку нових інноваційних технологій безвідходного виробництва.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає в удосконаленні існуючих і розробці нових теоретичних та практичних засад соціально-економічного розвитку підприємництва з урахуванням фундаментальних засад "зеленого" зростання, що дозволить зменшити обсяги використання невідновлюваних природних ресурсів та забезпечити виконання своїх зобов'язань підприємствами, що забруднюють довкілля, перед державою, іншими підприємствами, населенням. Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати сучасний стан та світові тенденції інвестування у відновлювані джерела енергії як одного із найперспективніших видів економічної діяльності в "зеленій" економіці; обґрунтувати теоретичні основи побудови глобальної стратегічної моделі розвитку "зеленої" економіки в Україні; виокре-

Рис. 2. Структура світових потужностей із виробництва відновлюваних джерел енергії у 2016 рр., %

Джерело: побудовано автором на основі даних [3].

мити відповідні методи та механізми її реалізації, що сприятимуть розвитку сектору підприємництва на засадах "зеленого" зростання.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали загальнонаукові методи теоретичного та емпіричного пізнання. При вивченні сучасних тенденцій і підходів до використання відновлюваних джерел енергії та розвитку "зелених" технологій широко використані історичний та логічний методи, а також системний підхід. Дослідження стану та динаміки взаємозв'язків між різними еколого-економічними явищами проводилося за допомогою методів аналітичного групування, індексів та рядів динаміки. З метою обґрунтування заходів щодо поліпшення системи нормативно-правового регулювання екологічного підприємництва в Україні використані історичний метод, методи індукції та дедукції.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У складних екологічних умовах у світі дедалі більша увага приділяється питанням підвищення інвестиційної привабливості розвитку екологічного підприємництва. Проведений аналіз динаміки інвестицій в поновлювані джерела енергії за 2004—2016 рр. свідчить про те, що їх розміри неухильно зростають. У 2004 р. показник річного обсягу інвестування в еколого-економічні проекти щодо розвитку відновлюваних джерел енергії (сонячна енергія, тепло- і гідроенергетика, біопаливо) становив лише 72,8 млрд дол. США, тоді як у 2015 р. — 312,2 млрд дол. США, а у 2016 р. — 241,6 млрд дол. США [2]. За 12 років показник інвестування у відновлювані джерела енергії збільшився на 194,6 млрд дол. США, або більш ніж у 5 разів. Незважаючи на невелике скорочення їх розміру в 2013 р. та 2016 р. (на 4,7% та 22,6% відповідно), викликане складною економічною ситуацією в світі та попитом на реалізацію бюджетних проектів з підвищення енергоефективності вже існуючих техно-

логій та технічного оснащення підприємств, все ж розміри "зеленого" інвестування залишаються вражаючими (рис. 1).

Існуючі тенденції свідчать про те, що питання "зеленого" інвестування є вкрай важливими для більшості країн світу. Незважаючи на невеликий спад обсягу "зелених" інвестицій, який був викликаний економічно нестабільною ситуацією в світі, зберігається позитивна динаміка впровадження сучасних екологічних технологій, з'являються нові проекти і перспективи їх реалізації в розвинених країнах, а також країнах, що розвиваються.

Найбільший обсяг "зелених" інвестицій, спрямованих на реалізацію заходів щодо збереження навколишнього середовища та здоров'я людей, припадає на такі країни: Китай — 78,3 млрд дол. США, Сполучені Штати Америки — 46,4 млрд дол. США, Великобританія — 24,0 млрд дол. США, Японія — 14,4 млрд дол. США, Німеччина — 13,2 млрд дол. США, Індія — 9,7 млрд дол. США, Бразилія — 6,8 млрд дол. США, Австралія — 3,3 млрд дол. США, Бельгія — 2,9 млрд дол. США, Франція — 2,6 млрд дол. США [3]. Інструменти "зеленої" економіки в цих країнах використовуються не тільки на рівні державного регулювання в частині розробки стратегій "зеленого" розвитку і заходів їх реалізації, а й на рівні підприємств при формуванні систем екологічного менеджменту та прийнятті управлінських рішень.

Таблиця 1. Динаміка світових потужностей із виробництва відновлюваних джерел енергії, 2013—2016 рр.

№ з/п	Вид	Потужність, ГВт				Темп зростання, %		
		2013	2014	2015	2016	2014	2015	2016
1.	Гідроенергія	1000,0	1036,0	1071,0	1096,0	3,6	3,4	2,3
2.	Вітрова енергія	318	370,0	433,0	487,0	16,4	17,0	12,5
3.	Сонячна енергія (фотовольтаїка)	139,0	177,0	228,0	303,0	27,3	28,8	32,9
4.	Біоенергія	88,0	101,0	106,0	112,0	14,8	5,0	5,7
5.	Геотермальна енергія	12,0	12,9	13,0	13,5	7,5	0,8	3,8
6.	Концентрована сонячна енергія	3,4	4,3	4,7	4,8	26,5	9,3	2,1
Загальна виробнича потужність		1560,0	1701,0	1856,0	2017,0	9,0	9,1	8,7

Джерело: розраховано автором на основі даних [4].

Відновлювана енергетика є одним із найперспективніших видів економічної діяльності в "зеленій" економіці. Серед світових потужностей із виробництва відновлюваних джерел енергії вже багато років поспіль переважає гідроенергія, обсяги виробництва якої становлять більше 50 % від загального обсягу виробничих потужностей. Не виключенням став і 2016 р., в якому обсяги виробництва гідроенергії склали 1096,0 ГВт, або 54,36 %. Серед інших видів "зеленої" енергетики провідне місце відводиться таким її видам: вітрова енергія — 487,0 ГВт, або 24,2 %, сонячна енергія, вироблена методами фотовольтаїки, — 303,0 ГВт, або 15,0 %, біоенергія — 112,0 ГВт, або 5,6 %, геотермальна енергія — 13,5 ГВт, або 0,7 %, сонячна енергія, вироблена системами концентруючого типу, — 4,8 ГВт, або 0,2 % (рис. 2).

Однією з переваг інвестування у розвиток "зеленої" енергетики є існування постійного попиту на електроресурси зі сторони суб'єктів господарювання та населення. Враховуючи те, що ціни на електроенергію постійно зростають, а сам процес її виробництва є доволі затратним, виникає потреба у розвитку інших альтернативних джерел виробництва електричної енергії. Результати проведеного дослідження свідчать про існування позитивної тенденції до зростання світових обсягів виробництва відновлюваних джерел енергії на 8—9 % щорічно. При цьому збільшення виробничих потужностей спостерігається в усіх без виключення сферах виробництва альтернативної енергетики (табл. 1).

Найбільш стрімкими темпами розвивається виробництво сонячної енергії із використанням панелей сонячних батарей (фотовольтаїчний метод). Обсяги сонячної енергії, виробленої за допомогою методів фотовольтаїки, у 2015 р. порівняно із 2014 р. зросли на 28,8 %, а у 2016 р. порівняно із 2015 р. — на 32,9 %. Найменше зростання потужностей із виробництва відновлюваних джерел енергії спостерігалось у гідро- та геотермальній енергетиці, що зумовлено складністю технологічних процесів та значними експлуатаційними витратами на їх утримання.

Інвестування в охорону навколишнього середовища є важливою складовою державної еколого-економічної політики багатьох країн світу. Інструменти "зеленої" економіки у таких країнах використовуються не лише на рівні державного регулювання у частині розробки стратегій розвитку та заходів щодо їх реалізації, але й на рівні окремих підприємств при формуванні ефективних систем екологічного менеджменту, пошуку та ухваленні управлінських рішень. У таких умовах, виникає потребу у пошуку нових ринків збуту екологічної продукції, товарів та послуг, перспективних ринкових ніш, формуванні ефективної асортиментної політики, створенні податкових стимулів для розвитку екологічного підприємництва, а також підвищення екологічної свідомості та культури населення.

В Україні реалізується ряд загальнодержавних програм, в яких значне місце відводиться реалізації екологічної політики, екологічно свідомої підприємницької діяльності, розробці та впровадженню нових підходів у бухгалтерському обліку та оподаткуванні, формуванню інформаційного забезпечення екологічної діяльності підприємств. Це Національна стратегія управління відхо-

дами в Україні до 2030 року, Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року, Стратегія сталого розвитку "Україна — 2020", Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017—2020 роки, Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, Стратегія застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні, міжнародні та національні цільові програми та ін.

Незважаючи на існування великої нормативно-правової бази з питань охорони довкілля, вітчизняні підприємства віддають перевагу більш економічному споживанню наявних ресурсів, впровадженню енергоощадних технологій, повторній переробці відходів виробництва у сировину та матеріали на протигагу реалізації кардинальних заходів для збереження навколишнього природного середовища в Україні (наприклад, інвестування альтернативні джерела енергії, виробництво екологічно безпечних товарів та послуг, безвідходне виробництво тощо). Причиною цього, в першу чергу, є відсутність дієвих інструментів державної підтримки та ефективних податкових стимулів для розвитку екологічного підприємництва, заходів з підвищення екологічної свідомості та культури населення.

Скоротити споживання природних ресурсів та одночасно підвищити ефективність виробництва можливо шляхом спрямування інвестицій у "зелені" технології та екологічно орієнтовну інноваційну діяльність підприємств. Хоча вітрова та сонячна енергетика в Україні розвиваються прискореними темпами, проте цього недостатньо для структурних змін в енергетичному балансі. В нашій країні будуть незмінними тенденції до використання вугілля як основного енергетичного ресурсу країни наступні 20—30 років. Це свідчить про пріоритетність використання традиційних джерел енергії. Водночас, всі розвинені та інші країни світу переходять на використання альтернативних видів енергії. Так, декілька великих електростанцій у Польщі активно використовують брикети з біомаси поряд із вугіллями. В Україні ж на законодавчому рівні заборонено використовувати декілька видів твердого палива одночасно [4].

Із прийняттям у 2010 році Податкового кодексу України, реалізовано ряд заходів щодо сприяння розвитку екологічного підприємництва в Україні. Так, у кодексі зроблено акцент саме на існуванні "зелених" податків за рахунок виокремлення такого виду обов'язкового платежу, як екологічний податок. Кодексом передбачено надання податкових пільг, звільнення від оподаткування окремих видів господарських операцій або звільнення від обкладання окремими податками та зборами екологічно "свідомих" суб'єктів господарювання, тобто підприємств та організацій, які використовують в своїй діяльності екологічно безпечні технології та займаються виробництвом екологічної продукції. Тимчасово, до 1 січня 2019 року, звільнено від ПДВ операції з імпорту техніки та обладнання, що застосовується під

час модернізації підприємств з виробництва біопалива [5]. Крім того, підвищено вимоги до справляння екологічного податку, що сприяло зменшенню викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти, дотриманню правил утилізації відходів підприємствами — найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища.

Враховуючи те, що економіка України неконкурентоспроможна внаслідок енергоємності та ресурсовитратності, тому виникає потреба у її екологізації. Це стає можливим за рахунок побудови глобальної стратегічної моделі розвитку "зеленої" економіки в Україні, заснованої на інвестуванні державних коштів у прибуткові екологічні проекти, переході на відновлювальні джерела енергії, впровадженні "зелених" технологій, застосуванні раціонального підходу до використання ресурсів. Тому доцільно доповнити систему соціально-економічних реформ екологічною складовою та впроваджувати ефективну еколого-економічну політику на усіх рівнях державного управління (національний, регіональний, місцевий).

Реалізація принципів екологічної економіки стає можливою за допомогою методів та механізмів їх реалізації, серед яких варто виокремити такі: ціноутворення з урахуванням екологічного фактору, оцінка природних ресурсів та втрат від їх надмірної експлуатації у грошовому вимірі, реформування системи екологічного оподаткування шляхом збільшення розмірів екологічних податків та зниження ставок інших податків та зборів, спрямування державної політики закупівель на виробництво та реалізацію екологічно чистої продукції, зростання державних інвестицій у розвиток відновлюваних джерел енергії, будівництво очисних споруд та ін. Застосування ефективних методів та інструментів реалізації засад концепції "озеленення" економіки дозволить зменшити обсяги використання невідновлюваних природних ресурсів, знизити витрати на встановлення і використання альтернативних видів енергії, забезпечити виконання своїх зобов'язань підприємствами, що забруднюють навколишнє природне середовище, перед державою, іншими підприємствами, населенням.

ВИСНОВКИ

У сучасних умовах фінансово-економічної нестабільності та існування світової екологічної кризи виникає необхідність у перегляді концепції соціально-економічного розвитку підприємництва в Україні з урахуванням фундаментальних засад "зеленого" зростання. Інвестування у відновлювані джерела енергії є важливою складовою державної еколого-економічної політики багатьох країн світу. Результати проведеного дослідження свідчать про існування позитивної тенденції до зростання світових обсягів виробництва відновлюваних джерел енергії на 8—9 % щорічно. Найбільший обсяг "зелених" інвестицій, спрямованих на реалізацію заходів щодо збереження навколишнього середовища та здоров'я людей, припадає на такі країни: Китай, Сполучені Штати Америки, Великобританія, Японія, Німеччина, Індія, Бразилія, Австралія, Бельгія, Франція. Інструменти "зеленої" економіки у таких країнах використовуються не лише на рівні державного регулювання у частині розробки стратегій розвитку та заходів щодо їх реалізації, але й на рівні окремих підприємств при фор-

муванні ефективних систем екологічного менеджменту, пошуку та ухваленні управлінських рішень. Однією з переваг інвестування у розвиток "зеленої" енергетики є існування постійного попиту на електроресурси зі сторони суб'єктів господарювання та населення. Скоротити споживання природних ресурсів та одночасно підвищити ефективність виробництва можливо шляхом спрямування інвестицій у "зелені" технології та екологічно орієнтовну інноваційну діяльність підприємств. Це стає можливим за рахунок побудови глобальної стратегічної моделі розвитку "зеленої" економіки в Україні, заснованої на інвестуванні державних коштів у прибуткові екологічні проекти, переході на відновлювальні джерела енергії, впровадженні "зелених" технологій, застосуванні раціонального підходу до використання ресурсів. Тому доцільно доповнити систему соціально-економічних реформ екологічною складовою та впроваджувати ефективну еколого-економічну політику на усіх рівнях державного управління.

Література:

1. Іванов О. Міжнародний досвід "зеленого" розвитку економіки / Олександр Іванов // Зовнішні справи. — 2010. — № 7. — С. 20—23.
2. Global Trends in Renewable Energy Investment 2017 [Electronic recourse] / Frankfurt School UNEP Collaborating Centre for Climate & Sustainable Energy Finance. — Excess mode: <http://fs-unep-centre.org>
3. Renewables 2017: Global Status Report [Electronic recourse] / REN21: Renewable Energy Policy Network for the 21st Century. — Excess mode: <http://www.ren21.net>
4. "Зеленая экономика" — новый вектор устойчивого развития? [Электронный ресурс] / International Centre for Trade and Sustainable Development. — Режим доступа: https://www.ictsd.org/sites/default/files/review/bridgesrussian/bridges_ru_3-5.pdf
5. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI, із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

References:

1. Ivanov, O. (2010), "International experience of "green" economic development", vol. 7, pp. 20—23.
2. Frankfurt School UNEP Collaborating Centre for Climate & Sustainable Energy Finance (2017), "Global Trends in Renewable Energy Investment 2017", available at <http://fs-unep-centre.org> (Accessed 1 March 2018).
3. REN21: Renewable Energy Policy Network for the 21st Century (2017), "Renewables 2017: Global Status Report", available at <http://www.ren21.net> (Accessed 1 March 2018).
4. International Centre for Trade and Sustainable Development (2010), "Is green economy a new vector of sustainable development?", available at https://www.ictsd.org/sites/default/files/review/bridgesrussian/bridges_ru_3-5.pdf (Accessed 1 March 2018).
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "Tax Code of Ukraine", available at <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 1 March 2018).

Стаття надійшла до редакції 10.03.2018 р.

О. В. Каут,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту,
Національна металургійна академія України, м. Дніпро
С. М. Дунайчук,
к. т. н., доцент кафедри менеджменту,
Національна металургійна академія України, м. Дніпро

АНАЛІЗ ТИПОВИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Kaut,
PhD, Associate Professor, National Metallurgical Academy of Ukraine
S. Dunaychuk,
PhD, Associate Professor, National Metallurgical Academy of Ukraine

ANALYSIS OF TYPICAL INVESTMENT STRATEGIES OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

У статті проведено аналіз історичної динаміки інвестицій в основний капітал. Показано, що обробна промисловість знаходиться на межі інвестиційної кризи, також продемонстровано, що компанії обробної промисловості в своїй діяльності використовують такі інвестиційні стратегії: стратегію заміни праці капіталом, стратегію зростання обсягів виробництва, стратегію використання позикових коштів, стратегію інвестицій в проекти з високою нормативною рентабельністю.

In the article the conducted analysis of historical dynamics of investments is in the fixed assets, it is shown that finishing industry is on verge of investment crisis, it is also shown, that the companies of finishing industry in the activity use next investment strategies: strategy of replacement of labour a capital, strategy of increase of production volumes, strategy of the use of debt funds, strategy of investments in projects with high normative profitability.

Ключові слова: стратегія, інвестування, капітал, моделювання, проект, дохід.
Key words: strategy, investing, capital, design, project, acuests.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інвестиції — ключовий чинник економічного зростання, особливо для країн з неблагополучною демографічною структурою і негативними тенденціями в динаміці працездатного населення, до яких відноситься Україна. Саме вкладення в основний капітал, що забезпечують зростання продуктивності праці, є в середньостроковій і довгостроковій перспективі одним з основних драйверів зростання в країнах, що розвиваються. Найсильніша залежність зростання продуктивності праці від вкладень до основних фондів характерна для галузей реального сектора, у тому числі промисловості.

На прийняття фірмами рішення про інвестиції — напрямів вкладень і обсягів — впливає велике число як зовнішніх по відношенню до підприємства чинників, так і внутрішніх, визначуваних характеристиками самої фірми.

Під інвестиційною стратегією розуміють систему довгострокових орієнтирів підприємства, спрямовану на формування його основних фондів, визначувану через: напрями інвестування (інвестиції в машини, устаткування або будівлі і споруди); цілі інвестування (інвестиції з метою заміни праці капіталом, розширення випуску); джерела фінансування інвестицій (використання тільки

власних засобів підприємства, позикових або змішане фінансування); систематичність інвестиційного процесу (компанія щорічно інвестує в основний капітал або інвестиції здійснюються раз в декілька років) бажану (нормативну) рентабельність інвестиційних проектів (вибір компаніями проектів з високою і швидкою віддачею або низькою, але тривалою віддачею).

Під інвестиційною поведінкою підприємства розуміють вибір підприємством його обсягів інвестицій в основний капітал.

Розуміння і пояснення впливу різних чинників, у тому числі інвестиційних стратегій на інвестиційну поведінку підприємств має як теоретичне, так і практичне значення для формування ефективної державної політики стимулювання інвестицій і забезпечення стійких темпів економічного зростання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Достатньо ґрунтовне дослідження теоретичних та прикладних питань щодо формування інвестиційних стратегій на промислових підприємствах відображено у працях зарубіжних і вітчизняних вчених, серед яких Бланк І.О., Гуляєва Н.М. [1], Дребот Н.П. [5], Кіндрацька Г.І. [7], Мінцберг Г. [8], Пономаренко В.С., Гриньова В.М., Лисиця Н.М. [6], Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. [15], Тридід О.М. [16], Череп А.В. [16] та багато інших. Механізми реалізації інвестиційних стратегій глибоко опрацьовано у роботах Бондаренко А.Ф., Васильєвої Т.А., Грищенко О.С. [2], Голубенко А.А. [4], Мороз Л.І. [9], Осецького В.Л., Рогози М.Є., Вергал К.Ю. [11], Саботюк В.В., Рибицького В.Ю., Ткач І.М. [13], Штанько Л.О. [17], Ястремської О.М. [18] та багатьох інших.

МЕТА СТАТТІ

Метою цієї статті є виявлення типових інвестиційних стратегій промислових підприємств та аналіз історичної динаміки інвестицій в основний капітал.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інвестиційні стратегії, які є системою довгострокових орієнтирів підприємства, спрямованою на формування основних фондів компанії, є поширеним інструментом довгострокового стратегічного планування і є невід'ємною частиною економічної діяльності практично кожного підприємства. Інвестиційні стратегії можуть бути визначені через напрями інвестиційної діяльності підприємства, структуру джерел фінансування інвестицій, систематичність (регулярність) інвестиційного процесу і тому подібне. При цьому в умовах розвиненої системи довгострокового планування на підприємстві і здатності підприємства домагатися поставлених довгострокових цілей інвестиційні стратегії повинні впливати на обсяги інвестицій. Проте питання зв'язку інвестиційних стратегій з обсягами інвестицій доки залишається відкритим в економічній літературі.

Інтерпретація впливу інвестиційних стратегій на об'єми інвестицій в академічній літературі неоднозначна (і розрізняється в різних дослідницьких традиціях). З одного боку, вважається, що інвестиції підприємства визначаються фундаментальними чинниками: вартістю

компанії на ринку (фінансовим станом підприємства), інституціональним середовищем (Jorgenson, 1963). Водночас альтернативний підхід полягає в тому, що інвестиції визначаються не лише фінансовим станом підприємства (можливістю здійснювати інвестиції), але і довгостроковими цілями розвитку підприємства (Novy — Marx, 2007; Leathy 1993). Результати емпіричних досліджень свідчать швидше на користь існування зв'язку між інвестиційними стратегіями і об'ємами інвестицій підприємства (Grenadier, 2004).

У сучасній економічній літературі інвестиції прийнято ділити на три типи: інвестиції в матеріальні активи; фінансових інвестиції; інтелектуальних інвестиції. При цьому під інвестиціями у фінансові активи зазвичай розуміють вкладення в долях компанії на ринку, що дозволяють реалізувати стратегію зовнішнього зростання фірми через інтеграційне або конгломератне поглинання, а також вкладення у фінансові інструменти (акції, облігації і так далі) з метою отримання прибутку; тоді як під інтелектуальними інвестиціями розуміються вкладення в інтелектуальну власність (патенти, винаходи, товарні знаки і так далі).

Іншим важливим для нас поняттям при моделюванні інвестицій є поняття інвестиційної стратегії. Це визначення вимагає окремого розгорнутого обговорення, у тому числі, внаслідок того, що відносно рідко використовується в дослідницькій літературі. Найбільш загальне визначення інвестиційної стратегії дає у своїй роботі І.А. Бланк. Згідно з його визначенням, "Інвестиційна стратегія — це система довгострокових цілей інвестиційної діяльності підприємства, визначуваних загальними завданнями його розвитку і інвестиційною ідеологією, а також вибір найбільш ефективних шляхів їх досягнення" [1]. Інше визначення дає у своїй роботі Клейнер: "Інвестиційна стратегія є ефективним інструментом перспективного управління інвестиційною діяльністю підприємства, є концепцією її розвитку і в якості генерального плану здійснення інвестиційної діяльності підприємства визначає: — пріоритети напрямів інвестиційної діяльності; форми інвестиційної діяльності; характер формування інвестиційних ресурсів підприємства; послідовність етапів реалізації довгострокових інвестиційних цілей підприємства; межі можливої інвестиційної активності підприємства по напрямках і формах його інвестиційної діяльності; систему формалізованих критеріїв, по яких підприємство моделює, реалізує і оцінює свою інвестиційну діяльність".

Для цілей нашого аналізу потрібно вимірне визначення інвестиційної стратегії. Тому стосовно інвестицій в основний капітал інвестиційна стратегія підприємства може бути уточнена, як система довгострокових орієнтирів підприємства, спрямована на формування основних фондів компанії, визначувана через: напрями інвестування (інвестиції в машини, устаткування або будівлі і споруди); цілі інвестування (інвестиції з метою заміни праці капіталом, розширення випуску); джерела фінансування інвестицій (використання тільки власних засобів підприємства, позикових або змішане фінансування); систематичність інвестиційного процесу (компанія щорічно інвестує в основний капітал або інвестиції здійснюються раз в декілька років); бажану рентабельність інвестиційних проектів (компанія інвестує тільки в проекти

з високою і швидкою віддачею або низькою, але тривалою віддачею).

Можна виділити 3 типових інвестиційних рішення фірми: а) вимушена відмова від інвестицій через нестачу фінансових ресурсів; б) відмова від інвестицій з метою збереження поточного рівня прибутку; в) участь в інвестиційному процесі.

1-е інвестиційне рішення: вимушена відмова від інвестицій. Передумовами до відмови від інвестицій підприємством виступає склалася інституційне середовище та відсутність коштів у підприємства для інвестицій, це створює негативні стимули для діяльності підприємства.

2-е інвестиційне рішення: відмова від інвестицій з метою отримання прибутку. Як і раніше збереглася проблема зі стимулами розвитку підприємств, про що свідчить триваючий вивезення капіталу за кордон, низький рівень інвестицій у багатьох підприємств.

3-е інвестиційне рішення: участь в інвестиційному процесі. В цілому, якщо у компанії достатньо коштів для здійснення інвестицій і компанія розуміє, що, здійснивши інвестиції, вона отримає достатню віддачу на інвестовані кошти, компанія буде здійснювати інвестиції та вибере 3-є інвестиційне рішення. Після цього перед компанією постає питання вибору інвестиційної стратегії.

Компанії дотримуються таких інвестиційних стратегій:

- 1) зростання інвестицій з метою збільшення випуску слідом за зростаючим попитом на продукцію;
- 2) стратегія заміни праці капіталом;
- 3) стратегія використання позикових коштів для фінансування інвестицій;
- 4) стратегія інвестицій в проекти з високою бажаною нормативною рентабельністю.

Отже, ми розглянули основні стратегії інвестування, перейдемо тепер до аналізу основних теорій, що пояснюють інвестиційну поведінку.

В останні десятиліття теорія інвестиційного процесу пройшла значний шлях від простої теорії акселератора інвестицій до неокласичної теорії інвестицій, вчинивши значний стрибок. Проте, незважаючи на стрімкий розвиток теоретичного інструментарію на модельному рівні, основний фокус за увесь цей період зводився до дослідження інвестицій торговельних компаній. Передусім, це пов'язано з повсюдним поширенням моделі Q-Тобина, яка дозволила зв'язати обсяг інвестицій компанії з її вартістю на ринку. Значно менше уваги приділяється моделюванню інвестицій компаній що не торгують. Водночас, як більшість промислових підприємств не представлена і не котируються на біржі, підхід Q-Тобина до моделювання виявляється таким, що дуже обмежує, оскільки не охоплює ці компанії. І хоча деякі автори намагалися будувати проксі-змінні для вартості компаній, що не торгують, такий підхід не може бути поширений на велику вибірку компаній.

Перша проста теорія для моделювання інвестицій промислових підприємств на мікрорівні була запропонована Кларком в 1917 році. Кларк припускав, що рівень інвестицій, який вибирає окреме підприємство, просто пропорційний зміні у випуску продукції цього підприємства. Тобто інвестиції пропорційні зростанню/зниженню випуску, при цьому усі фірми знаходяться в рівно-

вазі (формула 1):

$$I_t = a(Q_t - Q_{t-1}) \quad (1),$$

де Q_t — випуск у період t , a — коефіцієнт пропорційності, I_t — обсяг інвестицій. Це так звана модель жорсткого акселератора інвестицій. Вона припускає, що динаміка інвестицій визначається зміною випуску компанії, а бажаний рівень капіталу залежить тільки від обсягу випуску, оскільки обсяг інвестицій також цілком визначаються випуском.

Ця теорія є найпростішим різновидом теорії акселератора інвестицій. На жаль, передумови теорії виявилися дуже обмежують, і тому більшістю дослідників ця теорія визнана нездатною повністю пояснити динаміку інвестицій. До таких неправдоподібним передумов можна віднести: а) миттєва зміна капіталу відповідно до обсягу випуску (в реальності капітал змінюється повільно і поступово); б) апроксимація зростання попиту на продукцію за допомогою зростання випуску (що не враховує завантаженість потужностей підприємства і можливостей з нарощування випуску).

Теорія жорсткого акселератора інвестицій не витримала критики дослідників, але на її місце прийшла більш правдоподібна теорія: теорія гнучкого акселератора інвестицій.

Вперше теорія гнучкого акселератора інвестицій була розроблена рядом авторів (Chenery, 1952; Коуск, 1954). Їм вдалося подолати недолік найпростішої теорії акселератора (миттєва зміна капіталу до його бажаного рівня). Тепер капітал не буде змінюватися миттєво, зміна буде відбуватися лише в певній пропорції щодо різниці між бажаною величиною капіталу і його поточним значенням:

$$K_t - K_{t-1} = (1 - \alpha)(K_t^* - K_{t-1}) \quad (2),$$

де K_t — величина капіталу в період t , $0 < \alpha < 1$ — коефіцієнт пропорційності, K_t^* — бажана величина капіталу.

Використовуючи стандартне балансове співвідношення між інвестиціями і капіталом: $K_t - K_{t-1} = I_t - \delta K_t$ (δ — норма вибуття основного капіталу), автори отримують залежність інвестиційних витрат від бажаного рівня капіталу:

$$I_t = (1 - \alpha)(K_t^* - K_{t-1}) + \delta K_{t-1} \quad (3),$$

Інвестиції в цій теорії повністю витрачаються на заміну зношених фондів плюс зміна капіталу до бажаного рівня. Якщо слідом за рядом авторів задатися питанням: "які показники визначають бажаний рівень капіталу?", ми отримаємо три модифікації теорії гнучкого акселератора

Припустимо, бажана величина капіталу пропорційна випуску, в такому випадку ми отримаємо теорію акселератора інвестицій. Альтернативно, якщо припустити залежність бажаного рівня основних фондів від прибутку, ми прийдемо до теорії ліквідності інвестицій. І наостанок, припускаючи, що рівень K_t залежить від очікуваної величини прибутку, а не від її фактичного значення, ми одержимо теорію очікуваного прибутку.

Однак всі теорії гнучкого акселератора мають один значний недолік: вони не враховують ціни факторів виробництва і ціну інвестиційних товарів, а тому не здатні оцінити вплив цінних факторів, у тому числі ціни позиції капіталу на інвестиції. Цей серйозний недолік

були покликані подолати кейнсіанська і неокласична теорії.

В основі кейнсіанської теорії попиту на інвестиції лежить введене Дж.М. Кейнсом поняття "граничної ефективності капіталу". Вона називається граничною тому, що мова йде про капітал, який додається до вже наявного.

Вирішуючи питання про доцільність інвестування, підприємці зіставляють очікуваний потік чистого доходу від інвестиційних проектів з інвестиційними витратами. Складність полягає в оцінці тимчасового аспекту, бо основні витрати здійснюються, як правило, в перші роки, а доходи від них розподіляються на наступні роки. Вкладаючи кошти в інвестиційні проекти, підприємцю необхідно врахувати потенційний відсоток на вкладені кошти і ступінь ризику.

Підприємці оцінюють потік чистого доходу від інвестиційних проектів за допомогою дисконтування. Можливість отримання деякої суми через t років можна визначити, розділивши цю суму на $1 + R^n$, де R — дисконтна ставка. Інвестиційний проект буде економічно

доцільним, якщо $K_0 < \frac{P_1}{1+R} + \frac{P_2}{(1+R)^2} + \dots + \frac{P_n}{(1+R)^n}$,

де K_0 — необхідні вкладення в інвестиційний проект; P_1, P_2, \dots, P_n — потоки чистих доходів від проекту в момент часу $1, 2, \dots, n$; R — норма дисконту. При цьому значення норми дисконту, яке перетворює дану нерівність у рівність, називається граничною ефективністю капіталу (R^*). Інвестиційний попит пов'язаний з відбором інвестиційних проектів за критерієм прибутковості. Інвестори, вибираючи між інвестиційними проектами, зупиняться на тих проектах, у яких R^* найвища ставка відсотка в економіці.

Інвестиції будуть здійснювати в тому випадку, якщо $R^* > i$, де i — обсяг інвестиційного попиту буде тим вище, чим менше поточна ставка відсотка. Отже, інвестиційний попит можна уявити як спадну функцію від ставки відсотка: $I = I(R^* - i)$, де I — гранична схильність до інвестування.

Альтернативним підходом, який прийшов на зміну теорії акселератора інвестицій, є неокласична теорія інвестицій (Crotty, 1992). Детальне опрацювання теорія отримала в моделях Йоргенсена. Теорія базується на оптимальній траєкторії руху капіталу, яка визначається як бажаний рівень капіталу в кожен період часу на основі рішення задачі максимізації чистої наведеної вартості майбутнього прибутку підприємства за кінцевою період часу. Модель дозволяє визначити функції попиту на працю, капітал, інвестиції, а також функцію пропозиції товарів: $L = L(w, c, p)$, $K = K(w, c, p)$, $Q = Q(w, c, p)$, $I =$

$I(w, c, p, \frac{\partial c}{\partial t})$, де L — праця, K — капітал, I — інвестиції,

Q — обсяг випуску, а змінні w, c, p — відповідно ціни ресурсів і випуску. Таким чином, попит на інвестиції залежить не тільки від ціни капітальних ресурсів (c), але і від динаміки даної ціни. На жаль, неокласична теорія не дозволяла знайти попит на інвестиції в явному вигляді, тому отримала подальшої розвиток в моделі Тобіна. Подальший розвиток неокласична теорія отримала в ідеях Джеймса Тобіна, який за допомогою емпірики вивів, що

для багатьох компаній існує пряма залежність між ставленням вартості компанії на ринку до капіталу і інвестиціями. В теорії Тобіна:

$$\dots I_t = F\left(\frac{M_t}{K_t}\right) \quad (4).$$

де I_t — обсяг інвестицій в період t , M_t — вартість компанії на ринку, K_t — відновна вартість капіталу, тобто обсяг інвестицій є функцією від ринкової вартості компанії і балансової вартості капіталу (Galleotti, 1991).

Інша група авторів, розвиваючи теорію інвестицій, доводила, що не існує будь-якої функції попиту на інвестиції. Хаавелмо і Лернер аргументують свою позицію тим, що відповідно до неокласичної теорії компанія може зайняти на ринку скільки завгодно грошей, щоб скорегувати свій рівень капіталу до рівня, коли граничний дохід від капіталу дорівнює ставці відсотка [Lerner, 1941; Haavelmo, 1961].

Таким чином, якщо компанія в будь-який момент може як завгодно коригувати свій рівень капіталу, то не існує функції попиту на інвестиції. Однак ці аргументи є заможними стосовно тільки до статичної задачі, перехід ж до динамічної моделі, а також облік того, що капітал не може бути скоректований миттєво, дозволяє перекреслити їх результати.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Моделювання інвестиційних факторів відштовхувалася від різних типів передумов: залежно інвестицій від зміни випуску, від бажаного рівня капіталу, від прибутку, від вартості компанії на ринку. Водночас ці причини виявилися обмежують, оскільки не враховували неефективність інвестиційного процесу (неможливість скорегувати капітал миттєво), а також використовували змінні, що не спостерігаються для більшості компаній, як-от: вартість компанії на ринку в моделі Тобіна. Недоліки озвучених підходів здатна подолати інвестиційна модель з обмеженням ліквідності.

Література:

1. Бланк І.О. Інвестиційний менеджмент: підручник / І.О. Бланк, Н.М. Гуляєва. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. — 398 с.
2. Бондаренко А.Ф. Інвестиційно-інноваційна стратегія як механізм забезпечення сталого економічного зростання в Україні [Електронний ресурс] / А.Ф. Бондаренко, Т.А. Васильєва, О.С. Грищенко. — Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua>
3. Виханский О.С. Стратегическое управление: учебник / О.С. Виханский; 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Гардарики, 2002. — 296 с.
4. Голубенко А.А. Инвестиционная деятельность в сфере инноваций / А.А. Голубенко // 36. наук. праць Східноукраїнського державного університету "Економіка. Менеджмент. Підприємництво". — Луганськ: СУДУ. — 2000. — № 1 (1). — С. 77—80.
5. Дребот Н. Інвестиційна стратегія підприємства: засади і особливості її формування в сучасних умовах / Н. Дребот // Регіональна економіка. — 2000. — № 1. — С. 63—69.

6. Економічні та соціальні аспекти управління інвестиційною діяльністю: монографія / В.С. Пономаренко, В.М. Гриньова, Н.М. Лисиця [та ін.]. — Х.: ХДЕУ, 2003. — 180 с.
7. Кіндрацька Г.І. Стратегічний менеджмент: навчальний посібник / Г.І. Кіндрацька. — К.: Знання, 2006. — 366 с.
8. Минцберг Г. Школи стратегій / Г. Минцберг, Б. Альстренд, Дж. Лемпел; пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревського. — СПб.: Питер, 2000. — 336 с.
9. Мороз Л.І. Проблеми формування та обґрунтування інвестиційної стратегії інноваційного розвитку підприємства / Л.І. Мороз // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2008. — № 628: Проблеми економіки та управління. — С. 587—591. <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/1121>
10. Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент: навчальний посібник / В.Д. Немцов, Л.Є. Довгань. — К.: КНЕУ, 2001. — 526 с.
11. Рогоза М.Є. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі гоза М.Є. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми: монографія / М.Є. Рогоза, К.Ю. Вергал. — Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. — 136 с.
12. Саботюк В.В. Аналіз та прогноз інноваційно-інвестиційної діяльності [Електронний ресурс] / В.В. Саботюк, В.Ю. Рибицький // Інвестиції та інноваційний розвиток. — 2009. — № 1. — С. 19—29.
13. Ткач І.М. Концепція стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України на інвестиційно-інноваційних засадах / І.М. Ткач // Проблеми науки. — 2007. — № 12. — С. 9—14.
14. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: учебник для вузов / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд / Пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. — 576 с.
15. Тридід О.М. Розробка інвестиційної стратегії підприємства як напрям забезпечення його інвестиційної привабливості / О.М. Тридід // Управління проектами та розвиток виробництва: зб. наук. пр. — Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. — № 1 (37). — С. 92—99.
16. Череп А.В. Инвестознавство: навч. посібник / А.В. Череп. — К.: Кондор, 2006. — 398 с.
17. Штанько Л.О. Процес планування ефективної інвестиційної стратегії підприємства / Л.О. Штанько // Проблеми системного підходу в економіці: Зб. наук. праць. — К., 2009. — С. 65—67.
18. Ястремська О.М. Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади: моногр. — 2-ге вид. — Х.: ВД "ІНЖЕК", 2004. — 488 с.
19. Blank, I.O. and Huliaieva, N.M. (2003), Investytsijnyj menedzhment [Investment management], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
20. Bondarenko, A.F. Vasyli'eva, T.A. and Hryshenko, O.S (2011), "Investment and innovation strategy as a mechanism for ensuring sustainable economic growth in Ukraine", available at: <http://dspace.uabs.edu.ua> (Accessed 28 Feb 2018).
21. Vykhanskyj, O.S. (2002), Stratehicheskoe upravlenye [Strategic management], Hardaryky, Moscow, Russia.
22. Holubenko, A. (2000), "Investment activity in the sphere of innovations", Zb. nauk.prats' Skhidnoukrains'koho derzhavnoho universytetu Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo, vol. 1 (1), pp. 77—80.
23. Drebot, N. (2000), "Investment strategy of the enterprise: principles and peculiarities of its formation in modern conditions", Rehional'na ekonomika, vol. 1, pp. 63—69.
24. Ponomarenko, V.S. Hryn'ova, V.M. and Lysytsia, N.M. (2003), Ekonomichni ta sotsial'ni aspekty upravlinnia investytsijnoiu diial'nistiu [Economic and social aspects of investment activity management], KhDEU, Kharkiv, Ukraine.
25. Kindrats'ka, H.I. (2006), Stratehichnyj menedzhment [Strategic management], Znannia, Kyiv, Ukraine.
26. Myntsberh, H. Al'stend, B. and Lempel, Dzh. (2000), Shkoly stratehij [Schools of Strategy], Pyter, St.Petersburg, Russia.
27. Moroz, L.I. (2008), "Problems of formation and substantiation of investment strategy of enterprise innovation development", Visnyk Natsional'noho universytetu L'vivs'ka politehnika : Problemy ekonomiky ta upravlinnia, vol. 628, pp. 587—591.
28. Niemtsov, V.D. and Dovhan', L.Ye. (2001), Stratehichnyj menedzhment [Strategic management], KNEU, Kyiv, Ukraine.
29. Rohoza, M.Ye. and Verhal, K.Yu. (2011), Stratehichnyj innovatsijnyj rozvytok pidpriemstv: modeli ta mekhanizmy [Strategic innovation development: models and mechanisms], RVV PUEТ, Poltava, Ukraine.
30. Sabotiuk, V.V. and Rybys'kyj, V.Yu. (2009), "Analysis and forecast of innovation and investment activity", Investytsii ta innovatsijnyj rozvytok, vol. 1, pp. 19—29.
31. Tkach, I.M. (2007), "The concept of the strategy of development of the defense industry of Ukraine on the investment-innovation basis", Problemy nauky, vol. 12, pp. 9—14.
32. Tompson, A.A. and Stryklend, A.Dzh. (1998), Stratehicheskij menedzhment. Yskusstvo razrabotky y realizatsyy stratehij [Strategic management. The art of strategy development and implementation: a textbook for universities], Banky y byrzhzy, YuNYTY, Moscow, Russia.
33. Trydid, O.M. (2011), "Development of an investment strategy of an enterprise as a direction of maintenance of its investment attractiveness", Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva, vol. 1 (37), pp. 92—99.
34. Cherep, A.V. (2006), Investoznavstvo [Investing], Kondor, Kyiv, Ukraine.
35. Shtan'ko, L.O. (2009), "The process of planning an effective investment strategy of the enterprise", Problemy systemnoho pidkhdou v ekonomitsi [Problems of the system approach in the economy], Kyiv, Ukraine, pp. 65—67.
36. Yastrems'ka, O.M. (2004), Investytsijna diial'nist' promyslovykh pidpriemstv: metodolohichni ta metodychni zasady [Investment activity of industrial enterprises: methodological and methodical principles], 2d ed., VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2018 р.

УДК 338.48

В. В. Корнілова,
к. і. н., доцент кафедри економіки та підприємництва,
Міжнародний університет фінансів, м. Київ

ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙ У ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

V. Kornilova,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of Department of Economics and Entrepreneurship,
International University of Finance, Kyiv

THE PRACTICAL ASPECT OF INNOVATIONS' APPLICATION IN THE TOURISM BUSINESS

Розвиток сучасного туризму багато в чому залежить від розробок та впровадження інновацій, спрямованих на вдосконалення обслуговування клієнтів і розширення туристичних можливостей. Так, успішні інноватори туризму своїм досвідом доводять, що створення і впровадження інновацій є запорукою виживання в найжорсткішій конкуренції в умовах сьогодення.

У статті розкрито основні принципи застосування інновацій у туризмі, а саме: науковості, системності, відповідності інновації потребам туристів; позитивності результатів; іманентності інвестиційним процесам; відповідності інноваційної діяльності та її результатів рівню розвитку суспільства; зв'язності; безпеки. Під час проведення дослідження виявлено, що інноваціями в туризмі є виробництво нових видів туристичних продуктів із використанням новітніх технік, технологій та ресурсів. Встановлено, що найпоширенішими в сучасній практиці туризму є продуктові, технологічні, маркетингові, сервісні та організаційно-управлінські інновації.

The development of modern tourism largely depends on the development and introduction of innovations, aimed at improving customer service and expanding tourist opportunities. So, successful tourism innovators have proven their experience that the creation and implementation of innovations is a guarantee of survival in the most rigorous competition in the present. The article describes the main principles of the application of innovations in tourism, namely: scientism, systemicity, correspondence of innovations to the needs of tourists; positive results; immanence to investment processes; conformity of innovation activity and its results to the level of development of society; connectivity; security. During the research, it was found that tourism innovations are the production of new types of tourist products using the latest techniques, technologies and resources. It is defined that the most widespread in the modern practice of tourism are food, technology, marketing, service and organizational and managerial innovations.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, туристичне підприємство, конкурентоспроможність, технології, туристичний бізнес.

Key words: innovation, innovative activity, tourism enterprise, competitiveness, technology, tourism business.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інновації в туризмі слід розглядати як системні заходи, що мають якісну новизну та зумовлюють позитивні зрушення, результатом яких має стати забезпечення стійкого функціонування й розвитку туристичного підприємства. Так, ідея створення і реалізації туристських

проектів, навіть спочатку без істотного прибутку, може дати поштовх розвитку туризму і тим самим активно сприяти створенню додаткових робочих місць та зростанню доходів населення [8].

Інноваційна діяльність туристичного підприємства повинна бути сконцентрована на пошуку і здійсню-

Таблиця 1. Види інновацій в туризмі

Види інновацій в туризмі	
Продуктові інновації	- створення нових туристичних товарів і послуг; - удосконалення споживчих властивостей уже існуючих туристичних товарів і послуг; - освоєння нових туристично-рекреаційних територій; - залучення нових видів туристично-рекреаційних ресурсів; - освоєння нових видів туризму; - освоєння нових туристичних маршрутів та напрямів
Технологічні інновації	- використання інформаційних і комунікаційних технологій у туристичному бізнесі; - використання новітніх технологій при надаванні традиційних туристичних послуг; - розробка нових видів матеріально-технічного забезпечення туристичного обслуговування; - підвищення якості послуг; - впровадження нових форм обліку та звітності туристичних підприємств; - нововведення в системі транспортного обслуговування; - екологізація технологій обслуговування
Маркетингові інновації	- освоєння нових сегментів туристичного ринку; - розробка новітніх моделей позиціонування і рекламування туристичного продукту; - розробка новітніх моделей позиціонування і рекламування туристично-рекреаційних територій
Організаційно-управлінські інновації	- нові методи і форми управління суб'єктами туристично-рекреаційної діяльності; - впровадження новітніх інноваційних форм організації туристичної діяльності та територіальної організації діяльності туристичних підприємств; - удосконалення державного та регіонального управління туристичною індустрією; - удосконалення інформаційного забезпечення туристичної діяльності
Сервісні інновації	- впровадження передових методів навчання, підготовки та перепідготовки працівників туристичного бізнесу; - розробка інноваційних моделей розміщення трудових ресурсів у туризмі; - розробка інноваційних моделей сервісного обслуговування туристів, урахування культури та звичаїв туристично-рекреаційних зон

Джерело: складено автором на основі [6].

ванні інновацій з метою невинного оновлення та розширення економічної та технологічної бази послуг, освоєнні і випуску туристичної послуги якісно нового рівня.

Це, у свою чергу, потребує формування конкурентоспроможної інноваційної культури в рамках сильної організаційної культури туристичного підприємства. Розуміння інноваційного потенціалу туристичного підприємства в умовах сьогодення стає базисним елементом процесу управління інноваційною діяльністю турфірми. Найважливішою проблемою активізації цієї діяльності є створення умов та ситуацій для якнайбільшого розвитку творчої активності персоналу, тобто орієнтованих на формування інноваційної культури менеджерів туристичного підприємства.

Інновація, будучи процесом або продуктом, може стати однією з визначальних статей доходу туристичного підприємства, суттєво впливаючи на його конкурентоспроможність.

Інноваційні процеси, які проходять на туристичних підприємствах, є процесами достатньо специфічними. Вони набувають визнання, як правило, через ступінь задоволеності клієнта та ринок туристичних послуг, а також завдяки прийняттю спільних рішень туристичними підприємствами, органами управління галуззю туризму та гостинності в регіоні, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями, діяльність яких пов'язана з туристичними послугами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У дослідження застосування інновацій у туристичному бізнесі особливий внесок зробили такі закордонні та вітчизняні вчені: Багдасарова Д.Г., Бартошук О.В., Гвоздю О.М., Гринько Т.В., Гуржій Н.М., Загорулькін С.Ю., Зінов'єв В.Ф., Мірошник Р. О., Квартальнов В.О., Кау-

рова А.Д., Крапівіна Г.О., Мазаракі А.А., Михайліченко Г.І., Севастьянова С.А., Фролова Т.А., Шукліна В.В., Щир І.В. та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є вивчення особливостей основних тенденцій впровадження інновацій у туристичному бізнесі, планування результатів і управління ними, що є складною проблемою методологічного характеру, пов'язаною, насамперед, із особливостями інновацій у сфері туристичних послуг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

До інновацій у туризмі відносять ті нововведення, які супроводжуються відновленням і розвитком духовних та фізичних сил туристів, принципово новими змінами туристичного продукту, підвищенням ефективності функціонування складових індустрії туризму, підвищенням ефективності процесів формування, позиціонування та споживання туристичних товарів і послуг, прогресивними змінами факторів виробництва.

Прикладом таких інновацій може бути:

— скорочення терміну транспортування за рахунок впровадження нових швидкісних видів транспорту (швидкісні потяги Hyundai);

— поліпшення умов праці працівників туристичної індустрії (частка ручної праці у закладах харчування складає близько 75 %, тому необхідно впроваджувати процеси механізації та автоматизації);

— впровадження нових прогресивних методів перетворення факторів виробництва в послуги;

— створення груп якості й забезпечення таким чином участі працівників у вирішенні актуальних проблем та завдань щодо поліпшення якості туристичного обслуговування з метою підвищення конкурентоспроможності туристичних продуктів.

С.А. Севастьянова у своїй праці "Регіональне планування розвитку туризму й готельного господарства" визначає вісім принципів інновацій у туризмі [12, с. 115]:

— науковості — використання наукових знань і методів для реалізації інновацій відповідно до потреб туристів;

— системності — розроблювана стратегія інноваційного розвитку туризму в регіоні має враховувати фактори та умови, необхідні для задоволення потреб людей у рекреації та відпочинку, фактори прямого і непрямого зовнішнього середовища;

— відповідності інновацій потребам туристів — пропонування тільки таких нововведень, які дійсно потрібні клієнтові, а не таких, які може зробити й впровадити туристична фірма;

— позитивності результатів — попередження нерозумного, непродуманого створення й впровадження нововведення, яке може бути небезпечним для туриста, туристичного підприємства, оточуючого середовища та суспільства загалом;

— іманентності інвестиційним процесам — для проведення необхідних досліджень, розробки й матеріалізації інновацій використовуються інвестиційні ресурси, ефективність яких визначається ступенем значимості й масштабністю нововведень;

— відповідності інноваційної діяльності та її результатів рівню розвитку суспільства;

— зв'язаності — кожний новий продукт на певному етапі свого життєвого циклу має викликати та стимулювати ідею створення наступного нововведення й забезпечувати фінансову підтримку цього процесу;

— безпеки — нововведення має гарантувати відсутність шкоди для людини та навколишнього середовища.

Отже, застосування інновацій у туристичній сфері спрямоване на формування нового туристичного продукту, надання унікальних туристичних послуг, застосування нових маркетингових підходів, із використанням новітньої техніки та ІТ-технології, що підвищують конкурентоспроможність туристичного продукту на національному та міжнародному ринках, що призводить до появи нових видів туризму.

Ступінь інноваційного розвитку туристичної галузі визначають:

— ринкова кон'юнктура;

— рівень освіти та кваліфікації кадрів;

— наявність на досліджуваній території ресурсів, передусім унікальних.

Так, найбільшого поширення у сучасній практиці туризму отримали такі види інновацій: продуктові, технологічні, маркетингові, організаційно-управлінські та сервісні, що представлено у таблиці 1.

Традиційно найбільше з-поміж інших у туризмі виділяються продуктові інновації. Створення нових туристичних продуктів пов'язується з освоєнням нових сегментів туристичного ринку, нових туристично-рекреаційних територій, залученням до туристичного ринку нових видів ресурсів.

Перспективним у цьому плані є розвиток специфічних форм туризму. Це, насамперед, гастрономічний туризм, зелений туризм, екологічний туризм, спортивний

туризм, дитячо-юнацький туризм, молодіжний (студентський) туризм, туризм людей похилого віку, туризм людей з особливими потребами [14, с. 12].

З методологічних позицій екскурсійна діяльність є елементом туристичної, утім має свої відмінності, у тому числі і в інноваційній сфері.

Інновації в проведенні екскурсій у сучасній науковій думці діляться на два основні напрямки:

— із використанням нових форм і методів (проведення індивідуальних екскурсій, проведення інтерактивних, у т.ч. квест-екскурсій, костюмованих екскурсій, новітніх музейних екскурсій тощо);

— із використанням ІТ-технологій (мультимедійні технології, каталогізація об'єктів туристичної атракції, віртуальні музеї, віртуальні екскурсії, у т.ч. 3-D екскурсії, використання роботів-екскурсоводів, QR-кодів тощо) [4, с. 2].

Окремим методичним питанням у цьому контексті є витрати на інновації [2]:

— витрати на дослідження і розробки, які, у свою чергу, складаються з витрат на внутрішні та зовнішні науково-дослідні роботи;

— витрати на придбання нових технологій (придбання виключних майнових прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки ліцензій, ліцензійних договорів на використання зазначених об'єктів);

— витрати на технологічну підготовку виробництва;

— придбання машин, обладнання, установок, інших основних фондів і капітальні затрати, які пов'язані із просуванням продукту — і процес-інновацій;

— витрати на маркетингові дослідження.

Такий ланцюжок витрат є справедливим і для туристичних підприємств. Слід зазначити, що найсуттєвіші витрати припадають на технологічні інновації в туризмі.

З методичної точки зору інновації в туризмі можливо оцінити на основі методу практичних реалізованих інновацій, що оформились у певні види туризму. Наведемо приклади інноваційних світових видів туризму [7]:

1) туризм місцями, пов'язаними із видатними особистостями. Наприклад, британським письменником Дж. Р. Толкіном. Мільйони туристів подорожують місцями, пов'язаними зі зйомками трилогії "Володар пернів" та "Хоббіт", а також особистістю автора. Пункти призначення — Нова Зеландія (локації зйомок, де залишилися декорації) та Великобританія (Оксфорд та Бірмінгем);

2) dark-туризм, об'єктами якого є місця, пов'язані з трагедіями, катастрофами, що приваблюють особливий тип туристів, для яких і створюють відповідний туристичний продукт. Так, популярність зберігають замки, про які ходять страхотливі легенди (замок графа Дракули в Румунії, Хустський замок на Закарпатті та ін.);

3) військовий туризм, який полягає в організації відвідування місць активних бойових дій. Є одним із найнебезпечніших видів туризму, оскільки серед туристів також можливі значні жертви, як це було під час війни в Афганістані;

4) атомний туризм, пов'язаний з історією атомної епохи. Наприклад, музеї на місцях атомних вибухів

(міста Хіросіма й Нагасаки в Японії). В Україні об'єктом атомного туризму є Зона відчуження, м. Прип'ять, ЧАЕС, музей Чорнобиля (м. Київ);

5) індустріальний туризм як відвідування покинутих промислових об'єктів (фабрик, заводів тощо) або важкодоступних об'єктів промислової інфраструктури (підземні комунікації, метро). На основі цього виду туризму сформувалася субкультура "дигерів";

б) backscatter-туризм, що базується на принципі економних подорожей. Сучасний різновид "дикого" туризму, який, втім, має свої особливості: використання інформаційних туристичних систем, послуг економного розміщення та харчування, широка взаємодія зі світовою туристичною спільнотою за допомогою соціальних мереж;

7) фестивальний туризм, суттю якого є подорож з метою відвідування фестивалю чи свята. Такий вид туризму нині набуває популярності в Україні, зокрема у м. Львові. Так, у Львові організують такі масові заходи, як "На каву до Львова", "Спалах Різдвяної зірки", "Книжковий форум", "Фестиваль ретро-перегонів", "Джазовий фестиваль".

Отже, пошук нових ідей, створення продуктів та послуг, що не мають аналогів або ж відрізняються технологічною, емоційною насиченістю відрізняють підприємства-інноватори від конкурентів, приносять суттєвий прибуток та дають змогу залишатися на плаву навіть у кризових ситуаціях.

Аналіз туристичного ринку ілюструє масштабність використання підприємствами новітніх інформаційних технологій:

- мобільного Інтернету;
- електронних каталогів із пропозиціями відпочинку;
- on-line бронювання не лише в роботі з ритейл-агентствами, але й безпосередньо з клієнтами;
- соціальних інформаційних мереж, за допомогою яких групи туристів створюють сайти, контактні групи з обміну досвідом щодо подорожей, відгуками про готелі, курорти, роботу персоналу та рівень сервісу;
- зручних платіжних систем.

Слід підкреслити, що нині в туристичному бізнесі широкого використання набули такі інноваційні технології, як програми електронного бронювання та складання турів. Поява нової програми цього виду дозволила не лише здешевити засоби зв'язку, але й дала можливість працювати всім учасникам туристичного ринку як єдиного офісу. Робота з таким програмним забезпеченням дозволяє агентству отримувати у будь-який момент часу оперативну та достовірну інформацію про ціни та кількість вільних місць, а також мати можливість стежити за проходженням замовлення на всіх етапах його здійснення. У світі існують різні системи бронювання, вони відрізняються одна від одної набором пропонованих послуг й технологією роботи. Наприклад, найбільш популярними є такі програми, як Galileo, Amadeus, Sabre, Worldspan. Вони також широко використовуються в Україні.

Amadeus є системою бронювання для глобальної індустрії туризму і авіаперевезень. Охоплює майже 30%

світового ринку. Використовується в основному у Європі та Азії. Обслуговування клієнтів здійснюється у 195 країнах.

Ресурсна база Amadeus складається з 250,000 готелів по всьому світу [9]. За даними Європейської Комісії, компанія Amadeus, провідний технологічний партнер світової туристичної галузі, знову стала лідером у своєму секторі за обсягом інвестицій у науководослідну роботу серед ТОП-1000 європейських компаній [1].

Система Galileo охоплює 22 % світового ринку і в основному використовується у Європі та Північній Америці. Системою користуються більше 67,000 туристичних агентств у 160 країнах світу. Galileo обробляє близько 197,000,000 запитів на день, створює більш 2,000,000,000 розрахунків тарифів на рік, генерує більше 250,000,000 квитків на рік. За допомогою системи Galileo користувачі отримують доступ до: 420 авіакомпаній, 90,000 готелів, 30,000 локацій з оренди автомобілів [10].

Sabre пов'язує більш ніж 55,000 туристичних агентств, більше 400 авіакомпаній, 86,000 готелів, 25 компаній з прокату автомобілів, 12 круїзних компаній [11]. Охоплює 35 % світового ринку і в основному використовується в Америці.

Такі інноваційні системи дозволяють резервувати всі основні складові туристичної інфраструктури, іншими словами вони фактично утворюють загальну інформаційну систему, яка пропонує розподільчі мережі для всієї туристичної галузі.

У світовій туристичній практиці широко розповсюджуються інновації, спрямовані на підвищення якості отриманого сервісу, створенні нової потреби у комфортному відпочинку, здатному дивувати передбачливістю та комплексністю.

Популяризуються інновації на транспорті (літак з прозорим корпусом), в готельному бізнесі (готель і комплекси на намівних островах), застосування енерго- та ресурсозберігаючих технологій, що здатні подовжити життєвий цикл туристичного продукту або знизити вартість послуг [13].

Яскравим прикладом продуктивних інновацій у туристичній індустрії є тури в Антарктиду, надання оздоровчих послуг у готелях. У готелі Aloft у місті Купертіно (США) у складі обслуговуючого персоналу впроваджено послуги роботу-дворецького, який може самостійно пересуватися готелем, викликати ліфт, доставляти гостям у номер рушники, напої, їжу, газети, а також виконувати функції локального гіда, який супроводжуватиме відвідувача у потрібне йому місце. Зріст робота — 1 метр, вага — 45 кг, швидкість пересування коридорами готелю — 45 км/год.

Прикладом технологічних інновацій у туризмі є електронні системи бронювання в готелях, електронні системи продажу авіаквитків, створення віртуальних турагентств. Так, готельна група Starwood Hotels & Resorts Worldwide запустила першу мобільну систему в історії готельної індустрії — SPG Keyless. Ця система дає змогу гостям готелів використовувати свій смартфон як ключ.

Нова система не тільки допоможе клієнтам готелю оминати стійку реєстрації і заощадити час на очікування в черзі, а й надасть можливість отримати миттєвий

доступ до свого номеру одним дотиком на смартфоні. Таке нововведення також надасть співробітникам готелю більше часу на взаємодію з гостями, яка стане більш особистим і персоналізованим.

Офіційний запуск SPG Keyless відбувся наприкінці 2014 р. у готелях Starwood під брендами Aloft, Element і W, які є передовими готелями мережі з інноваційним сервісом, ексклюзивним дизайном та екологічно-орієнтованими ініціативами. До таких готелів належать: Aloft Harlem, Aloft Cupertino, Aloft Beijing, Aloft Cancun, W New York-Downtown, W Hollywood, W Singapore, W Hong Cong, W Doha і Element Times Square. Планується, що згодом більше 30 тис. дверей в 150 готелях по всьому світу зможуть бути відкриті за допомогою цієї системи. SPG Keyless буде доступна всім користувачам програми Starwood Preferred Guest, які будуть бронювати номер через будь-який канал Starwood.

Готельна мережа Hilton також планує використовувати подібну технологію в масштабах своїх 11 брендів (у т.ч. DoubleTree, Hampton Inn, Embassy Suites і Waldorf Astoria). Нині мобільний додаток Hilton HHonors дає змогу гостям забронювати номер, а в найближчому майбутньому — буде використовуватися і як безконтактний ключ від номера. Слід зазначити, що в мережі Hilton мобільний додаток дає змогу гостям отримати доступ не лише у свій номер, а й також до поверхів, ліфтів, паркінгу та фітнес-центру [3].

Також важливим елементом інформаційних послуг є інформування туриста під час його проживання у готелі. Так, при здійсненні такого обслуговування туристів набирає популярності мультимедійна програма Digital Signage. Digital Signage — це новий канал комунікації з потенційним клієнтом. Дисплеї різного розміру і типу монтуються всередину стін і меблів, декоруються в елементи інтер'єру, транслюють текстові та графічні об'яви, фотографії, відеоролики із високою роздільною здатністю HD, що дозволяє створити привабливу рекламну кампанію усередині готелю. За допомогою Digital Signage можна показувати схеми міста, карти маршрутів до місцевих пам'яток, а також важливі контактні дані різних служб міста. Такий вид інформаційних послуг мають такі відомі готелі як: готель "Дель Коронадо" штат Каліфорнія, готель "Прем'єр Палац", Київ, Україна [5]. Саме після впровадження таких технологій у готелях спостерігалося підвищення заселеності та збільшення позитивних відгуків на форумах.

Досить актуальними є маркетингові інновації у ресторанному бізнесі. Якщо у минулому столітті новим маркетинговим ходом був виклик таксі з кафе, телефонне бронювання столиків, пізніше — замовлення їжі з доставкою додому, то нині — це покриття Wi-Fi та електронні меню, які стали каналами зв'язку між клієнтами та рестораторами, даючи змогу адміністрації швидко редагувати та оновлювати меню. Так, клієнт може самостійно зробити замовлення, враховуючи цінову політику закладу, підрахувати калорійність страв; відразу бачити вартість чеку замовлення та, чекаючи на замовлення, пограти в ігри або почитати новини.

Один із Стокгольмських готелів — Nordic Light Hotel, у якому середня вартість номера становить 360 дол. США за добу, наприкінці 2014 р. ініціював проведення нової акції, а саме: надання можливості без-

коштовного проживання у чотиризірковому готелі клієнтові, який є активним користувачем однієї з популярних соціальних мереж, зокрема Facebook або Instagram. Для безкоштовного тижневого проживання в Nordic Light Hotel користувач Facebook повинен мати 2,000 друзів на своєму профілі. Також розраховувати на безкоштовне проживання в готелі можуть ті, у кого є 100,000 підписників у Instagram. Гости, у яких менша кількість друзів, можуть розраховувати на знижку у цьому готелі.

Соціальні мережі нині є одним із способів пошуку кандидатів для роботи в різних кампаніях. Так, готельна мережа Marriott International створила онлайн-гру "My Marriott Hotel", що дає змогу керувати віртуальним готелем. Гру було запущено на початку 2015 р. на сторінці компанії та в соціальній мережі Facebook. Кожен гравець може наймати персонал, закуповувати продукти і приймати замовлення з ресторану. За кожного задоволеного клієнта гравець отримує бали, які можна і втратити, якщо сервіс виявиться на низькому рівні. Керівництво готельної мережі вважає, що така гра виявить у людей інтерес до готельної сфери [3].

ВИСНОВКИ

Таким чином, ключовою основою розвитку туристичного бізнесу є створення конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби, що є неможливим без залучення інновацій. Проаналізувавши наукову літературу, відзначимо, що інновації в туризмі являють собою результат застосування новинки у туристичній індустрії з підвищенням її ефективності та отриманням, передусім, комерційного ефекту.

На туристичному підприємстві ключовими складниками інноваційної діяльності є:

- заходи, що сконцентровані на пошуку або створенні нових туристичних продуктів, нових методів обслуговування споживача, політики ціноутворення тощо;
- роботи, спрямовані на завершення заходів, реалізованих раніше, до рівня інноваційних проектів (послуг, продуктів, технологій), орієнтованих на потреби туристичного ринку;
- діяльність, спрямована на освоєння інноваційних проектів, технологій виробництва послуги тощо.

Таким чином, інноваційна діяльність туристичного підприємства здебільшого спрямована на створення нового або зміну існуючого туристичного продукту, освоєння нових ринків збуту, впровадження передових ІТ-технологій у бізнес-процес і сучасних форм організаційно-управлінської діяльності на підприємстві. Управління нововведеннями та їх впровадження для розвитку туристичного підприємства — основне і найбільш вагоме питання, вирішення якого забезпечить конкурентну перевагу і, як результат, виживання туристичного підприємства.

Література:

1. Amadeus вновь стал лидером по объемам инвестиций в научно-исследовательскую работу // Украинский авиационный портал [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.aviation.com.ua/news/25947/remote/>

2. Гвоздю С.Ю. Взаємозв'язок інновацій і конкурентоспроможності на прикладі підприємств Львівської обл. / С.Ю. Гвоздю // Вісн. Нац. Ун-ту "Львівська політехніка". — 2009. — № 657. — С. 375—379.

3. Гости отелей сети Starwood смогут использовать iPhone в качестве ключа [Электронный ресурс] // Pro Hotelia гостиничный бизнес online: [веб-сайт]. — Режим доступа: <http://prohotelia.com.ua/2014/11/spg-keyless>

4. Загоруйкін О.М. Формування інноваційної стратегії сталого розвитку підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / О.М. Загоруйкін; Полтав. ун-т спожив. кооп. України. — Полтава, 2007. — 20 с. — укр.

5. Інновації в готельному бізнесі [Електронний ресурс] / Digital Signage UA: [сайт]. — Режим доступу: <http://digitalsignage.ua/category/communications-uk/>

6. Каурова А.Д. Организация сферы туризма: учебное пособие / А.Д. Каурова. — СПб.: "Издательский дом Герда", 2004. — 320 с.

7. Кравівіна Г.О. Проблеми оптимізації мотиваційного та інноваційного потенціалу персоналу діяльності туристичного типу [Електронний ресурс] / Г.О. Кравівіна, Д.Г. Багдасарова // Вісник економічної науки України. — 2014. — № 1. — С. 70—73. — Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/87441/16-Krapivina.pdf?sequence=1>

8. Мірошник Р.О. Розвиток туристичної галузі України: особливості та проблеми [Текст] / Р.О. Мірошник, І.В. Щир // Вісн. Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Проблеми економіки та управління. — 2013. — №754. — С. 41—46.

9. Муровцев А. Отелей в Amadeus теперь больше / А. Муровцев // Украинский туризм. Приложение "Расширяя горизонты". — К.: ООО "Издательство "Зеркало мира". — 2012. — № 2 (33). — С. 9.

10. О компании Galileo / Официальный сайт Galileo [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.galileo.com.ua/m1/ru/about/o_komp

11. О нас / Официальный сайт Sabre [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.sabretravelnetwork.com.ua/home/about/>

12. Севастьянова С.А. Региональное планирование развития туризма и гостиничного хозяйства [Текст]: учеб. пособие / С.А. Севастьянова. — М.: КНО-РУС, 2007. — 256 с.

13. Зікій Л.Н. Інноваційна політика туристичних підприємств / Л.Н. Зікій // Туристичний, готельний і ресторанний бізнес: інновації та тренди [Електронне видання]: тези. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 квіт. 2016 р.) / Відп. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. — 362 с. — Укр., рос. та англ. мовами. — С. 35—36.

14. Шукліна В.В. Партнерські відносини в забезпеченні розвитку туристичних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / В.В. Шукліна; Херсон. нац. техн. ун-т. — Херсон, 2011. — 20 с. — укр.

References:

1. The official site of Ukrainian Aviation Portal (2017), "Amadeus again became the leader in the volume of investments in research work", available at: <http://www.aviation.com.ua/news/25947/remote/> (Accessed 5 February 2018).

2. Hvozdu, S.Yu. (2009), "Interconnection of innovations and competitiveness on the example of Lviv region's enterprises", Visnyk Natsional'noho Universytetu "L'vivs'ka politekhnika", vol. 657, pp. 375—379.

3. The official site of Pro Hotelia hotel business online (2017), "Starwood hotel guests will be able to use the iPhone as a key", available at: <http://prohotelia.com.ua/2014/11/spg-keyless> (Accessed 5 February 2018).

4. Zahorul'kin, O.M. (2007), "Formation of the innovative strategy of sustainable development of the enterprise", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and Enterprise Management, Poltava University of Consumer Cooperatives of Ukraine, Poltava, Ukraine.

5. The official site of Digital Signage UA (2017), "Innovations in the hotel business", available at: <http://digitalsignage.ua/category/communications-uk/> (Accessed 5 February 2018).

6. Kaurova, A.D. (2014), Organizacija sfery turizma [Organization of tourism sphere], Vydavnychj dim Herda, St. Petersburg, Russia.

7. Krapivina, H.O. (2014), "Problems of optimization of motivational and innovative potential of tourism type activities personnel", Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, [Online], vol. 1, available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/87441/16-Krapivina.pdf?sequence=1> (Accessed 5 February 2018).

8. Miroshnyk, R.O. and Schyr I.V. (2013), "Development of the tourism industry in Ukraine: features and problems", Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Problemy ekonomiky ta upravlinnia, vol. 754, pp. 41—46.

9. Murovcev, A. (2012), "Hotels in Amadeus are now more", Ukrainskij turizm. Prilozhenie "Rasshirjaja gorizonty" [Online], vol. 2 (33), P. 9.

10. The official site of Galileo (2017), "About the company Galileo", available at: http://www.galileo.com.ua/m1/ru/about/o_komp (Accessed 5 February 2018).

11. The official site of Sabre (2017), "About us", available at: <http://www.sabretravelnetwork.com.ua/home/about/> (Accessed 5 February 2018)

12. Sevast'janova, S.A. Regional'noe planirovanie razvitija turizma i gostinichnogo hazjajstva [Regional planning of tourism and hotel industry development], KNO-RUS, Moscow, Russia.

13. Zikij, L.N. (2016), "Innovative policy of tourist enterprises", Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij Naukovo-Praktychnij Konferentsii [Conference Proceedings of the International Scientific and Practical Conference "Tourist, hotel and restaurant business: innovations and trends"], Kyiv National Trade and Economic University, Kyiv, Ukraine, pp. 35—36.

14. Shuklina, V.V. (2011), "Partnerships in the provision of tourism enterprises' development", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and Enterprise Management, Kherson National Technical University, Kherson, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2018 р.

УДК 339.9.012.435 — 339.972: 339.9.012.421 — 339.9.012.435

В. Г. Панченко,
к. і. н., докторант, Маріупольський державний університет

НАЦІОНАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ІНТЕРЕСИ ЯК ДОМІНАНТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗМІСТОВНОГО НАПОВНЕННЯ ПОЛІТИКИ ПРОТЕКЦІОНІЗМУ ТА ЙОГО ЕВОЛЮЦІЙНОГО РУХУ В БІК НЕОПРОТЕКЦІОНІЗМУ

V. Panchenko,
PhD, post-PHD at Mariupol State University

NATIONAL ECONOMIC INTERESTS AS A DOMINANT FOR TRANSFORMATION
OF THE ESSENTIAL MEANING OF PROTECTIONIST POLICY
AND ITS TOWARDS NEO-PROTECTIONISM

У статті розглянуто національні економічні інтереси як домінанту трансформації змістовного наповнення політики протекціонізму та його еволюційного руху в бік неопротекціонізму. Стверджується, що на відміну від "класичного" протекціонізму, спрямованого на захист національних виробників, окремих галузей економіки, залежно від їхньої значущості і політичної сили зацікавлених кіл, неопротекціонізм має в своєму арсеналі інструментарій, що ставить за мету зменшення асиметрій глобального розвитку, не ставлячи під сумнів подальшу глобальну інтеграцію, що базується на принципах лібералізації. В оновленому вигляді, змінюється акцент у самому цілепокладанні: не стільки протистояти встановленій системі взаємодій між суб'єктами МЕН різного рівня (національними, транснаціональними, глобальними), скільки використовувати продуковані нею переваги, вмонтовуючи нові інструменти пристосування й експансії в новій моделі світової економіки. Відтак протекціонізм поступово втрачає притаманну йому синонімічність поняттю "захист", натомість стаючи інструментом реалізації економічного прориву, який залежить від історичного контексту та цілого комплексу вихідних умов господарювання.

National economic interests as a dominant for transformation of the essential meaning of protectionist policy and its evolution towards neo-protectionism are discussed. It argued that contrary to "classical" protectionism focused on protection of domestic producers or selected industries of the economy depending on their significance and political force of stakeholders, neo-protectionism has instruments in its arsenal, designed to reduce asymmetries in the global development without challenging the further global integration based on the liberalization principles. In the renewed form, the emphasis on the goal-setting as such is changing: to exploit the advantages generated by international economic relations by embedding in them new instruments of adaptation and expansion in the new model of the global economy rather than oppose the established system of interactions between entities engaged in international economic relations at various levels (national, transnational or global). It follows that protectionism has gradually lost its immanent synonymy to the notion "protection", becoming, instead, an instrument for implementing economic breakthrough, which depends on the historic context and a complex of initial conditions for the economic activity.

Ключові слова: протекціонізм, неопротекціонізм, національні економічні інтереси, економічна політика, провали ринку.

Key words: protectionism, neoprotectionism, national economic interests, economic policy, market failures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Досвід розвинених і самодостатніх економік свідчить, що наявна тенденція до відкритості на засадах переваги вітчизняного законодавства, в яке імплемента-

туються норми, вироблені під егідою міжнародних фінансових та економічних інститутів. Важливо також пам'ятати, що успіху досягають там, де роль національної економіки не нівелюється в системі міжнародних економічних відносин. Лише самодостатня економіка може віднайти баланс між відкритістю, що забезпечує внаслідок зниження торгових бар'єрів уникнення висо-

кого рівня внутрішніх цін та технічного застою, погіршення умов для експортерів (відповідно і бюджетних показників), а також неминучого напруження у відносинах з партнерами та зниження конкуренції у внутрішньому бізнесовому середовищі — з одного боку, та внутрішнім державним регулюванням, з іншого. Водночас нехтування "запобіжників" національного регулювання спричиняє розорення виробників, зростання безробіття, зниження рівня життя громадян, а на прикладі деяких пострадянських країн можна спостерігати втрату цілих галузей промисловості, а також деіндустріалізацію.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Д. Норту вдалося у своїх дослідженнях науково обґрунтувати, що у процесі еволюційного та революційного розвитку економічної системи постійно відбувається пошук нових можливостей реалізації економічних інтересів, що відображено трансформацією інституційних обмежень та механізмів їхнього регулювання [1]. В. Смесова визначала активну інтеграцію індивідуальних і загальних економічних інтересів на основі необхідності у вирішенні проблем конфронтації та різновекторності прагнень до дістання економічної вигоди між домогосподарствами, фірмами (корпораціями), державою [2]. Визначення змістового наповнення національних економічних інтересів як об'єктивного чинника, обумовленого сукупністю її економічних потреб, на думку В. Рокочої [3, с. 33], відіграє визначальну роль у розробленні та проведенні політики держави в рамках забезпечення цілісності, захищеності, ефективного функціонування та сталого розвитку національної економічної системи, а також у рамках взаємодії та співробітництва на міждержавному та міжнародному рівнях. Сформовані таким чином національні економічні інтереси водночас детермінують систему національної економічної безпеки та економічну, у тому числі й міжнародну, економічну діяльність, оскільки вона є основою глобалізаційних зрушень, які модифікують зміст першої, надаючи їй нової якості. Отже, лише поєднання переваг двох напрямів економічної політики забезпечить прогрес.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завдання полягає у дослідженні національних економічних інтересів як домінанти трансформації змістовного наповнення політики протекціонізму та його еволюційного руху в бік неопротекціонізму.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Національний інтерес має визначити траєкторію, за якої в певних секторах економіки доцільне пониження торгових бар'єрів або навіть скасування їх. Водночас варто розуміти, що така тактика не повинна набувати постійного характеру, адже це може спричинити відрив виробництва від реальної внутрішньої та глобальної кон'юнктури. Винятком можуть бути тільки окремі сектори економіки, безпосередньо задіяні на забезпеченні національної безпеки. Тобто йдеться не про ігнорування відкритості та пов'язаної з нею глобальної взаємодії, а про темпи та конкретні форми інтеграції. Тому страте-

гією розвитку національної економіки мають постати питання раціонального поєднання принципів вільної торгівлі та державного протекціонізму. І велику помилку допускають там, де принцип відкритості набуває визначальних ознак і перетворюється на абстрактні переваги, яким приписують не властиві та недосяжні для реалізації способи досягнення саморегуляції. Такий підхід закінчується частковою або повною втратою економічного суверенітету, а в кращому випадку серйозною залежністю в системі світогосподарських зв'язків.

Зазначені загрози яскраво проявилися в практиці перетворень у країнах, які мали централізовану планову економіку. Як засвідчили результати, формування відкритої ринкової економіки насправді в цих країнах виявилось відірваним від реальної мети економічного розвитку інструментом конкурентної боротьби. Засади реформування за лекалами міжнародних фінансових інститутів (МВФ, СБ, СОТ, ЄБРР, ОЕСР) фактично набули значення інструментів деіндустріалізації. У підсумку група країн, що пішла шляхом, визначеним зазначеними інституціями, перетворилася на ринок збуту застарілої продукції, на об'єкт розміщення капіталу, коли основні фонди, надра і земля не мають ринкової вартості, а місцевий бізнес у зв'язку з нерозвиненістю та слабкістю, неспроможністю забезпечити довгострокові інвестиції не постав гідною конкуруючою силою.

Як зазначає В. Рокоча, за умов глобалізації світової економіки відбувається процес формування трьох рівнів протистоянь інтересів: (1) мікрорівень, на якому через конкуренцію виборюють максимізацію своєї цільової функції суб'єкти господарювання, домогосподарства та держава; (2) стикування макро- і мікрорівнів, де держава як макроекономічний суб'єкт створює рамкові умови для функціонування суб'єктів макро-рівня; (3) стикування макро-, мікро- та мегарівнів, на якому міжнародні економічні інституції також створюють рамкові умови для економічних суб'єктів, що оперують у глобальному економічному середовищі [3, с. 32]. Відтак, слідуючи аргументації автора, запит на неопротекціоністські інструменти захисту можуть продукуватись як на мікрорівні (наприклад, суб'єкти господарювання можуть формувати потребу в субсидуванні, встановленні локалізаційних бар'єрів, пільговому кредитуванні та/або секторальному протекціонізмі, так і на макро-рівні (як частина державної політики, спрямованої на корегування торгового дисбалансу, управління потоками капіталів, використання монетарного потенціалу захисних заходів (політики відсоткових ставок, валютних обмежень, конкурентної девальвації і т.д.)), враховуючи визначені ліберальні "правила гри" на мегарівні. Більше того, потреба у балансуванні між запитами глобального і національного економічних середовищ стає домінантою трансформації класичних протекціоністських інструментів у інструменти прихованого протекціонізму або неопротекціонізму.

У політиці неопротекціонізму змінюється акцент у самому цілепокладанні: не стільки захищеність від іноземної конкуренції у своїй країні, скільки стимулювання економічної активності у відповідь на скорочення сукупного попиту ставиться в обов'язок останньому. Попри насаджувану для сповідування ліберальну ідеологію, не слід ігнорувати досвід нині високорозвинених в

економічному сенсі країн, які у своєму розвитку пройшли етапи внутрішнього державного протекціонізму, що дало змогу уникнути збитків та руйнування національної економіки. Водночас процес реформування централізованих планових економік відбувався з наданням однозначної переваги ліберальному варіантові та нехтуванням засад державного протекціонізму, в результаті чого незворотних втрат зазнали визначальні національні інтереси у сфері безпеки та економічного потенціалу.

Втім, зрозуміло, що сучасні глобалізаційні процеси диктують умови, за яких не можливо проігнорувати світогосподарські зв'язки та розвивати повністю закрити економіку і відмовитися від переваг міжнародного розподілу праці. Як зрозуміло й те, що відмова від державного протекціонізму у формі захисту власної економіки тотожна фінансово-економічним збиткам від наслідування лише ліберальної парадигми ведення господарства. Тому при трансформації економіки дуже важливо проаналізувати як небезпеку, так і реально можливі позитивні наслідки від вжитих заходів. Дилема вимагає, як уже зазначалося, вироблення та дотримання балансу між відкритістю та необхідністю державної підтримки і захисту внутрішнього ринку на засадах науково обгрунтованого протекціонізму, в основі якого визначальним має бути, з одного боку, готовність традиційних бюджетно-організуючих галузей до конкуренції та, з іншого боку, формування національної політики реформ, спрямованої на спонукання внутрішніх виробників до роботи в умовах відкритої економіки.

Дуже важливо мати на увазі, що країни з колишньою плановою економікою розпочинають реформи та налагоджують зовнішню взаємодію, будучи у несприятливих і нерівних умовах, які характеризуються відволіканням ресурсів та недостатнім потенціалом для переходу на якісно інший рівень конкуренції. У цій ситуації важливо зосередитися на визначальних напрямках, які сприятимуть доступу до новітніх технологій, поліпшенню якості продукції, що у свою чергу підвищить її конкурентоздатність, залученню інвестицій. Тобто йдеться про необхідність виходити передусім з власних інтересів, які мають органічно вписатися у режим взаємодії зі світовою економікою.

Важливо враховувати шumpетерівську концепцію творчої деструкції, в руслі якої технічний прогрес, іноземні інвестиції відіграватимуть належну їм роль в осучасненні та започаткуванні нових технологій, відмові від неефективних і неконкурентоздатних галузей та створенні нових, здатних не тільки замінити старі, але й наростити прибуток за рахунок сучасних товарів і послуг. У цьому сенсі протекціонізм постає меркантильною формою лібералізованої економіки [4], адже, з одного боку, використовуючи зарубіжний досвід та користуючись інвестиціями, тим самим, з іншого боку, вітчизняна економіка отримує передумови для входження на світові ринки з конкретними конкурентними перевагами, що обертаються додатковим ресурсом для подальшої модернізації.

Необхідно осмислити, здавалося б, парадоксальну річ: говорячи про стратегічну мету — пошук та посідання належного місця у світогосподарських глобалізованих і лібералізованих економічних зв'язках — саме про-

текціонізм особливо на перших стадіях реформування має відігравати визначальне значення для створення економічно здорової та конкурентоспроможної системи організації внутрішнього господарства. Система має створити передумови сталого економічного розвитку країни, здатного до конкуренції та самовідтворення. Для досягнення таких цілей виникає потреба на засадах державного протекціонізму виробити правила і норми такої організації господарства, за якої діяльність внутрішніх виробників та закордонних економічних "гравців" об'єктивно відтворюватиме національний валивий продукт.

Зазначені вище висновки базуються на практиці реформування економіки, що раніше працювала на засадах державного управління і планової діяльності. Тобто неодмінною умовою є симбіоз ліберальних і протекціоністських заходів з первісною практичною перевагою других для досягнення на наступних етапах стратегічних цілей у межах функціонування внутрішньої економіки на засадах перших, коли передусім вітчизняний бізнес набув необхідного досвіду та відповідальності за захист економічних інтересів суспільства. Зрештою, на таких засадах сформована економічна модель нині успішних країн. Відмінність полягає в тому, що на нинішньому етапі не всі країни, що стали на шлях реформування, мають належні політичні умови для протидії глобальним інтересам ТНК та іншим учасникам світогосподарських зв'язків. Крім того, реформування економіки у зазначених країнах — це дуже важлива, але не єдина потреба, здійснивши яку держави стають учасниками планетарного економічного клубу. Йдеться також про те, що зміни економічного устрою прямо пропорційно пов'язані з корінними змінами суспільно-політичної організації держав, які вимагають створення новітніх структур та інституцій [5]. Це — по-перше. По-друге, з точки зору теоретичної реформи, як складова глобалізаційних перетворень, передбачають лібералізацію та макроекономічну стабілізацію, реструктуризацію наявних економічних можливостей.

Якщо виходити з практичних результатів реформування, то зрозуміло, що в умовах лібералізації та макроекономічної стабілізації (зростання відкритості економік) вітчизняні та зарубіжні виробники діють у межах ринкових викликів, а тому вільно обирають сфери діяльності, що не повністю збігається з теоретичними уявленнями про можливість участі у міжнародному розподілі праці [6]. За обставин, коли потоки капіталу лібералізовано, а економіки країн, що вдалися до реформування, фактично вже є складовою частиною глобалізованого світу, виникає диспропорція між можливостями ТНК та іноземних інвесторів і здатністю країн, а фактично — їхньою нездатністю, самостійно формувати капітал для інвестування за кордон у зв'язку з його нестачею навіть для власних потреб.

Н. Резнікова ввела у термінологічний обіг поняття "неозалежність", тим самим демонструючи новітній парадокс, коли жодна з держав не здатна взяти на себе відповідальність за забезпечення суспільних благ, необхідних для впорядкованого функціонування і збереження стабільності глобальної економіки та здійснення дієвого контролю над міжнародними інститутами, яким поставлено в обов'язок підтримувати відкритість

торговельної системи, зберігати стійкість валютної системи, забезпечувати належне функціонування світових фінансових ринків [7]. Неозалежність, в інтерпретації Н. Резнікової, є процесом міждержавної взаємодії, що базується на якісно нових засадах взаємозалежності країн з різним потенціалом економічної сили і висуває на порядок денний пошук шляхів подолання проблеми нерівномірності розвитку й комплексу залежностей — технологічної, фінансової, інформаційної внаслідок існуючих ресурсних, сировинних і структурних міжкраїнових асиметрій. Такий підхід є адаптивним для пояснення супротиву окремих суб'єктів МЄВ слідувати уніфікованим правилам співпраці, натомість обираючи альтернативні інструменти прояву сили, а отже, реалізації національних (економічних) інтересів. Звідси, відштовхуючись від підходу неозалежності, формуються нові захисні інструменти на різних рівнях — структурному, технологічному, фінансовому, інвестиційному, де в епоху лібералізації (що, згідно позицій її adeptів, декларує рівність можливостей для всіх) найбільше загострюються асиметрії економічного розвитку [8]. Таким чином, саме цілі відстоювання економічного суверенітету (для країн, що розвиваються) або боротьба за збереження (для розвинених країн) чи поширення економічного впливу (для розвинених країн і країн, що розвиваються) стають домінантами трансформації класичного протекціонізму в неопротекціонізм, який володіє як захисним, так і наступальним потенціалом. Водночас у нових умовах економічної взаємозалежності зростає ставка на екзогенне зростання, а дієвість захисних заходів, обраних державами різного рівня економічного потенціалу, залежить від показників росту глобальної торгівлі.

На відміну від "класичного" протекціонізму, спрямованого на захист національних виробників, окремих галузей економіки, залежно від їхньої значущості і політичної сили зацікавлених кіл, неопротекціонізм має в своєму арсеналі інструментарій, що ставить за мету зменшення асиметрій глобального розвитку, не ставлячи під сумнів подальшу глобальну інтеграцію, що базується на принципах лібералізації. В оновленому вигляді, змінюється акцент у самому цілепокладанні: не стільки протистояти встановленій системі взаємодії між суб'єктами МЄВ різного рівня (національними, транснаціональними, глобальними), скільки використовувати продукуювані нею переваги, вмонтовуючи нові інструменти пристосування й експансії в новій моделі інформаційної (цифрової) економіки.

Відтак протекціонізм поступово втрачає притаманну йому синонімічність поняттю "захист", натомість стаючи інструментом реалізації економічного прориву, який залежить від історичного контексту та цілого комплексу вихідних даних, які не можливо продублювати десь ще. Як зазначає М. Серпухов, національна ідея є найбільш вагомим фактором впливу серед інструментів прихованого протекціонізму, адже вона виправдовує підтримку національного товаровиробника без урахування природної конкуренції [9]. Відстоювання власних геополітичних та соціально-економічних інтересів виправдовує застосування країною інституційних перешкод у зовнішній торгівлі, формально не порушуючи міжнародні зобов'язання по відношенню до інших країн.

Більше того, економічні інтереси держави трансформуються під впливом еволюційних змін у сутнісному наповненні поняття "конкурентоспроможність держави". На думку П. Кругмана, конкурентоспроможність країни, на відміну від конкурентоспроможності фірми, явище в реальності неіснуюче, а тому використовувати теоретично це поняття безглуздо і політично шкідливо. "Одержимість цим поняттям одночасно неправильна і небезпечна" [10]. Люди, які звертаються до цього терміну, націоналісти або ідеологізатори. Вони або не знають, або ігнорують економічну теорію. В їхньому прагненні використовувати проблему національних конкурентних позицій часто ховається бажання звинуватити сусідів, попросити про привілеї для якоїсь групи або розвинути неекономічну діяльність. Таким чином, за логікою міркувань П. Кругмана, економічні інтереси, продиктовані необхідністю забезпечення умов для підвищення конкурентоспроможності країни, є руйнівними через свою протекціоністську природу. Інший підхід до конкурентоспроможності країни міститься в роботах М. Портера. Вперше він був сформульований в рамках концепції конкурентних переваг країни в книзі "Конкурентні переваги націй" [11], де автор протиставив поняття "конкурентні переваги країни" поняттю "порівняльні переваги", що широко використовується в неокласичній теорії торгівлі. Застосовуючи створену ним теорію корпоративної стратегії до національного рівня, М. Портер доводить, що переваги (а відповідно і конкурентоспроможність) країни виникають не з інтенсивності використання галуззю специфічних факторів, якими відносно надлишково наділена країна (що слідує з теорії Хекшера-Оліна) [12].

Конкурентні переваги країни відтак є результатом зусиль, вжитих на рівні фірми (рукотворних) для розвитку нового продукту, здійснення змін, розвитку нових брендів або методів доставки і т.д. — тобто інновацій в широкому сенсі. Згідно з підходом М. Портера, інновації можуть виникнути в будь-якій галузі, в якій існують умови, що направляють і стимулюють інноваційні зусилля, незалежно від факторної інтенсивності. Таким чином, економічні інтереси країни полягають у забезпеченні умов її конкурентоспроможності. Відповідно, економічний інтерес країни полягає у реалізації протекціоністського потенціалу її економічної політики, що передбачає формування: 1) умов для факторів; 2) умов для попиту; 3) взаємопов'язаними і такими, що підтримують одна одну, галузями; 4) фірмової стратегії та суперництва.

Якщо конкурентоспроможність фірми є результатом її власних зусиль, то зовнішнє середовище, а отже, конкурентоспроможність країни, може бути об'єктом державного регулювання [12]. Таким чином, на думку Т. Гоголевої, поняття "конкурентоспроможність країни" є похідним, вторинним по відношенню до поняття "конкурентоспроможності фірми" і відноситься до зовнішніх умов існування і розвитку конкурентної боротьби між фірмами-виробниками благ [12]. Зовнішні умови, формуючись під впливом багатьох факторів, можуть бути більш сприятливими і менш сприятливими (останнє часто буває характерно для країн, що розвиваються перш за все на ринках науко-і техноємкої продукції, на ринках, що характеризуються ефек-

Таблиця 1. Інструменти для виправлення неефективності ринкового механізму

Неефективність ринкового механізму	Політичний інструмент
Недолік координування	Експортні субсидії Послідовна тарифікація Повернення мита Кластеризація Забезпечення інфраструктури
Інформаційні зовнішні фактори	Адміністративне керівництво Субсидований кредит Послідовна тарифікація Субсидування підприємницької діяльності Вибірковий дозвіл на патенти
Економія на масштабі / технологічний динамізм	Послідовна тарифікація Вимоги до передачі технології Спільні підприємства Державні дослідження та розробки Обов'язкове ліцензування Вибірковий дозвіл на патенти Державні закупівлі
Формування людського капіталу	Громадська освіта Зайнятість місцевого персоналу Рух персоналу

Джерело: [14].

том масштабу, наявністю монополії, ефекту навчання). Часто менш сприятливі умови неможливо виправити в результаті ринкового саморегулювання. Тоді економічний інтерес країни зумовлює необхідність державного регулювання (в т.ч. й протекціоністської орієнтації), ідея якого полягає в тому, щоб використовувати провали ринку і звернути їх у бік підвищення конкурентоспроможності країни.

Аналіз конкурентоспроможності країни, навіть у теорії, ніколи не може бути направлений на повну ліквідацію провалів ринку в сенсі повернення економіки до неокласичного рівноваги. Неокласичної рівноваги на практиці не існує, є лише загальна тенденція, рух в сторону досягнення рівноваги. За критерієм інформаційних і прогностичних обмежень, уряди не можуть відтворити "досконалі ринки". Більш важливою є можливість того, що в світі постійних технічних змін, перетворень, пов'язаних з масштабом і сферою спеціалізації економічної діяльності, екстерналій і розширення провалів ринку, стратегічна політика може не тільки спробувати "наблизитися до "ідеального стану ринку", як припускає Дж. Стігліц [13]. Її слід орієнтувати на використання провалів ринку, наприклад, держава може:

— сприяти поширенню монопольної влади на інші ринки;

— сприяти переміщенню ресурсів від видів діяльності, які дають низький дохід, до тих, які дають високий дохід, де мобільність ресурсів гальмується недостатньою інформацією, непередбачуваними витратами на навчання, відсутністю або існуючими взаємозв'язками між інститутами;

— стимулювати фірми бути першими в отриманні результатів економії від масштабу, агломерації, кластерів, де вони існують;

— координувати дії зі зв'язків виробництва і технологій, так як технологічні зв'язки не можуть оптимізуватися індивідуально;

— створювати нові продукти або інноваційні можливості, посилювати або створювати інститути, що здійснюють підтримку.

Подібний підхід відстоюють К. Нагеш і К.П. Галагнер, які висвітлюють конструктивістський потенціал протекціоністських заходів, інтерпретуючи їх як вимушений крок у подоланні ринкових імперфекцій або іншими словами — провалів ринку (див. табл. 1). Чим різноманітніше і ширше стають провали ринку, тим різноманітніше можливості держави.

Таким чином, провали ринку як доказ його нездатності відтворити умови ідеальної конкуренції стають виправданням для використання протекціоністських інструментів. Дотримуючись такої логіки міркувань, можна припустити, що ринкові імперфекції трансформують інтереси країни в цілому і економічні інтереси зокрема.

У такому разі формування точок росту і забезпечення драйверів росту стає базовим економічним інтересом держави і основою реалізації інших задач розвитку, що визначаються сукупністю похідних від базового інтересів. Ми згодні з підходом Л. Іванової, згідно з яким поняття "точки зростання" відображає, перш за все, потенціал розвитку якогось ринку, а ринок, як відомо, має переважно транскордонну природу. Саме цією транскордонною природою ринків обумовлено існування навіть в сучасній глобалізованій економіці механізмів протекціоністського захисту. Точка росту виникає на ринку (або сегменті ринку) як можливість задоволення первинного попиту на якийсь товар або послугу. Сама можливість задовольнити даний попит виникає локально і має цілком конкретну територіальну, а отже, і національну прив'язку. При цьому потенціал зростання, що виникає на даному конкретному ринку, може бути нейтральний (а іноді і деструктивний) по відношенню до національної економіки в цілому. Це пов'язано з тим, що в сучасному світі більшість національних економік в повній мірі не володіють характеристиками розвиненої системи і не можуть транслювати первинний попит, що розширюється, на якийсь товар у вторинний попит на продукти і ресурси, розміщені всередині країни. В економіках, які не володіють достатнім набором характеристик розвиненої системи або ці ознаки слабо виражені (слабкі внутрішньорегіональні і міжрегіональні

зв'язки, недостатньо ємний внутрішній ринок, слабка інфраструктура, недостатній рівень коопераційних зв'язків, застаріла виробнича база, недосконалість соціально-економічних інститутів, недостатність досвіду проведення ефективної промислової політики і т.д.), поява нового потенціалу зростання в одному з секторів далеко не завжди здатна зачепити суміжні сектори і перетворитися тим самим в локомотив зростання всієї економіки [15, с. 122].

Драйвери економічного зростання — це сукупність складних силових механізмів, які вловлюють потенційний первинний і вторинний ринковий попит і каталізують імпульси, що йдуть від цього розширюючого попиту, певним чином, включаючи розрізнені активи (матеріальні, фінансові, інформаційні, трудові тощо) в русло потужного руху, що змінює внутрішньодержавну економічну дійсність. Драйвер виникає в результаті оптимальної для конкретної країни конфігурації базових умов задоволення зростаючого попиту за рахунок внутрішніх резервів. Драйвери можуть мати різну природу, проте основна функція драйвера — формування цілісної внутрішньодержавної системи вертикальних і горизонтальних зв'язків, що уловлюють і поширюють імпульси, що йдуть від точок зростання на окремих ринках, переважно всередині національної системи. Ця конфігурація умов включає і інфраструктуру, і логістику, і сприятливе підприємницьке середовище, і систему стійких регіональних, міжгалузевих і внутрішньогалузевих коопераційних зв'язків, управлінські традиції, розвиток соціального капіталу і т.д. [15, с. 124—125].

Основним завданням і точок, і драйверів економічного росту, що цілком відповідає ідейним засадам концепції конкурентоспроможності країни, є підвищення продуктивності праці. На нашу думку, підвищення продуктивності праці є системоформуючим інтересом країни, який виходить за межі суто економіки, перетинаючись із соціальним, екологічним, ресурсозабезпечувальним вимірами. Феномен продуктивності праці полягає ще й в тому, що, з одного боку, її зростання забезпечує нівелювання наслідків протекціоністських заходів, що реалізуються в країнах-партнерах, а з іншого боку, в разі нанесення країнами, що сповідають протекціоністську політику, удару, іншого виходу, ніж її підвищення, у країні-об'єкті протекціоністського тиску не існує. Таким чином, економічний інтерес країни полягатиме у сприянні підвищенню ефективності виробництва, підвищенню продуктивності праці, скороченні витрат та заохоченні інновацій. Як наслідок, індивідуальна боротьба з наслідками вжитих протекціоністських заходів на рівні кожної окремо взятої країни, що страждає від їхніх проявів, призводить до зростання рівня інноваційності на глобальному рівні, тим самим, призводячи до відсіювання конкурентів, що концентруються на протекціоністській боротьбі, заснованій виключно на екстенсивному використанні ресурсів. Іншими словами, зростання продуктивності праці і підвищення ефективності використання наявних ресурсів як спосіб нівелювання наслідків протекціонізму робить запит на нові форми забезпечення умов формування драйверів і реалізації потенціалу точок росту як способу забезпечення конкурентоспроможності країни.

ВИСНОВКИ

Протекціонізм зразка ХХІ ст. носить комбінований характер і має яскраво виражене національне забарвлення. Впровадження в термінологічний оборот поняття "непротекціонізм" дозволить синтезувати смислові значення протекціонізму і лібералізму, які зводяться до необхідності задоволення нагальних потреб суспільства (тих або інших його суб'єктів) в особі держави. Йдеться про такі потреби, як виживання, безпека, а також сталий розвиток. Сам статус цих потреб, характер необхідності, важливості, усвідомлення рангу "державності" дає підставу побачити національні інтереси країни як генетичну основу протекціонізму і лібералізму. Інтереси різних суб'єктів, виявлені, усвідомлені і доведені до рангу національних інтересів, створюють дихотомну єдність протекціонізму і лібералізму, що додає їм соціальної значущості.

Національні економічні інтереси зразка ХХІ ст., пропущені через горнила глобальних викликів та модифіковані з врахуванням детермінованих на наднаціональному рівні правил співпраці, формуються як реакція на ендогенно продукуювані умови господарювання і не можуть не бути орієнтованими на максимізацію спільного виграшу і мінімізацію спільних втрат, що робить їх докорінно відмінними від економічних інтересів зразка ХХ ст., що не виключали сповідування реалізації стратегії "розори свого сусіда". Так, для прикладу, скорочення сукупного попиту під впливом рецесії 2008—2010 рр., спонукало національні уряди до пошуку шляхів розширення потенціалу внутрішніх ринків, водночас всі країни стали об'єднані цілком відновлення темпів росту світової економіки і торгівлі зокрема. З іншого боку, загальна загроза кліматичних змін об'єднала світову спільноту навколо проблеми ощадливого ресурсокористування та енергозбереження і визначила зміну пріоритетів з екстенсивного на інтенсивний тип господарювання в межах реалізації стратегії сталого, а подекуди й інклюзивного розвитку.

Цілі досягнення економічного розвитку і зменшення його асиметрій у порівнянні з розвиненими країнами шляхом відстоювання економічного суверенітету (для країн, що розвиваються) або боротьба за збереження (для розвинених країн) чи поширення економічного впливу (для країн, що розвиваються) стають доміантами трансформації класичного протекціонізму [16] в непротекціонізм, який синтезує в собі як форми класичного протекціоністського захисту, так і новітні. Саме це унеможливорює використання для аналізу сучасної міжнародної економічної та інтеграційної політики як терміну "новий протекціонізм" — адже за змістом останній мав би докорінним чином відрізнятись від "класичного", — так і терміну "протекціонізм" через невідповідність його категоріального апарату відтворити логіку його модифікацій.

Література:

1. Норт Д. Функционирование экономики во времени: Нобелевская лекция [Электронный ресурс] / Д. Норт // Отечественные записки. — 2004. — № 6. — Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/2004/6/funkcionirovanieekonomiki-vo-vremeni>

2. Смесова В. Л. Економічні інтереси в концепціях економістів другої половини ХХ ст. / В.Л. Смесова // Економіка розвитку. — 2017. — № 2 (82). — С. 39—50.

3. Рокоча В. Економічні інтереси та цінності як системоутворюючий елемент національної економічної безпеки / В.В. Рокоча // Вчені записки Університету "КРОК". — 2014. — Вип. 36. — С. 28—36.

4. Rankin K. Mercantilist Reasoning in Economic Policy Making [Electronic resource] / K. Rankin. — 2011. — Mode of access: http://nzae.org.nz/wp-content/uploads/2011/Session5/57_Rankin.pdf

5. Durusoy S. Economic Crisis and Protectionism Policies: The Case of the EU Countries / S. Durusoy, E. Sica, Z. Beyhan // International Journal of Humanities and Social Science. — 2015. — Vol. 5 (6). — P. 57—68.

6. Henn C. Crisis Protectionism: The Observed Trade Impact / C. Henn, B. McDonald // IMF Economic Review. — 2014. — Vol. 62 (1). — P. 77—118.

7. Резнікова Н.В. Економічні виклики нео-залежності: конфлікт інтересів в умовах глобальної взаємодії / Н.В. Резнікова // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. — 2013. — № 1. — С. 181—187.

8. Резнікова Н.В. Феноменологія незалежності в умовах економічної глобалізації / Н.В. Резнікова // Міжнародна економічна політика. — 2016. — № 1. — С. 52—73.

9. Серпухов Ю. Ієрархія інструментів прихованого протекціонізму у міжнародній торговельній політиці // М.Ю. Серпухов // Вісник НУК. — 2013. — № 3. — С. 1—4.

10. Krugman P. Competitiveness: a Dangerous obsession [Electronic resource] / P. Krugman // Foreign Affairs. — 1994. — Mode of access: <http://www.walkerpeople.cofc.edu/Readings/Trade/KrugmanDangerous.pdf>

11. Porter M. The Competitive Advantage of Nations / M. Porter. — New York: Free Press, 1990. — 437 p.

12. Гоголева Т. Конкурентоспособность страны: сущность и проблемы регулирования / Т. Гоголева // Вестник Самарского государственного университета. Серия: Экономика и управление. — 2003. — № 1. — С. 4—9.

13. Stiglitz J.E. Some Lessons from the East Asian Miracle / J.E. Stiglitz // The World Bank Research Observe. — 1996. — Vol. 2. — P. 151—177.

14. Kumar N. Relevance of 'Policy Space' for Development: Implications for Multilateral Trade Negotiations [Electronic resource] / N. Kumar, K. P. Gallagher // Research and Information System for Developing Countries. — 2007. — Mode of access: <http://www.eldis.org/document/A70888>

15. Иванова Л.Н. Точки роста и драйверы роста: к вопросу о содержании понятий / Л.Н. Иванова, Г.А. Терская // Journal of Institutional Studies. — 2015. — Т. 7. — № 2. — С. 120—133.

16. Gomes L. Foreign trade and the national economy: mercantilist and classical perspectives / L. Gomes. — Basingstoke: Macmillan, 1987. — 323 pp.

References:

1. Nort, D. (2004), "Functioning of the economy in time: The Nobel lecture", *Otechestvennyye zapiski*, vol. 6, [Online], available at: <http://www.strana-oz.ru/2004/6/funkcionirovanieekonomiki-vo-vremeni> (Accessed 19 January 2018).

2. Smysova, V.L. (2017), "Economic interests in the concepts of economists of the second half of the twentieth century", *Economics of Development*, vol. 2 (82), pp. 39—50.

3. Rokocha, V. (2014), "Economic interests and values as a system-forming element of national economic security", *Vcheni zapysky Universytetu "KROK"*, vol. 36, pp. 28—36.

4. Rankin, K. (2011), "Mercantilist Reasoning in Economic Policy Making", available at: http://nzae.org.nz/wp-content/uploads/2011/Session5/57_Rankin.pdf (Accessed 19 January 2018).

5. Durusoy, S. Sica, E. and Beyhan, Z. (2015), "Economic Crisis and Protectionism Policies: The Case of the EU Countries", *International Journal of Humanities and Social Science*, vol. 5 (6), pp. 57—68.

6. Henn, C. and McDonald, B. (2014), "Crisis Protectionism: The Observed Trade Impact", *IMF Economic Review*, vol. 62, no. 1, pp. 77—118.

7. Reznikova, N.V. (2013), "Economic Neo-Dependence Challenges: Conflict of Interest in Global Interaction", *Stratehiya rozvytku Ukrayiny. Ekonomika, sotsiolohiya, pravo*, vol. 1, pp. 181—187.

8. Reznikova, N.V. (2016), "Phenomenology of Independence in the Conditions of Economic Globalization", *International economic policy*, vol. 1, pp. 52—73.

9. Serpukhov, Y. (2013), "Hierarchy of hidden protectionism instruments in international trade policy", *Visnyk NUK*, vol. 3, pp. 1—4.

10. Krugman, P. (1994), "Competitiveness: a Dangerous obsession", *Foreign Affairs*, [Online], available at: <http://www.walkerpeople.cofc.edu/Readings/Trade/KrugmanDangerous.pdf> (Accessed 20 January 2018).

11. Porter, M. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*, Free Press, New York, US.

12. Gogoleva, T. (2003), "Competitiveness of the country: essence and problems of regulation", *Vestnik Samarskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Ekonomika i upravleniye*, vol. 1, pp. 4—9.

13. Stiglitz, J.E. (1996), "Some Lessons from the East Asian Miracle", *The World Bank Research Observe*, vol. 2, pp. 151—177.

14. Kumar, N. and Gallagher K.P. (2007), "Relevance of 'Policy Space' for Development: Implications for Multilateral Trade Negotiations", *Research and Information System for Developing Countries*, [Online], available at: <http://www.eldis.org/document/A70888> (Accessed 16 January 2018).

15. Ivanova, L.N. and Terskaya, G.A. (2015), "Growth points and drivers of growth: to the question of the content of concepts", *Journal of Institutional Studies*, vol. 7, no. 2, pp. 120—133.

16. Gomes, L. (1987), *Foreign trade and the national economy: mercantilist and classical perspectives*, Macmillan, Basingstoke, UK.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2018 р.

В. Д. Макогон,
к. е. н., доцент, докторант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ*

V. Makogon,
Ph.D., assistant professor, doctoral student finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

STRATEGIC PRIORITIES OF FISCAL POLICY IN THE CONTEXT OF INSTITUTIONAL REFORMS

У статті визначено роль бюджетної політики у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни та розкрито її стратегічні пріоритети в умовах інституційних перетворень. Обґрунтовано, що ефективне, відповідальне і прозоре управління системою державних фінансів є вагомим передумовою підвищення рівня і якості життя населення, стійкого економічного зростання, модернізації соціально-економічної сфери та досягнення стратегічних загальнодержавних цілей розвитку країни. Незважаючи на поступальний розвиток нормативно-правового та методичного забезпечення бюджетних відносин процес формування цілісної системи бюджетного регулювання ще не завершений. Сформульовані стратегічні пріоритети бюджетної політики актуалізують питання продовження і поглиблення бюджетної і податкової реформ з виходом системи управління державними фінансами на якісно новий рівень. Ефективне бюджетне прогнозування можливе тільки на базі всебічного аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища. Нині слід відзначити актуальність підвищення якості прогнозних досліджень, що вимагає більш поглибленого вивчення проблемних питань, які виникають при прогнозуванні бюджетних та макроекономічних показників.

The article defines the role of fiscal policy in ensuring social and economic development of the country and discloses its strategic priorities in the context of institutional transformations. It is substantiated that effective, responsible and transparent management of the public finance system is a significant prerequisite for raising the level and quality of life of the population, sustainable economic growth, modernizing the socio-economic sphere and achieving strategic national goals of the country's development. Despite the progressive development of legal and methodological support for budget relations, the process of forming a holistic budget regulation system has not yet been completed. The formulated strategic priorities of fiscal policy update the issue of the continuation and deepening of fiscal and tax reforms with the release of the public finance management system to a qualitatively new level. Effective budget forecasting is possible only on the basis of a comprehensive analysis of the external and internal environment. At the present time it should be noted the relevance of improving the quality of predictive research, which requires more in-depth study and development of the main problems that arise in forecasting budgetary and macroeconomic indicators.

Ключові слова: бюджет, бюджетна політика, бюджетна стратегія, бюджетне планування, бюджетне прогнозування.

Key words: budget, budget policy, budget strategy, budget planning, budget forecasting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Забезпечення макроекономічної стабільності в країні в умовах інституційних перетворень являє собою складний та багатогранний процес, який залежить від

впливу значного спектру екзогенних та ендогенних факторів, зокрема впровадження ефективного врядування шляхом реформування системи державного управління, підвищення дієвості бюджетної політики та розроб-

* Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи (№ 645/20 "Архітектоніка фінансової системи як інструмент суспільного розвитку" 0117U000506).

ки бюджетної стратегії, метою якої є визначення напрямів розвитку, забезпечення збалансованості та стійкості бюджетної системи для подальшого підвищення ефективності її функціонування через удосконалення інституційного середовища бюджетної архітектоники, формування та реалізації результативної бюджетної політики, її складових, поглиблення координації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання формування та реалізації бюджетної політики розкриваються в роботах зарубіжних та вітчизняних вчених: Дж. Б'юкенена, Г. Шахової, В. Федосова, С. Юрія, І. Чугунова [1—5] та ін.

Водночас недостатньо досліджені питання, пов'язані з удосконаленням фінансово-бюджетних інституцій, виробленням нових підходів до бюджетної політики, які б сприяли створенню сприятливого інвестиційного середовища та макроекономічної стабільності. Зазначене стосується насамперед важливості обґрунтування стратегічних пріоритетів бюджетної політики в умовах інституційних перетворень, формування бюджетної архітектоники, рівень впливу якої сприятиме бюджетній стійкості та збалансованості як одного з найбільш складних та багатогранних процесів. Розширення і поглиблення євроінтеграційних процесів може виявитися успішним лише в тому випадку, якщо буде проходити на тлі стійкого економічного зростання, забезпечення бюджетного планування на належному рівні, взаємоузгодження бюджетних програм з пріоритетами соціально-економічного розвитку країни.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає у розкритті стратегічних пріоритетів бюджетної політики в умовах інституційних перетворень.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В останнє десятиліття в умовах посилення кризових процесів, зростання соціального та політичного тиску більшість країн як з розвинутою, так і трансформаційною економікою зіткнулися з проблемою неефективності реформування системи державних фінансів. Зазначене актуалізувало питання врахування внутрішніх та зовнішніх викликів у фінансово-економічному середовищі та призвело до зміни парадигми фінансово-бюджетного менеджменту.

Бюджетна політика забезпечення та регулювання пріоритетів подальшого розвитку суспільства повинна враховувати відповідну переорієнтацію економіки на переважно ендогенні чинники економічного зростання з огляду на євроінтеграційні процеси [4]. У зв'язку з цим важливим завданням постало розробка бюджетної стратегії, що включає довгостроковий прогноз основних бюджетних показників, умов формування і реалізації основних напрямів бюджетної політики з урахуванням стратегічних цілей і завдань соціально-економічного розвитку країни.

Відповідно до основних напрямів бюджетної політики на 2018—2020 роки визначено, що бюджетна політика має базуватися на таких принципах: прискорення економічного зростання шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату та утримання макроекономічної стабільності; впровадження ефективного врядування шляхом реформи державного управління, децентралізації і реформи державних фінансів; розвиток людського капіталу шляхом проведення реформ системи охорони здоров'я та освіти, поліпшення надання державної соціальної підтримки; встановлення верховенства права і боротьба з корупцією шляхом підтримки ефективного функціонування інститутів боротьби з корупцією, забезпечення рівного доступу до правосуддя та ефективного захисту прав власності; забезпечення безпеки та оборони держави, зокрема захист її суверенітету та територіальної цілісності держави, а також забезпечення найважливіших аспектів безпеки громадян. Реалізація зазначених принципів передбачається шляхом: підвищення результативності використання бюджетних коштів за рахунок посилення зв'язку бюджетних призначень із стратегічними пріоритетами держави і здійснення оцінки ефективності та доцільності видатків; продовження створення професійної і сучасно оснащеної та укомплектованої армії, що стоїть на захисті миру в Україні і Європі; проведення кардинальної реформи охорони здоров'я, яка ґрунтується на принципі фінансування послуги, а не ліжка-місць, і надасть кожному українцю доступ до якісного медичного обслуговування; поглиблення реформи освіти і забезпечення кращих можливостей для дітей, що є передумовою для розвитку дитини та її успішної реалізації в суспільстві; створення справедливої системи соціального захисту через проведення пенсійної реформи, осучаснення пенсій, збільшення відповідальності та підзвітності в системі пільг з метою забезпечення максимальної адресності, прозорості та наближеності надання відповідної соціальної послуги тим, хто її потребує; забезпечення гідної оплати праці як для працівників бюджетної сфери, так і для працівників приватного сектору, шляхом її поступового підвищення та вжиття заходів до детінізації заробітних плат; дерегуляції та створення сприятливого бізнес-середовища для збільшення інвестицій в інновації, агробізнес та інші сектори, які продукують додану вартість в Україні і зростання малого та середнього бізнесу; інтеграції економік України та ЄС шляхом імплементації торговельних та економічних положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, зокрема положень щодо зони вільної торгівлі (DCFTA); дотримання головними розпорядниками бюджетних коштів принципу забезпечення рівних гендерних прав і можливостей під час формування бюджетних показників [6].

Разом з тим, незважаючи на те, що реформи в багатьох країнах мають ідентичні цілі та спрямовані на удосконалення підзвітності при здійсненні витрат, підвищення ефективності використання бюджетних коштів, відповідальності органів державної влади та місцевого самоврядування, вибір бюджетної стратегії, а також інстру-

ментів бюджетної політики завжди залежав від ряду чинників, зокрема об'єктивності макроекономічних прогнозів покладених в основу бюджетного прогнозування і планування, ступеня децентралізації повноважень відповідних органів влади тощо.

Серед основних елементів програмно-цільового методу, впровадження яких відбувалося в залежності від цих чинників у країнах з розвинутою економікою, слід виділити: запровадження середньострокового бюджетного планування і прогнозування; звітування щодо результатів діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; використання контрактно-договірних відносин у державному секторі економіки; розподіл бюджетних асигнувань, що припускає не тільки широкі можливості розпорядників бюджетних коштів щодо їх використання на свій розсуд, але й підвищення рівня відповідальності при прийнятті відповідних рішень; запровадження процедури аудиту ефективності використання бюджетних коштів тощо.

Доцільно відмітити, що інтегрований підхід, у рамках якого передбачалась одночасна переорієнтація бюджету на результати, запровадження середньострокового бюджетного планування і прогнозування, реформування системи бюджетного обліку і аудиту був застосований лише в декількох країнах. Тоді як в більшості країн зазначені елементи запроваджувались і продовжують впроваджуватись поетапно.

Зокрема в Україні розпорядженням Кабінету Міністрів від 14 вересня 2002 року № 539-р. схвалено Концепцію застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі. Законодавчою підставою для запровадження як на державному, так і місцевому рівнях програмно-цільового методу стала нова редакція Бюджетного кодексу України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. Відповідно до якої з урахуванням внесених змін передбачено, що програмно-цільовий метод у бюджетному процесі на рівні місцевих бюджетів, які мають взаємовідносини з державним бюджетом, застосовується, починаючи із складання проектів місцевих бюджетів на 2017 рік. Разом з тим, завершити повноцінне впровадження програмно-цільового методу управління в бюджетний процес поки ще не вдалось.

Згідно з висновками Рахункової палати нині до основних бюджетних правопорушень належать: включення недостовірних даних до бюджетних запитів; порушення встановлених термінів подання бюджетних запитів або їх неподання; визначення недостовірних обсягів бюджетних коштів при плануванні бюджетних показників; порушення порядку або термінів подання, розгляду і затвердження кошторисів та інших документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету, затвердження у кошторисах показників, не підтверджених розрахунками та економічними обґрунтуваннями; порушення порядку або термінів подання і затвердження паспортів бюджетних програм (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі); порушення встановлених термінів доведення документів про обсяги бюджетних асигнувань до розпорядників бюджетних коштів нижчого рівня або одержувачів бюджетних коштів; порушення встановлених вимог щодо ведення бухгал-

терського обліку та складання звітності про виконання бюджетів; порушення встановлених порядку або термінів подання фінансової і бюджетної звітності бюджетних установ, а також подання такої звітності у неповному обсязі [7].

Дієве застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі передбачає розширення фінансової самостійності та відповідальності органів державної влади і місцевого самоврядування за досягнення запланованих цілей і результатів. Для забезпечення досягнення цілей бюджетних програм та підвищення їх ефективності при плануванні бюджетних асигнувань важливим є їх взаємоузгодження з прогнозними та програмними документами соціально-економічного розвитку країни. Поряд зі створенням загальних умов і стимулів для підвищення ефективності бюджетних витрат, необхідні розробка і реалізація конкретних інструментів і механізмів для досягнення чітко визначеної мети з урахуванням завдань і функцій органів державної влади та місцевого самоврядування. Важливим завданням є створення системи оцінки ефективності бюджетних витрат; забезпечення порівнянності об'єктів аналізу; дієвості і незалежності оцінки ефективності та результативності використання бюджетних коштів; публічності і загальнодоступності результатів аналізу і оцінки.

Найважливішим елементом забезпечення дієвості оцінки ефективності використання бюджетних коштів на стадії планування є можливість безпосереднього взаємоузгодження відповідних бюджетних коштів з конкретними вимірними результатами, які планується досягти. В цілому система оцінки досягнутих результатів використання бюджетних асигнувань повинна полягати в зіставленні сукупності цільових індикаторів використання бюджетних коштів, що формуються на стадії планування бюджетних асигнувань, і фактично досягнутих результатів, включаючи оцінку впливу зовнішніх факторів, що сприятиме вдосконаленню системи оцінки ризиків реалізації бюджетних програм. Порівнянність відповідних ресурсів, що спрямовуються на досягнення визначених цілей в різних економічних сферах є базовою умовою для отримання достовірної інформації щодо ефективності використання бюджетних коштів.

У зв'язку з цим відповідна оцінка повинна враховувати розподіл відповідних витрат по агрегованим групам; досягнення цільових результатів за рахунок порівнянного обсягу фінансових ресурсів в минулі періоди; відмінності в рівні фінансового забезпечення порівнянних заходів в залежності від території реалізації, відповідального виконавця бюджетної програми. Очікуваним результатом оцінки є угруповання відповідних бюджетних витрат з однаковими вартісними, якісними та кількісними характеристиками. При цьому обов'язковим елементом аналізу ефективності використання бюджетних коштів має стати застосування методу альтернативних витрат та оцінки граничної ефективності. За інших рівних умов обсяги бюджетних витрат будуть оцінюватися як найбільш ефективні в межах, при яких темпи приростів витрат не стають нижчими за темпи приросту (зменшення) відповідних показників,

що відображають кінцевий результат використання бюджетних коштів.

Комплексний підхід до оцінки ефективності використання бюджетних коштів повинен бути спрямований на облік не тільки термінів і обсягів здійснення відповідних витрат, а й наявності необхідного нормативно-правового, методологічного та інституційного забезпечення заходів. Крім того, дані показники повинні безпосередньо враховуватися при плануванні бюджетних витрат на реалізацію конкретних заходів.

Важливо відмітити, що однією з умов отримання об'єктивних результатів аналізу ефективності використання бюджетних коштів є використання незалежної оцінки, що передбачає залучення експертів. Вагоме завдання у системі аналізу ефективності використання бюджетних коштів є застосування результатів отриманої оцінки в наступних бюджетних періодах, включаючи скорочення або збільшення обсягів фінансових ресурсів у залежності від підсумкових оцінок, обґрунтування конкретних шляхів мінімізації виявлених перешкод ефективного використання бюджетних коштів. Підвищення результативності бюджетних витрат має бути забезпечено також на операційному рівні, яким визначається ефективність інструментів та механізмів прийняття і реалізації рішень органами державної влади та місцевого самоврядування.

Разом з тим, необхідність трансформації підходів до бюджетного планування актуалізується в умовах посилення впливу несприятливої динаміки зовнішньоекономічної кон'юнктури на вітчизняну економіку. Важливим завданням при цьому є розробка середньострокової бюджетної декларації як інструменту поєднання стратегічних пріоритетів розвитку країни та можливостей державного і місцевих бюджетів. Зазначене передбачає запровадження процедури визначення пріоритетів бюджетної політики на середньострокову перспективу та відповідного розподілу ресурсів. З метою забезпечення дієвості реалізації бюджетної декларації доцільним є висвітлення в ній фіскальних ризиків, що передбачає розроблення методики їх оцінювання та визначення впливу на формування державного і місцевих бюджетів, обґрунтування заходів з мінімізації фіскальних ризиків, зокрема пов'язаних з макроекономічною ситуацією; державними підприємствами і управлінням державним майном; державними гарантіями; позабюджетними фондами; місцевими запозиченнями; державно-приватним партнерством [8].

Доцільно відмітити, що державно-приватне партнерство дозволяє використовувати оптимальне поєднання державних і приватних ресурсів для вирішення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни. Реалізація програм на принципах державно-приватного партнерства передбачає юридичне закріплення взаємодії публічно-правових утворень і бізнесу, здійснення проектів на середньо- або довгостроковій основі, наявність чітко визначеної мети, що дозволяє оцінити ефективність проекту з кінцевими суспільно значимими результатами. Досвід країн з розвинутою економікою свідчить, що розвиток інструментів державно-приватного партнерства сприяє збільшенню

інвестицій в інфраструктурні проекти як економічної так і соціальної сфери. Водночас роль органів державної влади в інвестиційній діяльності регламентована низкою норм.

Зокрема, відповідно до договору Про Європейський Союз, передбачено неприпустимість державної допомоги, яка надається за рахунок державних ресурсів або в будь-якій формі у разі спотворення або загрози спотворення конкуренції шляхом створення переваг для окремих підприємств. Визначено, що Союз намагається забезпечити сталий розвиток Європи на основі збалансованого економічного зростання і стабільності цін, наявність у високому ступені конкурентоспроможної соціальної ринкової економіки, яка прагне до повної зайнятості і соціальному прогресу, а також високий рівень охорони і поліпшення якості навколишнього середовища [9]. З урахуванням викладеного, державно-приватне партнерство реалізується за умови, що інвестиційний проект забезпечує вирішення довгострокових завдань соціально-економічного розвитку країн, що знаходяться в компетенції органів державної влади.

В Україні нині практика застосування державно-приватного партнерства не набула достатнього розвитку. На 1 січня 2017 року на засадах державно-приватного партнерства реалізувалося 186 проектів, з них укладено 154 договори концесії, 32 договори про спільну діяльність та 1 договір державно-приватного партнерства. Зазначені проекти реалізуються в таких сферах господарської діяльності: оброблення відходів — 60,5% від загальної кількості; збір, очищення та розподілення води — 20% від загальної кількості; будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури — 8,6 % від загальної кількості; виробництво, транспортування і постачання тепла — 3,2 % від загальної кількості; виробництво, розподілення та постачання електричної енергії — 2,7% від загальної кількості; управління нерухомістю — 1,1% від загальної кількості; пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування — 0,5 % від загальної кількості; туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт — 0,5 % від загальної кількості; інші — 2,9 % від загальної кількості [10].

Разом з тим, до основних проблем розвитку інструментів державно-приватного партнерства в Україні належать: недосконалість нормативно-правової бази, що регламентує відносини державно-приватного партнерства; недосконалість інституційного забезпечення розвитку державно-приватного партнерства у тому числі інституційна неготовність публічно-правових утворень до передачі приватним партнерам окремих прав на створення інфраструктурних об'єктів і управління ними; невизначеність критеріїв оцінки ефективності проектів державно-приватного партнерства; недостатній рівень гарантій захисту інтересів державних та приватних партнерів державно-приватного партнерства у процесі розроблення, затвердження та реалізації проектів.

Також не отримало широкого поширення укладання угод про державно-приватне партнерство з

метою створення і експлуатації об'єктів інфраструктури. Застосування інструментів державно-приватного партнерства в соціальній сфері для залучення позабюджетних джерел фінансування проектів з розвитку соціальної інфраструктури стримується недостатнім рівнем нормативно-правового регулювання. З метою розширення практики використання даних інструментів необхідно сформувати систему оцінки таких проектів, включаючи умови укладення угод державно-приватного партнерства та критерії їх ефективності. Законодавча база функціонування механізмів державно-приватного партнерства повинна забезпечувати не тільки конкуренцію між проектами, але і відкритий доступ до інформації на всіх стадіях проекту, у тому числі в частині оцінки кредитоспроможності проекту і проведення його технологічного і цінового аудиту.

Отже, забезпечення дієвості бюджетного планування передбачає посилення інституційної та аналітичної спроможності оцінки фінансових ризиків, їх впливу на формування державного і місцевих бюджетів, розроблення сценаріїв ймовірності їх виникнення, а також визначення очікуваного фінансового впливу. Враховуючи обмеженість бюджетних ресурсів важливим завданням є запровадження комплексної оцінки ефективності та доцільності витрат для забезпечення економії та вивільнення ресурсів для нових пріоритетів. При цьому доцільно відмітити, що програмно-цільовий метод дозволяє забезпечити взаємоузгодженість витрат бюджету з конкретними програмними заходами, а також надає можливість оцінити досягнення поставлених завдань та запланованих результатів їх реалізації. Метою підвищення дієвості застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі є забезпечення планування бюджету на середньострокову перспективу, оптимальне використання бюджетних коштів, досягнення в результаті значного соціально-економічного ефекту, підвищення доступності громадськості щодо ефективності витрачання бюджетних коштів та рівня задоволення споживачів суспільними та гарантованими соціальними послугами, орієнтація органів державної влади на досягнення конкретних результатів, проведення систематичного аналізу своєї діяльності для прийняття обґрунтованих і своєчасних управлінських рішень. Зазначене дозволить при оптимальних витратах бюджету досягти поліпшення якості надаваних бюджетних послуг. Узгодженість між результативністю і обсягами бюджетних асигнувань, розробка бюджетних програм з їх прив'язкою до цілей соціально-економічного розвитку країни, створення нової системи їх зовнішнього і внутрішнього аудиту дозволить підвищити ефективність бюджетних витрат в цілому. При цьому оптимізація бюджетних програм та посилення їх відповідності стратегічним цілям передбачає удосконалення системи результативних показників для чіткого відображення рівня досягнення стратегічних цілей та задоволення потреб отримувачів бюджетних послуг.

Оцінка витрат бюджету повинна здійснюватись виходячи з наявних бюджетних зобов'язань та зміни вартості витрат на надання бюджетних послуг з урахуван-

ням прогнозованих бюджетних та макроекономічних параметрів. Зазначене передбачає підвищення стабільності та прогнозованості бюджетних показників. Зокрема податкових надходжень до бюджету шляхом підвищення рівня дотримання вимог податкового законодавства платниками податків та визначення стратегічних завдань розвитку податкової системи; узгодження строків підготовки та перегляду макроекономічних прогнозів з бюджетним циклом у контексті середньострокового бюджетного планування; забезпечення неупередженості та деполітизації процесу бюджетного прогнозування; удосконалення інструментів бюджетного прогнозування, посилення координації з питань розроблення бюджетних та макроекономічних прогнозів; удосконалення механізму прогнозування руху бюджетних коштів.

Підвищення рівня дотримання вимог податкового законодавства платниками податків передбачає вдосконалення функції контролю за його дотриманням та розроблення Стратегії виявлення ризиків, пов'язаних з дотриманням податкової дисципліни. Важливим завданням є підвищення якості та ефективності податкового адміністрування, що передбачає здійснення постійного контролю за реалізацією плану інституційних змін діяльності органів фінансової служби, у тому числі на основі моніторингу основних показників ефективності, впровадження електронних податкових перевірок із застосуванням відповідного програмного забезпечення та повнофункціональної системи сервісного обслуговування платників через електронний кабінет, стандартизація порядку виконання основних функцій та процедур органів фінансової служби, створення системи оцінки рівня задоволення платників податків якістю обслуговування, проведення оцінки основних компонентів податкового адміністрування з використанням відповідної методики діагностики податкового адміністрування [8].

Нині слід відзначити актуальність підвищення якості прогнозних досліджень, що вимагає більш поглибленого вивчення і розробки основних проблем, що виникають в прогнозуванні. Макроекономічні прогнози є основою для формування державного і місцевих бюджетів, реалізації фінансової політики та її складових. Організація прогнозування та планування економіки охоплює систему органів планування на всіх рівнях управління економікою, визначення їх функцій, встановлення порядку розробки соціально-економічних прогнозів та планів. Саме тому важливим завданням є: координація діяльності в сферах бюджетної, податкової, грошово-кредитної, інвестиційної, цінової та соціальної політики у відповідності з стратегічними загальнодержавними завданнями; створення умов для формування економічного середовища, що сприяє інноваційній та інвестиційній діяльності суб'єктів господарювання. Розробку макроекономічних прогнозів необхідно здійснювати виходячи з аналізу економічної кон'юнктури, зовнішнього середовища, стану природних ресурсів, демографічної ситуації в країні тощо. Важливим є врахування зарубіжного досвіду в галузі управління економікою, орієнтація на загальносвітові стандарти, поєднання в використанні методів дер-

жавного регулювання та економічного прогнозування. Прогнози необхідно формувати на базі стратегій соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Разом з цим доцільно відмітити, що нині в Україні на регіональному рівні певною мірою відсутня узгодженість, єдність і збалансованість складових стратегій соціально-економічного розвитку певного регіону, недостатній рівень синхронізації цілей стратегій з загальнодержавними пріоритетами. Відмічається недостатній рівень нормативного та методичного забезпечення процесу планування на місцевому рівні, різні підходи до розробки стратегій не дають можливості для координації дій учасників бюджетного процесу.

Разом з тим дієвість бюджетних програм залежить від їх узгодженості з державними програмами та стратегіями соціально-економічного розвитку країни. Важливим елементом бюджетного планування повинен бути рівень обґрунтованості бюджетних програм у частині взаємозв'язку з макроекономічними прогнозами. Певною мірою формальний підхід до використання прогнозів не дозволяє забезпечити логічний взаємозв'язок стратегічні цілі соціально-економічного розвитку територій — стратегічні цілі бюджетної політики — завдання та шляхи їх реалізації — фінансово-бюджетні індикатори — бюджетні ресурси. Разом з цим процес бюджетного прогнозування і планування повинен базуватись на принципах неупередженості та деполітизації.

Ефективне бюджетне прогнозування можливе тільки на базі всебічного аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища. Фактичне виконання бюджетних прогнозів і планів слід аналізувати на тлі виконання проєктів і планів розвитку національної економіки, щоб ідентифікувати фактори, що вплинули на них. Зазначене важливе для визначення шляхів забезпечення оптимальної взаємодії державного і приватного секторів національної економіки через механізм закріплення видаткових та податкових повноважень, розмежування відповідальності органів державної влади та суб'єктів економіки.

Уповільнення темпів соціально-економічного розвитку України актуалізують питання підвищення ефективності механізму управління державним боргом, що передбачає підтримку обсягу як боргових, так і умовних зобов'язань на економічно безпечному рівні, з урахуванням ризиків; забезпечення виконання боргових і умовних зобов'язань в повному обсязі при виконанні всіх інших витратних зобов'язань; забезпеченні мінімально можливої вартості обслуговування прямих зобов'язань. Управління державним боргом включає планування обсягу, термінів погашення і структури державного боргу, здійснення операцій з державним боргом: запозичень, надання гарантій, обслуговування і погашення боргу тощо; здійснення обліку та формування звітності за борговими зобов'язаннями. Основними завданнями управління державним боргом нині є: розробка системи обмежень на боргові параметри з метою утримання обсягу боргу на економічно безпечному рівні; визначення принципів і методів моделювання боргової політики при формуванні бюджету, розробки бюджетної стратегії; забезпечення прийняття рішення про за-

позичення з урахуванням потреб в залученні позикових коштів і можливостями з погашення та обслуговування боргу; оптимізація структури боргу з метою мінімізації вартості його обслуговування; моніторинг консолідованого боргу; забезпечення прозорості управління державним боргом.

Підвищення стійкості державного боргу передбачає удосконалення Середньострокової стратегії управління державним боргом, створення умов для зниження частки державного боргу, номінованого в іноземній валюті, шляхом розвитку ринку облігацій внутрішньої державної позики, номінованих у національній валюті; розширення бази інвесторів у державні цінні папери шляхом визначення заходів з метою стимулювання інвестування в облігації внутрішньої державної позики, включаючи усунення перешкод для інвестування нерезидентами в облігації внутрішньої державної позики, номіновані в національній валюті. З метою зменшення впливу курсових ризиків на вартість обслуговування державного боргу основний акцент доцільно перенести на збільшення частки гривневих запозичень. Стимулювання попиту на облігації внутрішньої державної позики, розширення кола інвесторів доцільно здійснювати шляхом подальшого спрощення механізмів доступу на даний ринок [8].

Основними ризиками в сфері управління державним боргом в середньостроковій перспективі є: значний рівень залежності вітчизняної економіки від експортних доходів; нестабільність на світових фондових ринках, що може підвищити в майбутньому ризик рефінансування боргових зобов'язань. З метою зниження даних ризиків важливим є застосування методологічного підходу, відповідно до якого частина вільної боргової ємності не використовуватиметься для розподілу погашення нових запозичень, а залишатиметься вільною з метою страхування можливого зниження бюджетних надходжень; утримання рівня боргового навантаження на економічно безпечному рівні, а також підтримання позитивної кредитної історії; удосконалення системи планування бюджетних витрат заснованої на принципі поділу витрат на діючі і прийняті зобов'язання. Використання цієї методології дозволить здійснювати більш гнучку систему оптимізації бюджетних витрат в разі зниження доходів. Заходи щодо мінімізації наведених ризиків дозволять більш обґрунтовано і гнучко реагувати на виникаючі фінансово-економічні кризові явища.

Управління державним боргом в середньостроковій перспективі повинно включати наступні напрями: стабілізація обсягу державного боргу та утримання його обсягу на економічно безпечному рівні; удосконалення механізмів надання державних гарантій; проведення моніторингу державного боргу з метою попередження зростання простроченої заборгованості державного сектора економіки; удосконалення нормативно-правових актів, що регламентують питання управління державним боргом.

На цьому етапі розвитку міжбюджетних відносин є необхідність у розробці ефективної системи міжбюджетного регулювання, передусім, у частині доходів місцевих бюджетів, побудованій на основі економіко-математичного моделювання [5].

Відповідно до Розпорядження Кабінету міністрів України "Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні" від 1 квітня 2014 року № 333-р одним з основних напрямів змін передбачено створення органів місцевого самоврядування, які надаватимуть якісні послуги населенню та забезпечення їх відповідним фінансовим ресурсом. З цієї метою розширено права органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень, надано повну бюджетну самостійність щодо наповнення місцевих бюджетів і здійснення видаткових повноважень, передбачено збільшення джерел формування місцевих бюджетів за рахунок передачі окремих доходів з державного бюджету, розширення бази оподаткування за діючими податками та запровадження нового виду податку — акцизного податку з кінцевих продажів. Водночас відповідно до Податкового кодексу України створені передумови для підвищення фіскальної незалежності органів місцевого самоврядування щодо місцевих податків і зборів, зокрема шляхом надання права самостійного визначення ставок податків та встановлення пільг з їх сплати.

Доцільно відмітити, що з метою співставлення ефективності використання бюджетних коштів за однією бюджетною програмою на рівні місцевих бюджетів важливим завданням є удосконалення Методики здійснення порівняльного аналізу ефективності бюджетних програм, які виконуються розпорядниками коштів місцевих бюджетів. Така методика дає можливість для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо внесення змін до бюджетних призначень; розробки відповідних пропозицій до проекту бюджету на плановий бюджетний період та до прогнозу бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди; зупинення реалізації відповідних бюджетних програм у разі неефективного використання бюджетних коштів.

Разом з тим збільшення власних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування передбачає закріплення за органами місцевого самоврядування відрахувань від загальнодержавних податків, удосконалення системи інвентаризації майна та майнових прав, розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо адміністрування та контролю за сплатою місцевих податків і зборів, зокрема регулювання ставок податків та зборів, розширення бази оподаткування за доходами, що зараховуються до місцевих бюджетів. Удосконалення фінансового забезпечення видаткових повноважень, які передаються державою на виконання місцевому самоврядуванню передбачає удосконалення механізму вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів з метою: зменшення диспропорцій бюджетної забезпеченості між місцевими бюджетами; формування збалансованих місцевих бюджетів; створення стимулів для нарощування податкового потенціалу територій і ефективного використання коштів; перегляд та затвердження оновлених соціальних стандартів і нормативів надання гарантованих державою послуг в описовому та вартісному вигляді за кожним з делегованих повноважень; перегляд формул розподілу, а також порядків та умов надання медичної та освітньої субвенцій; поетапний перехід на взаємовідносини державного бюджету з усіма місцевими бюджетами.

Збільшення спроможності органів місцевого самоврядування у сфері управління боргом передбачає розроблення методичних рекомендацій щодо управління місцевим боргом, посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування з питань оцінки кредитоспроможності громад, процедур надання та моніторингу місцевих гарантій, методів управління ризиками та боргом. Посилення фінансової прозорості та підзвітності органів місцевого самоврядування, що передбачає уточнення повноважень органів державного фінансового контролю щодо місцевих бюджетів, перегляд контрольних повноважень місцевих фінансових органів (внутрішній контроль та аудит), уніфікація підходів до проведення аудиту місцевих бюджетів органами державного фінансового контролю та незалежними зовнішніми аудиторами; розроблення загальних рекомендацій для органів місцевого самоврядування щодо підготовки та затвердження бюджетних регламентів, запровадження на постійній основі механізмів контролю з боку громадськості за управлінням місцевими фінансами та комунальним майном [8].

Важливо відмітити, що в країнах з трансформаційною економікою з метою зміцнення фінансової дисципліни та забезпечення боргової стійкості місцевих бюджетів нині передбачається: обмеження обсягів гарантій, що надаються місцевими виконавчими і розпорядчими органами, сумами фактично погашеної позичальниками за рахунок власних коштів заборгованості за кредитами банків, отриманих під гарантії місцевих органів влади; обмеження доступу виконкомів, сукупний борг яких перевищує граничний рівень, визначений законодавством, до отримання бюджетних кредитів на фінансування тимчасових касових розривів, що виникають при виконанні місцевих бюджетів, шляхом виділення таких кредитів на платній основі.

Отже, з метою забезпечення довгострокової збалансованості та стійкості бюджетної системи важливим завданням є розробка бюджетної стратегії виходити з таких принципів: визначення прогнозних довгострокових показників соціально-економічного розвитку країни; послідовне зниження дефіциту державного бюджету; збереження обсягу державного боргу на економічному безпечному рівні; формування бюджетних параметрів, виходячи з необхідності безумовного виконання чинних витратних зобов'язань; прийняття нових витратних зобов'язань з урахуванням їх ефективності та можливих термінів і механізмів реалізації в межах наявних ресурсів; забезпечення взаємоузгодженості довгострокового прогнозу соціально-економічного розвитку країни і прогнозу структури витрат бюджетів різних рівнів; забезпечення достатньої гнучкості обсягу і структури бюджетних витрат, у тому числі наявність критеріїв для їх перерозподілу у відповідності з новими завданнями, або скорочення при несприятливій динаміці бюджетних доходів; створення системи управління бюджетними ризиками, що включає оцінку ймовірності їх настання, ступеня їх впливу, можливості управління ризиками, а також комплекс заходів щодо мінімізації ризиків та подолання їх наслідків.

В умовах ризику збільшення дефіциту державного бюджету необхідним завданням є розробка одночасно з основними напрямками бюджетної політики напрямів

боргової політики. В цілому політика державних запозичень має виходити з необхідності підтримки на прийнятному рівні обсягу державного боргу. Такий підхід забезпечить стійкість державного бюджету, оскільки дозволить у разі зовнішніх шоків дещо збільшити з метою покриття дефіциту державного бюджету обсяг державного боргу при збереженні контрольованих рівня боргового навантаження та структури зобов'язань. Крім того, однією з основних цілей бюджетної політики в середньостроковій перспективі є необхідність вдосконалення пенсійної системи з метою забезпечення збалансованості бюджету пенсійного фонду і поетапного зниження його залежності від міжбюджетних трансфертів з державного бюджету.

ВИСНОВОК

Ефективне, відповідальне і прозоре управління системою державних фінансів є вагомим передумовою підвищення рівня і якості життя населення, стійкого економічного зростання, модернізації соціально-економічної сфери та досягнення стратегічних загальнодержавних цілей розвитку країни. Незважаючи на поступальний розвиток нормативно-правового та методичного забезпечення бюджетних відносин процес формування цілісної системи бюджетного регулювання ще не завершений. Сформульовані стратегічні пріоритети бюджетної політики актуалізують питання продовження і поглиблення бюджетної і податкової реформ з виходом системи управління державними фінансами на якісно новий рівень. Комплексна реалізація визначених пріоритетів бюджетної політики дозволить задіяти наявні резерви для підвищення ефективності управління коштами державного і місцевих бюджетів, збалансованого їх виконання та підтримання макроекономічної і фінансової стабільності з метою створення передумов для сталого економічного зростання в Україні.

Першочерговим заходом забезпечення довгострокової стійкості бюджетної системи і протидії бюджетним ризикам має виступати формування і реалізація пруденційної бюджетної політики, що передбачає застосування механізму обмеження зростання бюджетних витрат при безумовній реалізації діючих видаткових зобов'язань та прозорого розподілу бюджетних коштів.

Література:

1. Б'юкенен Дж.М., Масгрейв Р.А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави [пер. з англ. А. Іщенко]. — К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2004. — 175 с.
2. Шахова Г.Я., Крадинов П.Г., Маненок П.Л. Долгосрочная устойчивость бюджетной системы // Финансовый журнал. — 2012. — № 4. — С. 5—18.
3. Федосов В. М., Юрій С. І. Теорія фінансів. — К.: Центр учбов. л-ри, 2010. — 576 с.
4. Максютя А.А., Чугунов І.Я. Бюджетна складова суспільного розвитку // Вісник КНТЕУ. — 2012. — № 3. — С. 45—54.
5. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Теоретико-методологічні засади перспективного прогнозування доходів місцевих бюджетів // Наукові праці НДФІ. — 2007. — Вип. 2 (39). — С. 3—14.

6. Проект Постанови про основні напрями бюджетної політики на 2018—2020 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62047

7. Річні звіти Рахункової палати України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826>

8. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017—2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. № 415-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/415-2017-%D1%80>

9. Договір про Європейський Союз [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029

10. Сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=ed00a2ba-480a-4979-84eb-d610a0827a8c&title=ZagalniiOgliad>

References:

1. B'iukenen, Dzh.M. and Mashrejev, R.A. (2004), *Suspil'ni finansy i suspil'nyj vybir: dva protylezhnykh bachenня derzhavy* [Public finances and social choice: two opposing views of the state], Kyivo-Mohylians'ka akademiia, Kyiv, Ukraine.
 2. Shakhova, H.Ya. Kradynov, P.H. and Manenok, P.L. (2012), "Long-term sustainability of the budget system", *Fynansovyy zhurnal*, vol. 4, pp. 5—18.
 3. Fedosov, V.M. and Yuriy, S.I. (2010), *Teoriia finansiv* [The theory of finance], Tsentr uchbov. l-ry, Kyiv, Ukraine.
 4. Maksyuta, A.A. and Chuhunov, I.Ya. (2012), "Budget component of social development", *Visnyk KNTEU*, vol. 3, pp. 45—54.
 5. Chuhunov, I.Ya. and Makohon, V.D. (2007), "Theoretical and methodological principles of perspective forecasting of local budget revenues", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 2 (39), pp. 3—14.
 6. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), "Draft Resolution on the main directions of budget policy for 2018—2020 years", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62047 (Accessed 05 Feb 2018).
 7. Accounting Chamber of Ukraine "Annual Reports", available at: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826> (Accessed 05 Feb 2018).
 8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "On Approval of the Action Plan for Implementation of the Strategy for Reforming the Public Finances Management System for 2017—2020", <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/415-2017-%D1%80> (Accessed 05 Feb 2018).
 9. European Union (1992), "Treaty on European Union", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029 (Accessed 05 Feb 2018).
 10. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2018), available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=ed00a2ba-480a-4979-84eb-d610a0827a8c&title=ZagalniiOgliad> (Accessed 05 Feb 2018).
- Стаття надійшла до редакції 07.02.2018 р.*

О. І. Краснова,
викладач кафедри соціальної медицини, організації та економіки охорони здоров'я
з біостатистикою, ВДНЗУ "Українська медична стоматологічна академія"
Т. В. Плужнікова,
к. м. н., старший викладач кафедри соціальної медицини, організації та економіки охорони
здоров'я з біостатистикою, ВДНЗУ "Українська медична стоматологічна академія"

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

O. Krasnova,
lecturer of Department of social medicine, organization
and health economics with biostatistics HSEU "Ukrainian Medical Stomatological Academy"
T. Pluzhnikova,
PhD, Senior Lecturer of Department of social medicine, organization
and health economics with biostatistics HSEU "Ukrainian Medical Stomatological Academy"

PECULIARITIES OF THE STATE REGULATION MECHANISM OF HEALTH

У статті розглянуто особливості механізму державного регулювання сфери охорони здоров'я. Виділено основні його принципи, методи, інструменти та їх вплив на суб'єкти економічних відносин у системі державного регулювання сфери охорони здоров'я.

In the article features of the mechanism of state regulation of the healthcare sphere are considered. The main principles, methods, tools and their influence on the subjects of economic relations in the system of state regulation of the healthcare sphere are investigated.

Ключові слова: механізм державного регулювання, сфера охорони здоров'я, принципи, інструменти, методи.

Key words: mechanism of state regulation, healthcare sphere, principles, tools, methods.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток охорони здоров'я є головним напрямом уряду при здійсненні державного регулювання. Державна політика в сфері охорони здоров'я має забезпечувати її ефективне функціонування. Сьогодні сфера охорони здоров'я функціонує не досить ефективно та не повністю вирішує всі проблеми, які стосуються охорони здоров'я населення. На сучасному етапі розвитку охорони здоров'я України значна частина проблем спричинена відсутністю дієвого механізму регулювання. В умовах реформування та розвитку ринкових відносин, вдосконалення регуляторних інструментів та методів, с подальшим впровадженням їх в практичну діяльність, сприятиме забезпеченню ефективного функціонування сфери охорони здоров'я.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами формування та вдосконалення механізму державного регулювання розвитку сфери охорони здоров'я займалися такі вчені, як: Пашков В.М. [8], Бережна Ю.В., Маличенко В.С., Надюк З.О. [7], Камінська Т.М. [5] та багато інших.

Проте досі не сформовано ефективного механізму регулювання сфери охорони здоров'я. Сучасні трансформаційні перетворення в сфері охорони здоров'я потребують удосконалення елементів механізму державного регулювання медичної галузі.

МЕТА РОБОТИ

Метою нашої роботи є визначення основних методів та інструментів державного регулювання сфери охорони здоров'я в Україні та наведення напрямів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування сфери охорони здоров'я.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Однією з найважливіших умов, що забезпечують ефективне функціонування сфери охорони здоров'я, є розробка дієвого механізму. Механізм державного регулювання сфери охорони здоров'я є окремою складовою механізму, який регулює економіку в цілому. Під механізмом державного регулювання сфери охорони здоров'я варто розуміти сукупність цілей, принципів, методів адміністративного, економічного, правового та соціально-мотиваційного характеру, які здійснюються державою за допомогою досконалого набору інструментів і направлені на забезпечення ефективного та динамічного розвитку сфери охорони здоров'я.

Основними елементами механізму державного регулювання сфери охорони здоров'я є: суб'єкт, об'єкт, мета, цілі та принципи, а також інструменти реалізації механізму.

До суб'єктів державного регулювання сфери охорони здоров'я відносяться держава та місцеві органи, законодавчі,

виконавчі, судові органи громадські та політичні об'єднання. В регулюванні медичною галуззю держава визначає мету, завдання, напрями, принципи державної політики, встановлює обсяг бюджетного фінансування та створює систему інших регуляторів. До об'єктів медичної галузі, які регулює держава слід віднести всі установи охорони здоров'я.

Головним органом, що забезпечує виконання цілей та завдань у сфері охорони здоров'я є Міністерство охорони здоров'я України. На нього покладено завдання формування державної політики, а також її виконання. Уряд країни та Міністерство охорони здоров'я розробляють інструментарій для ефективної діяльності медичної галузі, здійснюють планування та прогнозування, визначають державні стандарти, розробляють програми держзамовлень з метою забезпечення галузі необхідними ресурсами, контролюють діяльність у галузі охорони здоров'я. Основними завданнями регулювання сфери охорони здоров'я є: встановлення потреб у медичних послугах, планування організації дій медичних закладів, збір необхідної інформації для та мобілізації ресурсів, забезпечення доступності до якісних медичних послуг, профілактика хвороб, діагностика та лікування, обмеження або заборона нелегітимних ліків.

У сучасних умовах основними цілями механізму державного регулювання сфери охорони здоров'я є:

- забезпечення громадян якісними медичними послугами;
- забезпечення гарантованої державою безкоштовною допомогою;
- забезпечення фінансовими ресурсами;
- забезпечення новітніми технологіями;
- удосконалювання системи організації та керування охороною здоров'я;
- підвищення кваліфікації кадрів;
- профілактична діяльність;
- забезпечення удосконаленою правовою системою;
- створення конкуренції на медичному ринку;
- пристосування існуючої сфери охорони здоров'я до умов, що змінюються.

Органи влади, при здійсненні державного регулювання сфери охорони здоров'я мають дотримуватися таких основних принципів: законність, прозорість, системність, оптимальність, прогнозованість, пріоритетність, ефективність, соціальна відповідальність. Дотримання цих принципів сприятиме підвищенню дієвості та ефективності механізму державного регулювання сфери охорони здоров'я в умовах реформування.

Найважливішою умовою що забезпечують ефективне функціонування сфери охорони здоров'я є наявність дієвого інструментарію регулювання процесів, що відбуваються в цій сфері. Завдання інструментарію — забезпечити такі умови, що запобігатимуть негативним наслідкам.

Основними методами державного регулювання сфери охорони здоров'я є адміністративні, економічні, правові та соціально-мотиваційні. Адміністративні методи базуються на силі державної влади та містять у собі міри заборони, дозволу та примусу. Дозвіл передбачає згоду на здійснення медичної діяльності. Заборона та примус проявляються в необхідності фахівцям мати відповідні сертифікати, проходити із певною регулярністю курси по підвищенню кваліфікації, дотримувати встановлених стандартів у лікуванні пацієнтів. Стосовно охорони здоров'я основними інструментами адміністративних методів є:

- розробка та контроль виконання державних програм з надання громадянам України безкоштовної медичної допомоги;
- контроль діяльності муніципальної та приватної систем охорони здоров'я;

- акредитація лікарняних установ;
- видача ліцензій на надання медичних послуг;
- регулювання цін на медичні послуги;
- застосування санкцій;
- підготовка та планування необхідної кількості кадрів;
- атестація медичних працівників;
- встановлення стандартів;
- проведення системи статистичної звітності;
- сертифікація послуг;
- видача дозволів на застосування нових технологій;
- організація та забезпечення державного санітарно-епідеміологічного нагляду за медичними установами;
- встановлення квот.

Використання адміністративних методів у ринковій системі економіки сприяє збереженню соціальної справедливості та доступності благ, а також регулює асиметрію інформації на ринку медичних послуг.

Економічні методи державного регулювання дають можливість створювати умови, які змушують суб'єктів ринку діяти в необхідному для суспільства напрямі, вирішувати ті або інші завдання. Сюди слід віднести:

- забезпечення фінансування галузі за рахунок бюджетних коштів;
- централізовані торги на поставку медичного встаткування та матеріалів;
- фінансування цільових програм охорони здоров'я;
- податкова політика та податкові пільги;
- покупка нового обладнання;
- інноваційна політики;
- амортизаційна політика;
- регулювання фінансових потоків діяльності організації державного сектора.

Важливим аспектом функціонування ефективного механізму регулювання сфери охорони здоров'я, особливо в умовах реформування, є створення досконалої правової бази. Важливою властивістю правового механізму є його зв'язок з конкретною ціллю, що передбачає організовану і взаємопов'язану сукупність, спроможну забезпечити досягнення поставленої мети шляхом законної реалізації суб'єктами наявних інтересів [1]. Здійснювати регулювання потрібно у межах, встановлених Конституцією України та нормативно-правовими актами. Основним законом в сфері охорони здоров'я є "Основи законодавства України про охорону здоров'я". Крім того існують і інші нормативні правові акти, що координують питання охорони здоров'я та регламентують відносини на ринку медичних послуг, до головних з них відносяться: Бюджетний кодекс України [2], Цивільний кодекс України [9]. Науковці зазначають, що, незважаючи на значну кількість нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я, сьогодні існує багато колізій та проблем в цій сфері [8]. Реформування галузі охорони здоров'я та запровадження медичного страхування слід здійснювати вдосконаливши існуючу нормативно-правову базу та допрацювати нові правові документи діяльності галузі. Зокрема необхідно забезпечити дієвість Закону України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" [3] та Закону "Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості" [4].

Для зменшення навантаження на бюджет важливо використати соціально-мотиваційних методів, які сприятимуть зацікавленості громадян у підтримці, зміцненні, збереженні свого здоров'я та збільшення відповідальності за своє здоров'я. Тому важливо виділити такі інструменти соціально-мотиваційних методів державного регулювання медичної галузі:

- соціальна адаптація та реабілітація;
- роз'яснення політики охорони здоров'я;
- державні соціальні програми та гарантії, соціальне страхування;
- розміщення в Інтернеті інформації про діяльність закладів медицини, про стан здоров'я населення, розвиток галузі;
- інформація про оцінку ефективності державного регулювання медичної галузі;
- надання інформації в вигляді проведення семінарів та консультацій;
- залучення громадян до участі в управлінні галуззю, взаємні зобов'язання між виробниками та споживачами медичних послуг;
- розвиток телемедицини;
- метод морального переконання.

Методи морального стимулювання та переконання опираються на морально-етичні норми суспільства, взаєморозуміння, взаємоповаги, співробітництва. Необхідно, щоб самі громадяни були зацікавлені в підтримці, зміцненні та збереженні свого здоров'я. Кожен громадянин має приділяти увагу своєму здоров'ю та створювати навколо себе здорове оточення [6].

На нашу думку, істотне місце в механізмі державного регулювання медичною займають економічні методи, тому що досі основним інструментом державного регулювання сфери охорони здоров'я України є бюджет. Забезпечення медичної галузі фінансовими ресурсами — це головний чинник, який сприяє ефективному розвитку галузі в умовах сучасності.

Головним напрямками держави в регулюванні сфери охорони здоров'я має бути вдосконалення наявної системи забезпечення фінансовими ресурсами галузі та пошук нових джерел фінансування, у вигляді добровільного медичного страхування та лікарняних кас. Залучення додаткових джерел фінансування медичної галузі сприятиме розвитку системи медичного страхування.

ВИСНОВКИ

В умовах трансформаційної економіки державне регулювання економічних процесів потребує дієвого механізму. Процес реформування галузі охорони здоров'я доцільно здійснювати тільки при забезпеченні реалізації на державному рівні вищевказаних цілей, принципів, методів та інструментів.

Забезпечення населення країни якісною медичною допомогою залежить від вирішення таких економічних завдань, як визначення обсягів бюджетного фінансування та розвитку добровільного медичного страхування, вдосконалення системи надання платних медичних послуг, підготовка кадрів, впровадження нових технологій у сфері охорони здоров'я. Рішення цих завдань можливо тільки при створенні досконалого механізму, що дозволить ефективно аналізувати та оцінювати потреби у фінансових ресурсах, планувати та оптимізувати потоки їх формування та використання.

Література:

1. Бережна Ю.В. Об'єктивна необхідність державного регулювання розвитку сфери охорони здоров'я в Україні. Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 10—11 травня 2012 р.). — Харків, 2012. — С. 236—239.
2. Бюджетний кодекс України: від 7 жовтня 2010 року № 2592-VI. Дата оновлення: № 2246-VIII від 7.12.2017. URL <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>

3. Закон України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення": від № 6327 19.10.2017. URL <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2168-viii>

4. Закон України "Закон про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості" від 2206-19 від 14.11.2017. URL <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2168-viii>

5. Камінська Т.М. Про розвиток квазіринкових відносин в охороні здоров'я // Економічна теорія. — 2006. — № 2. — С. 17—24.

6. Маличенко В. С. Международно-правовые механизмы обеспечения безопасности обращения лекарственных средств: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.10 — Международное право, Европейское право / Маличенко В.С. — Москва, 2015. — 196 с.

7. Надюк З.О. Механізми державного регулювання ринку медичних послуг в Україні: дис... д-ра наук: 25.00.02 — Механізми державного управління / Надюк З.О. — Запоріжжя, 2009. — 208 с.

8. Пашков В. М. Правове забезпечення реформування сфери охорони здоров'я // Український медичний часопис. — 2017. — № 2. — С. 1—6.

9. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: № 2234-VIII від 07.12.2017. URL <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

References:

1. Berezhna, Yu. V. (2012), "Objective necessity of the state regulation of the development of the sphere of health care in Ukraine", Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii [Collection of materials of the International Scientific and Practical Conference] Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy ta yii rehioniv: problemy nauky ta praktyky [Socio-economic development of Ukraine and its regions: problems of science and practice], Kharkiv, Ukraine, 10—11 travnia 2012 r, pp. 236—239.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "The Budget Code of Ukraine", available at <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15> (Accessed 5 March 2018).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "About the state financial guarantees of the medical service of the population", available at <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2168-viii> (Accessed 5 March 2018).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "The Law on Increasing Accessibility and Quality of Medical Services in Rural Areas", available at <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2168-viii> (Accessed 5 March 2018).
5. Kamins'ka, T.M. (2006), "On the development of quasi-market relations in public health", Ekonomichna teoriia, vol. 2, pp. 17—24.
6. Malychenko, V. S. (2015), "International legal mechanisms for ensuring the safety of the circulation of medicinal products", Abstract of D.Sc. dissertation, International law, European law, Moscow State Institute of International Relations, Moscow, Russia.
7. Nadiuk, Z. O. (2009), "Mechanisms of state regulation of the market of medical services in Ukraine", Abstract of D.Sc. dissertation, Mechanisms of public administration, Classical Private University, Zaporozhye, Ukraine.
8. Pashkov, V. M. (2017), "Legal support for healthcare reform", Ukrain's'kyj medychnyj chasopys, vol. 2, pp. 1—6.
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "Civil Code of Ukraine", available at <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Accessed 5 March 2018).
Стаття надійшла до редакції 12.03.2018 р.

УДК 657.471
JEL: M41, L66

І. А. Герасимович,
к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, ДВНЗ "КНЕУ імені Вадима Гетьмана"

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

I. Herasymovych,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor Department of Finance
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORGANIZATION OF ACCOUNTING POLICIES OF THE MODERN ENTERPRISE

Облікова політика — це система принципів правил, методів, форм, процедур, організації і побудови бухгалтерського обліку. Науково-технічна революція, глобалізація і посилення конкурентності економіки викликали, з другої половини ХХ ст., необхідність контролю не собівартості, а бізнес-процесів і, в свою чергу, зміни правил і методів організації облікової політики підприємства. Інформаційним забезпеченням контролю стали інструменти бухгалтерського інжинірингу, застосування яких вимагає розширення функцій облікової політики. До них відносяться: в операційній діяльності нові реєстри управлінського обліку, які поєднують показники бюджетування, обліку, систему "дірект-кост", аналізу та контролю; в фінансовій діяльності: 1) новий робочий план мега-рахунків за їх економічним змістом, наприклад "Необоротні активи", "Власний капітал"; 2) моніторингові облікові реєстри "Похідний балансний звіт" цільового призначення на прогнозування ризиків, ліквідності і платоспроможності як поточної так, і стратегічної. Враховуючи, вказанні нововведення, необхідно розширити функції облікової політики а саме: 1) діючі принципи — принципом "прогнозування"; 2) діючі фактори — фактором науково-технічної революції; 3) діючі методи: менеджменту ("мозкового штурму"), організаційними (аутсорсингу, "хмарних" технологій); 4) процедури — порядком документування і обліку за бізнес-процесами.

Accounting policy is a system of principles of rules, methods, forms, procedures of organization and construction of accounting. The scientific and technological revolution, globalization and increased competitiveness of the economy caused, from the second half of the twentieth century, the need to control not the cost, but business processes and, in turn, changes in the rules and methods of organizing accounting policies of the enterprise. Information control tools are accounting engineering tools, the application of which requires the expansion of accounting policies. These include: in operational activities, new registers of managerial accounting, which combine the accounting metering indicators with the system of "direct-source" analysis and control. In financial activities: 1) a new working plan for mega-accounts for their economic content, such as "Non-current assets", "Equity"; 2) monitoring accounting registers "Derivative balance sheet" of the target purpose for forecasting risks, liquidity and solvency, both current and strategic. Given the indication of innovation, it is necessary to expand the functions of accounting policies as follows: 1) operating principles — the principle of forecasting; 2) operating factors — the factor of the scientific and technological revolution; 3) methods: management ("brainstorming"), organizational (outsourcing, "cloud" technologies); 4) procedures — the order of documenting and accounting for business processes.

Ключові слова: облікова політика, інструменти бухгалтерського інжинірингу, об'єкти, суб'єкти, принципи, фактори, методи, способи, процедури.

Key words: accounting policy, accounting engineering tools, objects, subjects, principles, factors, methods, ways, procedures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ПРОБЛЕМАМИ

В умовах сьогоденного конкурентного середовища, з метою зниження його негативних явищ, підприємства можуть використовувати такі нові для

України механізми і інструменти для інформаційного забезпечення управління підприємством, як бухгалтерський інжиніринг. Тому актуальною є проблема вдосконалення і розширення елементів облікової політики — головного механізму організації обліку сучасного підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Науково теоретичні та методичні засади облікової політики розглянуто в працях таких українських вчених, як Бутинець Ф.Ф. [1]; Житній П.Є. [4]; Пушкар М.С. [6]; Олійник Я.В. [5]; Гоголь Т.А. [3], але в плані підходів, що сформувалися до нового прориву в світі, з 80-х років ХХ ст., в науково-технічній революції, яка викликала створення нових економічних механізмів для управління сучасним підприємством..

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

На сьогодні в Україні відсутня методика організації облікової політики підприємства, в умовах управління його бізнес-процесами. Певною мірою окремі методичні підходи до розв'язання цієї проблеми розкрито в працях таких науковців як Голов С.Ф. і Ефіменко В.І. [2]; Пушкар М.С. [6]; Криштопа І.І. [7]; Легенчук С.Ф. [8], але практичний аспект цієї проблеми в завершеному вигляді не розв'язано.

МЕТА СТАТТІ

Формування мети і завдання дослідження полягає в обґрунтуванні розширення складових елементів облікової політики підприємства, стосовно використання інструментів бухгалтерського інжинірингу, в системі обліково-аналітичного забезпечення нового економічного механізму управління сучасним підприємством-фінансового інжинірингу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Облікова політика це система правил, методів, форм, принципів, процедур організації і побудови бухгалтерського обліку [11]. Науково-технічна революція, глобалізація і конкурентність економіки викликали, з другої половини ХХ ст., необхідність змін правил і методів організації ведення бухгалтерського обліку. Ці зміни, в свою чергу, викликали необхідність створення такого нового економічного механізму управління сучасним підприємством, як фінансовий інжиніринг бізнес-процесів, інформаційним забезпеченням якого є інструменти бухгалтерського інжинірингу. Він стає головним у системі обліково-аналітичного забезпечення управління бізнес-процесами операційної (заготівельної, виробничої, збутової) і фінансової діяльності підприємства. Постає проблема нової ролі діючої облікової політики, механізми і інструменти якої необхідно адаптувати до нових вимог. Зазначаємо, що оскільки загальні діючі підходи, які сформулювалися за останні десятиріччя і законодавчо регулюються, залишаються базовими, то вважаємо за необхідне їх розкри-

Рис. 1. Складові діючої облікової політики підприємства

ти, але, звичайно в контексті змін, викликаних використанням інструментів бухгалтерського інжинірингу.

Для вирішення вказаної проблеми проведемо аналіз і оцінку визначення діючих принципів, методів і процедур ведення обліку та з урахуванням використання інструментів бухгалтерського інжинірингу, як обліково-аналітичного забезпечення нового економічного механізму — фінансового інжинірингу, сформуємо пропозиції з вдосконалення діючих механізмів і інструментів облікової політики:

Ця робота виконуватиметься в такій послідовності.

— визначення нових факторів, що впливають на формування облікової політики підприємства;

— визначення складу та змісту принципів, методів та процедур організації облікової політики, з огляду на те, що контроль за використанням ресурсів повинен здійснюватися за технологічними бізнес-процесами, а не за видами продукції, де рівень їх використання лише формально узагальнюється, адже процеси споживають ресурси, а не навпаки;

— розробка моделі практичного застосування облікової політики на підприємстві, з виокремленням відповідних облікових процедур на кожному етапі її реалізації, в умовах використання інструментів бухгалтерського інжинірингу.

Облікова політика включає сукупність факторів принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання і подання звітності.

Формування облікової політики відбувається на трьох рівнях:

1) міждержавному — розробка правил і принципів функціонування бухгалтерського обліку в межах об'єднання держав; 2) державному — встановлення загальних правил, стандартів ведення бухгалтерського обліку; 3) підприємства — сукупність способів і прийомів ведення бухгалтерського обліку, що прийняті на підприємстві та відповідають особливостям його діяльності (рис. 1).

Таблиця 1. Процедурні питання, що визначають і регламентують облікову політику підприємства

Діючі процедури	Необхідно вдосконалити в умовах використання бухгалтерського інжинірингу
1. Перелік облікових номенклатур	Доповнити особливостями бухгалтерського інжинірингу
2. Складання робочого плану рахунків	Додатково робочий план мега-рахунків
3. Порядок організації матеріальної відповідальності	Доповнити особливостями бізнес-процесів для керівників «центрів відповідальності»
4. Перелік осіб, які мають право підпису документів	Доповнити діючий
5. Порядок документообігу	Новий порядок, з врахуванням документування бізнес-процесів
6. Порядок ведення управлінського обліку	Доповнити особливостями: 1) для операцій діяльності синтезованим об'єктом (бюджетування + метод обліку+ аналіз + контроль) за «центрами відповідальності»; 2) для фінансової діяльності – об'єктом «центр обліку фінансових ситуацій» - ризиків, резервів, платоспроможності
7. Форми внутрішньої управлінської звітності	Доповнити: 1) для операційної діяльності «Звіт про роботу зміни»; 2) для фінансової діяльності «Моніторинговий похідний балансовий звіт»
8. Технологія оброблення інформації	Доповнити: особливостями бюджетування та документування бізнес-процесів
9. Організація ведення податкового обліку	Доповнити особливостями забезпечення інформації при використанні інструментів бухгалтерського інжинірингу

На організацію будь-якого процесу, в першу чергу, впливають фактори зовнішнього та внутрішнього середовища.

До найголовніших діючих зовнішніх відносяться: нормативно-правове регулювання міждержавними і державними органами, галузь діяльності, система оподаткування. Їх необхідно доповнити такими новими, як: науково-технічна революція; глобалізація економіки, нові економічні та облікові механізми і інструменти викликані науково-технологічною революцією.

До найголовніших внутрішніх відносяться організаційно-правова форма, масштаб діяльності, виробничо-організаційна структура, інформаційне забезпечення, кваліфікація персоналу, ступінь свободи дій (самостійність у виборі партнерів, клієнтів та ціноутворення). Їх склад необхідно доповнити факторами стратегій розвитку, без якого підприємство втрачає: мету й здатність вдосконалюватися, ринки.

Наступною, другою, групою елементів облікової політики підприємства є принципи.

Рис. 2. Суб'єкти, об'єкти і регулятори облікової політики з використанням інструментів бухгалтерського інжинірингу

До принципів відносяться законність, адекватність, єдність. Їх ми пропонуємо доповнити принципом "прогнозності", в зв'язку з тим, що створення нового економічного механізму — фінансового інжинірингу передбачає і створення та використання й нових прогнозних облікових інструментів. Зміст цих принципів такий:

1) законність — обрані методичні прийоми, способи та процедури ведення бухгалтерського обліку не повинні суперечити чинному законодавству та нормативним документам;

2) адекватність — облікова політика підприємства має відповідати особливостям умов його діяльності;

3) єдність — облікова політика має бути єдиною для суб'єкта господарювання, незалежно від кількості його підрозділів, філій або дочірніх підприємств;

4) прогнозність: використовувані нові інструменти бухгалтерського інжинірингу повинні забезпечувати підприємство такою інформацією.

Третьою групою елементів облікової політики підприємства є методи.

Оскільки використання інструментів бухгалтерського інжинірингу, в системі механізмів і інструментів облікової політики, є внутрішньою справою самого підприємства, то всі методи, а вони встановлені державою — регулятором, щодо оцінки і переоцінки активів та пасивів, нарахування амортизації, створенні різних резервів, обліку витрат і калькулювання собівартості продукції тощо, є незмінними, то зміни необхідно внести в систему внутрішньогосподарського управлінського обліку — в розширення складу процедур, або доповнення і уточнення їх змісту, виходячи із вимог бухгалтерського інжинірингу.

Необхідні доповнення і уточнення пропонується здійснити самому підприємству, з врахуванням особливостей його діяльності, за такими процедурами (табл. 1).

Узагальнюючим документом, що визначає методику та організацію обліку на підприємстві, є наказ (Положення) про облікову політику.

Слід мати на увазі, що якщо нормативно-правовими актами не передбачено певний метод або процедура ведення обліку, то підприємство самостійно їх передбачає в наказі (Положення) про облікову політику, виходячи із рекомендованих МСБО та МСФЗ судженнях та діючих П (С) БО України.

Узагальнюючи, вище розкриті, діючі механізми і інструменти облікової політики на українських підприємствах, з внесеними пропозиціями, щодо їх доповнення та удосконалення, необхідно зробити вис-

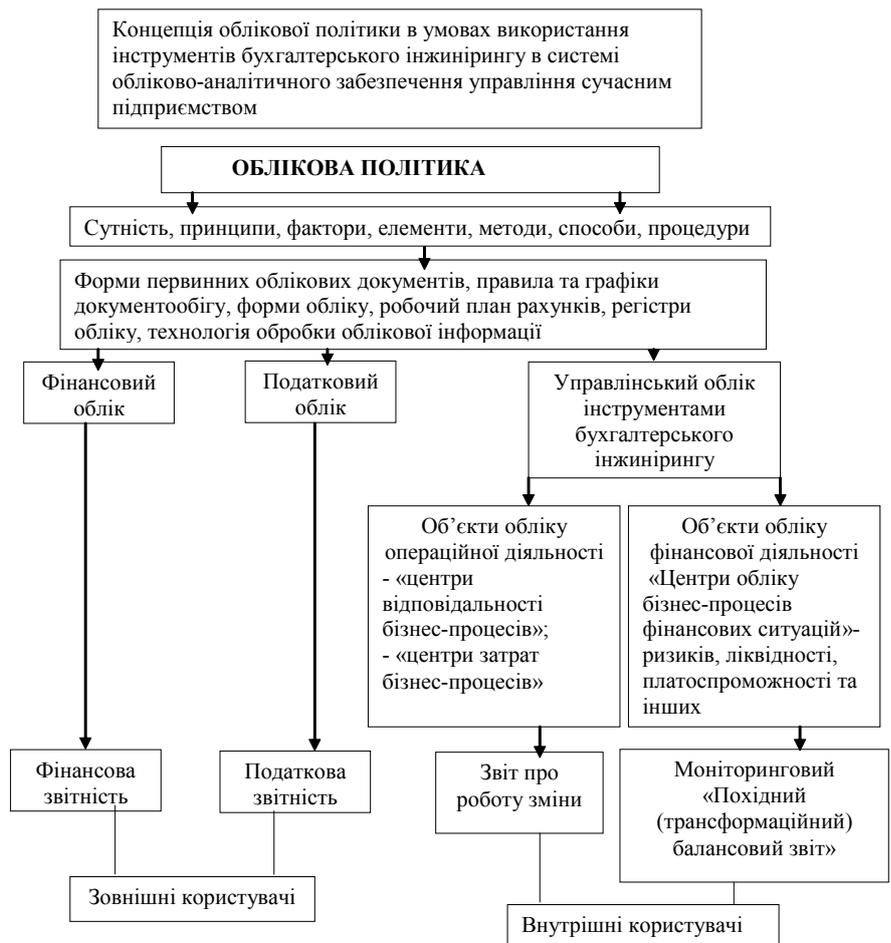

Рис. 3. Модель концепції облікової політики сучасного підприємства в умовах фінансового інжинірингу

новок про розширення їх функцій, в зв'язку з впровадженням нових механізмів і інструментів бухгалтерського інжинірингу, як обов'язкової складової нового прогнозного економічного механізму управління сучасним підприємством — фінансового інжинірингу, викликаного з 90-х років ХХ ст. науково-технічною революцією.

Облікова політика в сучасних умовах — це в першу чергу розширення її об'єктів і суб'єктів, і пов'язаних з ними регуляторів, які здійснюють це через сукупність організаційних методичних способів, прийомів та процедур (рис. 2).

При цьому нові елементи облікової політики з бухгалтерського інжинірингу (див. табл. 1) необхідно включити за видами обліку активів (основних засобів, виробничих запасів незавершеного виробництва та інших) та пасивів (власного капіталу, довгострокових і короткострокових зобов'язань та інших) до окремих розділів Положення про облікову політику підприємства.

Враховуючи нововведення сформовано концепцію облікової політики сучасного підприємства (рис. 3).

Формування облікової політики звичайно проходить кілька етапів. На першому етапі встановлюють предмет облікової політики для конкретного підприємства відповідно до сукупності об'єктів бухгалтерського обліку (фактів господарської діяльності).

На другому етапі, залежно від складу об'єктів обліку, визначаються конкретні умови, явища і процеси, які впливають на розробку облікової політики.

Третій етап передбачає аналіз загально визнаних припущень у побудові облікової політики з погляду виявленої на минулому етапі сукупності факторів; при їхній адекватності ці припущення закладаються в основу облікової політики.

Четвертий етап полягає у відборі потенційно придатних для використання підприємством методів і способів ведення бухгалтерського обліку. Відбір ведеться зі всього розмаїття теоретично можливих методів і способів, відповідно до прийнятих на минулому етапі припущень і запропонованих нових, на другому етапі, факторів вибору.

ВИСНОВОК

У зв'язку з тим, що бухгалтерський інжиніринг як інструмент обліково-аналітичного забезпечення управління сучасним підприємством є принципово новим в системі інформаційного забезпечення, то це викликає і необхідність і в розширенні функцій всіх елементів облікової політики, факторів, принципів, методів, способів, процедур, об'єктів та суб'єктів діяльності. В контексті чого їх пропонується доповнити, вони доповнені необхідними функціями, які забезпечують організацію облікової політики підприємства в умовах дії нового економічного механізму — фінансового інжинірингу, який набув поширення в країнах з ринковою економікою як один із механізмів оптимізації кризових явищ у глобалізованому конкурентному середовищі.

Література:

1. Бутинець Ф.Ф. Організація бухгалтерського обліку / Ф.Ф. Бутинець, О.П. Войналович. — Житомир: ПП "Рута", 2009, 528 с.
2. Голов С.Ф., Ефименко В.И. Учёт и контроль затрат: пути развития // Бухгалтерский учёт. — 1991. — № 11. — С. 5—11.
3. Гоголь Т.А. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємств малого бізнесу: монографія. — Чернігів. Видовець Лозовий В.М., 2014. — 384 с.
4. Житний П.Є. Облікова політика в умовах розвитку фінансово-промислової систем: методологія та організація: монографія / П.Є. Житний. — Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. — 352 с.
5. Олійник Я.В. Інституційні засади організації бухгалтерського обліку в умовах міжнародної інтеграції: монографія. — КНЕУ. — К., 2014, 320 с.
6. Пушкар М.С. Теорія і практика формування облікової політики: монографія / М.С. Пушкар, М.Т. Щирба. — Тернопіль: Kart-blansh, 2010. — 260 с.
7. Криштопа І.І. Стратегічний облік об'єднаного бізнесу: монографія, моделювання, організація: монографія. — Кривий Ріг, 2016. — 464 с.
8. Легенчук С.Ф., Вольська К.О., Вакун О.В. Документування в бухгалтерському обліку: процесний підхід: монографія. — Івано-Франківськ, 2016. — 226 с.
9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 8 "Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_020

10. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07. 1999 № 996-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.gov.ua>

11. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства: Наказ Міністерства фінансів України 27 червня 2013 р. № 635 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://buhgalter911.com/Res/Zakoni/MetodRek/metod_uchet_polit.asp

References:

1. Butynets' F.F. and Vojnalovych, O.P. (2009), Orhanizatsiia bukhhalters'koho obliku [Organization of accounting], PP "Ruta", Zhytomyr, Ukraine.
2. Holov, S.F. and Efymenko, V.Y. (1991), "Accounting and control of costs: the way of development", Zh. Bukhhalterskyj uchiot, vol. 11, pp. 5—11.
3. Hohol', T.A. (2014), Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia pidpriemstv maloho biznesu [Accounting and analytical support for management of small businesses], Vydovets' Lozovyy V.M., Ch�nihiv, Ukraine.
4. Zhytnij, P.Ye. (2007), Oblikova polityka v umovakh rozvytku finansovo-promyslovykh system: metodolohiia ta orhanizatsiia [Accounting policy in the development of financial-industrial systems: methodology and organization], Vyd-vo SNU im. V. Dalia, Luhans'k, Ukraine.
5. Olijnyk, Ya.V. (2014), Instyutytsial'ni zasady orhanizatsii bukhhalters'koho obliku v umovakh mizhnarodnoi intehratsii [The institutional principles of the organization of accounting in the conditions of international integration], KNEU, Kyiv, Ukraine.
6. Pushkar, M.S. and Schyrba, M.T. (2010), Teoriia i praktyka formuvannia oblikovoi polityky [The theory and practice of accounting policy formation], Kart-blansh, Ternopil', Ukraine.
7. Kryshchopa, I.I. (2016), Stratehichnyj oblik ob'iednanoho biznesu: Monohrafiia, modeliuвання, orhanizatsiia [Strategic accounting of the merged business: Monograph, modeling, organization], Kryvyj Rih, Ukraine.
8. Lehenchuk, S.F. Vol's'ka, K.O. and Vakun, O.V. (2016), Dokumentuvannia v bukhhalters'komu obliku: protsesnyj pidkhid [Documentation in accounting: a process approach], Ivano-Frankivs'k, Ukraine.
9. Ministry of Finance of Ukraine (2012), "International Accounting Standard 8 "Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_020 (Accessed 28 Feb 2018).
10. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (Accessed 28 Feb 2018). Pro bukhhalters'kyj oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07. № 996-XIV // [Elektronnyj resurs]. - Rezhym dostupu: <http://zakon.gov.ua>
11. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "Methodical recommendations on enterprise accounting policy", available at: http://buhgalter911.com/Res/Zakoni/MetodRek/metod_uchet_polit.asp (Accessed 28 Feb 2018).
Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.

УДК 338.1:631.11

А. А. Постол,
к. політ. н., доцент, докторант,
Херсонський державний аграрний університет, м. Херсон

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ Й СТРАТЕГІЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ ВЕЛИКИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

A. Postol,
candidate of political sciences, associate professor, doctoral candidate, Kherson State Agrarian University

SOCIO-ECONOMIC ESSENCE, PECULIARITIES OF FUNCTIONING AND STRATEGY
OF COMPETITIVE DEVELOPMENT OF LARGE AGRARIAN ENTERPRISES

У статті виявлено соціально-економічну сутність великих аграрних підприємств і агрокорпорацій. Визначено їх особливості в аспекті організації, наявності ресурсів, ефективності виробництва, ринкових часток, розподілу прибутків. Обґрунтовані конкурентні переваги й ризики конкурентоспроможності. Розроблено пропозиції щодо її підвищення на основі раціонального використання ресурсів, капіталів, виробництва конкурентоспроможної продукції.

The article reveals the socio-economic essence of large agrarian enterprises and agricultural corporations. Their features in terms of organization, availability of resources, production efficiency, market shares, distribution of profits are determined. Competitive advantages and risks of competitiveness are grounded. Proposals for its increase are developed on the basis of rational use of resources, capital, production of competitive products.

Ключові слова: аграрні підприємства, великі аграрні підприємства, сутність, особливості, конкурентоспроможність, розвиток, стратегії, розвиток.

Key words: agrarian enterprises, large agrarian enterprises, essence, peculiarities, competitiveness, development, strategy, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток аграрної економіки в Україні можливий тільки на основі сталого розвитку й стабільного зростання ефективності й конкурентоспроможності аграрних підприємств. Важливими умовами здобуття належного їм визначного місця на національному й світовому аграрних ринках є всебічне удосконалення бізнес-процесів, модернізація виробництва, забезпечення вітчизняної продукції необхідними якісними параметрами, що сприятимуть її конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність національної аграрної економіки визначається багатьма чинниками, але основним серед них незмінно залишається конкурентоспроможність товарів та товарного виробництва, підприємств, сільських територій. Її ефективна інтеграція у світову може відбутися лише за умови досягнення високого рівня загальної конкурентоспроможності країни, конкурентоспроможності її господарюючих суб'єктів, а також конкурентоспроможності продукції та послуг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств розглядаються у працях вітчизняних та зарубіжних науковців: Гейця В., Загородньої З., Ігнатенка М., Іващенко О.В., Кваші С., Кіндзерсь-

кого Ю., Кизим М., Крамаренко В., Кваснюка Б., Мармуль Л., Остапчука Ю., Прокопенко О., Романюк І., Рунчевої Н., Холода Б., Шияна В. та ін. Проте його досягнення та збереження, виявлення особливостей на рівні великих аграрних формувань потребує подальших розробок.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є виявлення сутності, особливостей функціонування й обґрунтування на цій основі стратегій конкурентоспроможного розвитку великих аграрних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Корпоративний устрій — це створений у процесі аграрних трансформацій специфічний порядок організації великомасштабного інноваційного аграрного виробництва на основі концентрації землі, капіталів, нових технологій і вертикальної інтеграції виробництва в специфічних структурах — агрохолдингах. Вони діють виключно як бізнесові структури, основна мета яких полягає в примноженні власного капіталу [1, с. 268]. Проте у вітчизняній та закордонній практиці минулого та сучасного вони відомі як значні колективні меценати, спонсори, ініціатори корпоративної соціальної відповідальності.

Використовуючи таку організаційно-правову форму ведення агробізнесу, корпорації активно залучають капітал різними способами, у тому числі за допомогою випуску і розміщення акцій, облігацій на фондових біржах за кордоном. Поряд із класичними агрохолдингами, до їхнього числа також включають інших великих операторів аграрного ринку, які працюють в промисловості, торгівлі, банківській сфері, орендуючи при цьому великі масиви сільськогосподарських земель, для власного виробництва комерційної, експортно-привабливої сільськогосподарської продукції. Досить швидко становленню корпоративного агрохолдингового устрою у сільському господарстві сприяли такі особливості перехідної економіки.

1. Функціонування перехідних аграрних ринків, на яких порушуються ринкові механізми. Це призводить до гіпертрофованого розвитку вертикальної і горизонтальної інтеграції як інструменту, що дозволяє протистояти надмірно високим трансакційним витратам і ризикам. У рамках нерозвинених ринків спостерігаються також нерівні умови конкуренції.

2. Занадто високі бар'єри входу в "традиційні" сектори сільського господарства, зумовлені заборгованістю та численними недоліками новостворених форм господарювання на базі реформованих колгоспів і радгоспів. Зовнішнє інвестування в сільське господарство за таких обставин могло здійснюватися через створення нових бізнесових структур.

3. Вплив іноземних (у тому числі прямих) інвестицій на національну економіку через тісний зв'язок нових сільськогосподарських операторів з іноземними інвесторами, насамперед зайнятими в галузях харчової промисловості та торгівлі.

4. Зміни рівня і макроекономічної галузевої структури змінних (альтернативних) витрат: довготривалі зовнішні інвестиції в сільське господарство та агробізнес можуть розглядатися як одних із найбільш привабливих довгострокових напрямів розміщення капіталу.

Суттєвий вплив на успішність експансії агрокорпорацій в Україні відіграє активна державна підтримка розвитку великотоварного аграрного виробництва та нівелювання ролі і значення сімейних ферм, яка бере свій початок із радянських часів. Дрібні землевласники, що отримали у приватну власність землю у процесі земельної реформи, не маючи жодних преференцій від держави і суспільства, поступово адаптуються до своєї "непотрібності". Тому вони масово віддають землю в оренду корпораціям, або ж фактично продають її, не замислюючись над довгостроковими наслідками таких дій [2, с. 82].

Незважаючи на динамічність змін соціально-політичних еліт, протягом усього періоду аграрних трансформацій урядова політика сприяла створенню і розвитку великого бізнесу в сільському господарстві. За старими стереотипами суспільству нав'язується думка про те, що саме великі індустріальні підприємства, контролюючи тисячі гектарів землі, можуть забезпечити продовольчу безпеку, здатні "витягнути" сільське господарство із застою, забезпечити високу якість виробленої продукції, наростити експортний потенціал тощо. Натомість сімейним формам господарювання відводиться роль підсобних, якими вони були у дореформений період, хоча за останнє десятиліття переваж-

но половину сільськогосподарського валового внутрішнього продукту (ВВП) в Україні виробляється у секторі особистих селянських та фермерських господарств.

Корпоративні підприємства в аграрному секторі значно посилюють свій вплив на структурну динаміку галузі, чому сприяє недосконалість у законодавчому регулюванні створення і функціонування агрохолдингів. Закон "Про холдингові компанії в Україні" був схвалений у 2006 р., однак його дія обмежувалася галузями виробництва та перероблення сільськогосподарської продукції, що було закріплено Указом Президента України від 11.05.1994 р. № 224 "Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації". Стрімке захоплення земель корпоративними структурами, що супроводжувалося посиленням їхнього політичного впливу, призвело до скасування цього обмеження через рік після схвалення Закону "Про холдингові компанії в Україні" іншим Указом Президента України № 640 від 12.07.2007 р.

Згідно з Законом України "Про холдингові компанії в Україні" та Господарського кодексу України, холдинговою компанією є "відкрите акціонерне товариство, що володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств". Наразі великотоварні аграрні підприємства та їхні об'єднання, що входять до складу холдингу, не декларують власний бізнес із позиції холдингу, не ведуть консолідованої корпоративної звітності, тому офіційно відстежити повний перелік нових операторів ринку є неможливим.

Водночас досвід зарубіжних країн свідчить про те, що наявність вертикально інтегрованої групи промислових підприємств, пов'язаних технологічним ланцюгом (сировина — перероблення — товарна продукція) при високому рівні концентрації земельного ресурсу детермінуються як агрохолдинги (наприклад, Archer Daniels Midland, Bunge, Wilmar International, Tyson Foods, Adecoagro). Дуже часто у ролі головної компанії виступає компанія з іншої галузі (металургійної, хімічної тощо), що не належить до єдиного технологічного процесу, проте є альтернативою для агрохолдингу при залученні дешевих ресурсів та інвестицій [3, с. 47].

З огляду на це, ми вважаємо, що точнішим визначенням нових великотоварних аграрнопромислових формувань є "агрохолдинг" як група взаємопов'язаних підприємств аграрного сектора зі значним банком земельних ресурсів, який здійснює великотоварне виробництво, перероблення, зберігання та реалізацію сільськогосподарської продукції, причому контрольний пакет акцій належить головній компанії. Агрохолдингу мають бути притаманні обов'язкові характеристики: приналежність до агробізнесу (у структурі агрохолдингу мають бути присутніми аграрні виробники), значний банк земельних ресурсів (понад 50 тис. га), поєднання кількох галузей чи сфер агробізнесу, залучення грошових ресурсів шляхом отримання міжнародних кредитів та/або вихід на IPO.

До запропонованих підходів можна долучити міжнародну класифікацію холдингів, які за напрямками функціонування поділяються на три групи: чистий або майновий холдинг — виконує фінансово-інвестиційні та фінансово-контрольні функції; управлінський або до-

говірний холдинг — забезпечує виробничо-технологічне і економічне управління підрозділами; змішаний холдинг — займається, окрім виконання перерахованих функцій, підприємницькою діяльністю: фінансово-кредитною, виробничою, торговельною, транспортною тощо [4, с. 228]. У цьому випадку, на нашу думку, найбільш розповсюдженим напрямом функціонування вітчизняних агрохолдингів виступає змішаний холдинг.

Узагальнення практики створення та діяльності вітчизняних агрохолдингів дає підстави для виокремлення низки сучасних особливостей їхнього функціонування: 1. Вертикальна інтеграція у формі інтеграції власності; концентрація значного банку земельних ресурсів; використання банку земельних ресурсів переважно на орендній основі (близько 80—90% використання землі здійснюється за договорами довгострокової оренди). 2. Висока економічна ефективність за результатами фінансово-господарської діяльності (рівень рентабельності агрохолдингів досить високий — 30—40%; у 2010 р. рівень рентабельності рослинництва становив 27,2%, тваринництва — 24,3%). Ключовою спеціалізацією є рослинництво (у виручці від реалізації більше, ніж 80%), що обумовлено високим рівнем його рентабельності: насіння соняшнику — 64,5%, цукрові буряки — 37,0%, ріпак — 25,9%, зернові культури — 13,7%, високорентабельним є виробництво курячих яєць — 49,3%). За рівнем масштабності та територіальної розосередженості, агрохолдинги є міжрегіональними — наявні майже у всіх областях України.

Третя особливість — реєстрація агрохолдингів в офшорах за участю вітчизняного капіталу дозволяє забезпечити пільгові умови оподаткування. Вартим уваги є той факт, що такі потужні агрохолдинги, як ТОВ "Група компаній "Мрія агрохолдинг", ВАТ "Дакор-Вест", ЗАТ "Агротон", ТОВ "Сінтал-Д", ТОВ "Лендком", "Агрохолдинг "Авангард" зареєстровані у Республіці Кіпр, що дозволяє використовувати пільгову ставку оподаткування згідно з діючою Угодою між Урядом СРСР та Урядом Республіки Кіпр про уникнення подвійного оподаткування доходів та майна. Додатковими напрямками діяльності агрохолдингів виступають: дистрибуція сільськогосподарської техніки, добрив і засобів захисту рослин [5, с. 24].

По-четверте, наявність значного диверсифікованого кредитного портфеля у більшості агрохолдингів в Україні відбувається переважно за рахунок залучення міжнародних кредитних ресурсів (частка кредитів, залучених від вітчизняних банків, становить — 20—30%, від міжнародних банків — 70—80%). Боргове навантаження агрохолдингів порівняно з отримуваними прибутками є незначним, про що свідчить показник "борг/ЕВІТДА89 за 2011 р., у середньому агрохолдингам потрібні один-два річних прибутки для повного покриття власної заборгованості (наприклад, "Астарт-Київ" — 1,04, "Миронівський хлібопродукт" — 1,82, "Авангард" — 3,13, "Кернел Холдинг" — 1,84). Нарощування власних активів відбувається також за рахунок проведення IPO на міжнародних фондових біржах — Франкфуртській, Варшавській, Лондонській.

Головна небезпека експансії агрохолдингів полягає в можливому впливі капіталів із сільського господарства, що призведе до багатьох негативних наслідків як для аг-

рарного сектора, так і села. За певних обставин вкладений у сільське господарство капітал може знайти собі інше застосування, що спричинить його переливання в інші сектори економіки [6, с. 69]. Значним недоліком подальшого розвитку та капіталізації агрохолдингів у найближчій перспективі може стати недосконалість законодавчої бази: головні проблеми пов'язані з дотриманням правових норм, регулюванням відносин між інвестором і сільськогосподарськими організаціями, що входять до складу агрохолдингу, узагодженням прав власності на консолідовані землі тощо.

Узагальнення світового досвіду становлення, поширення, занепаду та нового етапу розвитку агрохолдингів дає підстави припустити, що в Україні після закінчення етапу активного укрупнення таких інтегрованих структур відбуватиметься оптимізація їхніх розмірів, організаційної структури та взаємодії із зовнішнім економічним середовищем і державою. Однак наразі агрохолдинги продовжують укрупнюватися, різними способами консолідувати банки земельних ресурсів (у т.ч. скуповуючи сільськогосподарську землю). При цьому держава не має дієвих важелів впливу на ці процеси, не контролює їх (хоча б на рівні консолідованої статистичної звітності).

З інституційної точки зору, це можна ідентифікувати як незбалансований інституційний розвиток, який породжує певні мотивації у поведінці господарюючих суб'єктів, спрямовуючи її на визискування природних ресурсів та ігнорування завдань соціоекономічного розвитку суспільства [7]. Емпіричні спостереження свідчать, що холдингізація сільського господарства пов'язана із структурними перекосами в економіці країн, і створює додаткову небезпеку для соціально-економічного, демографічного та екологічного розвитку села.

Економічно слабкий клас дрібних і середніх сільськогосподарських виробників, а також малі та середні підприємства з перероблення аграрної продукції, що функціонують паралельно з агрохолдингами, навряд чи зможуть вижити в умовах їхнього наступу на земельні права та їхнього монопольного панування на аграрних ринках і в політиці [8, с. 37]. Відсутність реальної державної підтримки малого та середнього виробника в аграрному секторі побічно сприяє зміцненню позицій холдингів у сільському господарстві. Загроза продовольчому самозабезпеченню країни при цьому посилюється, оскільки саме дрібний і середній бізнес здатний підтримати економіку і населення в умовах фінансової нестабільності чи нових кризових явищ в економіці. Експортна орієнтація великого аграрного капіталу дестабілізує внутрішню пропозицію, обумовлюючи дефіцит окремих видів продовольства та сировини.

Значна небезпека лежить у сфері сільського розвитку, оскільки сільське господарство — це не тільки виробництво сільськогосподарської продукції [9, с. 12]. Це сфера виробництва суспільних благ, що є для країни не менш важливим, ніж продовольство і сільськогосподарська сировина. Експерти Світового банку стверджують, що забезпечення суспільними благами і недеформованими цінами на фактори виробництва є ключовими макроекономічними умовами регулювання процесів стихійної концентрації в сільському господарстві в країнах із перехідними економіками.

Отже, у процесі функціонування корпоративних підприємств в Україні необхідно також враховувати за-

гальновідому істину, що сільськогосподарське виробництво, на відміну від промисловості, пов'язане з живою природою і людиною. Господарську діяльність на селі не можна розглядати поза межами загальної системи його соціальних зв'язків і екологічних обмежень [10, с. 228]. Сільське господарство — це не тільки сфера виробництва, а й сфера життя. Економічна поведінка господарюючих суб'єктів на селі має формуватися не стільки ринком, скільки сукупністю соціальних відносин і норм, що складають інституційне середовище сільського розвитку, у т.ч. на засадах корпоративного управління аграрних підприємств.

ВИСНОВКИ

Підвищення ефективності господарської діяльності суб'єктів аграрної сфери сприяє зростанню їх конкурентоспроможності, що в свою чергу веде до росту конкурентоспроможності виробництва в аграрній сфері. Україна має потенціал, щоб бути конкурентоздатною на міжнародному рівні по рослинницькій і тваринницькій продукції за умови зняття бар'єрів для конкурентоспроможності, оскільки багато великих підприємств здатні працювати на вищому рівні ефективності.

Ситуацію на ринку аграрного виробництва супроводжує загострення конкурентної боротьби між агрохолдингами. Крім того, придбання інвесторами сільськогосподарських підприємств надає великий і неоднозначний вплив в першу чергу на місцеві ринки сільської продукції, а в подальшому і на національний ринок. Водночас підвищення конкурентоспроможності агрохолдингів відбувається об'єктивним шляхом за рахунок диверсифікації ризиків, чому сприяє їх вертикально інтегрована структура, концентрація землі, капіталів і нових технологій. Йому також сприяє інтеграція сільськогосподарських і переробних підприємств, постійне удосконалення інфраструктури аграрного ринку, оптимізація ресурсокористування, використання системного управління й диференційованих маркетингових стратегій ринкової поведінки.

Література:

1. Портер М. Конкуренція / М. Портер. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 682 с.
2. Кваша С. Конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції в умовах вступу України до СОТ / С. Кваша, О. Лука // Економіка України. — 2003. — № 10. — С. 79—85.
3. Шпаганко А. Про сутність поняття "стратегічна конкурентоспроможність" / А. Шпаганко // Економіка України. — 2007. — № 6. — С. 45—49.
4. Кирилов Ю.Є. Роль та місце агрохолдингів в подальшому розвитку аграрного сектору економіки України / Ю.Є. Кирилов // Таврійський науковий вісник: наук. журн. — Вип. 87. — Херсон: Гринь Д.С., 2014. — С. 222—233.
5. Кіндзерський Ю. Проблеми національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні / Ю. Кіндзерський, Г. Паламарчук // Економіка України. — 2006. — № 8. — С. 19—29.
6. Мармуль Л.О. Системне управління економічною безпекою аграрних підприємств з урахуванням корпоративних чинників організації діяльності / Мармуль

Л.О., Аранчій Д.С., Удовиченко М.О. // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. — Вип. 1 (10). — Полтава: ПДАА. — 2015. — С. 66—72.

7. Чубукова О.Ю. Особливості функціонування агрохолдингових формувань в Україні [Електронний ресурс] / О.Ю. Чубукова // Ефективна економіка. — 2012. — № 9. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2293>

8. Шиян В.Й. Агрохолдинги в системі чинників сталого розвитку сільського господарства / В.Й. Шиян // Вісник Харк. нац. аграр. ун-ту. — Харків: ХНАУ, 2010. — № 8. — С. 34—46.

9. Ігнатенко М.М. Процеси ресурсозабезпечення спеціалізації та концентрації виробництва в корпоративних агроформуваннях / М.М. Ігнатенко, Н.В. Рунчева // Економіка та держава: наук. жур. — № 1. — 2017. — С. 10—14.

10. Романюк І.А. Основні чинники та напрями інтенсифікації аграрного виробництва в сучасних умовах господарювання / І.А. Романюк // Наукові праці ПДАА. — Вип. 2 (11). — Полтава: ПДАА. — 2015. — С. 225—230.

References:

1. Porter, M. (2006), Konkurentsyya [Competition], Tsentr navchal'noyi literatury, Kyiv, Ukraine.
2. Kvasha, S. and Luka, O. (2003), "Competitiveness of domestic agrarian products in the conditions of Ukraine's accession to the WTO", Ekonomika Ukrayiny, vol. 10, pp. 79—85.
3. Shpahanko, A. (2007), "On the essence of the concept of "strategic competitiveness"", Ekonomika Ukrayiny, vol. 6, pp. 45—49.
4. Kyrylov, Yu.Ye. (2014), "The role and place of agroholdings in the further development of the agrarian sector of Ukraine's economy", Tavriys'kyu naukovyy visnyk, vol. 87, pp. 222—233.
5. Kindzers'kyu, Yu. and Palamarchuk, H. (2006), "Problems of National Competitiveness and Priorities of Competition Policy in Ukraine", Ekonomika Ukrayiny, vol. 8, pp. 19—29.
6. Marmul', L.O. Aranchiy, D.S. and Udovychenko, M.O. (2015), "System management of economic safety of agrarian enterprises taking into account corporate factors of organization of activity", Naukovi pratsi Poltav's'koyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi, vol. 1 (10), pp. 66—72.
7. Chubukova, O.Yu. (2012), "Peculiarities of operation of agroholding formations in Ukraine", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 9, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2293> (Accessed 12 March 2018).
8. Shyyan, V.Y. (2010), "Agroholdings in the system of factors of sustainable development of agriculture", Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho ahrarnoho un-tu, vol. 8, pp. 34—46.
9. Ihnatenko, M.M. and Runcheva, N.V. (2017), "Processes of resource supply of specialization and concentration of production in corporate agroformations", Ekonomika ta derzhava, vol. 1, pp. 10—14.
10. Romanyuk, I.A. (2015), "Main factors and directions of intensification of agrarian production in modern economic conditions", Naukovi pratsi PDAA, vol. 2 (11), pp. 225—230.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.

О. В. Круківська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування,
Херсонський державний аграрний університет, м. Херсон

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ, ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ ТА КОНТРОЛЮ НАЯВНОСТІ ТА РУХУ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

О. Krukovskaya,
candidate of economic science, associate professor, associate professor department of accounting and taxation,
Kherson State Agrarian University, Kherson

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING, INVENTORY AND CONTROL OF THE AVAILABILITY AND MOVEMENT OF INVENTORY AT ENTERPRISES

У статті виявлено проблеми обліку та контролю виробничих запасів (товарно-матеріальних цінностей) на підприємствах. Здійснено визначення завдань обліку і контролю. Виявлено їх особливості та вузькі місця. Це дало можливість обґрунтувати механізм удосконалення, насамперед, алгоритм, охоплюючи інвентаризацію, а також досягнення відповідності обліковим стандартам. Визначено функціональні обов'язки та права обліковців, контролерів, аудиторів. Ідентифіковано джерела й середовище можливих порушень, характер та зміст зловживань. Обґрунтовано важливість здійснення незалежного аудиту у системі обліку й контролю використання виробничих запасів.

The article reveals the problems of accounting and control of inventories (inventories) at enterprises, the definition of the tasks of accounting and control. Their features and bottlenecks are revealed. This gave an opportunity to substantiate the mechanism of improvement, first of all, the algorithm, covering the inventory, as well as achieving compliance with accounting standards. Defined functional duties and rights of accountants, controllers, auditors. Identified sources and the environment of possible violations, the nature and content of abuses. The importance of conducting an independent audit in the system of accounting and control of the use of inventories is substantiated.

Ключові слова: облік, контроль, виробничі запаси, підприємства, рух, наявність, інвентаризація, витрати, аудит, удосконалення.

Key words: accounting, control, production inventories, enterprises, movement, availability, inventory, expenses, audit, improvement.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Необхідною умовою підтримання виробництва сільськогосподарської продукції на певному рівні є постійна наявність частини оборотних активів у матеріальній формі (виробничі запаси). Так, щоб здійснювався процес виробництва, господарство повинне мати в необхідних розмірах запаси посівного матеріалу, кормів, палива, мінеральних добрив, запасних частин, засобів захисту рослин і тварин та інших виробничих запасів. Необхідно забезпечувати чіткий контроль за їх наявністю, надходженням і, не допускати можливостей для змішування кількості та вартості різних номенклатур, щоб не створювати умов для пересортування та нестача одних матеріалів за рахунок покриття надлишками інших.

Матеріальні витрати становлять 57,0—68,0 % собівартості продукції. Від достовірності та об'єктивності

відображення в бухгалтерському обліку та звітності операцій із виробничими запасами залежить правильності визначення основних показників, які характеризують результати господарської діяльності та реальний фінансовий стан підприємства (залишки оборотних коштів, темп їх обігу, собівартість, прибуток, рентабельність, показники прибутковості акцій тощо). Тобто від достовірності, об'єктивності, правдивості та повноти відображення господарських фактів, пов'язаних із рухом виробничих запасів, залежить правдивість і неупередженість усіх суттєвих для користувачів показників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання сутності виробничих запасів з різним ступенем теоретичного і практичного висвітлення розглянуто в багатьох сучасних виданнях, зокрема таких нау-

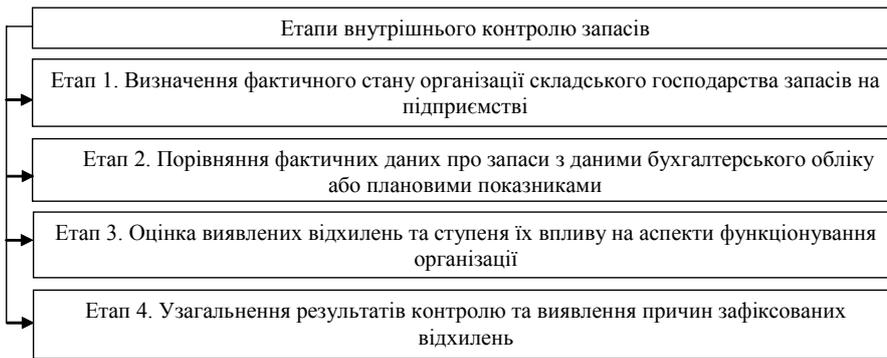

Рис. 1. Етапи внутрішнього контролю виробничих запасів на підприємстві

ковців: Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, Н.В. Ткаченко, І.В. Жолнер, В.В. Бабич, Л. Кіндрацька, О. Мурашко, Л. Терещенко, В. Швець та ін., О.А. Андренко, М. Бойцова, О. Маханько, Я. Клиженко, Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча, К.О. Утенкова, Л.М. Чернелевський, Н.І. Беренда та ін. Проте проблеми їх обліку та встановлення контролю наявності, руху і витрат потребують подальших досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування організації та удосконалення обліку й контролю за наявністю і рухом виробничих запасів на підприємствах з метою їх оптимізації та досягненням раціональних витрат.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Раціональне формування і використання матеріально-технічної бази, ресурсозбереження є важливим напрямом ефективного ведення господарства. Вирішення цих проблем сприяє належно організований економічний контроль. Місця зберігання товарно-матеріальних цінностей мають бути належно підготовленими і надійними, щоб виключити псування чи крадіжки матеріалів. Кожне з них (склад, комора тощо) повинні мати відповідний шифр (номер), котрий обов'язково вказують у всіх первинних документах [1, с. 264].

Метою контролю операцій із виробничими запасами є встановлення достовірності первинних даних, їх наявності й руху виробничих запасів; повноти і своєчасності відображення первинних даних у первинних документах і облікових регістрах; достовірності відображення залишків запасів у звітності господарюючого суб'єкта [2, с. 475]. Основними завданнями економічного контролю виробничих запасів є:

- виявлення законності правильності та економічної доцільності їх придбання, оприбуткування, зберігання, витрачання і використання у процесі виконання виробничої програми;
- контроль за станом зберігання матеріальних ресурсів виявлення їх наявності, встановлення нестач, лишків, з'ясування причин і винних осіб, які це допустили;
- виявлення фактів не повного оприбуткування виробничих запасів, перевитрати сировини і матеріалів, псування матеріальних цінностей, втрати сільськогосподарської продукції на всіх стадіях виробничого процесу;

— контроль обґрунтованості і дотримання норм витрачання палива, кормів, насіння, будівельних матеріалів та інших матеріальних ресурсів;

— виявлення матеріальних цінностей, які не використовуються; зайвих, непотрібних підприємству і не придатних для використання майна, сировини й матеріалів із визначенням суми заподіяного збитку та винних осіб;

— перевірка стану обліку і внутрішнього контролю, достовірності інформації про наявність активів;

— перевірка дотримання вимог П(С)БО 9 "Запаси".

Внутрішньогосподарський контроль здійснюють керівники підприємств, спеціалісти, керівники виробничих підрозділів, обліково-економічна служба, матеріально відповідальні особи. Перевірку умов зберігання і збереження матеріальних ресурсів у процесі зовнішніх ревізій проводять в основному під час інвентаризації, а при поточному контролі — у процесі тематичних перевірок. При проведенні внутрішнього контролю рекомендується дотримуватись такої послідовності (рис. 1).

На підприємстві можуть застосовувати два альтернативні типи систем внутрішнього контролю товарно-матеріальних запасів, на основі яких перевіряють вартість залишків товарно-матеріальних запасів на кінець облікового періоду та собівартість відпущених (реалізованих) запасів: періодичну та постійну системи контролю товарно-матеріальних цінностей. Система внутрішнього контролю повинна стати частиною діяльності підприємства, інакше виникає можливість того, що дана система буде або дуже витратною, або неефективною [3, с. 165].

Для ефективнішої розробки і впровадження системи внутрішнього контролю підприємство повинно обґрунтувати прийняте ним рішення [4, с. 450]. Управлінське рішення — результат вибору суб'єктом управління способу дій, спрямованих на вирішення поставленого завдання в існуючій чи спроектованій ситуації. На ухвалення управлінського рішення впливає посилення ринкової конкуренції, потреба в необхідній інформації для потреб внутрішніх і зовнішніх користувачів, взаємозалежність і взаємозумовленість зовнішнього і внутрішнього контролю, спрямованість підприємства на отримання доходу, фінансова самостійність підприємства, ризик банкрутства та ін. [5, с. 169].

Основними прийомами проведення інвентаризації в сільськогосподарських підприємствах є:

- перерахунок — при інвентаризації об'єктів, які обліковують у штуках (наприклад, тракторів, автомобілів, коней, малоцінного інвентарю, приладів та ін.);
- зважування — при інвентаризації майна, яке обліковують в одиницях маси;
- обмір — при інвентаризації цінностей, кількість яких можна визначити лише за допомогою вимірювань (наприклад, лісоматеріалів, нафтопродуктів тощо).

Наразі в ході інвентаризації одних і тих же видів запасів доводиться користуватися двома прийомами. В умовах періодичної системи контролю за допомогою

інвентаризації товарно-матеріальних запасів наявних на кінець облікового періоду визначається кінцеве сальдо рахунка товарно-матеріальних запасів. Обчислюється вартість цих залишків шляхом множення наявних одиниць товарно-матеріальних запасів на вартість одиниці.

Різниця загальної вартості придбаних цінностей (включаючи початкове сальдо) і вартості залишків на кінець облікового періоду становить собівартість відпущених у виробництво (реалізованих) товарно-матеріальних запасів. Особливу увагу перевіряючому у цьому разі, крім якості проведення інвентаризацій, також слід приділити правильності визначення вартості запасів використаних не у господарській діяльності (до них відносяться зіпсовані, втрачені, безоплатно передані товарно-матеріальні цінності, недостача цінностей понад норми природного убутку тощо). Вартість вищеперелічених цінностей також має виключатись із суми вартості придбаних запасів і їх початкового сальдо [6, с. 267].

Усі товарно-матеріальні цінності, що знаходяться у місцях їх зберігання, відносять у підзвіт матеріально відповідальним особам (завскладом, комірник), з якими має бути укладений договір про повну матеріальну відповідальність. Право отримувати для виробничих потреб матеріали мають відповідальні працівники, яких затверджують на початку року наказом керівника підприємства. У матеріально відповідальних осіб і в бухгалтерії повинні бути зразки підписів цих працівників.

Постійна система контролю товарно-матеріальних запасів передбачає визначення кінцевого сальдо як залишкової величини, тобто різниці суми вартості придбаних запасів і їх початкового сальдо та собівартості відпущених у виробництво (реалізованих) товарно-матеріальних запасів. При цьому на кожний день облікового періоду за кожним елементом товарно-матеріальних запасів відстежують початкове сальдо, кожне надходження та зменшення та кінцеве сальдо товарно-матеріальних запасів підприємства. Ця система передбачає дещо вищий обсяг контрольних робіт однак забезпечує достовірність даних про стан товарно-матеріальних цінностей на кожний день.

У ході перевірки перевіряючим слід переконатись в обґрунтованому визнанні активами товарно-матеріальних цінностей включених до складу запасів, зокрема у виконанні двох вимог: існування ймовірності, того, що підприємство отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з їх використанням та можливістю достовірного визначення їх вартості. На балансі підприємства відображають запаси, щодо яких є право власності.

Підприємство також може утримувати цінності, що є власністю інших суб'єктів господарювання. В обов'язковому порядку перевіряють організацію належного позабалансового обліку таких цінностей. Перевірка оприбуткування в бухгалтерському обліку запасів передбачає встановлення достовірності фактичних цін їх придбання — первинної вартості, включаючи витрати на доставку, податки, збори та інші обов'язкові платежі (окрім тих, що згодом відшкодовуються підприємству) [7, с. 53].

Застосовуючи прийом зустрічної перевірки контролери вивчають перелік первинних документів, на підставі яких відбулось оприбуткування цінностей (накладні, квитанції, рахунки-фактури, товарні чеки, специфікації

тощо) шляхом оформлення відповідних складських документів (прибутковий ордер (ф. № М-4), Акт про приймання матеріалів (ф. № М-7)). Тут же відслідковується дотримання порядку обліку та використання довіреностей, що є бланками суворої звітності. На підприємстві повинен вестися Журнал реєстрації їх видачі.

З метою контролю надходження та оприбуткування запасів від постачальників бухгалтерія або відділ постачання ведуть Журнал обліку вантажів, що надійшли (ф. № М-1). Журнал заповнюють згідно первинних документів з надходження цінностей. В ньому також роблять відмітки про розшук вантажів, що не надійшли. Перевіряючи відпуск товарно-матеріальних цінностей у виробництво, звертають увагу на наявність підписів керівника і головного бухгалтера на відповідних видаткових документах, а також на додержання лімітів відпуску. Фактичний відпуск матеріальних цінностей за документами складу зіставляють з даними виробничих звітів та прибутковими документами господарських підрозділів. Для виявлення фактів використання цінностей не за призначенням, створення неврахованих надлишків матеріальних цінностей, інших порушень контролерам слід застосовувати методи фактичного контролю, зокрема, спостереження, контрольні запуски сировини та матеріалів у виробництво, контрольні заміри фактичного виконання робіт.

При перевірці відпуску у порядку реалізації матеріальних запасів вивчають законність, правильність оформлення та відповідність договорів, угод, рахунків-фактур, накладних на відпуск цінностей зі складу, специфікацій та інших супроводжувальних документів, а також відслідковують наявність правильно оформлених довіреностей [8].

Особливої пильності потребує контроль перенесення даних про залишки матеріальних цінностей з матеріальних звітів до реєстрів синтетичного обліку та звітності. За допомогою арифметичного перерахунку вартості залишків матеріальних цінностей за звітними періодами шляхом зіставлення даних Головної книги, розділу III Журналу 5, 5 А, (журналу-ордера № 10.1 с.-г.), а також балансу й звіту про фінансові результати контролюють відповідність відображення вартості матеріальних запасів на рахунках обліку та звітності.

Усі операції з надходження і вибуття товарно-матеріальних цінностей на складах відображають у картках чи книгах складського обліку. Книги мають бути пронумеровані, а кількість сторінок у кінці потрібно засвідчити підписами керівника і головного бухгалтера й скріпити печаткою. Книги чи картки складського обліку видають під розписку з відображенням у реєстрі їх видачі. На окремих аркушах книги чи картках вказують дату, порядковий номер картки, шифр матеріалу, його назву, вимірники, ціну; їх підписує головний бухгалтер (бухгалтер з обліку матеріалів).

Усі прийняті від матеріально відповідальних осіб первинні документи з обліку матеріалів у бухгалтерії перевіряють, за необхідності таксують, групують за джерелами надходження і витрачання матеріалів, після чого проводять записи в реєстрах аналітичного та синтетичного обліку за відповідною кореспонденцією рахунків. У встановлені терміни головний бухгалтер організовує вибірку або суцільну інвентаризацію товар-

но-матеріальних цінностей, за результатами якої відображають різницю в облікових реєстрах.

Періодично на місцях зберігання товарно-матеріальних цінностей головний бухгалтер чи працівники матеріального відділу перевіряють стан обліку та зберігання матеріалів, проводять інструктажі щодо правильності записів у картках (книгах) складського обліку, оформлення первинних документів. Для того, щоб перевірка виробничих запасів була найбільш ефективна, а контролерські процедури максимально точними, контролеру необхідно дослідити порушення і типові помилки в обліку запасів, що зустрічаються найбільш часто, й охарактеризувати їх.

Найважливішим питанням контролю і документальної ревізії є перевірка повноти і своєчасності оприбуткування сільськогосподарської продукції. В кожному господарстві повинна бути розроблена система заходів для забезпечення повного оприбуткування врожаю, запобігання втратам, розкраданню і розбазарюванню одержаної продукції. Керівники господарства, виробничих підрозділів і спеціалісти, облікові працівники зобов'язані здійснювати систематичний контроль за роботою осіб, які займаються збиранням врожаю, визначенням кількості і якості одержаної продукції.

Аудит виробничих запасів починають з перевірки своєчасності і повноти проведення інвентаризації запасів та контролю виконання угод з постачальниками і покупцями. Аудитор звертає увагу на терміни проведення інвентаризації, правильність визначення її результатів, вивчає склад комісії та відображення в бухгалтерському обліку даних по інвентаризації. У ході аудиту виробничих запасів на підприємствах цукрової галузі використовуються акти ревізій та перевірок запасів, складені відповідними контролюючими органами, а також інформація, одержана в ході попереднього аудиту [9].

Практика контрольної роботи свідчить, що найхарактернішими видами зловживань у складі операцій щодо придбання матеріальних цінностей є приховування цінностей, які фактично надійшли, з метою їх привласнення; фіктивне оприбуткування матеріалів з метою привласнення грошових коштів, призначених для їх придбання; приховування матеріалів, що надійшли від постачальників по залізниці.

ВИСНОВКИ

Таким чином, одним з перспективних і важливих напрямів контролю за діяльністю суб'єктів господарювання є незалежний контроль, здійснюваний або зовнішніми, або внутрішніми аудиторами за умови організованої відповідним чином системи внутрішнього контролю.

Література:

1. Лень В.С. Бухгалтерський облік в Україні: основи та практика / В.С. Лень, В.В. Гливіченко. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 556 с.
2. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: [підручник для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних закладів] / За заг. ред. Ф.Ф. Бутинця; 8-е вид., доп. і перероб. — Житомир: Рута, 2009. — 912 с.

3. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: монографія / С.Ф. Голов. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 522 с.

4. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність: підручник / Н.М. Ткаченко; 5-е вид., доп. і перероб. — К.: Алерта, 2011. — 976 с.

5. Жолнер І.В. Фінансовий облік за міжнародними та національними стандартами: [навч. посіб.] / І.В. Жолнер. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 368 с.

6. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: підручник / В.Г. Швець; 2-е вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2006. — 525 с.

7. Бойцова М. Усе про облік запасів / М. Бойцова, О. Маханько, Я. Клиженко; 2-е вид., перероб. і доп. — Х.: Фактор, 2014. — 160 с.

8. Світлична В.Ю. Актуальні проблеми організації і ведення обліку виробничих запасів підприємствами України [Електронний ресурс] / В.Ю. Світлична. — Режим доступу: http://www.economy-confer.com.ua/full_article/716

9. Мурашко О.В. Облік використання матеріальних запасів на виробництві в умовах впровадження ЕОМ / О.В. Мурашко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portalSoc_Gum/Menedzhment/2008_10murash.htm.

References:

1. Len, V.S. and Hlyvenko, V.V. (2006), *Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: osnovy ta praktyka* [Accounting in Ukraine: Fundamentals and Practices], Tsentr navchalnoyi literatury, Kyiv, Ukraine.
 2. Butynets, F.F. (2009), *Bukhhalterskyi finansovyy oblik* [Accounting financial accounting], Ruta, Zhytomyr, Ukraine.
 3. Holov, S.F. (2007), *Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: analiz stanu ta perspektyvy rozvytku* [Accounting in Ukraine: Analysis of the Status and Prospects of Development], Tsentr navchalnoyi literatury, Kyiv, Ukraine.
 4. Tkachenko, N.M. (2011), *Bukhhalterskyi finansovyy oblik, opodatkovannya i zvitnist* [Accounting Financial Accounting, Taxation and Reporting], Alerta, Kyiv, Ukraine.
 5. Zholner, I.V. (2012), *Finansovyy oblik za mizhnarodnyimi ta natsionalnymi standartamy* [Financial accounting according to international and national standards], Tsentr navchalnoyi literatury, Kyiv, Ukraine.
 6. Shvets, V.H. (2006), *Teoriya bukhhalterskoho obliku* [Accounting Theory]. Znanny, Kyiv, Ukraine.
 7. Boytsova, M. Makhanko, O. and Klyzhenko, YA. (2014), *Use pro oblik zapasiv* [All about stock records], Faktor, Kharkiv, Ukraine.
 8. Svitlychna, V.Yu. (2010), "Actual problems of the organization and maintenance of inventory of inventories by enterprises of Ukraine", available at: http://www.economy-confer.com.ua/full_article/716 (Accessed 14 March 2018).
 9. Murashko, O.V. (2008), "Accounting for the use of material inventory in the production environment in the implementation of the computer", available at: http://www.nbuv.gov.ua/portalSoc_Gum/Menedzhment/2008_10murash.htm. (Accessed 14 March 2018).
- Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.*

Д. Д. Третяк,

к. е. н., асистент кафедри страхування, банківської справи та ризик-менеджменту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

А. О. Руденко,

студент 2 курсу магістратури спеціальності "Фінанси, банківська справа та страхування",
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ У ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ: ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

D. Tretiak,

PhD in Economics, Assistant of the Department of Insurance banking and risk management
Taras Shevchenko National University of Kyiv

A. Rudenko,

2nd year student of magistracy specialty "Finance, Banking and Insurance"
Kyiv National Taras Shevchenko University

ACCIDENT INSURANCE IN LEADING COUNTRIES: PERSPECTIVES IN UKRAINE

На основі вивчення організація страхування від нещасних випадків в Україні визначено, що цей вид страхування тривалий час піддається змінам та реформуванню. Досліджується практика реформування та організаційні аспекти здійснення та фінансування страхування від нещасних випадків у провідних державах світу з метою подальшої адаптації позитивних їх аспектів до сучасних економічних умов України. Визначено, що успішне надання послуг за цим видом страхування знаходить своє застосування в країнах, де до його надання активно залучено недержавний сектор страхування. На основі досвіду провідних держав, удосконалення страхових послуг у сфері страхування від нещасних випадків в Україні пропонується здійснювати шляхом підвищення ролі недержавного (приватного) сектору страхування з метою забезпечення таких умов, які, з одного боку, дозволяють застрахувати ризик, а з іншого — забезпечити страховику можливість безумовного виконання страхових зобов'язань.

Based on the study of the organization of accident insurance in Ukraine, it is determined that this type of insurance is subject to change and reform for a long time. The paper examines the practice of reforming and organizational aspects of the implementation and financing of accident insurance in the leading countries of the world in order to further adapt their positive aspects to the current economic conditions of Ukraine. The authors note that successful provision of services under this type of insurance finds its application in countries, where the non-state sector of insurance is actively involved in its provision. Based on the experience of the leading countries, the improvement of insurance services in the field of accident insurance in Ukraine is proposed by increasing the role of the non-state (private) insurance sector in order to provide such conditions that, on the one hand, allow insuring the risk, and on the other — to provide the insurer with the opportunity unconditional performance of insurance obligations.

Ключові слова: страхування від нещасних випадків, модель здійснення страхування від нещасних випадків, державне страхування від нещасних випадків, недержавне страхування від нещасних випадків, соціальні ризики.

Key words: accident insurance, model of insurance of accidents, state accident insurance, non-state accident insurance, model of insurance of accidents, social risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах широкомасштабної міжнародної інтеграції України в світовий європейський простір необхідним при формуванні системи соціального захисту

в області організації страхування від нещасних випадків є досвід розвинутих країн. Це природний інтерес, обумовлений насамперед тим, що вітчизняна система страхування соціальних ризиків знаходиться все ще на по-

чатковому шляху розвитку і їй необхідний передовий досвід розвинених країн, з урахуванням їх особливостей і специфіки.

Науковий інтерес представляють економічні, правові, організаційні та соціальні аспекти передового досвіду в цій сфері. Так, напрацьовані країнами національні підходи до управління системою страхування від нещасних випадків свідчать про різний ступінь участі держави, найманих працівників, роботодавців і недержавних страхових структур (приватних страховиків) у забезпеченні соціальним захистом своїх громадян. З цих позицій, на наш погляд, заслуговує уваги практика організації страхування від нещасних випадків у провідних країнах світу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у розробку теоретичних і практичних аспектів страхування від нещасних випадків внесли вітчизняні вчені: Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Внукова Н.М., Гаманкова О.О. [1], Коваль О.П. [4], Колот А.М. [11], Пікус Р.В., Шимків С.А. [3] та інші, а також зарубіжні фахівці: Renda A. [6], Atkinson T. [7], Алпатов А.А. [9] та ін. Проте в сучасних економічних умовах існує потреба у подальшому дослідженні організації страхування від нещасних випадків в провідних країнах світу, оскільки значні обсяги матеріалів у даній області та існуючий організаційний порядок потребують пересмислення і значного доопрацювання.

МЕТА І РОБОТИ

Метою роботи є дослідження організації страхування від нещасних випадків провідними державами світу, їх особливостей та теоретичне і методологічне обґрунтування використання та адаптації позитивного зарубіжного досвіду надання послуг у сфері страхування від нещасних випадків до сучасних економічних умов України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Системи страхування в усьому світі практикують різні підходи до забезпечення, охоплення соціальним захистом громадян від соціальних ризиків. Деякі країни, забезпечують компенсацію, лікування і реабілітацію жертв, що постраждали внаслідок нещасних випадків на виробництві, водночас як інші країни також вкладують свої зусилля у профілактику нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань. Успіх і ефективність цих напрямів системи страхування від нещасних випадків часто буває важко виміряти. Різні ефекти поточних демографічних проблем можуть вплинути на послуги у сфері страхування від нещасних випадків. Багато країн в даний час стикаються із проблемою старіння робочої сили, яка кидає виклик сучасним системам страхування від нещасних випадків і способам їх запобігання, реабілітації постраждалих працівників та надання загальних страхових виплат. Тому розвиток систем страхування від нещасних випадків може служити керівництвом для країн, які знаходяться у процесі реформ, які бажають розвивати страхування від нещасних випадків.

Вивчаючи досвід провідних країн світу щодо організаційних аспектів проведення страхування від нещасних випадків, що конкретизують умови його здійснення вказує, на те що у світі, страхування від нещасних може здійснюватися в рамках як:

- державної системи соціального страхування від нещасних випадків, за якою відповідальність за управління даним видом страхування несе уповноважений державний орган;

- системи участі приватних страхових компаній (державно-приватна система страхування), при якій роботодавці купують "страхові пакети" у приватних страхових компаній;

- приватної системи страхування, заснованої на відповідальності роботодавця, при якій роботодавці відшкодовують безпосередньо постраждалим особам та їх сім'ям шкоду, заподіяну в результаті нещасного випадку [1, с. 18].

Відповідальні органи за управління страхуванням від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань мають визначати ризики, які покриває система (включають вони нещасні випадки в дорозі на роботу, професійні захворювання і т.д.); які категорії осіб охоплює система страхування — традиційний підхід (охоплення тільки найманих працівників) або ширший підхід (охоплення індивідуальних підприємців, студентів, ще не народжених дітей, які отримали травми під час вагітності і т.д.); виплати, що надаватимуться в рамках даної системи страхування — грошові допомоги або допомоги в натуральній формі та яким чином надаватиметься допомога — це будуть періодичні виплати, одноразові виплати або ж їх поєднання.

У рамках державної системи соціального страхування за визначення цих елементів відповідає, в основному, держава та/або уповноважений державний орган, водночас як за участі приватних страхових компаній ця відповідальність розподілена між державою і приватними страховиками. Однак навіть якщо приватні страховики є відповідальними за визначення деяких елементів, держава здійснює нагляд за процесом прийняття рішень та їх реалізацією [2, с. 23].

Так, останнім часом поширюється схема участі приватних страхових компаній (державно-приватне страхування), адже приватні страховики все активніше беруть участь у страхуванні від нещасних випадків. При цьому, незважаючи на те, що все більше функцій, властивих державному страхуванню від нещасних випадків, передається приватним страховикам, держава зберігає за собою основні функції забезпечення необхідної нормативно-правової бази та нагляду за діяльністю страхових компаній [3, с. 23].

Хоча в більшості випадків держава розробляє нормативно-правову базу для ліцензування та фінансового контролю, ступінь залученості держави в ці питання в різних країнах істотно відрізняється. Так, у деяких випадках тарифи повністю встановлюються державою, водночас як в інших — тарифи встановлюються виключно на розсуд приватних страховиків [4].

У розвинених країнах найбільш широко поширена державно-приватна система страхування. Адміністративні органи також беруть участь у проведенні періодичних оцінок страхових відшкодувань з метою аналі-

Таблиця 1. Моделі участі державного (публічного) і приватного (недержавного) страхування від нещасних випадків в окремих провідних країнах

№	Країна	Модель здійснення страхування від нещасних випадків
1	Німеччина	Поєднання публічного (охоплення страховим захистом зайнятих осіб, студентів, вчених) та приватного (обов'язкового) страхування від нещасних випадків
2	Великобританія	Публічна (для працюючого населення через державне соціальне страхування)
3	США	Приватна (для працюючого населення, компенсації працівникам)
4	Швеція	Поєднання публічної (для деяких категорій працюючого населення) та приватної (для працюючого населення)

Джерело: узагальнено авторами на основі [5].

зу фінансової життєздатності страховиків у більш довгостроковій перспективі. При проведенні такого аналізу розглядаються різні фінансові аспекти, наприклад, фінансова стабільність і процес встановлення страхових тарифів. Зазвичай тарифи встановлюються для професійних груп, при цьому для професій, пов'язаних з вищим рівнем ризику, як-от, наприклад, пожежні або шахтарі, іноді встановлюються більш високі страхові тарифи. Наявність точних статистичних даних про нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання є найбільш важливим фактором при проведенні актуарних розрахунків [5].

Досвід реалізації концепції державно-приватного партнерства (далі — ДПП) провідних європейських країн, свідчить про його використання у якості дієвого інструменту економічного і соціального розвитку на основі ефективної взаємодії державного і приватного секторів [6]. Найбільш перспективною, з точки зору надання всієї повноти страхового захисту працівників, представляється в розвинених країнах альтернатива обов'язкової державної системи — недержавне страхування від нещасних випадків.

Розглядаючи поєднання страхових ознак державного страхування і недержавного страхування від нещасних випадків, все ж виявляється, що частина продукту системи державного соціального страхування має нестрахові ознаки [7]. Про наявність страхового процесу свідчать зовнішні ознаки, але деталі страхових відносин між суб'єктами створюють лише видимість, так звану "страхову обгортку", що складається з кількох прошарків соціальних допомог. Саме тому вважаємо, що до вагомих недоліків вітчизняної системи соціального захисту варто віднести і відсутність реального поділу інститутів соціального страхування, соціальної допомоги та державного соціального страхування. Досвід західних країн свідчить про вирішення даного питання в системі недержавного (приватного) страхування, а не державного соціального. Наприклад, у такій галузі особистого страхування як страхування життя, страховальникам Німеччини пропонується набір страхових продуктів, який здатний забезпечити фінансову підтримку страховальників на випадок втрати ними працездатності. До того ж існують як основні, так і додаткові страхові продукти в контексті страхування від соціальних ризиків. При цьому в деяких випадках існує можливість звільнення від обов'язкових видів страхування через укладення договорів добровільного страхування. До таких випадків належать, у тому числі і такі види страхування як добровільне страхування від нещасних випадків, страхування на випадок потреби у догляді в результаті хвороби, інвалідності та старості [2; 6; 8].

Страхові схеми компенсації наслідків нещасних випадків і захворювань фінансуються за рахунок внесків роботодавців, а також індивідуальних підприємців, якщо вони є застрахованими. У деяких країнах держава також бере участь у фінансуванні. У країнах з приватним страхуванням це страхування повністю фінансується за рахунок роботодавців. У деяких країнах, наприклад, у США система соціального страхування працівників доповнюється обов'язковим страхуванням відповідальності роботодавця за шкоду, заподіяну працівникам у процесі роботи [7]. В таблиці 1 представлено співвідношення участі держави і приватних страховиків у забезпеченні страхового захисту від соціальних ризиків в окремих розвинених країнах.

У Німеччині функціонує, на наш погляд, відмінно організована державна система страхування від нещасних випадків, створена на базі промислових професійних товариств, а також (як би на додаток до неї) недержавних (приватних) страхових компаній.

Державна система професійного страхування включає промислові професійні товариства, управління якими здійснюється соціальними партнерами представниками об'єднань роботодавців та представниками об'єднань профспілок, що виражають волю робітників. Товариства спеціалізуються по галузям виробництва. Кожне з товариств забезпечує реалізацію комплексу завдань щодо попередження страхових випадків, реабілітації постраждалих з поверненням до трудової діяльності та забезпечення індивідуальної компенсації за заподіяний збиток здоров'ю. У структурі системи товариств функціонує цілий ряд спеціалізованих організацій. Найважливішою з них є об'єднання промислових товариств професійного страхування (HVBG), яке створене з метою вирішення загальних для всіх товариств завдань [9].

Існує обов'язок кожного підприємця піклуватися про безпеку і здоров'я своїх працівників на робочому місці. Таким чином, підприємці за допомогою товариств отримують у своє розпорядження сучасну й ефективну систему страхування від нещасних випадків. У разі заподіяння шкоди здоров'ю працівника, товариства беруть на себе відповідальність за підприємця. Тобто страхування від нещасних випадків організовано також через відповідальність роботодавця за шкоду, завдану працівникам внаслідок нещасних випадків.

У Великобританії внесок на страхування від нещасних випадків на виробництві є частиною платежу в систему Національного страхування (National Insurance). Структура фінансування системи соціального захисту у Великобританії визначається поділом цієї системи на охорону здоров'я і соціальне страхування, яке фінан-

сується за рахунок страхових внесків найманих працівників і роботодавців. Повністю за рахунок загальних податків фінансується страхування від нещасних випадків на виробництві, а також допомога сім'ям [10].

Таким чином, характерною особливістю британської державної системи соціального захисту є те, що вона не передбачає існування окремих страхових внесків, призначених для підтримки конкретних страхових програм. Усі витрати на фінансування цих програм покриваються за рахунок єдиного соціального внеску, надходження від якого спрямовуються на потреби певної галузі соціального страхування [5].

У всіх континентальних європейських соціальних системах визначається, що у випадку, коли травма є результатом нещасного випадку, що стався на робочому місці і в робочий час, то постраждала особа має право на отримання відповідної допомоги. Проте в деяких країнах, наприклад, у Великобританії необережна поведінка потерпілого може призвести до зменшення розміру допомоги.

У Сполучених Штатах Америки (США) діє інший принцип: "Допомога має бути виплачено потерпілому, незалежно від факту наявності або відсутності його власної провини". Це правило робить відповідальність роботодавця необмеженою [10]. Оскільки має на увазі, що "роботодавець, незалежно від вини працівника, у кожному разі несе відповідальність за виплату допомоги встановленого розміру, але при цьому він звільняється від будь-яких судових переслідувань за халатність" [10]. Система соціального страхування США фінансується за рахунок обов'язкових та добровільних страхових внесків та федерального бюджету. Держава відповідає за підтримання мінімального рівня допомоги, а також за її широку доступність. Державне соціальне страхування забезпечує майже все населення пенсіями по старості, інвалідності (пов'язаних з виробничим травматизмом), у разі смерті годувальника, а також надає медичну допомогу літнім людям та інвалідам.

Для встановлення типу і розміру допомоги, відповідного до конкретних умов погіршення здоров'я внаслідок виробничої травми або захворювання, необхідно оцінити тривалість і ступінь втрати працездатності. Зауважимо, що сувора формалізація встановлення ступеня втрати працездатності застосовується у ряді країн, в тому числі у США та Великобританії. У багатьох країнах, вирішальне значення має суб'єктивна думка лікаря-експерта [10].

У Швеції, наприклад, діє розгалужена система страхування трудящих, що включає 4 основні напрями:

- індивідуальне (приватне) страхування;
- групове страхування (спортсмени та інші категорії з переважанням колективного характеру праці);
- страхування за допомогою колективних договорів;
- обов'язкове соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань.

Відмінності адміністративних витрат за вказаними видами страхування обумовлені комплексом витрат по їх здійсненню. Обов'язкове соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань здійснює Національна рада соціального страхування Швеції [5].

Суб'єктам такого виду соціального страхування (від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань) є все зайняте населення Швеції, тобто працівники; роботодавці, самозайняті, учні системи середньої та вищої профосвіти.

У розвинених країнах останніми роками з метою стримування витрат на виплату соціальних допомог, уряди звужують цільові сегменти громадян-отримувачів виплат на користь бідних верств населення (лише нужденні люди з низькими доходами та малими заощадженнями мають право отримувати державну допомогу) [6]. Перерозподільний ефект соціального страхування при цьому посилюється. Вважається, що більш заможні верстви населення зобов'язані по-перше, субсидувати громадян, що перебувають у гіршому матеріальному становищі; по-друге, забезпечувати свій власний страховий захист від соціальних ризиків лише через приватний сектор страхування. Проте існують думки, що підтримка тими верствами населення, доходи яких перерозподіляються на користь інших, при надмірних елементах перерозподілу може стати неприйнятною. У зв'язку із цим, уряди певних країн приймають альтернативні рішення про доповнення до програм соціального страхування приватним обов'язковим страхуванням [9].

Аналіз організації страхування від нещасних випадків у провідних зарубіжних країнах свідчить про його здійснення поза державною соціальною формою. Разом з тим його реалізація має ряд особливостей, що зумовлені відмінними цілями, що переслідують державний та недержавний (приватний) сектори. Так, приватний партнер має на меті отримання фінансово-економічних переваг, а вже потім враховує переваги розширення соціального захисту. Натомість, основна мета держави, як партнера, пов'язана із створенням та реалізацією системи страхування від нещасних випадків, яка б гарантувала максимальний соціальний захист від настання соціальних ризиків зумовлених нещасними випадками. У зв'язку з цим, страховими компаніями, пропонується широкий спектр програм, які передбачають широкий набір страхових гарантій і досить високий розмір страхового забезпечення [2].

На розвиток добровільного особистого страхування в Україні впливає ряд факторів, зокрема серед них варто виділити: політику держави щодо страхування; соціальні пріоритети страховиків і їх зацікавленість у якісному обслуговуванні і сумлінному виконанні своїх зобов'язань; участь роботодавців у розвитку корпоративного особистого страхування. При цьому однією з обов'язкових умов повноцінного розвитку страхування, має виступати пріоритет дотримання прав людини. Таку думку підтримують і інші автори [11].

У розвинених країнах соціальна захищеність осіб формується приблизно із трьох рівнозначних джерел, до яких належать: державні виплати, основною базою для формування яких є податки, наступним джерелом виступає так звана корпоративна захищеність. Вона забезпечується підприємствами для своїх співробітників через надання страхових полісів. І останнє третє джерело захисту — це добровільне страхування.

На жаль, в Україні рівень державних виплат порівняно з рівнем середнього заробітку зменшується. Тому

виникає необхідність у пошуку ефективних важелів механізму системи страхування від нещасних випадків та управління ними, з метою компенсації шкоди постраждалим, у таких умовах роль добровільного страхування продовжує зростати.

ВИСНОВКИ

На нашу думку, в сучасних умовах існує необхідність у реформування такої організації соціального страхування від нещасних випадків шляхом його відкриття для ринкових сил. Таким чином, з вищесказаного можна зробити висновок, що в сучасних умовах існує необхідність у реформування організації її соціального страхування від нещасних випадків, шляхом його відкриття для ринкових сил. Як свідчить досвід провідних держав світу, розвиток ринку недержавного страхування від нещасних випадків, що надаються приватним сектором страхування, створює гарантії для населення щодо надання страхового захисту на випадок настання випадкових непередбачуваних обставин, що мають негативний вплив на життя та здоров'я громадян і сприятиме розвитку та збільшенню всього українського страхового ринку та покращенню соціального захисту громадян України.

Література:

1. Гаманкова О.О. Стан та розвиток соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в Україні / О.О. Гаманкова, С.А. Шимків // Науковий вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Економіка. — № 3 (156). — 2014. — С. 16—19 (DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/168-3/2>)
2. Гаманкова О.О. Фінансування страхування від нещасних випадків в Україні / О.О. Гаманкова, С.А. Шимків // Науковий вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Економіка. — № 3 (180). — 2016. — С. 18—25 (DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/168-3/2>)
3. Шимків С.А. Формування державно-приватних партнерських відносин при наданні послуг за соціально-орієнтованими видами страхування в Україні / С.А. Шимків, В.С. Печко // Інвестиції, практика та досвід. — № 19, 2017. — С. 22—26.
4. Коваль О.П. Модернізація системи соціального страхування в Україні. Аналіт. доп. / О.П. Коваль. — К.: НІСД, 2014. — 38 с.
5. Keeping healthy in emerging markets: insurance can help. (2015) Swiss Re. Sigma. No1 (2015), available at: http://media.swissre.com/documents/sigma1_2015_en.pdf
6. Renda A., Schrefler L. (2006) Public-Private Partnerships: Models and Trends in the European Union / The European Parliament. No5. 161 P.
7. Atkinson T. (1990) Public Economics and the Economic Public // European Economic Review. Presidential Address to the European Economic Association. No 34. — 132 p.
8. Травматизм на виробництві в Україні: національний профіль протягом 2009—2013 рр. (Інформаційно-аналітична профспілкова доповідь) / Федерація професійних спілок України. — К.: 2014 р. — С. 32.
9. Алпатов А.А. Государственно-частное партнерство. Механизмы реализации / А.А. Алпатов, А.В. Пушкин, Р.М. Джапаридзе. — М.: Альбина Паблিশере, 2010, С. 112—113.
10. Gonald Girunig and Pamela Hall An introduction to rating casualty business. Corporate communications, reinsurance and risk division. — Zurich: Swiss Re, 2014. — 27 p
11. Колот А.М. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / [А.М. Колот, О.А. Гришнова та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. — К.: КНЕУ, 2012. — 504 с.

References:

1. Gamankova, O. and Shymkiv, S. (2014), "Status and development of social insurance against industrial accidents and occupational diseases in Ukraine", *Naukovyy visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya. Ekonomika*, Vol.3 (156), pp. 16—19.
 2. Gamankova, O. and Shymkiv, S. (2016), "Financing of accident insurance in Ukraine", *Naukovyy visnyk Kyivskoho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya. Ekonomika*, Vol.3 (180), pp. 18-25.
 3. Shymkiv, S. and Pechko, V. (2017), Formation of public-private partnership relations in providing services for socially-oriented types of insurance in Ukraine, *Investytsiyi, praktyka ta dosvid*, Vol. 19, pp. 22—26.
 4. Koval, O.P. (2014), *Modernizatsiia systemy sotsial'noho strakhuvannia v Ukraini [Modernization of the social insurance system in Ukraine. Analytical report]*, NISD, Kyiv, Ukraine.
 5. Swiss Re (2015), "Keeping healthy in emerging markets: insurance can help", *Sigma*, vol. 1, available at: http://media.swissre.com/documents/sigma1_2015_en.pdf (Accessed 10 March 2018).
 6. Renda, A. and Schrefler, L. (2006), "Public-Private Partnerships: Models and Trends in the European Union", *The European Parliament*, vol. 5, 161 p.
 7. Atkinson, T. (1990), "Public Economics and the Economic Public", *European Economic Review. Presidential Address to the European Economic Association*, vol. 34. 132 p.
 8. Federations of professorial spinks of Ukraine (2014), *Travmatyzm na vyrobnytstvi v Ukraini: natsional'nyj profil' protyatom 2009—2013 rr. (Informatsijno-analitychna profspilkova dopovid') [Injuries at work in Ukraine: national profile during 2009—2013" (Informational and analytical trade union report)]*, Federations of professorial spinks of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
 9. Alpatov, A.A. Pushkyn, A.V. and Dzhaparydze, P.M. (2010), *Hosudarstvenno-chastnoe partnerstvo. Mekhanizmy realizatsii [Public private partnership. Implementation Mechanisms]*, Albina Pablishere, Moscow, Russia, pp. 112—113.
 10. Girunig, G. and Hall, P. (2014), *An introduction to rating casualty business. Corporate communications, reinsurance and risk division*, Swiss Re, Zurich.
 11. Kolot, A.M. and Grishnova, OA. (2012), *Sotsial'na vidpovidal'nist': teoriya i praktyka rozvytku: monohrafiya [Social responsibility: theory and practice of development: monograph]*, KNEU, Kyiv. Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.*

Кянан Салаєв,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Kanan Salayev,
postgraduate student Taras Shevchenko national University of Kiev

EUROPEAN EXPERIENCE IN THE FORMATION OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY AND THE POSSIBILITY OF ITS USE IN AZERBAIJAN REPUBLIC

У статті розглянуто досвід провідних країн Європи у сфері формування системи забезпечення економічної безпеки на державному рівні. Проведено аналіз особливостей здійснення політики досягнення економічної безпеки розвиненими європейськими країнами. Визначено актуальність комплексного дослідження економічної безпеки Азербайджану як складного суспільно-економічного явища.

This article examines the experience of leading European countries in the field of creating a system of economic security at the state level. The analysis of the peculiarities of implementing the policy of achieving economic security by the developed European countries is carried out. The relevance of the comprehensive study of Azerbaijan's economic security as a complex socio-economic phenomenon is determined.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, міжнародний досвід, глобалізаційні виклики та загрози.

Key words: economic security, national security, international experience, globalization challenges and threats.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сьогодні добробут усієї світової спільноти у великій мірі залежить від рівня економічної захищеності кожної окремої нації від зовнішніх та внутрішніх негативних впливів. Глобалізаційні процеси та періодичність світових економічних криз вимагають від владних структур держав, будь-якого рівня розвитку та територіального розміщення, розробки системи моніторингу та визначення стану економічної безпеки країни та можливості побудови на її основі прогнозів на майбутнє.

У сучасному світі, охопленому глобалізацією, такі країни, як Азербайджан потребують формування дієвої системи досягнення економічної безпеки, завдяки якій країна може не тільки забезпечити економічний розвиток, а й направити діяльність транснаціональних компаній, що діють на території країни, у русло захисту її національних інтересів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика забезпечення економічної безпеки держави в сучасних умовах розвитку національних економік привертає увагу широкого кола зарубіжних та вітчизняних науковців. Серед найбільш вагомих досліджень у цій сфері варто виділити досягнення таких науковців, як: А.М. Гасанова [1], В.М. Геєця [6], Ш.І. Жакієвої [2], В.Д. Залізка [3; 4], Л.О. Корчевської [7], А.І. Сухорукова [11], О.В. Тимошенко [12], Ю.М. Харазішвілі [11] та багатьох інших. Проте актуалізація нових викликів та загроз, які постають перед національними економіками потребує подальшого наукового поступу у дослідженні даної проблематики.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ СТАТТІ ТА ПОСТАНОВКА ЗАВДАНЬ

Основною метою статті є дослідження європейського досвіду формування системи економічної безпеки держави та визначення можливостей застосування іно-

земних практик для забезпечення економічної безпеки Азербайджанської Республіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

В усі часи однією з основних цілей економічного процвітання будь-якої держави було забезпечення її розвитку, незалежності та безпеки.

Як відомо, держави при формуванні своєї незалежної політики економічного розвитку, у першу чергу, аналізують наявні власні економічні, соціальні та трудові ресурси, виявляють шляхи їх ефективного використання, визначають проблеми соціально-економічного забезпечення населення країни, розробляють та реалізують національну економічну стратегію, пов'язану з їх рішенням. Науково-дослідні та управлінські інститути країни вивчають економічні та соціальні потреби держави та населення, ступінь залежності економічного розвитку від внутрішніх і зовнішніх факторів, досліджують умови та фактори, які загрожують економічній незалежності та безпеці або ж перешкоджають економічному розвитку, пропонують відповідні прогнози та управлінські рішення.

Тотальна криза та хаос, що охопили у перші роки незалежності суспільно-політичне та економічне життя Азербайджану, майже повністю зруйнували систему управління на республіканському рівні, стали причиною зупинки підприємств, що забезпечували соціальні та економічні потреби населення. Крім того, в результаті відсутності національної економічної стратегії, руйнування господарсько-транспортних зв'язків між пострадянськими країнами і т.д., підприємства, продукція яких була орієнтована на ринки колишнього Радянського Союзу, змушені були припинити свою роботу, а взаємні економічні зв'язки з колишніми партнерами набули стихійного характеру. Відповідно, як наслідок, всіх цих обставин, промислові підприємства республіки в цілому виявилися паралізованими і припинили свою роботу, що призвело до появи у країні тотального безробіття. А виробничий процес і загальний ритм роботи на тих підприємствах, які працювали на внутрішньому ринку, були порушені в результаті мітингів, політичних чвар та інших акцій. Ситуація, що склалася, враховуючи корупцію і хабарництво в усіх сферах національного господарства республіки, спустошення національних багатств та інші негативні явища, підштовхували Азербайджан до неминучої соціально-економічної кризи і повністю паралізували економіку країни [1, с. 138—139].

Починаючи із 1994 р. Азербайджан проводить як усередині країни, так і за її межами нову нафтову стратегію й активну зовнішньоекономічну політику. Основні завдання при цьому включають: видобуток вуглеводневих ресурсів у національному секторі Каспійського моря, за рахунок ефективного використання передових західних технологій та інвестицій, їх поставку по безпечним шляхам на світові ринки, здійснення за рахунок виручки від їх продажу комплексу заходів, пов'язаних з майбутнім розвитком країни, задоволенням економічних і соціальних потреб населення тощо.

На той період найбільш успішний та ефективний шлях до економічної незалежності та безпеки Азербайджану, безумовно, проходив через транснаціональне співробітництво із США і країнами Євросоюзу, Японією, Китаєм та іншими центрами світової економічної сили. Лише через проведення успішної зовнішньоекономічної політики можна було використовувати економічні, фінансові та технологічні можливості цих країн, сприяти розвитку національної економіки, своєї гео економічної незалежності та безпеки.

У результаті труднощів, пов'язаних із військовою агресією в перші роки незалежності, переходом до ринкової економіки та інтеграцією у міжнародну економічну систему, Азербайджанська Республіка зазнала серйозної економічної кризи у першій половині 90-х років минулого століття. Незважаючи на це, країна наполегливо йшла до ринкової економіки, відкриваючи двері іноземному капіталу та досягаючи великих успіхів, особливо в енергетичному секторі. Разом з тим, висока залежність від потоку нафтогазових доходів може порушити макроекономічну рівновагу і, як наслідок, поставити країну у беззахисне становище перед впливом потенційних глобальних і регіональних економічних криз.

У зв'язку із цим, з метою поступового та сталого розвитку економіки країни, особливого значення набуває формування системи забезпечення економічної безпеки Азербайджану з урахуванням передових науково-практичних досягнень розвинутих країни Європи.

З огляду на вищесказане, вважаємо таким, що викликає безперечний інтерес, позитивний досвід розвинених європейських країн, особливо країн-членів ЄС, щодо питань становлення та розвитку національної економічної безпеки.

В Європейському Союзі термін "економічна безпека" розглядається з позиції єдиної економічної системи. ЄС пропагує європейську інтеграцію з метою досягнення високого рівня конкурентоспроможності в умовах глобалізації. Окремо кожна країна-член Євросоюзу має набагато меншу кількість економічних ресурсів, ніж інші розвинені і навіть країни, що розвиваються. Ефект синергії, який досягається через взаємообмін ресурсами, допомагає Європейському союзу забезпечувати високий рівень економічної безпеки і конкурентоспроможності. Кінцева мета забезпечення економічної безпеки в ЄС — формування повністю інтегрованої Європи з однаковим рівнем життя в усіх країнах-учасниках [14, с. 2].

Не дивлячись на концепцію економічної безпеки Європейського Союзу, спрямовану на зміцнення економік країн співдружності за допомогою інтеграції та активну політику сусідства ЄС з країнами Східної Європи, Південного Кавказу, Центральної Азії та Середземноморського регіону, вбачається доцільним розглянути політику окремих країн у питанні забезпечення економічної безпеки в контексті національних стратегій, програм і концепцій.

Німеччина є одним із беззаперечних лідерів серед країн-членів ЄС, не в останню чергу завдяки формуванню дієвої системи забезпечення та захисту інтересів країни на всіх рівнях економічної взаємодії. У Німеччині немає окремого закону щодо економічної безпеки. Вона

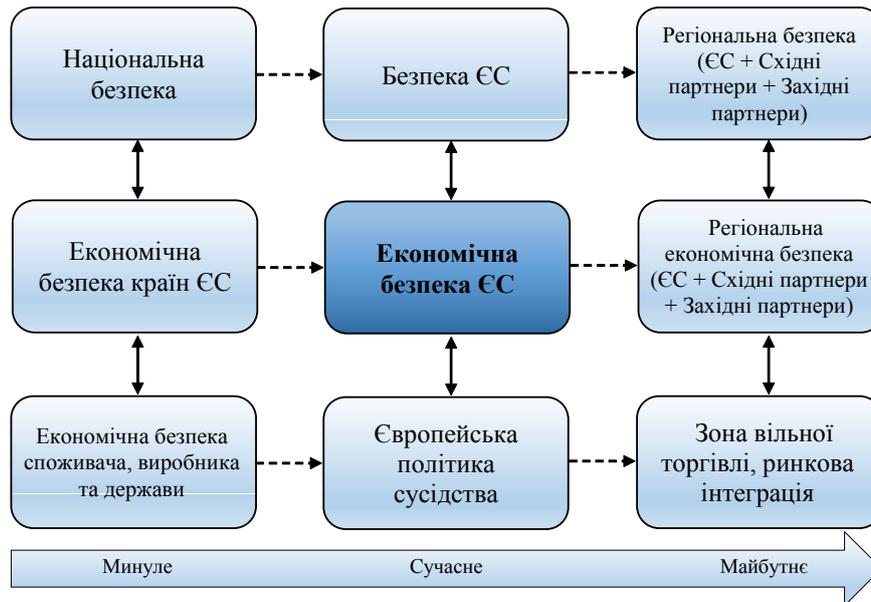

Рис. 1. Економічна безпека ЄС із залученням Європейської політики сусідства

Джерело: розроблено на основі [5; 7; 15].

є невід'ємною складовою національної безпеки, представлена у вигляді директиви Міністерства оборони Німеччини. Німеччина вважає необхідним забезпечувати свою економічну безпеку через підтримку економічного та соціального прогресу, демократизації в Європі та в усьому світі, захисту від економічного шантажу, свободи торгівлі та доступу до сировини і ринків у рамках справедливої світової економічної системи. Незважаючи на те, що Німеччина є одним з найбільших споживачів імпортової сировини, цей факт не вважається загрозою економічній безпеці для країни. Зберігаючи досягнутий рівень енергоспоживання, Німеччина постійно нарощує промислове виробництво та збільшує експортні ціни.

Тобто основну увагу країни приділено забезпеченню національної безпеки через призму європейської безпеки. Так, у вищезгаданій директиві Міністерства оборони Німеччини говориться, що "проблеми нашого складного світу можуть бути вирішені найкращим чином через міжнародне обговорення та компроміс, тому політика безпеки Німеччини фокусується на міжнародних відносинах і наднаціональних інститутах" [8, с. 52].

У Франції основним правовим документом щодо забезпечення економічної безпеки є Закон "Про національну безпеку" 1964 р. Поняття національної економічної безпеки у Франції забезпечується створенням сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов з метою підвищення національного добробуту та зміцнення економічного потенціалу країни. У зв'язку з цим, економічна політика Франції спрямована на зниження уразливості господарської системи та збереження економічної незалежності, за допомогою недопущення та мінімізації ризиків, пов'язаних із залежністю від інших країн [2, с. 2].

Забезпечення економічної безпеки Великобританії здійснюється через оборонну політику, що базується на оцінках національних інтересів та реалізуються через

їх захист. Загрози економічній безпеці британці поділяють на зовнішні та внутрішні, за ступенем важливості та вірогідності настання, що дозволяє розподіляти зусилля та здійснювати превентивні заходи [10, с. 234].

Науковець А.І. Прилепський у своєму дослідженні зазначає, що "в Іспанії створена ефективна система забезпечення національних інтересів в сфері економіки, яка базується на законодавчо-нормативній основі, чіткому розподілі компетенцій міністерств, відомств і організацій в реалізації нормативних положень, які відносяться до економічного розвитку, наявності на кожному етапі розвитку законодавчо затвердженої програми економічних пріоритетів, яка по суті повинна виключити можливість адресних привілеїв, наявності спеціальних державних служб контролю" [9, с. 24].

Стратегія безпеки Польщі визначає основною метою своєї державної політики гарантування незалежності і суверенітету, територіальної цілісності держави; створення умов для стабільного суспільного та економічного розвитку; збереження національних надбань та розвиток національної гідності поляків. У документі зазначено, що ключовими загрозами економічній безпеці Польщі є: економічна нестабільність країн-сусідів та їх негативний вплив на вітчизняну економіку; неконтрольованість міграційних процесів, що може зашкодити соціально-економічній стабільності та фінансово-економічним можливостям Польщі; значна зовнішня залежність Польщі у питанні імпорту енергоносіїв та їх недиверсифікованість [12, с. 56].

Досвід невеликих країн Західної Європи (Нідерланди, Бельгія, Данія, Люксембург, Швейцарія) у напрямі забезпечення економічної безпеки показує, що основною стратегічною метою у сфері захисту національних економічних інтересів є забезпечення сталого економічного зростання та модернізація економіки у відповідності до умов конкуренції на світовому ринку. Ці країни не можуть істотно впливати на формування структури

світової економіки, але у сукупності органічно доповнюють синергетичний ефект європейського економічного розвитку. Їх стратегічні цілі — створення гнучкої, ефективної структури та спеціалізації економіки. Своєчасне проведення структурних реформ спрямоване на підвищення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках і пом'якшення соціальних наслідків структурних змін для населення цих країн [13, с. 81].

Країни Центральної Європи — Чехія, Угорщина, Польща, Словаччина — та країни Балтії на початку 1990-х років обрали модель економічної безпеки, яка включала наступне: оцінку геополітичної ситуації у регіоні; визначення стратегічних векторів розвитку; узгодження здійснення економічних заходів, відповідно до домінуючих тенденцій регіонального та глобального еволюційних процесів; кореляцію основних кількісних та якісних показників розвитку з глобальними та регіональними стандартами; коригування ходу економічних реформ.

Основа їх курсу політики економічної безпеки була закладена у зближенні національних та європейських інтересів; політичній, економічній, інституційній, культурній трансформації відповідно до західних стандартів.

Отже, провідні європейські країни не розглядають свою економічну безпеку як прагнення до самодостатності та незалежності національної економіки або політики від решти світу, а вбачають сталий економічний та соціальний розвиток країни наслідком тісного політичного та економічного співробітництва.

Сьогодні одним з найбільш актуальних питань у сфері забезпечення економічної безпеки для країн ЄС є побудова ефективної системи співробітництва із східноєвропейськими партнерами. Перш за все, це пов'язане із загостренням військово-політичної ситуації між ЄС та Росією в результаті військового конфлікту на сході України та анексії Криму. Тому в Європі все більше превалює розуміння того, що економічна безпека ЄС неможлива без розвитку економічної безпеки на європейському континенті через структуру європейської політики сусідства. Графічно це можна відобразити так (рис. 1).

Отже, згідно з рисунком 1, можна спостерігати перехід від ретроспективи європейської економічної безпеки до перспектив регіональної економічної безпеки (за участю економічної безпеки ЄС та безпеки сусідства). Аналогічним чином, економічна безпека ЄС є однією з центральних систем, яка, з одного боку, є результатом "суперсистеми" (безпекової політики ЄС), а з іншого боку, Європейської політики сусідства (зі стійким економічним механізмом) — іноземних політик, які здійснюють свій внесок в ЄС.

Дотримуємось думки, що одним із основних напрямів економічного розвитку та безпеки Азербайджану, у рамках глобалізаційних тенденцій, має бути демонстрація гнучкої економічної політики, приймаючи при цьому до уваги рівень економічного розвитку країни, динаміку господарських функцій та інші чинники структурних особливостей економіки. Азербайджан є нафтовою країною, і цей потенціал виступає, відповідно, основою його економічного розвитку. Цей факт експерти розглядають як природне явище і дану реальність. Але водночас, одним із головних завдань стратегії економіч-

ної безпеки має бути зменшення залежності економічних і соціальних потреб країни від експорту нафти і зниження її до мінімуму, для раціонального використання людських ресурсів, забезпечення самостійного економічного розвитку країни у цілому. Провідні експерти однозначно негативно оцінюють побудову на одному лише нафтовому секторі всього економічного розвитку, вирішення соціально-культурних проблем, і прогнозують невтішні перспективи майбутнього розвитку країн, подібних Азербайджану.

Отже, важливу роль у забезпеченні благополучного життя нинішнього і майбутніх поколінь Азербайджану відіграє зниження залежності її економічного розвитку і безпеки від нафтових доходів, диверсифікація економіки, розвиток не нафтових секторів тощо. У цьому плані думка Президента Ільхама Алієва про те, що "в основі стратегії економічного розвитку Азербайджану має бути використання нафтових доходів для забезпечення розвитку не нафтового сектору, реконструкції інфраструктури в усіх регіонах країни, залучення більшої частини соціально-економічних і трудових ресурсів для їх ефективного використання" є ключовою тезою стратегічного розвитку економіки та формування системи економічної безпеки країни.

З огляду на Європейський досвід забезпечення економічної безпеки, вважаємо за необхідне зазначити, що формування національної стратегії та системи забезпечення економічної безпеки Азербайджанської Республіки має спиратися не на ізоляцію національної економіки та розробку протекціоністських заходів, а на підвищення конкурентоспроможності національної економіки, яка здатна зберігати стійкість, рівновагу, адаптуватися та підтримувати набрані темпи економічного зростання в умовах постійного впливу зовнішніх та внутрішніх загроз.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сьогодні встановлення зв'язків із ЄС, який вважається одним з основних гарантів безпеки і економічної незалежності Азербайджану, залишається на порядку денному одним з найважливіших геоекономічних завдань країни. Азербайджан для того, щоб успішно продовжувати свої відносини з розвиненими країнами Європи, повинен постійно пропагувати на належному рівні свою геоекономічну значущість. За допомогою постійної підтримки розвинутого світу можна буде успішно завершити розпочаті структурні реформи національної економіки, інтегруватися в ліберальні світові ринки та бізнес-середовище, вийти на шлях всеосяжного і динамічного розвитку, зберегти статус держави-лідера на Південному Кавказі, домогтися необхідної сприятливої міжнародної підтримки та, у кінцевому рахунку, досягнути високого рівня безпеки національної економіки.

Література:

1. Гасанов А.М. Политика национального развития и безопасности Азербайджанской Республики / А.М. Гасанов. — Баку, "Zerdabi LTD" ММС. — 2014. — 672 с.
2. Жакиева Ш.И. Анализ и оценка угроз экономической безопасности РК в условиях интеграции в миро-

вое сообщество / Ш.И. Жакиева // Таврический научный обозреватель. — 2016. — № 3 (8). — С. 1—7.

3. Залізко В.Д. Методика оцінювання економічної безпеки сільських територій України / В.Д. Залізко, В.І. Мартиненков // Науковий журнал "Економіка України". — 2016. — № 1 (650). — С. 19—34.

4. Залізко В.Д. Шляхи підвищення ефективності виробничих ресурсів сільського господарства України у контексті зміцнення економічної безпеки / В.Д. Залізко // Економіка АПК. — 2014. — № 10. — С. 19—26.

5. Козак Л.С. Тенденції розвитку й ефективність забезпечення європейської економічної безпеки в умовах глобалізації економіки / Л.С. Козак, О.В. Федорук // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. — 2012. — Вип. 10. — С. 505—512.

6. Концепція економічної безпеки України / Кер. проекту В.М. Геєць. — К.: Логос, 1999. — 56 с.

7. Корчевська Л.О. Міжнародний досвід формування інституціонально-правової основи безпекознавства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ierjournal.com/journals/24/2016_4_Korchevska.pdf

8. Подходы к безопасности Германии / Пер. с нем. Ю. В. Кулиша. — Минск: ВЗМ, 1994. — 80 с.

9. Прилепский А.И. Формирование механизма обеспечения экономической безопасности в народнохозяйственном комплексе: дис. кандидата экон. наук: 08.00.05 // А.И. Прилепский. — М., 1999. — 222 с.

10. Резнік О.М. Порівняльний аналіз сутності економічної безпеки України та країн Європейського Союзу / О.М. Резнік // Форум права. — 2015. — № 4. — С. 232—236.

11. Сухоруков А. І. Теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки та регулювання рівня економічної безпеки держави / А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі // Банківська справа. — 2011. — № 4. — С. 13—32.

12. Тимошенко О. В. Досвід європейських країн щодо формування та забезпечення фінансово-економічної безпеки держави / О.В. Тимошенко // Економіка та держава: міжнар. наук.-практ. журн. — К., — 2012. — С. 52—57.

13. Momot T. Systematization of international experience of ensuring economic security of exacerbation of the threats and challenges of a new type for national and international security / T. Momot, N. Avanesova // Baltic Journal of Economic Studies. — Vol. 2, No 1. — 2016. — P. 77—83.

14. Osepek A. Economic Security and the European Dream [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.anselm.edu/Documents/NHIOP/Global%20Topics/2010/Osepekpaper.pdf>. с. 41

15. Soimu O. Exporting economic security towards the European Union: eastern neighborhood in contrast to southern mediterranean oxana soimu [Електронний ресурс] / O. Soimu. — Режим доступу: http://cks.univnt.ro/uploads/cks_2013_articles/index.php?dir=3_Administrative_and_Political_Sciences%2F&download=cks_2013_administration_011.pdf

References:

1. Gasanov, A.M. (2014), Politika nacional'nogo razvitija i bezopasnosti Azerbajdzhanskoj Respubliki

[National Development and Security Policy of the Republic of Azerbaijan], Zerdabi LTD MMC, Baku, Azerbaijan.

2. Zhakieva, Sh.I. (2016), "Analysis and assessment of threats to Kazakhstan's economic security in the context of integration into the world community", Tavricheskij nauchnyj obozrevatel', vol. 3 (8), pp. 1—7.

3. Zalizko, V. D. (2016), "Methodology for assessing the economic security of rural areas", Ekonomika Ukrainy, vol. 1 (650), pp. 19—34.

4. Zalizko, V.D. (2014), "Ways to increase the efficiency of agricultural production resources of Ukraine in the context of strengthening economic security", Ekonomika APK, vol. 10, pp. 19—26.

5. Kozak, L.S. (2012), "Trends in Development and Efficiency of Providing European Economic Security in the Conditions of Globalization of the Economy", Upravlinnia proektamy, systemnyj analiz i lohistyka. Tekhnichna seriia, vol. 10, pp. 505—512.

6. Heiets', V. M. (1999), Kontseptsiiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [The concept of economic security of Ukraine], Logos, Kyiv, Ukraine.

7. Korchevs'ka, L.O. (2016), "International experience of formation of the institutional and legal basis of security science", Mizhnarodna ekonomichna polityka, vol. 1 (24), pp. 74—102.

8. Approaches to the security of Germany [Trans. from the German Yu. V. Kulish] (1994), VZM, Minsk, Belarus.

9. Prilepsky, A.I. (1999), "Formation of the mechanism for ensuring economic security in the national economic complex", Ph.D. dissertation, Economy and management of national economy, Higher School of Privatization and Entrepreneurship, Moscow, Russian Federation.

10. Reznik, O.M. (2015), "A comparative analysis of the essence of economic security of Ukraine and the countries of the European Union", Forum of law, vol. 4, pp. 232—236.

11. Sukhorukov, A.I. (2011), "Theoretical and methodological approach to the integrated assessment and regulation of economic security level of the state", Bankivs'ka sprava, vol. 4, pp. 13—32.

12. Tymoshenko, O.V. (2015), "European countries experience in the formation and maintenance of the state financial and economic security", Ekonomika ta derzhava, vol. 4, pp. 52—57.

13. Momot, T. (2016), "Systematization of international experience of ensuring economic security of exacerbation of the threats and challenges of a new type for national and international security", Baltic Journal of Economic Studies, vol. 2, no 1, pp. 77—83.

14. Osepek, A. (2010), "Economic Security and the European Dream", [Online], available at: http://www.academia.edu/525483/Economic_Security_and_the_European_Dream (Accessed 15 Feb 2018).

15. Soimu, O. (2013), "Exporting economic security towards the European Union: eastern neighborhood in contrast to southern mediterranean", Challenges of the Knowledge Society. Political Sciences, European Studies, [Online], available at: http://cks.univnt.ro/uploads/cks_2013_articles/index.php?dir=3_Administrative_and_Political_Sciences%2F&download=cks_2013_administration_011.pdf (Accessed 16 Feb 2018).

Стаття надійшла до редакції 05.03.2018 р.

М. М. Лизогуб,
аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ТЕХНОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

M. Lyzohub,
postgraduates, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

TECHNOLOGICAL MODERNIZATION OF THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE IN TERMS OF ECONOMIC TRANSFORMATION

Технологічні економічні перетворення є чільною групою, яка надає нові виклики та можливості для модернізації фінансової системи, зокрема і в Україні. Нині фінансові системи країн усього світу стоять перед загальними чинниками розвитку та в багатьох питаннях є конкурентами за перерозподіл світового капіталу.

Таким чином, черговий етап технологічних викликів є як складністю для впровадження в поточну практику фінансів, так і відкриває нові можливості для позиціонування фінансової системи України як ефективного інструменту діяльності та регулювання для внутрішніх економічних суб'єктів, а також привабливого інвестиційного поля для зовнішніх.

Technological economic transformation is a prominent group that presents new challenges and opportunities for modernizing the financial system, including Ukrainian. Today, financial systems of all countries are facing general development factors, and in many cases they are competitors for the redistribution of world capital.

Thus, the next stage of technological challenges is both a complexity for implementation in the current practice of finance and opens up new opportunities for positioning the financial system of Ukraine as an effective instrument of operation and regulation for domestic economic actors and an attractive investment field for external ones.

*Ключові слова: фінансова система, фінансова інклюзивність, фінансові технології.
Key words: financial system, financial inclusion, financial technologies.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Технологічні економічні перетворення є чільною групою, яка надає нові виклики та можливості для модернізації фінансової системи, зокрема і в Україні. Нині фінансові системи країн усього світу стоять перед загальними чинниками розвитку, та в багатьох питаннях є конкурентами за перерозподіл світового капіталу.

Таким чином, черговий етап технологічних викликів є як складністю для впровадження в поточну практику фінансів, так і відкриває нові можливості для позиціонування фінансової системи України як ефективного інструменту діяльності та регулювання для внутрішніх економічних суб'єктів, а також привабливого інвестиційного поля для зовнішніх.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням адаптації фінансової системи України до економічних перетворень у технологічній сфері присвя-

чені праці таких вчених, як С. Волосович В. Гаврилюк, Н. Карпенко, Р. Ліпський, А. Мазаракі, О. Шевлюга та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У статті ми намагаємося проаналізувати основні шляхи трансформації різних сфер та ланок фінансів в умовах сучасних викликів та шляхи їх модернізації для збереження стабільного функціонування фінансової системи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Попри свою нероздільну єдність, шлях різних сфер фінансової системи до інституційно-технологічної модернізації може різнитися. На відміну від суб'єктів фінансової інфраструктури, які змінюються на приватно-власницьких засадах та за ініціативою капіталовкладників під впливом ринкових чинників, інституції

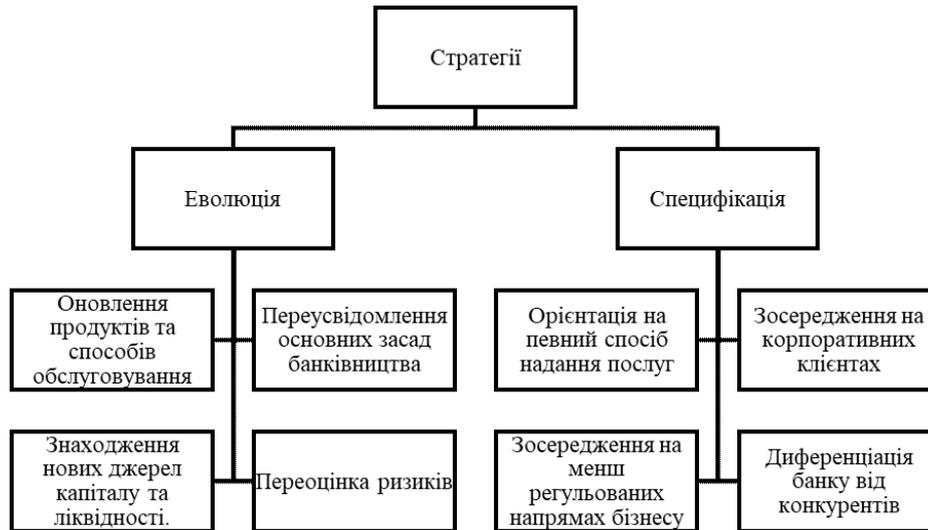

Рис. 1. Стратегії адаптації інституцій фінансової інфраструктури до викликів фінансових технологій та їх практичні приклади

Джерело: www.oracle.com

сфери централізованих та децентралізованих фінансів не мають можливості будувати ринкове поле для конкуренції. Натомість вони можуть вдосконалюватися засобами побудови нових форматів розподілу фінансових ресурсів та експериментами з окремими елементами.

Для традиційних установ фінансової інфраструктури еволюція фінансових технологій кидає виклик їхній провідній ролі у сучасній фінансовій системі. Щоби відповісти на них, їм необхідно модернізувати свої бізнес-стратегії та операційні моделі. Можна перелічити різні напрями модернізації, але проаналізувавши думки різних експертів, ви віднесли їх до двох груп: специфікація та еволюція, що відображено на рисунку 1.

Першим шляхом для адаптації традиційних інституцій до нових умов ринку фінансових послуг, і разом з тим першим варіантом розвитку фінансової системи, є еволюція — перетворення під впливом обставин та збереження провідної ролі формальних традиційних суб'єктів [5, с. 8].

Переглядаючи будь-яку стратегію, необхідно починати з базових принципів. Для банківських лідерів це означає переосмислення основної мети та функції банківської справи. Традиційні функції банків досі існують, і деякі з них набувають все більшого значення, але з'явилися й нові нюанси їх виконання і можливостей, які можна надати клієнту.

Потужною зброєю банків є також створення альтернативних до революційних фінансових технологій, доповнюючи програм до традиційної банківської діяльності. У роздрібних фінансових службах, наприклад, цифрові канали самообслуговування — онлайн-банкінг, мобільний банкінг і платежі, а також банкомати — завойовують ринок. Такі канали коштують менше, ніж філії, видають кредитів у більшому обсязі та оперативніше, збирають більше депозитів. Крім того, оскільки канали стають більш інтегрованими, вони все більше здатні керувати відносинами з клієнтами таким чином, щоб це відбувалося виключно в потрібному для суб'єкта руслі.

Сектор традиційних банків досі виконує важливу функцію. Безумовно, зростання доходів важче досягти через перетік бізнесу до прямих каналів, окрім того доведеться здійснити витрати. Тим не менш, корисно мати високу присутність в популярних каналах інформації, яка допомагає створити і підтримувати інформованість про бренд.

З іншого боку, існує альтернативний шлях перебудови фінансової системи — специфікація. На практиці вона являє собою займання колись системно важливим суб'єктом ніші на фінансовому ринку за тим чи іншим критерієм: типу клієнта, виду діяльності чи надання послуг у певний спосіб.

Незалежно від основної мети та функцій банківської діяльності, банки можуть зосередитись на підприємствах, продуктах та послугах, які створюють або мають потенціал для створення сильних і прибуткових потоків доходів. З будь-яким викликом легше мати справу, якщо продажі та маржа високі. У всіх галузях бізнесу — існують дуже успішні сегменти. І на них можна зробити акцент. Відповідно банки дивляться на інші варіанти фінансування своїх корпоративних клієнтів, як от торгові фінанси, акціонерне фінансування та корпоративні високопродуктивні облигації.

З іншого боку, вже наявна система філій, може бути модифікована у центри фінансових консультацій, які будуть складати змістову та сервісну альтернативу інтернет-додаткам та фінансовим технологіям без індивідуального підходу.

Успіх виконання стратегій буде залежати від ефективної операційної політики та процедур. Таким чином, повинні бути переглянуті робочі моделі організації та модернізовані, якщо мають шанси на досягнення нові стратегічні цілі [2, с. 45].

При модернізації суб'єктів фінансової системи, необхідно розуміти, що їхня структура та парадигма діяльності, орієнтована на виклики минулих десятиліть, може не відповідати новому формату фінансової системи. Щоб зробити їх більш релевантними та ефективними, банки можуть:

Рис. 2. Стратегії адаптації інституцій централізованих фінансів до викликів фінансових технологій та їх практичні приклади

Джерело: www.mckinsey.com

- Переглянути всі операційні процеси, ІТ-системи та програмне забезпечення.
- Спростити та інтегрувати організаційні структури.
- Покращити управління діловодством.
- Підвищити рівень обслуговування клієнтів.
- Підвищити швидкість та ефективність виробництва продукту.
- Розширити та поглибити канали розповсюдження.
- Переоцінити політику аутсорсингу.
- Поліпшити управління ризиками та дотримання законодавства.
- Подумати про переміщення деяких бізнес-операцій у менш регульовані сфери.

Банки використовують спеціальні програми для вирішення деяких вищезгаданих проблем, але витрати на інтеграцію та підтримку цих додатків є високими, і часто вони не мають комерційних переваг, виконуючи функцію найкращого з можливих вирішень проблеми без суттєвих змін. Програми часто потребують спеціалізованих навичок та більш ніж однієї команди підтримки, щоб забезпечити їх функціонування та оновлення.

Багато банків все ще мають свої продукти, канали та напрямки бізнесу, або вони лише частково інтегровані. Неінтегровані системи не дозволяють їм мати критично важливий для представників підприємств погляд та підривають зусилля організації, спрямовані на покращення досвіду роботи з клієнтами; а також не дозволяють банкам адекватно контролювати операційну діяльність.

Банкам потрібно запроваджувати програми, орієнтовані на послуги та стандарти роботи з клієнтами. Сервісно орієнтовані додатки простіше інтегруються з іншими програмами. Стандарти визначають, як програми та основні технології працюють та поєднуються. Власна технологія, навпаки, замикає покупця на конкретного постачальника та продукту. Це також збільшує витрати на впровадження нових систем, інтегрування їх в існуючі програми та їх підтримку.

Оскільки в інституційній сфері централізованих та децентралізованих фінансів немає можливості будувати ринкове поле для конкуренції, засобами побудови нових форматів розподілу фінансових ресурсів можуть бути кілька методів. По-перше, локальні експерименти проведені відповідно до чинного законодавства України. По-друге, визначити важливі до покращення елементи за думкою громадян та порівнюючи з аналогічними операціями у сфері фінансової інфраструктури. По-третє, зазвичай перехід на цифрову основу починається з провадження окремих послуг за допомогою окремих технологій, і врешті згодом вибудовується певна система, притаманна для даної певної країни [4, с. 6]. Стратегії адаптації інституцій централізованих фінансів до інноваційних викликів відображені на рисунку 2.

Узагальнити стратегію модернізації у сфері державних фінансів можливо за допомогою двох підходів. Перший підхід полягає в тому, щоб розглянути можливості, які створює цифрова технологія, і встановити цілі трансформації відповідно до загальних державних пріоритетів.

Другий підхід полягає в тому, щоб регулярно оцінювати, чи забезпечують цифрові програми переваги, які вони мали б забезпечувати, і слід відкоригувати цілі, щоб відобразити зміни у соціальних умовах або цифрових тенденціях. Регулятори також повинні пам'ятати, що модернізація може зробити окремі фінансові послуги послуги менш доступними або корисними для певних груп.

Більшість урядів обтяжені усталеними ІТ-системами, які може бути ризиковано замінити новими. Щоб подолати цей виклик, уряди та компанії вибирають те, що називається двосмуговою ІТ-моделлю: надійною та низькоризиковою базою знайомих систем, а також більш гнучким цифровим рівнем, який забезпечує швидке створення та розгортання нових послуг. Незважаючи на те, що переваги такої моделі великі, створити її не просто. Різним державним установам може допомогти три тактики.

Перша тактика полягає у розробці єдиного плану архітектури інституції, який чітко визначає основні ком-

поненти архітектури та поділяє їх на "швидкі" (цифрові інтерфейсні) та "повільні" (застарілі) компоненти. Цей план високого рівня також викладає основні міркування дизайну та функціональні цілі для окремих компонентів. Наприклад, у проекті може бути зазначено, що нові цифрові служби, що обслуговують громадян для певної установи, повинні бути розгортаними менш ніж за три місяці, за умовчанням використовуючи мобільні інтерфейси [3, с. 15].

Друга тактика — визначити практичні правила, що дозволяють керувати повсякденним розвитком усіх цифрових рішень. Ці правила дозволяють інженерам-програмістам призначати різні проекти для розробки функціональних рішень, які працюють разом у більш широкій архітектурі підприємства. Без цих правил цей проект може скластися як сукупність компонентів, які працюють індивідуально, але не можуть бути інтегровані в добре функціонуючу систему.

Остання тактика полягає в тому, щоб уникнути серйозних змін в архітектурі або заміни систем, якщо застарілі системи не мають критичних ризиків чи не завдають шкоди. Іноді переведення інституції на цифрову основу та інших можливостей може бути здійснено лише шляхом поступового коректування загальної архітектури сфери централізованих фінансів. Коли великі компоненти архітектури підприємства потребують суттєвих змін, тоді фінансові регулятори повинні вирішити, чи слід повністю замінити їх. Незважаючи на те, що старі системи можуть бути дорогими та складними для підтримки в міру їх віку, їх заміщення може бути навіть більш дорогим та складним, особливо, оскільки витрати та пов'язані роботи, як правило, перевищують попередні оцінки.

Переходячи на основу фінансових технологій та вносячи організаційні зміни, уряди можуть покращити послуги, заощаджувати гроші та покращувати якість життя громадян.

Оскільки компанії перетворилися за допомогою фінансових технологій, люди закликають уряди слідувати їхньому прикладу. За оцінками експертів, перебування уряду на основах цифрових технологій може призвести до 1 трильйону доларів США щорічно у всьому світі протягом кількох років.

З огляду на те, що відбувається на фінансовому ринку, для централізованих фінансів також існує імовірність бути заміненими цифровими альтернативами. Однак на відміну від децентралізованої фінансової інфраструктури, у сфері централізованих фінансів це, як очікується, не призведе до підвищення стабільності фінансової системи. Динаміка глобалізації означає, що країни та муніципалітети повинні залучити інвестиції та працівників, аби імплементувати цифрові технології та очікувані зміни у структурі вже в поточну державну структуру.

Переходячи на нову основу, уряди можуть надавати послуги, які відповідають зростаючим очікуванням громадян та бізнесу, навіть у період нестабільності. Не лише громадяни віддають перевагу цифровим послугам та взаємодії з урядами, але цифрові послуги також можуть розширювати можливості громадян та розширювати їх взаємодію з урядом. Для підприємств також цифрові державні послуги є зручними та ефективними.

Шляхи модернізації сфери державних фінансів часто полягають у запозиченні моделей та підходів у суб'єктах фінансової інфраструктури. Це вимагає уваги до двох основних механізмів.

— По-перше — основні механізми, які фінансові інституції державних фінансів використовують для взаємодії з громадянами та суб'єктами господарювання: методи та інструменти, які вони використовують для надання послуг, процеси, які вони реалізують, їхній підхід до прийняття рішень, а також обмін та публікація корисних даних.

— По-друге, організаційні механізми, які є складовими базових функцій фінансів: стратегія; управління та організація; правильний розподіл повноважень, правове і інституційне забезпечення; і технології.

Ці елементи складають основу, яку уряди можуть використовувати для визначення своїх пріоритетів для всебічної цифрової трансформації, яка підвищує ефективність та стабільність фінансової системи та допомагає поліпшити якість життя. Механізми першої групи можна об'єднати у чотири категорії — послуги, процеси, рішення та обмін даними — і для кожної з них існує свій шлях покращення на основі сучасних фінансових технологій.

Для технологічної модернізації процесів у фінансах, необхідно перш за все робити акцент на ті з них, де модернізація принесе найбільше зростання ефективності та доступності для користувачів.

По-друге, можна звернутися до найвідповідальніших та найбільш трудомістких механізмів, які потребують певного досвіду, який був відпрацьований на першій черзі. Окрім того, ефект від першочергово модернізованих ланок, має забезпечити передумови для перекваліфікації вивільнених у другій черзі трудових ресурсів.

Ефективне оцифрування процесу, уряди повинні оцифрувати весь ланцюжок дій, що його покращують. Дієвим важілем для модернізації також є необхідність оптимізувати неефективні або важко автоматизовані процеси перед їх переведенням на технологічну основу [1, с. 17].

Зокрема в розвинених країнах зараз більше ніж 98% завдань, пов'язаних з реєстрацією нових компаній, відбуваються за лічені секунди без втручання людини.

Одна з великих переваг цифрових технологій полягає в тому, що вони дозволяють фінансовим інституціям робити більш точні прогнози та приймати більш складні рішення, аналізуючи величезну кількість даних. Багато суб'єктів фінансової інфраструктури перетворили свої бізнес-моделі, щоб скористатися перевагами цієї можливості. Громадський сектор теж може збільшити ефективність прогнозування та аналітики у сфері захисту, соціального забезпечення, громадської безпеки, охорони здоров'я та запобігання шахрайству.

Початок використання аналітики полягає у виборі областей, де неточні знання або необізнане прийняття рішень сприяють серйозним проблемам. Як тільки уряди зможуть широко збирати дані та керувати ними, при цьому поважаючи конфіденційність громадян, вони змо-

жуть запрошувати компанії, університети та інші установи аналізувати ці дані та використовувати їх для вирішення проблем.

Кінцева мета такої меодернізації аналітики — це система, яка об'єднує дані з багатьох джерел та використовує алгоритми для коректування процесів та систем у режимі реального часу та надання нових знань особам, що мають приймати рішення.

Однак варто звернути увагу і на перешкоди, з якими доведеться стикнутися. Модернізація обміну фінансовими даними та збільшення прозорості мають поєднуватися з захистом даних для зловживань у фінансовій системі. Першочерговим кроком до спільного використання даних є об'єднання реєстрів публічної інформації, як-от географічні дані, записи про нерухомість, адреси, інформацію про компанію, основні профілі громадян та журнали інфраструктури.

Багато державних установ мають глибоко вкорінені переваги для самостійного функціонування. Більшість організаційних бар'єрів, що перешкоджають розвитку цифрових ініціатив, є не формальними, а культурними: вони виникають, коли посадові особи виділяють окремі пріоритети для конкретних інституцій, випереджуючи стратегічні цілі, яких посадовим особам слід досягати разом в межах цієї структури.

На найвищому рівні державних фінансів можна створити інституцію для стандартизації операцій, підтримку розвитку окремих цілей та призначення відповідальності перед іншими установами.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Швидка поява фінансових технологій стала несподіванкою для всіх прогнозів про розвиток фінансової системи. Експоненціальне зростання ефективності фінансових технологій порівняно з традиційними підходами стимулюють трансформаційні зміни протягом найближчих декількох років. Водночас ці події також можуть вплинути на фінансову стабільність як позитивним, так і негативним чином, незважаючи на те, що багато з цих технологій нині лише починають розвиватися.

Традиційні фінансові установи здатні відповісти на ці виклики перетворившись відповідно до умов сучасних технологічних тенденцій, або, у випадку фінансової інфраструктури, знайшовши свою нішу у новому форматі фінансової системи.

Оскільки конкуренція на ринку висока, а державні механізми можуть бути замінені приватними стартапами, але без того ефекту для громадян всієї країни, то для інституцій всіх сфер фінансової системи необхідно бути по-справжньому клієнтоорієнтованим, тобто надавати клієнтам та громадянам можливість визначати пріоритети зручності та діяльності фінансової системи, адже новий тип освіченого суб'єкта прагне обирати свого фінансового партнера на основі ефективності та оперативності.

Трансформація централізованих та децентралізованих фінансів є складною, але врешті корисною для громадян та урядових працівників, як виявили багато державних установ у розвинених країнах. Першим кроком є прийняття всебічної схеми фінансової системи на новій основі. Вона повинна мати такі пріоритети, як збільшен-

ня залучення громадян, підвищення продуктивності уряду та стимулювання економічного зростання. Фінансові системи, які трансформуються під дією цих чинників і пристосовуються до нових потреб населення, можуть розраховувати на полегшення навантаження на державні бюджети та підвищення якості життя громадян.

Література:

1. Волосович С.В. Домінанти технологічних інновацій у фінансовій сфері // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет ім. Г. Сковороди. — 2017. — Вип. 33/1. — С. 15—22.

2. Волосович С.В., Апостолук О.Ю. Інститути державної фінансової підтримки малого підприємництва // Modern economics. — 2017. — № 3. — С. 41—49. — Режим доступу: <http://modecon.mnau.edu.ua/institutions-of-state-financial-support-for-small-business/>

3. Мазаракі А.А. Домінанти інституційної модернізації фінансової системи України / А. Мазаракі, С. Волосович // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. — 2016. — № 1. — С. 5—23

4. McKinsey & Company | Global management consulting (2018), "Digital by default: A guide to transforming government". — Режим доступу: <https://www.mckinsey.com/~ /media/mckinsey/industries/public%20sector/our%20insights/transforming%20government%20through%20digitization/digital-by-default-a-guide-to-transforming-government.ashx>

5. Oracle | Integrated Cloud Applications and Platform Services (2018), "Modernize or Fail: The Modernization Challenges Facing Banks, and the Technology Implications". — Режим доступу: <http://www.oracle.com/us/industries/financial-services/oracle-modernization-banks-wp-1439641.pdf>

References:

1. Volosovych, S.V. (2017), "The domains of technological innovations in the financial sphere", *Ekonomichnyy visnyk universytetu. Pereyaslav-Khmelnysky State University named after. G. Skovoroda*, Vol. 33/1, pp. 15—22

2. Volosovych, S.V. and Apostolyuk, O.Yu. (2017), "Institutes of state financial support for small business", *Modern economics*, Vol. 3, pp. 41—49.

3. Mazaraki, A.A. Volosovych, S.V. (2016), "The domains of institutional modernization of the financial system of Ukraine", *Visnyk KNTEU*, vol. 1, pp. 5—23.

4. McKinsey & Company (2018), "Digital by default: A guide to transforming government", available at: <https://www.mckinsey.com/~ /media/mckinsey/industries/public%20sector/our%20insights/transforming%20government%20through%20digitization/digital-by-default-a-guide-to-transforming-government.ashx> (Accessed 28 Feb 2018).

5. Oracle (2018), "Modernize or Fail: The Modernization Challenges Facing Banks, and the Technology Implications", available at: <http://www.oracle.com/us/industries/financial-services/oracle-modernization-banks-wp-1439641.pdf> (Accessed 28 Feb 2018).

Стаття надійшла до редакції 12.03.2018 р.

М. О. Поленніков,
аспірант, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

М. Poliennikov,
postgraduate Klyaschnoho pryvatnoho universytetu, Zaporizhzhia

APPROACH TO THE FORMATION OF A STATE STRATEGY FOR SOCIO-ORIENTED ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Зазначено, що основною стратегічною метою соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки є динамічне підвищення рівня добробуту, збагачення культури, моральності народу на основі інтелектуально-інноваційного розвитку економічної, соціальної і духовної сфер, збереження навколишнього середовища для нинішніх і майбутніх поколінь.

Визначено, що основними факторами розвитку повинні стати: людський, науково-виробничий і інноваційний потенціали, природні ресурси і вигідне географічне положення країни, а головними пріоритетами: "високий інтелект — інновації — добробут". Найважливішими завданнями забезпечення соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки є перехід на інноваційний шлях розвитку, реалізація загальносистемних перетворень економіки і суспільства, побудова високоефективної соціально орієнтованої ринкової економіки, зниження негативного впливу виробничої діяльності на навколишнє середовище і поліпшення її якісного стану.

Запропоновано визначити пріоритетними напрямками в цей період повинні стати: розвиток людського потенціалу на основі якісного вдосконалення систем освіти, охорони здоров'я, житлового будівництва та інших галузей сфери послуг; інноваційний розвиток національної економіки; нарощування експортного потенціалу на основі підвищення рівня конкурентоспроможності, розвитку наукоємних високотехнологічних ресурсо- та енергозберігаючих екологічно чистих галузей і виробництв; розвиток агропромислового комплексу та соціальне відродження села. Необхідно зберегти соціальну спрямованість бюджету, що гарантує захист населення в області зайнятості, освіти, охорони здоров'я, культури, пенсійного забезпечення, надання адресної підтримки малозабезпечених верств населення. Грошово-кредитна політика повинна бути підпорядкована досягненню загальних стратегічних цілей соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

It is noted that the main strategic goal of the socially — oriented economic development of the national economy is the dynamic increase of the level of welfare, enrichment of culture, morality of the people on the basis of intellectual and innovative development of the economic, social and spiritual spheres, preservation of the environment for present and future generations.

It is determined that the main factors of development should be: human, scientific and production and innovation potential, natural resources and favorable geographic position of the country, and the main priorities are "high intelligence — innovation — welfare". The most important tasks of providing socially — oriented economic development of the national economy are the transition to an

innovative way of development, the implementation of system — wide transformations of the economy and society, the construction of a highly effective socially oriented market economy, reducing the negative impact of production activities on the environment and improving its quality status.

It is proposed to determine the priority directions in this period should be: development of human potential on the basis of qualitative improvement of education, health care, housing construction and other sectors of the service sector; innovative development of the national economy; increase of export potential on the basis of increase of competitiveness, development of knowledge intensive high — tech resources and energy — saving ecologically clean industries and productions; the development of the agro-industrial complex and the social rebirth of the village. It is necessary to maintain the social orientation of the budget, which guarantees the protection of the population in the field of employment, education, health, culture, pensions, providing targeted support to the poor. Monetary policy should be subordinated to the achievement of the general strategic goals of the socially oriented economic development of the national economy.

Ключові слова: державна стратегія, соціально-орієнтований економічний розвиток, національна економіка, інтелектуально-інноваційний розвиток, науково-виробничий та інноваційний потенціали, інноваційний шлях розвитку, соціальна спрямованість бюджету.

Key words: state strategy, socially oriented economic development, national economy, intellectual and innovative development, scientific and production and innovation potential, innovative way of development, social orientation of the budget.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ І ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Стратегічною метою соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки є динамічне підвищення рівня добробуту, збагачення культури, моральності народу на основі інтелектуально-інноваційного розвитку економічної, соціальної і духовної сфер, збереження навколишнього середовища для нинішніх і майбутніх поколінь. Основними факторами розвитку повинні стати: людський, науково-виробничий і інноваційний потенціали, природні ресурси і вигідне географічне положення країни, а головними пріоритетами: "високий інтелект — інновації — добробут". Найважливішими завданнями забезпечення соціально — орієнтованого економічного розвитку національної економіки є перехід на інноваційний шлях розвитку, реалізація загальносистемних перетворень економіки і суспільства, побудова високоефективної соціально орієнтованої ринкової економіки, зниження негативного впливу виробничої діяльності на навколишнє середовище і поліпшення її якісного стану.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Дослідженням соціально-орієнтованого управління підприємствами, а також соціальної відповідальності підприємств присвячено чимало наукових праць як видатних зарубіжних вчених, так і вітчизняних науковців, зокрема І. Булеєва, О. Винникова, Ю. Орла, М. Семикіної, Є. Сільвестрова, А. Скіпальського, Н. Коваленко, М. Кошелевої, А. Стельмаха та інші.

Також у наукових статтях М.С. Кошелева, А.А. Стельмах визначено заходи, які б поширювали принципи соціальної відповідальності бізнесу в українському суспільстві та стимулювали комерційні організації до вирішення соціальних проблем. Однак, станом на сьогодні, не існує системи визначення підходів до формування державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження принципів та факторів впливу на формування державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Основоположні принципи переходу до соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки:

- людина — мета прогресу, рівень людського розвитку — міра зрілості суспільства і держави;
- підвищення рівня добробуту нації, подолання бідності, зміна структури споживання;
- пріоритетний розвиток систем охорони здоров'я, освіти, науки, культури — найважливіших сфер духовного життя суспільства, чинників довгострокового зростання продуктивної, творчої активності народу, еволюції народного господарства;
- поліпшення демографічної ситуації, сприяння сталому розвитку поселень;
- перехід на природоохоронний, ресурсозберігаючий, інноваційний тип розвитку економіки;
- раціональне природокористування, що передбачає не марнотратне витрачання відновлюваних і максимально можливе зменшення споживання невідновних ресурсів, розширення використання вторинних ресурсів, безпечну утилізацію відходів;
- розвиток міжнародного співробітництва та соціального партнерства; підвищення с координованості та ефективності діяльності держави, приватного бізнесу та громадянського суспільства.

Перехід до соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки включає такі етапи соціально-економічного розвитку. Основною метою першого етапу (до 2020 р.) є подальше підвищення якості та рівня життя населення на основі розвитку і ефективного використання людського потенціалу, техніко-технологічного переозброєння та вдосконалення структури еко-

номіки, зростання її конкурентоспроможності [1]. На цьому етапі має бути завершено створення необхідної законодавчої та правової бази сталого розвитку, закладені основи для формування нової моделі економіки, що забезпечує ефективне відтворення благ і послуг, що володіє потенціалом довгострокового динамічного зростання і дозволяє вирішувати завдання підвищення добробуту народу, модернізації виробничого апарату, забезпечення безпеки країни, що потребують посилення економічної функції держави в побудові основ ринкової економіки. Пріоритетними напрямками в цей період повинні стати: розвиток людського потенціалу на основі якісного вдосконалення систем освіти, охорони здоров'я, житлового будівництва та інших галузей сфери послуг; інноваційний розвиток національної економіки; нарощування експортного потенціалу на основі підвищення рівня конкурентоспроможності, розвитку наукоємних високотехнологічних ресурсів та енергозберігаючих екологічно чистих галузей і виробництв; розвиток агропромислового комплексу та соціальне відродження села.

На другому етапі (2020—2030 рр.) передбачається забезпечити економічний розвиток за рахунок створення зрілих інститутів ринкової економіки, активізації структурних перетворень, розширення приватного бізнесу, широкого впровадження досягнень науки і техніки, створення екологічно чистих виробництв, прискорення інтеграційних процесів з країнами ближнього і далекого зарубіжжя, збалансованого розвитку територій і населених пунктів. Удосконалення соціальних процесів має базуватися на принципах зрілої демократії та громадянського суспільства.

Найважливішим фактором розвитку людського потенціалу та забезпечення соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки є ефективна соціальна політика держави, покликана створити необхідні умови, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини [2, с. 13]. Соціальна стабільність суспільства буде гарантуватися проведенням ефективної соціальної політики держави, критеріями якої є:

- реалізація пріоритетів соціальної політики як одного з найважливіших умов розвитку суспільства;
- гарантії прав на свободу людини і на вільну реалізацію трудового та інтелектуального потенціалу, з тим щоб працездатний громадянин зміг забезпечити собі і своїй родині матеріальне благополуччя;
- диференціація соціальної політики по відношенню до різних верств населення; взаємна солідарна відповідальність усіх суб'єктів (держави, підприємці, профспілки, населення) за результати соціального розвитку;
- права і гарантії, орієнтовані на духовне, культурне, моральне розвиток громадян;
- дбайливе ставлення до історичної спадщини предків і на спадкоємність поколінь, збереження самобутності національних традицій. Головними цілями соціальної політики в довгостроковій перспективі є забезпечення сталого зростання рівня і якості життя населення та створення умов для розвитку людського потенціалу. При цьому держава повинна надати кожному працездатному людині умови, що дозволяють йому власною працею і підприємництвом забезпечити свій добробут і добробут своєї родини і повністю виконати соціальні зобов'язання перед інвалідами, багатодітними сім'ями, непрацездатними та малозабезпеченими верствами населення та ін. [3, с. 69].

Для реалізації головної мети основними напрямками соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки повинні стати:

— створення умов і можливостей всім працездатним громадянам заробляти кошти для задоволення своїх потреб;

— забезпечення раціональної зайнятості населення на основі збереження робочих місць на діючих життєво важливих і перспективних підприємств, створення нових робочих місць, в тому числі в приватному секторі економіки, організації систем підготовки і перепідготовки кадрів;

— забезпечення зростання реальних грошових доходів населення; послідовне підвищення рівня оплати праці як основного джерела грошових доходів населення і найважливішого стимулу трудової активності працівників найманої праці;

— підвищення рівня пенсійного забезпечення;

— зниження рівня малозабезпеченості населення;

— підвищення соціального захисту нужденних на основі посилення адресності надання допомоги, раціоналізації системи пільг, поліпшення соціального обслуговування та ін. [4, с. 281].

У найближчий період (до 2020 року) найважливішими завданнями є підвищення реальних грошових доходів і зниження рівня малозабезпеченості населення, створення умов та надання громадянам рівних можливостей для досягнення матеріального і соціального благополуччя. На другому етапі (2020—2030 рр.) Необхідно забезпечити наближення за рівнем і якістю життя населення до економічно розвинених країн на основі формування соціально-орієнтованого економічного розвитку типу національної економіки.

Стратегія держави щодо реалізації цілей соціальної політики в довгостроковій перспективі повинна бути спрямована на послідовне підвищення грошових доходів населення як найважливішого показника рівня життя населення. Пріоритетними напрямками політики в області оплати праці повинні стати: кардинальне підвищення рівня заробітної плати працівників як основного джерела формування грошових доходів населення і важливого стимулу трудової активності, підвищення продуктивності праці та ефективності господарювання в усіх ланках економіки, зростання інвестиційного потенціалу населення; зниження податкового навантаження на фонд заробітної плати суб'єктів господарювання всіх форм власності, що буде сприяти створенню нових робочих місць, легалізації тіньових доходів населення.

Боротьба з бідністю є найважливішим пріоритетом соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. Для сталого розвитку першорядне значення має максимальне скорочення в країні рівня малозабезпеченості. Реалізація цього завдання буде відбуватися на основі економічного зростання, підвищення рівня життя, перш за все працюючої частини населення. Зі збільшенням мінімальної заробітної плати, зростанням середньої заробітної плати і середньодушових грошових доходів передбачається, що частка населення з доходами нижче бюджету прожиткового мінімуму повинна скоротитися до 2020 р. вдвічі, що відповідає меті Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року прийнятою Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй [5, с. 412].

Пенсійне забезпечення — найважливіший напрям соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки. На нинішньому етапі розвитку національна пенсійна система зіткнулася з низкою внутрішніх і зовнішніх проблем. Дефіцит коштів і проблеми економіки ускладнюють можливість підтримання достатнього

рівня пенсійного забезпечення і належної диференціації пенсій відповідно до трудового внеску. Становище ускладнюється недоліками внутрішньої структури пенсійної системи. Таким чином, склалася система не може сприяти соціальній стабільності і потребує реформування. Основна його мета — підвищення рівня життя пенсіонерів через створення стабільної, фінансово стійкою пенсійної системи, що задовольняє принципам соціальної справедливості, здатної протистояти майбутнім демографічним змін. Стратегічним завданням реформування пенсійної системи є створення багаторівневої пенсійної системи, яка поєднувала в собі як розподільні, так і накопичувальні механізми. На етапі до 2020 р. передбачається: проведення організаційно-структурних перетворень в системі пенсійного забезпечення, прийняття пакету законодавчих актів, що регулюють відносини в рамках кожної складової пенсійної системи; розвиток державного пенсійного страхування як основної складової пенсійної системи. На етапі 2020—2030 рр. на основі зростання грошових доходів, в тому числі заробітної плати, за сприятливого розвитку фінансових ринків і ринків інвестицій необхідно забезпечити розвиток додаткового пенсійного страхування. Рішення поставлених перед пенсійною системою завдань, розвиток реального сектора економіки і підвищення ефективності державного управління підвищать рівень матеріального добробуту непрацездатних громадян.

Основними завданнями в галузі соціального захисту населення є забезпечення державної підтримки нужденних груп населення, підвищення рівня державних мінімальних соціальних гарантій, оптимізація програм надання допомоги. Сформована до теперішнього часу система соціального захисту населення представлена різноманітними соціальними програмами, які недостатньо скоординовані. У прогнозованому періоді подальший розвиток повинна отримати адресну допомогу як невід'ємна частина державної системи соціального захисту.

В якості найважливіших заходів та механізмів, що забезпечують перехід до соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки передбачається:

- поглиблення ринкових та інших інституціональних перетворень в економіці; розширення підприємницької діяльності;
- вдосконалення інвестиційно-структурної політики;
- активізація зовнішньоекономічної політики та міжнародного співробітництва;
- розвиток нових організаційних форм співробітництва.

Стратегічною метою інституційних перетворень є створення системи інститутів, необхідних для становлення і розвитку ринкової економіки, що дозволяє вирішувати завдання підвищення рівня життя людей, модернізації виробництва, збереження як відтворювального потенціалу природного комплексу країни, так і його цілісності і безпеки [6, с. 106].

Важливим фактором соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки виступає підприємництво, оскільки воно активізує творчість і підприємливість, створює нові робочі місця, дозволяє само реалізуватися людині, формує середній клас — основу соціальної стабільності.

Оптимізація ресурсоспоживання та ресурсозбереження вимагає проведення відповідних наукових досліджень і розробок, які доцільно сконцентрувати в вели-

ких блоках, що включають найважливіші довгострокові програми міжгалузевого характеру: зниження ресурсомісткості та імпорту ємності промислового виробництва; підвищення конкурентоспроможності промислової продукції експортної спрямованості: мікроелектроніка, оптика, вакуумна техніка; засоби інформації та зв'язку, вимірювальні прилади; мікро- і нанотехнології; транспортна техніка; нові технології і засоби переробки матеріали (композиційні, інтелектуальні), речовини малотоннажної хімії; технічні засоби оборони; підвищення ефективності та обсягів виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції; науково-технічне забезпечення розвитку місцевої сировинної бази, охорони здоров'я і навколишнього середовища.

Проведення модернізації та реструктуризації виробництва передбачається в два етапи: на першому етапі (до 2020 року) буде здійснюватися активна реконструкція виробничого потенціалу, подолання таких негативів, які накопичилися у виробництві значні обсяги морально і фізично зношеного основного капіталу, брак власних оборотних коштів підприємств, низька інвестиційна та інноваційна активність. На другому етапі (2020—2030 рр.) Модернізація і реструктуризація передбачає перехід до ефективного функціонування реального сектора економіки країни в умовах його екологізації.

Стратегічна мета інвестиційно-структурної політики полягає як в залученні інвестицій і спрямування їх на реалізацію пріоритетів соціально-економічного розвитку та вирішення екологічних проблем в країні, так і в формі експорту капіталу на основі використання конкурентних переваг інших країн, шляхом створення концесій, ТНК, ФПГ та інших кластерних і корпоративних структур [7, с. 64]. На першому етапі (2015—2020 рр.) інвестиційна політика здійснюється на основі національної програми залучення інвестицій в економіку і відповідно до спеціальних державних програм, проектами залучення іноземних інвестицій для розвитку малого і середнього підприємництва, а також з урахуванням програм, що реалізуються в інвестиційній сфері міжнародними фондами та організаціями. Для залучення інвестицій в економіку потрібно подальша лібералізація зовнішньоекономічної діяльності та створення механізмів страхування інвестицій від економічних і політичних ризиків.

Першочерговими завданнями соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки повинні стати:

- створення рівних і передбачуваних умов економічної діяльності;
- підвищення інноваційної активності і стимулювання випереджаючого розвитку високотехнологічних секторів економіки;
- сприяння процесам інтеграції і конкуренції на ринках, забезпечення рівного доступу до інфраструктури; сприяння розвитку малого та середнього підприємництва;
- посилення антимонопольного контролю в процесі реструктуризації природних монополій.

ВИСНОВКИ

Необхідно зберегти соціальну спрямованість бюджету, що гарантує захист населення в області зайнятості, освіти, охорони здоров'я, культури, пенсійного забезпечення, надання адресної підтримки малозабезпечених верств населення. Грошово-кредитна політика повинна бути підпорядкована досягненню загальних стратегічних

цілей соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

Здійснити перехід до соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки може лише ефективна держава в тісній взаємодії з приватним бізнесом і розвиненим громадянським суспільством, які здатні формувати сучасні важелі впливу на економіку, політику, соціально-культурну сферу та здійснювати глибокі системні перетворення. З цієї метою передбачаються заходи, спрямовані на:

- посилення ролі держави як основної ланки політичної системи, координатора напрямків діяльності державних і громадських організацій (неурядових організацій, які працюють і профспілок, ділових і наукових кіл, жінок, дітей і молоді);

- забезпечення прав і свобод особистості як основної політичної сили регулювання суспільних процесів шляхом подальшого розвитку демократії та формування громадянського суспільства;

- дієве регулювання процесів трансформації економіки у взаємозв'язку з вирішенням соціальних та екологічних проблем, надання господарюючим суб'єктам високого ступеня самостійності у виборі та реалізації напрямків, форм і методів їх діяльності, що відповідає інтересам сталого розвитку країни;

- регулювання найбільш важливих відносин у соціальній сфері, надання сприяння розвитку духовної культури з метою повного задоволення соціально-культурних потреб і інтересів людини і суспільства.

Реалізація соціально — орієнтованого економічного розвитку національної економіки дозволить підвищити рівень соціально-економічного розвитку та національну безпеку країни (демографічну, екологічну, економічну). Зокрема для поліпшення демографічної ситуації необхідно передбачити заходи, спрямовані на вдосконалення системи допомоги на дітей; розвиток довгострокового кредитування житлового будівництва молодих сімей; поліпшення якості медичної допомоги, розвиток профілактики, діагностики та лікування соціально значущих захворювань; розробку і реалізацію регіональних програм зміцнення репродуктивного здоров'я і планування сім'ї; посилення просвітницької та освітньої діяльності по формуванню здорового способу життя. Ці заходи дозволять певною мірою пом'якшити демографічні процеси.

Література:

1. Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 [Електронний ресурс]: розпорядження від 17 лип. 2013 р. № 603-р із змінами і доповненнями // Ліга Закон: [головний правовий портал України] / Інформаційно-аналітичний центр "Ліга". — Електрон. текст. дані. — [Київ], 1991—2016. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR130603.html

2. Ярмолівич М. Ф. Формирование нового облика экономики на основе перехода к инновационно-ориентированной инвестиционной политике / М. Ф. Ярмолівич // Научный доклад на постоянно действующем методологическом семинаре "Мировая экономика"; Ин-т экономики Беларусь. — Минск: Право и экономика, 2008. — 38 с.

3. Вишневикий А.С. Социальная ориентация производства: роль в процессе социализации экономики Украины и направления структурных изменений / А.С. Вишневикий // Экономика промисловості. — 2014. — № 2 (66). — С. 68—77.

4. Никитенко П.Г. Методология динамического прогнозирования социально-экономического развития государства с учетом последствий мирового финансово-экономического кризиса / П.Г. Никитенко, Г.Т. Кулаков, О.В. Бондар // Проблемы инновационного развития и креативная экономическая мысль на рубеже веков: А.К. Шторх, С.Ю. Вите, А.А. Богданов: материалы Междунар. науч.-практ. конф., (Минск, 25—26 марта 2010 г.). — Минск: [б. в.], 2010. — С. 279—285.

5. Лабскер Л.Г. Теория критериев оптимальности и экономические решения: монография / Л.Г. Лабскер. — 2-е изд. — Москва: КноРус, 2014. — 742 с.

6. Бондар-Підгурська О.В. Науково-методичний підхід до прогнозування та оцінки ефективності системи управління сталим інноваційним соціально орієнтованим розвитком економіки на основі модернізованого індексу людського розвитку / О.В. Бондар-Підгурська // Проблеми економіки. — 2015. — № 4 — С. 99—107.

7. Бондарь-Подгурская О.В. Средний класс как необходимое условие устойчивого инновационного социально ориентированного развития экономики / О.В. Бондарь-Подгурская // Бизнес Информ. — 2015. — № 7. — С. 61—66.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), "Concept of State Target Economic Program development of the industry in 2020", available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR130603.html (Accessed 20 March 2016).

2. Jarmolovich, M. F. (2008), Formirovanie novogo oblika jekonomiki na osnove perehoda k innovacionno-orientirovannoj investicionnoj politike [Formation of a new image of the economy on the basis of transition to innovation-oriented investment policy], *Pravo i jekonomika*, Minsk, Belarus.

3. Vyshnevskyy, A. S. (2014), "The social orientation of the production: the role of Ukraine in the process of socialization of the economy and the direction of structural changes", *Industrial economics*, vol. 2 (66), pp. 68—77.

4. Nikitenko, P. G. Kulakov, G. T. and Bondar, O. V. (2010), "Methodology dynamic forecasting of socio-economic development of the country in the aftermath of the global financial and economic crisis", *Problemy innovacionnogo razvitiya i kreativnaya ekonomicheskaya mysl na rubezhe vekov Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferenciya* [Problems of innovative development and creative economic thought at the turn age Proceedings of the international scientific-practical conference], Minsk, Belarussia, 25—26 March, pp. 279—285.

5. Labsker, L.G. (2014), *Teorija kriteriev optimal'nosti i jekonomicheskie reshenija* [Theory of optimality criteria and economic decisions], KnoRus, Moscow, Russia.

6. Bondar-Pidhurska, O.V. (2015), "Methodical approach to forecasting and evaluation system of sustainable innovative socially oriented economic development through modernized human development index", *Problems of Economics*, vol. 4, pp. 99—107.

7. Bondar-Podgurskaya, O.V. (2015), "Middle class as a prerequisite for sustainable innovative socially-oriented economic development", *Business-Inform*, vol. 7, pp. 61—66.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2018 р.

Ю. А. Кучеренко,

аспірант кафедри фінансів, Сумський національний аграрний університет, м. Суми

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Yu. Kucherenko,

Postgraduate Student of Sumy National Agrarian University, Sumy

FEATURES OF INVESTMENT ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Успішна інвестиційна діяльність можлива за умови створення сприятливого інвестиційного клімату, тобто середовища, в якому проходять інвестиційні процеси. Воно формується під впливом політичних, економічних, соціальних та інших факторів, що визначають умови інвестиційної діяльності в регіоні і ступінь ризику інвестування. Параметрами оцінки інвестиційного клімату в країні, регіоні, галузі та підприємстві виступають кількісні та якісні характеристики їх стану та розвитку. В умовах реформування відносин власності і форм господарювання виникає гостра необхідність дослідження інвестиційного клімату функціонування сільськогосподарських підприємств з урахуванням регіональних особливостей. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить від ролі і місця цієї галузі у системі агропромислового комплексу, насамперед це стосується характеру економічних відносин між сільським господарством та іншими сферами АПК. Крім того, вона формується під впливом різноманітних природно-кліматичних, економічних, фінансових, соціальних та інших особливостей галузі. З метою їх врахування в дослідженнях і практичній роботі слід використовувати запропоновану класифікацію особливостей інвестиційної діяльності у сільському господарстві, яка побудована за п'ятьма ознаками: специфічні цілі, завдання, напрями інвестиційної діяльності, об'єкти інвестицій і фактори впливу на інвестиційний клімат.

Successful investment activity is possible provided that a favorable investment climate is created, that is, an environment in which investment processes take place. It is formed under the influence of political, economic, social and other factors that determine the conditions of investment activity in the region and the degree of risk of investment. The parameters of the investment climate assessment in the country, region, industry and enterprise are quantitative and qualitative characteristics of their condition and development. In the conditions of the reform of property relations and forms of management, there is an urgent need to study the investment climate of the functioning of agricultural enterprises taking into account regional peculiarities. The investment activity of agricultural enterprises depends to a large extent on the role and place of this sector in the agro-industrial complex, first of all it concerns the nature of economic relations between agriculture and other spheres of agro-industrial complex. In addition, it is formed under the influence of various natural-climatic, economic, financial, social and other features of the industry. In order to take them into account in research and practical work, the proposed classification of features of investment activity in agriculture, which is based on five characteristics: the specific goals, tasks, directions of investment activity, investment objects and factors of influence on the investment climate, should be used in the dissertation.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, інвестиційна діяльність, агропромисловий комплекс, природно-кліматичні, економічні, фінансові, соціальні та екологічні особливості аграрної сфери.

Key words: agricultural production, investment activity, agro-industrial complex, natural and climatic, economic, financial, social and environmental features of agrarian sphere.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інвестиційна діяльність, її інтенсивність та ефективність, організаційно-економічний механізм дії має

свою специфіку у різних регіонах й, особливо, у галузях, що вимагає поглибленого вивчення й дослідження. Зазначене важливо для агропромислового виробництва, оскільки це специфічна сфера, функціонування якої має бути спрямовано не лише на досягнення максимальної ефективності, а й на раціональне використан-

ня природних ресурсів, матеріально-технічних засобів тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Значне коло авторів займалось вивченням особливостей сільського господарства як галузі виробництва. В роботах О.В. Шубравської, О.Д. Гудзинського, П.М. Музики, П.Т. Саблука, П.І. Гайдуцького, М.В. Зубця, Z.Z. Suleymenov, M.K. Asanaliyev, T.A. Taipov, S.A. Meldebekov, P.G. Pardey, J.M. Alston, V.W. Ruttan та ін. досліджено інвестиційну складову діяльності сільськогосподарських підприємств.

Проте ці дослідження поодинокі й несистематизовані, що ускладнює здійснення подальших наукових розробок та їх впровадження у практичну діяльність в сільському господарстві. Узагальнюючи багатолітній досвід роботи й інвестування сільського господарства, набутки вчених-економістів, що досліджували ці проблеми та власний досвід автора, нами вперше запропоновано класифікацію особливостей інвестиційної діяльності у сільському господарстві.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств значною мірою залежить від ролі й місця цієї галузі у системі агропромислового комплексу, насамперед це стосується характеру економічних відносин між сільським господарством та іншими сферами АПК. Агропромисловий комплекс сформувався, головним чином, у процесі спеціалізації й кооперації сільського господарства та переробної промисловості і представляє собою сукупність галузей економіки, зайнятих виробництвом продуктів харчування, забезпеченням ними населення, виробництвом засобів виробництва для сільського господарства та його обслуговуванням.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Структура АПК базується на поєднанні, спеціалізації, кооперуванні та диверсифікації виробничих процесів і дозволяє виділити чотири основні групи галузей, три перші з яких вважаються основними сферами АПК:

1) галузі промисловості, які постачають сільському господарству трактори, сільськогосподарські машини, добрива, засоби захисту рослин тощо;

2) сільське, рибне і лісове господарства, що виготовляють продукти харчування готові до вживання, а також сировину для переробної промисловості. Ці галузі є базою продовольчої системи;

3) група галузей, підприємства яких здійснюють зберігання, переробку та реалізацію сільськогосподарської продукції;

4) група підприємств виробничої і соціальної інфраструктури [1].

Створення агропромислового комплексу здійснювалось завдяки процесам вертикальної та горизонтальної агропромислової інтеграції, яка проявляється в об'єд-

нанні спеціалізованих фірм-інтегрантів в один господарський механізм, а також у кооперативному об'єднанні декількох, підприємств діючих у межах однієї технологічної стадії. Необхідність агропромислової інтеграції визначається можливістю підвищення ефективності виробництва, враховуючи специфічні особливості сільського господарства. Отже, процес створення агропромислового комплексу є природним та історичним, інтенсивність якого залежить від системи господарювання, діючої на тепер.

Для дослідження організаційно-економічного механізму інвестиційної діяльності дуже важливим є знання специфічних особливостей організаційно-виробничого та економіко-управлінського характеру, які властиві окремим галузям АПК, зокрема й сільському господарству. Тим більш, що сільськогосподарське виробництво є споживачем І сфери АПК та постачальником ІІІ сфери, формуючи, таким чином, єдиний організм агропромислового комплексу.

Науковці зазначають, що сучасний ринковий механізм сільського господарства формується не як природній еволюційний процес, а на "уламках" адміністративно-командної системи господарювання, що зживає себе. Якщо на перших етапах в пошуках шляхів інтенсифікації виробництва й підвищення ефективності здійснювався процес інтеграції аграрного сектора з обслуговуючими, переробними й реалізуючими готову продукцію раніше самостійними галузями та сферами (безпосередньо створення АПК), то нині відбувається реформування організаційної структури на основі поступового витіснення вертикальних зв'язків та їх заміну на горизонтальні економічні відносини між партнерами. Проте, в теперішній час супутні галузі (переробка, обслуговування тощо) більш монополізовані ніж сільське господарство, що надає їм можливість диктувати ціни, умови тощо [1]. А тому цей чинник слід враховувати при вивченні особливостей інвестиційної діяльності у сільському господарстві.

Сільське господарство відрізняється значною залежністю від природнокліматичних умов, неспівпаданням робочого періоду з періодом виробництва та сезонністю, використанням біологічних організмів, що значною мірою обумовлює інвестиційний клімат в галузі загалом та в окремих регіональних галузевих комплексах.

Окрім того, особливості сучасного стану аграрної сфери обумовлює те, що до початку реформ держава приймала істотну участь у фінансуванні капітальних вкладень у сільське господарство. Нині держава практично усунулась від цього. Також не створена відповідна регулююча підтримка, в тому числі не сформовано відповідний сприятливий інвестиційний клімат, хоча окремі елементи регулювання на сьогодні активно використовуються (спеціальний режим оподаткування, цінове регулювання, спеціальна кредитна підтримка).

Нині в аграрній сфері діють колективні форми ведення бізнесу у вигляді агрохолдингів, консорціумів й інших об'єднань підприємств, що викликає специфічні інвестиційні потоки, пов'язані із розвитком цих форм господарювання. Різноманітність форм господарювання на селі від агрохолдингів до присадибних господарств населення, (хоча більшість фахівців не відносить їх до складу АПК, проте, ними виробляються суттєві об-

Рис. 1. Класифікація особливостей інвестиційної діяльності в сільському господарстві

Джерело: розроблено за результатами досліджень.

сяги продукції) обумовлює особливості інвестування в аграрну сферу (рис. 1).

Важливою особливістю інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств є їх потреби в інвестуванні соціальної сфери та інфраструктури сільського господарства. Адже сучасна аграрна економіка є не лише галуззю виробництва, а й спосіб життя сільського населення. Нерозривність побуту й виробництва обумовлює необхідність будівництва й розвитку шкіл, дитячих дошкільних закладів, закладів побутового обслуговування, торгівельної мережі, автомобільних та залізничних шляхів сполучення, газо-, водо- та електропостачання тощо. Окрім того, однією з визначальних сучасних особливостей переважної більшості господарюючих суб'єктів на селі є їх нестійкий фінансовий стан та низька платоспроможність, що обумовлює специфіку інвестиційної діяльності та необхідність залучення інвестицій на фінансове оздоровлення господарств.

Залучення інвесторів для фінансового оздоровлення об'єктивно зумовлене необхідністю розв'язати такі основні завдання [2]:

- погашення боргів;
- поповнення оборотних засобів;
- підвищення зайнятості та доходів сільського населення на основі розвитку сільського господарства та інших видів діяльності;
- ефективного використання сільськогосподарських угідь;
- ефективного використання основних засобів.

Як зазначалося, основними цілями інвестування є отримання прибутку, збереження капіталу або досягнення соціального ефекту. Проте у сільському господарстві, діяльність якого пов'язане з використанням землі як основного засобу виробництва, а також біологічних властивостей живих організмів, виникають специфічні цілі інвестування, а саме: відтворення родючості земель

та забезпечення нормального функціонування біологічних організмів.

Окрім того, метою інвестування є забезпечення сільськогосподарського виробництва для досягнення продовольчої безпеки держави, що, як свідчить досвід країн Європейського Союзу, може вступати у конфлікт з вимогами отримання прибутку. Також специфічною метою інвестиційної діяльності в сільському господарстві є соціальний захист та забезпечення сільського населення, що обумовлюється нерозривністю аграрного виробництва зі способом життям сільського населення.

Усе вищевикладене обумовлює специфічні напрями інвестування сільського господарства, перш за все залучення інвестицій на збільшення обсягів виробництва та підвищення продуктивності, підвищення родючості земель, підтримку біологічного потенціалу рослин і тварин, фінансування соціальної сфери та інфраструктури, фінансове оздоровлення підприємств тощо. Стратегічним напрямом інвестування аграрного господарства нині має стати створення об'єднань сільськогосподарських підприємств, зокрема агрохолдингів.

Перед неінтегрованими господарюючими суб'єктами агрохолдинги мають такі переваги:

- ефект крупного виробництва, що поєднує виробництво, переробку, агросервіс, торгівлю;
- зниження для учасників холдингу негативного впливу конкуренції;
- можливість значної концентрації капіталу;
- підвищення стійкості комерційної діяльності;
- забезпечення безпеки основних майнових активів шляхом зосередження найбільш ліквідних резервів холдингової компанії у спеціально створюваних структурах;
- можливість побудови господарської ієрархії на основі жорсткої регламентації управлінських відносин.

Управління сільськогосподарських виробництвом має відбуватись на основі інвестиційного механізму, схему якого наведено на рисунку 1.

Лише враховуючи усі фактори специфіки інвестиційної діяльності в сільському господарстві можна досягти ефективної роботи галузі, раціонального використання інвестиційних ресурсів, створення сприятливого інвестиційного клімату тощо.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Інвестиційна діяльність є важливою умовою успішного функціонування і розвитку сільськогосподарського підприємства, збереження і накопичення капіталу його власників. У наукових дослідженнях і практичній роботі доцільно використовувати запропоноване автором визначення поняття інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств як сукупності дій сільськогосподарського підприємства по передпроектній оцінці, проектуванню, програмуванню і плануванню інвестицій, оцінці інвестиційних проектів і заходів, здійсненню організаційних, фінансових, управлінських, контрольних, виробничих, екологічних, соціальних та інших заходів з метою отримання прибутку, соціальних

й інших результатів та раціонального використання ресурсів, зокрема землі, води, рослин та інших біологічних організмів. Ці послідовно здійснювані заходи утворюють інвестиційний процес. Умови, в яких здійснюється інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств, характеризують інвестиційний клімат.

Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств залежить від різноманітних природно-кліматичних, соціальних, економічних, фінансових та інших особливостей галузі. З метою їх врахування в дослідженнях слід використовувати запропоновану в роботі класифікацію особливостей інвестиційно; діяльності у сільському господарстві, побудовану за п'ятьма ознаками: специфічні цілі, завдання, напрями інвестиційної діяльності, об'єкти інвестицій і фактори впливу на інвестиційний клімат.

Найважливіші особливості визначаються специфікою галузі, її залежністю від розвитку I та III сфер АПК, природно-кліматичних умов, державної підтримки, джерел інвестування соціальної сфери й інфраструктури села, господарських формувань в аграрній сфері, необхідності відтворення земель й забезпечення нормального функціонування біологічних організмів, рівня забезпеченості продовольчої безпеки держави та соціального захисту сільського населення тощо.

В оцінках інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств доцільно застосовувати запропоновані методичні підходи, які передбачають: обов'язкову оцінку ефективності інвестицій на всіх етапах і стадіях інвестиційної діяльності; оцінку ефективності інвестиційної діяльності здійснювати на засадах проектного аналізу, а на макrorівні — за експертними оцінками, які забезпечують комплексність аналізу, врахування масштабу, напрямів і пріоритетів інвестиційної діяльності, оцінку інвестиційного клімату, умов інвестиційної діяльності та інвестиційної привабливості; оцінку джерел фінансування інвестицій. Багатогранність та багатофакторність інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств вимагає здійснення оцінок шляхом використання сукупності методів, підходів і показників.

Література:

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук та ін. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2011. — 1008 с.
2. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року URL: <http://minagro.gov.ua/node/16822>

References:

1. Prysiazniuk, M.V. Zubets, M.V. and Sabluk, P.T. (2011), Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektivy rozvytku) [The agricultural sector of Ukraine (state and development prospects)], NSC "IAE", Kyiv, Ukraine.
2. Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2014), "The concept of the State Target Program of development the agricultural sector for the period 2020", available at: <http://minagro.gov.ua/node/16822> (Accessed 28 March 2018).

Стаття надійшла до редакції 30.03.2018 р.

УДК 35.076

О. І. Васильєва,

д. держ. упр., професор, професор кафедри публічного управління та публічної служби,
Національна академія державного управління при Президентові України

Н. В. Васильєва,

д. держ. упр., доцент, професор кафедри регіонального управління,
місцевого самоврядування та управління містом, Національна академія державного
управління при Президентові України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ SMART-ТЕХНОЛОГІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

O. Vasylieva,

Doctor of Science in Public Administration, professor, professor of Public Administration and Public Service Department
of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

N. Vasylieva,

Doctor of Science in Public Administration, associate professor, professor of Regional Administration, Local Self-Government
and Urban Management Department of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION SMART-TECHNOLOGIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

У статті зазначено, що сучасні виклики людства потребують запровадження інноваційних підходів сталого розвитку територіальних громад із використанням "розумних технологій". Актуальним є інноваційний сталий розвиток населених пунктів. Метою доцільно встановлювати за допомогою методики SMART під час розробки стратегічних документів сталого розвитку з урахуванням викликів глобалізаційних процесів. Зазначено, що створення "розумного" міста передбачає комплексні соціальні та технологічні трансформації. Виявлено, що економічний, соціальний та екологічний потенціал, людський капітал, інформаційно-комунікаційні технології являють собою головні ресурси розвитку та конкурентоспроможності територіальної громади. Важливим є дотримання стандартів сталого розвитку на рівні територіальних громад. Доведено, що завдяки SMART-технологіям відбувається трансформація всіх сфер сталого розвитку територіальних громад, інноваційних змін у прийнятті управлінських рішень.

The article states that the modern challenges of humanity require introduction of innovative approaches of sustainable development of territorial communities using "smart technologies". Innovative sustainable development of settlements is urgent. The goal set by the method of SMART. Strategic documents for sustainable development developed taking into account the challenges of globalization processes. It is noted that the creation of a "smart" city involves complex social and technological transformations. Revealed that the economic, social and environmental potential, human capital, information and communication technologies are the main resources for development and competitiveness of the local community. It is important to maintaining standards of sustainable development at the level of local communities. It is proved that the transformation of all spheres of sustainable development of territorial communities, innovative changes in the making of managerial decisions is due to SMART-technologies.

Ключові слова: сталий розвиток, територіальна громада, SMART-концепція, SMART-цілі, SMART-технології, інновації.

Key words: sustainable development, territorial community, SMART-concept, SMART-goals, SMART-technologies, innovations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Активне зростання у ХХ ст. і подальше функціонування урбанізованих територій, міських агломерацій,

мегаполісів докорінно змінило не лише навколишнє середовище, зруйнувавши природні екологічні ланцюжки обміну речовин, а й характер економічних і соціальних процесів. Сучасні виклики людства потребують запровадження інноваційних підходів сталого розвитку територіальних громад із використанням "розумних тех-

нологій". Зазначені зміни обумовлені трансформаційними процесами розвитку інформаційного суспільства та зміною пріоритетів громадськості та бізнесу. Будь-який рух передбачає прагнення до мети та найкращого результату. Сучасні технології надають принципово нові можливості їх застосування в процесі прийняття та реалізації управлінських рішень на національному, регіональному та місцевому рівнях щодо вирішення економічних, соціальних та екологічних питань суспільства.

Інформаційно-технологічна революція є сучасним етапом розвитку науково-технічного прогресу, коли інформація стає найважливішим стратегічним ресурсом та інструментом управління суспільними і природними процесами, найновішим технологічно-визначним фактором етнологічного, суспільного й інтелектуального розвитку [7, с. 175]. "Розумне" управління у публічному, приватному та громадському секторах формує Smart-суспільство, створюючи якісно нові умови життя й інфраструктуру. Зазначене становить актуальність дослідженої проблематики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблемними питаннями сталого розвитку займалися такі вчені, як А. Головчук, Ю. Єгоров, С. Приліпко [5], Н. Васильєва, О. Васильєва, О. Шаптала [5] та ін. Окремі аспекти застосування SMART-технологій висвітлені у працях О. Андрєєва [1], І. Жукович [2], В. Звонар [3], К. Козак, А. Кудряшова, М. Тарасенко [4], І. Рижова [7] та ін. Однак недостатньо висвітлені методологічні засади використання SMART-технологій у процесі забезпечення сталого розвитку територіальних громад, чому і присвячено статтю.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідити концептуальні засади та сучасні тенденції застосування SMART-технологій у процесі забезпечення сталого розвитку територіальних громад.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Стрімке прискорення глобалізаційних процесів охопило найважливіші сектори людської діяльності: політику, економіку, виробництво, торгівлю, фінанси, культуру, інформацію та комунікації. Життєдіяльність не лише окремих країн, а й населених пунктів залежить від системи взаємовідносин, що утворилися, та набуває подальшого розвитку [5, с. 60]. Рівень урбанізації Європейського Союзу складає 75 %, що вище середнього світового показнику на 22 %. Понад 65 % міст має чи-

Таблиця 1. Тривимірна система сталого розвитку територій

Складові	Характеристика	Індикатори
Економічна	постійне нарощування обсягів виробництва суспільного продукту з метою зростання рівня життя населення (збільшення доходів громадян, створення нових робочих місць, ліквідація бідності)	виробничого, фінансового, інвестиційного, структурного, науково-технічного потенціалу, зовнішньоекономічної діяльності та інші
Соціальна	формування повноцінного життєвого середовища через ефективний розвиток соціальної, виробничої, транспортної, інженерної, комунікаційно-інформаційної, екологічної інфраструктури	демографічної, криміногенної ситуації, життєвого рівня, здоров'я населення, стану трудових ресурсів, соціальної інфраструктури тощо
Екологічна	врахування екологічних наслідків під час прийняття рішень органами публічної влади щодо економічного і соціального розвитку	стану природного середовища, антропогенного впливу на довкілля, використання природних ресурсів, відходів та інше

сельність до 500 000 мешканців; на великі мегаполіси припадає до 7 %. Наразі міське населення продовжує зростати і вже вживає 70 % від загального спожитку енергії ЄС. Для сталого розвитку територіальних громад важливими є розроблення відповідних стратегій, дорожніх карт і рекомендацій, можливість обміну досвідом і запозичення ефективних управлінських і технологічних рішень [1].

На наш погляд, що під час розробки стратегічних документів сталого розвитку з урахуванням викликів глобалізаційних процесів ключовим є чітке встановлення мети за допомогою методики SMART. Техніка встановлення цілей сталого розвитку конкретної територіальної громади передбачає тісний взаємозв'язок усіх напрямів, які в сукупності доповнюють один одного, з зрозумілим сприйняттям всіх учасників процесу. Кожна визначена ціль має бути S (specific, significant, stretching — конкретною, значною та гнучкою), M (measurable, meaningful, motivational — вимірною, змістовною та мотиваційною), A (attainable, agreed upon, action-oriented — досяжною, узгодженою й орієнтованою на конкретні дії), R (realistic, relevant, reasonable, rewarding, results-oriented — реалістичною, релевантною, обгрунтованою, корисною та орієнтованою на конкретні результати), T (time-bound, timely, trackable — визначеною в часі, своєчасною, відстежуваною).

Технологія SMART-цілепокладання потребує враховувати актуальність визначеної задачі, спосіб її досягнення і конкретність. Тобто в процесі формулювання не можна використовувати глобальність і невизначеність. Конкретизація дозволить виміряти проміжні досягнення (за умови встановлення чітких одиниць виміру), які можуть змінюватися за обставин і бути наближеними до кінцевої мети. За відсутності оцінки успіхів втрачається мотивація рухатися далі. Ключовим є встановлення конкретних строків досягнення (дата або період). Отже, сталий розвиток має гармонійно поєднувати економічні, соціальні й екологічні складові (табл. 1) [6, с. 60].

Сучасні міста є рушійною силою економіки країни, осередком культури й освіти, майданчиком для реалізації технологічних і соціальних інновацій. Наявність комфортної інфраструктури впливає на економічні показники територіальної громади, роблячи її привабливою для кваліфікованих кадрів та інвесторів. Створен-

ня "розумного" міста передбачає комплексні соціальні та технологічні трансформації через використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, розроблення нових стандартів енергоефективності та моделі взаємодії органів місцевої владою з громадськістю [7, с. 177].

Досліджуючи міста США Е.Л. Глезер дійшов висновку, що найвищими темпами їх зростання відбувається там, де робочій силі притаманний високий рівень освіти. Таким чином, поряд з людським учений виокремив соціальний капітал як ключовий чинник цих процесів. На думку вченого, відсутність значних інвестицій в нього робить територіальну громаду або регіон менш привабливим і спонукає жителів до пошуку іншого місця реалізації свого потенціалу. Це твердження аргументує доцільність державної фінансової підтримки депресивних територій з метою прискорення їх соціально-економічного зростання.

Наявний економічний, соціальний та екологічний потенціал, людський капітал, інформаційно-комунікаційні технології є головними ресурсами розвитку та конкурентоспроможності територіальної громади. Smart-громади стають сполучною ланкою між створенням середовища, що сприяє вдосконаленню інтелектуальних та освітніх навичок населення, і знаннями й інноваційною продуктивністю організацій, які перебувають у цьому середовищі. Стратегії розвитку міст спрямовані на вирішення проблем, спричинених зростанням кількості населення та стрімкою урбанізацією. Технопарки і технополіси як інфраструктурні утворення стають багатогранними формами взаємодії венчурного капіталу з інноваційним підприємництвом [2, с. 69, 71].

Як зазначає В.П. Звонар, "розумна громада" може бути майданчиком співробітництва індивідуальних та інституційних суб'єктів (влади, бізнесу, громадянського суспільства). Кожен окремий суб'єкт, виходячи зі змісту і специфіки діяльності, по-своєму визначає пріоритетність соціалізаційних завдань. Так, для владних інститутів такий SMART-формат полегшує менеджмент соціально значущих питань, виходячи із бюджетних можливостей та обмежень. Бізнес сприймає громаду як полігон для тестування і комерціалізації виробничих та інфраструктурних проектів (у т.ч. соціально й етично доцільних). Громадянське суспільство сфокусоване, насамперед, на налагодженні та підтримці соціальних контактів, ефективності власного впливу на владу і бізнес.

Отже, автор вважає, що в межах гуманістичного бачення існують окремі комплекси пріоритетів: управлінський, комерційний, громадський і повсякденний. Актуальним є інтеграція та їх взаємне узгодження. Ключовою є соціальна політика, яка покликана вирішити низку питань, зокрема, забезпечення матеріального добробуту, соціальне залучення, соціальний захист, соціальна справедливість, розвиток культури й освіти, громадське здоров'я, підвищення громадської активності, зміцнення демократії тощо [3, с. 81].

Соціальна програма — це загальний план конструктивних трансформацій сфери чи її окремої ланки, що ґрунтується на обов'язковій пов'язаності цілей і фінан-

сово-матеріальних засобів їх реалізації. Зміст програми конкретизується у низці проектів, спрямованих на освоєння соціальних, інфраструктурних, управлінських новацій, для яких визначено чіткі строки виконання та деталізовано інструментарій. Громадянське суспільство зацікавлене в отриманні якісно нових видів соціальних послуг (наприклад, масові громадські відкриті онлайн-курси різної тематики) або створенні соціальних благ (краудсорсинг і краудфандинг). Бізнес — у комерційно перспективних проектах за техніко-інфраструктурним напрямом (у т.ч. енергоефективності), залишаючись відкритим до діалогу з громадськістю та владою. Органи місцевого самоврядування здатні забезпечити прогрес у сфері менеджменту соціальної сфери [3, с. 84].

Інноваційний шлях сталого розвитку міст із "зеленою" економікою, залучення новітніх технологій у сфері енергозбереження та перехід на відновлювані джерела енергії не лише на національному, а й на територіальному рівні в пріоритеті багатьох розвинутих країн. Сьогодні міста стали основним вектором розвитку економіки та зайняли центральне місце у виробництві, мережі споживання, визначенні соціальних і економічних відносин, і в даний час забезпечують значну частку валового внутрішнього продукту. Однак дотримання стандартів сталого розвитку не можливе не території окремо взятої країни. Наприклад, Данія, з одного боку, планує в найближчому майбутньому повністю перейти на альтернативні джерела енергії, а з іншого — переносить низку шкідливих виробництв до інших країн. Велика роль на шляху до сталого розвитку територіальних громад належить державним інституціям, які співпрацюють у цій сфері, створюють спільні стандарти та діляться успішним досвідом.

Встановлено, що Europe 2020 є сформованою на початку 2010 р. стратегією розумного, сталого та всеохоплюючого зростання ЄС. Документом визначено 3 головні чинники зміцнення економіки: розумне зростання засноване на знаннях та інноваціях; стійке — доцільному використанні ресурсів і екології з високим рівнем конкуренції; всеохоплююче — сприяє підвищенню рівня зайнятості населення, досягненні соціальної та територіальної злагоди. Виходячи з цього, визначено 5 амбітних цілей: зайнятість, інновації, освіта, соціальна інтеграція та клімат (енергія). Кожна держава-член ЄС визначає по кожній з них власні національні цілі [1].

До місцевих проблем також відносять загрози щодо життєздатності наявної транспортної інфраструктури, надання адекватної медичної допомоги, доступу до освіти та загальної безпеки для населення. Розуміючи проблему ключового значення міст у національному, регіональному і глобальному розвитку, до них необхідно висувати особливі енергоефективні вимоги: наявність доступної міської інфраструктури, економія ресурсів і коштів на їх використання, висока мобільність, безпека територій, екологічність і розвинене самоврядування. Тому актуальним є створення "розумної" міської інфраструктури, здатної забезпечити ефективне витрачання природних ресурсів при забезпеченні високого рівня життя мешканців, модернізацію з принципово новими можливостями управління, якісний рівень послуг і безпеку [4, с. 213—214].

До SMART-технологій можемо віднести не лише міські транспортні мережі, модернізоване водопостачання та методики переробки відходів і більш ефективні способи опалення тепла й електропостачання, а й активна взаємодія із муніципалітетами, безпечні громадські простори і задоволення потреб похилих людей та людей з обмеженими можливостями [1]. Окрім того, це розвиток креативної економіки, пріоритет освіти, наукових досліджень та інновацій.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Зазначимо, що одним з основних орієнтирів сучасної державної політики України є курс на активну інтеграцію до європейського середовища. Завдяки SMART-технологіям відбувається трансформація всіх сфер сталого розвитку територіальних громад, інноваційних змін у прийнятті управлінських рішень. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є підготовка кваліфікованих спеціалістів і покращення матеріально-технічного забезпечення щодо застосування SMART-технологій у процесі забезпечення сталого розвитку територіальних громад через розширення доступу до інновацій всіх соціальних груп населення.

Література:

1. Андрєєва О.М. Європейський вимір інституційних компонентів концепції SMART-CITY як складової е-демократії [Електронний ресурс] / О.М. Андрєєва // Сутність та перспективи впровадження електронної демократії в Україні: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Вінниця, 15.11.2016) — Вінниця: ВНТУ, 2017. — С. 33—35. — Режим доступу: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/16630>
2. Жукович І.А. Smart-місто як новий об'єкт статистичних досліджень: деякі концептуальні аспекти / І.А. Жукович // Статистика України. — 2014. — № 2. — С. 69—73.
3. Звонар В.П. SMART-громада як соціально-економічний феномен / В.П. Звонар // Demography and Social Economy. — 2017. — № 3 (31). — С. 76—88.
4. Козак К. Енергоефективність концепції "розумне" місто / К. Козак, М. Тарасенко, А. Кудряшова // Теоретичні та прикладні аспекти радіотехніки і приборобудування: матер. Всеукр. наук.-тех. конф. (Тернопіль, 8-9.06.2017). — Тернопіль: ТНТУ, 2017. — С. 213—214.
5. Концепція соціально-економічного розвитку Богуславецької сільської територіальної громади Золотоніського району Черкаської області / А.Ф. Головчук, С.М. Приліпко, Ю.І. Єгоров та ін. — Умань: Вид-во "Соцінський", 2011. — 140 с.
6. Регіональна економіка: опорний конспект дистанційного курсу навч. дисц.: навч. посіб. / Н.В. Васильєва, О.І. Васильєва, О.С. Шаптала. — Сімферополь, вид-во "Кримнавчпеддержвидав", 2011. — 174 с.
7. Рижова І.С. Smart-технології як фактор розвитку сучасного дизайну / І.С. Рижова // Гуманітарний вісник ЗДІА. — 2017. — Вип. 69. — С. 174—183.

References:

1. Andryeyeva, O.M. (2017), "European dimension of institutional components of SMART-CITY concept as a component of e-democracy", Sutnist' ta perspektyvy vprovadzhennya elektronnoyi demokratiyi v Ukraini [The essence and the prospects for introducing e-democracy in Ukraine: materials Intern. science-practice conf.], [Online], available at: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/16630> (Accessed 10 March 2018).
2. Zhukovych, I.A. (2014), "Smart-city as a new object of statistical research: some conceptual aspects", Statystyka Ukrainy, vol. 2, pp. 69—73.
3. Zvonar, V.P. (2017), "SMART-community as a socio-economic phenomenon", Demography and Social Economy, vol. 3(31), pp. 76—88.
4. Kozak, K. Tarasenko, M. and Kudryashova, A. (2017), "Energy efficiency of the concept "reasonable" city", Teoretychni ta prykladni aspekty radiotekhniki i pryladobuduvannya [Theoretical and applied aspects of radio engineering and instrumentation], Ternopil', Ukraine, pp. 213—214.
5. Holovchuk, A.F. Prylipko, S.M. and Yehorov, Yu.I. (2011), Kontseptsiya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Bohuslavets'koyi sil's'koyi terytorial'noyi hromady Zolotonis'koho rayonu Cherkas'koyi oblasti [Concept of socio-economic development of Bohuslavetsky rural community in Zolotonosha district of Cherkasy region], Sochins'kyj, Uman', Ukraine.
6. Vasylijeva, N.V. Vasylijeva, O.I. and Shaptala, O.S. (2011), Rehional'na ekonomika [Regional Economics], Krymnavchpedderzhvydav, Simferopol, Ukraine..
7. Ryzhova, I.S. (2017), "Smart-technology as a factor in the development of modern design", Humanitarnyy visnyk, vol. 69, pp. 174—183.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2018 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

*В. В. Черкаська,
к. держ. упр., докторант, Міжрегіональна академія управління персоналом*

КЛАСИФІКАЦІЯ ЧИННИКІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

V. Cherkaska,
PhD Public Administration, specialty, PhD of the Interregional academy of management a personnel

CLASSIFICATION OF FACTORS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRARIAN SECTOR

Зазначено, що у процесі класифікації чинників сталого розвитку, на наш погляд, найбільш доцільно використовувати інструментарій територіального маркетингу для аналізу системи впливів на стійке функціонування аграрної сфери регіону. Як правило, в системі маркетингових досліджень фактори підрозділяють за ознакою ставлення до суб'єкту економіки і розрізняють мікросередовище і макросередовище.

Визначено, що мікросередовище формують чинники, які мають безпосереднє відношення до системи агровиробничих зв'язків і її можливостей із задоволення потреб населення в продовольстві. В тому числі: органи державного управління – регіональні і місцеві; ринки ресурсів, сільгосппродукції і ринкова інфраструктура; сільгосптоваровиробники; сільське населення; рівні інвестиційної та інноваційної активності; екологізація ведення сільського господарства.

Запропоновано в управлінні факторами розвитку аграрного сектора використовувати багатоступеневу структуру, яка представлена на національному, регіональному і місцевому рівні. Кожному з них відповідає система заходів щодо нарощування потенціалу факторів і посилення їх впливу на процеси аграрного розвитку. Сила впливу того чи іншого фактору поряд з початковим впливом з боку органів управління або господарюючих суб'єктів залежить від того, наскільки успішними є зусилля з використання сприятливих і ослаблення впливу несприятливих для розвитку умов.

It is noted that in the process of classification of factors of sustainable development, in our opinion, it is most expedient to use the tools of territorial marketing for the analysis of the system of influences on the steady functioning of the agrarian sphere of the region. As a rule, in the system of marketing research factors are divided on the basis of the attitude towards the subject of the economy and distinguish between the micro-environment and the macro environment.

It is determined that the micro-environment is formed by factors, which are directly related to the system of agribusiness relations and its possibilities to meet the needs of the population in food. Including: public administration – regional and local; Resource markets, agricultural products and market infrastructure; Agricultural producers; rural population; Levels of investment and innovation activity; Ecologization of farming.

It is proposed to use the multi-level structure, which is presented at the national, regional and local levels, in the management of factors of the development of the agrarian sector. Each of them has a system of measures to increase the potential of factors and increase their impact on agrarian development processes. The force of influence of a factor, along with the initial influence on the part of the authorities or economic entities, depends on how successful the efforts to use favorable and weakening the influence of unfavorable conditions for development.

Ключові слова: аграрний сектор, класифікація чинників сталого розвитку, інструменти територіального маркетингу, мікросередовище, макросередовище, органи державного управління, ринки ресурсів, різні інвестиційної та інноваційної активності, екологізація.

Key words: agrarian sector, classification of factors of sustainable development, territorial marketing tools, micro-environment, macro environment, public administration, resource markets, levels of investment and innovation activity, ecologization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ І ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Демографічна структура сільського населення. Перспектива розвитку сільських територій багато в чому залежить від того, чи буде там жити і працювати молодь. Дослідження по країні показали, що більше 80% випускників сільських шкіл не хочуть пов'язувати свою долю з роботою і життям на селі. Після завершення навчання в аграрних ВНЗ країни, тільки близько 50% випускників розглядають в якості можливої перспективи працевлаштування в сільській місцевості. З аналогічною проблемою стикаються і розвинені країни Заходу. Наприклад, у Франції базовий закон про сільське господарство починається з переліку заходів по закріпленню молоді на селі [4, с. 127].

Порушення екологічних основ ведення аграрного виробництва, в середньо- і довгостроковій перспективі надає негативний вплив на якість сільськогосподарської продукції, здоров'я населення, рівень родючості земель, що, в свою чергу, посилює наслідки фактора, наведеного першим.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Поглиблено аналізують теоретичні й практичні проблеми сталого розвитку аграрного сектора Е. Грей, Б. Гремійнг, М. Бойлі, Дж. Кирстукас, А. Кучер, Л. Кучер, Д. Ортега, М. Роусан-Кейн та інші.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження факторів впливу макро- і мікросередовища на розвиток аграрного сектору та групування чинників сталого розвитку аграрного сектору та розробка пропозицій вирішення проблемних питань зумовила актуальність статті.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Щодо виявлення та класифікації чинників сталого розвитку аграрної сфери, на наш погляд, цікавою видається позиція автора Л.Ю. Кучер, де до числа факторів стійкого розвитку відносять наступні [6, с. 18]:

- інвестиції в основний капітал;
 - державна підтримка особистих господарств, в тому числі, племінна, селекційна робота, збір молока і м'яса, створення заготівельної та переробної інфраструктури;
 - залучення громадян до кредитних споживчі кооперативи;
 - пільгове кредитування індивідуального житлового будівництва;
 - благоустрій сільських населених пунктів, в тому числі будівництво та реконструкція об'єктів у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, транспорту, зв'язку, торгівлі;
 - ступінь активізації земельних відносин, рівень впливу державного сектора в питаннях власності на землі сільськогосподарського призначення;
 - економічна мотивація сільських трудівників;
 - духовно-моральний розвиток підростаючого покоління;
 - динаміка народжуваності;
 - розвиток і підтримка місцевого самоврядування.
- Отже, сталий розвиток аграрної сфери формується під впливом наслідків комплексу взаємопов'язаних факторів, класифікація яких, на наш погляд, може бути здійснена за такими критеріями:

1. У залежності від ступеня керованості (об'єктивності) розрізняють три групи факторів:

1.1. Непідвладні впливу політичні (фінансово-кредитна і-бюджетно-податкова політика держави, політична стабільність), інституційні (правові основи рин-

начення самого поняття цієї політики. В існуючій спеціалізованій літературі позиції різних авторів сходяться в розумінні того, що аграрна політика є складовою специфічної частиною загальної економічної політики держави. Що стосується конкретних визначень сутності цієї політики, то вони і раніше, і зараз характеризуються великим різноманіттям, тим більше в енциклопедичних виданнях такого визначення зазвичай не дається. Є терміни "аграрна реформа", "аграрна революція", "аграрні перетворення", "аграрні програми", "аграрні відносини" і т.д., в яких ті чи інші аспекти аграрної політики, як функції держави по відношенню до сільського господарства, селянству так чи інакше відбиваються [7].

На думку А.В. Кучер, державна аграрна політика — комплекс заходів законодавчо-правового, економічного, соціального, мотиваційного і структурно-інституційного характеру, орієнтується на сталий розвиток аграрних господарств та сільських територій (як стабільно-оптимальне співвідношення між обсягами виробництва і реалізації агропродукції, між темпами розвитку соціальної та виробничої інфраструктури, обсягами продовольчої самозабезпеченості і імпортом, що досягаються за рахунок використання в основному власних конкурентних переваг, що дозволяють долати ризики і прояви негативних впливів бифуркаційного характеру; стабільне надання аграрному підприємству умов для нормального функціонування, що дозволяє максимізувати доходи муніципальних бюджетів) [5, с. 32].

ВИСНОВКИ

У західних країнах аграрна політика зазвичай відбивається в поняттях "Сільськогосподарська політика" (зокрема, проведена в ЄС) або "Агропродовольча політика". При цьому і в тому, і в іншому випадку відповідні цілі покладання, економічні та правові заходи держави по відношенню до сільського господарства або агропродовольчої системи зводяться в основному до державного регулювання і аграрному протекціонізму. Політекономічний аспект проблеми (власність, соціальні форми і типи господарств, інші аспекти економічних відносин) або не зачіпається, або відходить на другий план. На думку автора, такий вузький підхід до аграрної політики "усталених" ринкових економік справедливий, бо має бути поділ "повноважень" між функціями держави.

На думку автора, аграрна політика — функція держави по формуванню системи сценаріїв розвитку аграрної економіки країни, головними інструментами, реалізації яких є державне регулювання агропромислового виробництва та аграрний протекціонізм.

Література:

1. Kirstukas J. The novelty of agricultural sector investment projects / J. Kirstukas, J. Ramanauskas // Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. — 2007. — Vol. 10. — P. 48—54.
2. EU funding opportunities related to innovation in agriculture, food and forestry. Submitting your innovative project: what, how and where [Electronic resource]. —

Mode of access: http://ec.europa.eu/eip/agriculture/sites/agri-eip/files/eip_agri_funding_for_web.pdf

3. Roucan-Kane M. Approaches for Selecting Product Innovation Projects in U.S. Food and Agribusiness Companies / M. Roucan-Kane, A. Gray, M. Boehlje // International Food and Agribusiness Management Review. — 2011. — Vol. 14. — Is. 4. — P. 51—68.

4. U.S. Agribusiness companies and product innovation: Insights from a choice experiment conducted with agribusiness executives / M. Roucan-Kane, B.M. Gramig, N.J.O. Widmar, D.L. Ortega, A.W. Gray // International Food and Agribusiness Management Review. — 2013. — Vol. 16. — Is. 4. — P. 123—140.

5. Кучер А.В. Экономическое прогнозирование инновационного развития аграрного производства и его ресурсного обеспечения на региональном уровне / А.В. Кучер, Л.Ю. Кучер // Инновации в АПК: проблемы и перспективы. — 2014. — № 4. — С. 30—36.

6. Кучер Л.Ю. Проектное управление инновационным развитием аграрных предприятий / Л.Ю. Кучер. — Germany: Lambert Academic Publishing, 2015. — 72 с.

7. Олексенко Р.І. Причини та наслідки інфляційних процесів в Україні / Ефективна економіка [Електронний ресурс]. — 2009. — № 3. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=44>

References:

1. Kirstukas, J. and Ramanauskas, J. (2007), The novelty of agricultural sector investment projects. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 10, pp. 48—54.

2. The official site of the European Commission (2017), EU funding opportunities related to innovation in agriculture, food and forestry. Submitting your innovative project: what, how and where, available at: http://ec.europa.eu/eip/agriculture/sites/agri-eip/files/eip_agri_funding_for_web.pdf.

3. Roucan-Kane, M. Gray, A. and Boehlje, M. (2011), Approaches for Selecting Product Innovation Projects in U.S. Food and Agribusiness Companies. International Food and Agribusiness Management Review, vol. 14, is. 4, pp. 51—68.

4. Roucan-Kane, M. Gramig, B. M. Widmar, N. J. O. Ortega, D. L. and Gray, A. W. (2013), U.S. Agribusiness companies and product innovation: Insights from a choice experiment conducted with agribusiness executives. International Food and Agribusiness Management Review, vol. 16, is. 4, pp. 123—140.

5. Kucher, A. V. and Kucher, L. Yu. (2014), Economic forecasting innovative development of agricultural production and him resource provision on the regional level. Innovations in Agricultural Complex: problems and perspectives, no. 4, pp. 30—36.

6. Kucher, L. Yu. (2015), Proektное upravlenie innovatsionnyim razvitiem agrarnyih predpriyatij [Project management of innovative development of agricultural enterprises], Lambert Academic Publishing, Germany.

7. Oleksenko, R.I. (2009), "Causes and consequences of inflation processes in Ukraine", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=44> (Accessed 17 Jan 2013).

Стаття надійшла до редакції 01.02.2018 р.

О. С. Качний,
к. держ. упр., докторант, Міжрегіональна академія управління персоналом

БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

О. Kachniy,
Ph.D., Assistant Professor, Interregional Academy of Personnel Management

BUDGET MECHANISM AS AN INSTRUMENT FOR SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE REGION

Визначено місце та роль бюджетного механізму соціально-економічного розвитку регіонів. Здійснено оцінку проблем формування та виконання місцевих бюджетів, організації міжбюджетних відносин у контексті підтримки соціально-економічного розвитку регіонів. Розроблено напрями оптимізації бюджетного механізму соціально-економічного розвитку регіонів.

The place and role of the budget mechanism of social and economic development of regions are determined. The estimation of problems of formation and execution of local budgets, organization of inter-budgetary relations in the context of support of socio-economic development of regions is evaluated. Directions of optimization of the budget mechanism of socio-economic development of regions are developed.

Ключові слова: регіон, регіональний розвиток, механізми державного управління, соціально-економічний розвиток регіонів, місцеві бюджети, бюджетний механізм соціально-економічного розвитку регіонів.

Key words: region, regional development, mechanisms of state administration, socio-economic development of regions, local budgets, budget mechanism of socio-economic development of regions.

ВСТУП

Соціально-економічний розвиток регіонів України свідчить про поступове відновлення позитивних тенденцій. Однак поряд з цим залишаються невирішеними окремі проблеми регіонального розвитку, котрі пов'язані, в першу чергу, із значною асиметрією соціально-економічного розвитку регіонів, неспроможністю територіальних громад акумулювати належний обсяг надходжень до регіональних бюджетів, а також відсутністю передумов для переведення регіональних економік на модель інноваційного розвитку, що забезпечуватиме якісні структурні трансформації відповідно до проголошених пріоритетів. Безперечно, у вирішенні вищезазначених проблем головну роль відіграє ефективність функціонування бюджетного механізму загалом та його важливої складової — бюджетного механізму соціально-економічного розвитку регіонів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Забезпечити динамічні процеси соціально-економічного розвитку нашої країни можливо лише через ефективну регіоналізацію, що суттєво підвищує вимоги до формування та використання фінансового потенціалу регіону, обумовлює необхідність вироблення стратегічних пріоритетів державного управління фінансами регіону загалом. Це вимагає модернізації детермінант і пріоритетів регіональної політики, а також підвищення дієвості бюджетного механізму соціально-економічного розвитку регіонів.

РЕЗУЛЬТАТИ

У економічній системі будь-якого регіону бюджет і бюджетний механізм займає особливе місце. Бюджет є одним із основних інструментів держави, який за допомогою бюджетного механізму використовують для державного регулювання економіки, стимулювання виробничих і соціальних процесів. Через бюджетний механізм реалізується бюджетна політика держави, направлена на забезпечення фінансовими ресурсами потреб економічного і соціального розвитку країни та її регіонів [2].

Таким чином, бюджетний механізм можна визначити як сукупність організаційних, методологічних, законодавчих та нормативних положень, що забезпечують функціонування бюджетної системи держави, а також сукупність методів, інструментів (процедур) та важелів, за допомогою яких управлінські рішення реалізуються в процесі формування й використання централізованих грошових фондів держави та її територіально-адміністративних одиниць чи відповідних регіонів.

У контексті нашого дослідження бюджетний механізм будемо розглядати як складову частину фінансового механізму, яка представлена сукупністю видів й форм організації бюджетних відносин, специфічних методів мобілізації і використання коштів бюджетного фонду держави, принципів планування і фінансування, умов та методів реалізації фінансового контролю.

Засобом акумуляції фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування та джерелом задоволення їхніх суспільних потреб при виконанні покладених на них

функцій у сфері забезпечення функціонування об'єктів соціально-культурного призначення, реалізації інвестиційної політики, здійсненні соціального захисту населення, захисті інтересів держави та охороні навколишнього середовища є місцеві бюджети [1]. До того ж вони є об'єктивною необхідністю у розподілі й перерозподілі валового внутрішнього продукту між регіонами країни з метою вдосконалення механізму господарювання адміністративно-територіальних одиниць.

Враховуючи результати дослідження ролі та функціонального призначення бюджету як регулятора соціально-економічного розвитку, варто перейти до викладення розуміння бюджетного механізму соціально-економічного розвитку регіону як особливої управлінської технології реалізації регіональної бюджетної політики. Необхідно зазначити, що він є одним із управлінських механізмів, котрий забезпечує практичне формування і проведення єдиної державної політики, зокрема, у сфері публічних фінансів. Відтак головним призначенням бюджетного механізму соціально-економічного розвитку регіону є забезпечення стійкого розвитку соціальної та економічної сфер відповідного регіону (територіальної громади) [3]. Таким чином, процедури бюджетного механізму соціально-економічного розвитку регіонів, на нашу думку, повинні підтримувати єдність підходів у координації дій учасників бюджетних відносин на всіх його стадіях бюджетного процесу, створити реальні умови для підтримки належних параметрів соціально-економічного розвитку на рівні конкретної адміністративно-територіальної одиниці. Безперечно, вказані процедури, мають враховувати виклики економічного розвитку, наявний економічний потенціал, особливості стану ринків тощо.

Оскільки предметом нашого дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти формування та використання бюджетного механізму як державного інструменту соціально-економічного розвитку регіону, то важливим, на нашу думку, є розгляд регіональної бюджетної політики. Регіональну бюджетну політику можна визначати як систему стратегічних цілей та тактичних завдань щодо формування та використання центра-лізованих фінансових ресурсів відповідного місцевого бюджету, що реалізуються в процесі функціонування бюджетного механізму місцевих фінансів виходячи з пріоритетів соціально-економічного розвитку регіону.

Фінансування регіонального розвитку ґрунтується на таких принципах: відповідності Державній стратегії регіонального розвитку України, відповідній регіональній стратегії розвитку та планам заходів з їх реалізації; конкурсного відбору програм (проектів) регіонального розвитку; ефективності використання залучених ресурсів; спроможності об'єктів та суб'єктів, на фінансування яких залучаються кошти державного фонду регіонального розвитку, самостійно забезпечувати подальше власне фінансування або утримуватися за рахунок коштів місцевих бюджетів; адекватної фінансової та іншої участі органів місцевого самоврядування, на території юрисдикції чи в інтересах яких реалізуються відповідні заходи, програми чи проекти; неупередженого розподілу коштів державного фонду регіонального розвитку з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць [4].

Слід констатувати факт, що на сьогодні ані обсяги, ані процедури фінансування регіонального розвитку в Україні не є задовільними і вимагають суттєвого вдосконалення задля досягнення динамічного економічного зростання в регіонах та досягнення цілей регіональної політики.

Зосередимо увагу на актуальних проблемах такої важливої ланки місцевих фінансів України, як місцеві бюджети. Можна констатувати, що головною проблемою формування місцевих бюджетів є відсутність прогнозування соціально-економічного розвитку території. Складання проектів бюджетів (планування і прогнозування бюджетних показників) ускладнюється низкою об'єктивних факторів: значні масштаби тіньової економіки; інфляція та інфляційні очікування; нестабільність правового поля; неузгодженість чинних правових норм та неточність і часті зміни вхідних прогнозних параметрів.

До того ж у практиці складання проекту місцевого бюджету не в повній мірі реалізуються принципи прозорості та публічності бюджетного процесу, реального обговорення проектів бюджетних рішень, врахування думки громади та окремих громадян, в тому числі експертів.

Виділимо основні проблеми складання проектів місцевих бюджетів: постійні порушення строків розгляду та затвердження проекту Закону про Державний бюджет України, що унеможливорює нормальну організацію бюджетного планування з урахуванням орієнтирів соціально-економічного розвитку регіону, а також уважне проектування місцевих бюджетів на найближчий бюджетний період; нестабільність державної політики бюджетного регулювання, в тому числі регулювання складання місцевих бюджетів (відповідні правові приписи постійно змінюються); недостатня обґрунтованість розподілу бюджетних доходів між бюджетами різного рівня; недосконалість механізму бюджетних трансфертів на рівні бюджетного адміністрування (мають місце порушення дисципліни відповідних розрахунків); велика кількість пільг, що надані різним категоріям споживачів послуг, які виробляються місцевими комунальними установами і організаціями, при відсутності відповідних компенсаторних механізмів.

До того ж залишається низка проблем, які негативно впливають на стан надходжень до місцевих бюджетів, у тому числі: зменшення податкового потенціалу регіональних економік, у тому числі за податками, які надходять до місцевих бюджетів (зокрема обсяги податку на доходи фізичних осіб зменшилися внаслідок зниження зайнятості, збільшення прихованого безробіття (неповної зайнятості), активізації процесу тінізації заробітної плати, що є цілком закономірним наслідком економічної кризи); недосконалість політики місцевого оподаткування (система місцевих податків і зборів), яка проявляється у неможливості місцевих органів через механізм оподаткування впливати на соціально-економічний розвиток регіонів; як наслідок, погіршення фінансового стану суб'єктів господарювання спостерігається збільшення частки неофіційної (тіньової) економічної діяльності; завелика (така, що перевищує середньоєвропейські показники) асиметрія економічного розвитку регіонів, наявність значної кількості депресивних регіонів.

З урахуванням вищенаведених узагальнень можна стверджувати, що в Україні місцеві бюджети фактично не використовуються в якості інструменту прискорення

соціально-економічного розвитку регіонів. До того ж місцеві бюджети не забезпечують формування економічного механізму виробництва та надання місцевій громаді суспільних послуг високої якості.

Усунення негативної дії таких факторів полягає у розробці та впровадженні науково обгрунтованих підходів до процесу бюджетного прогнозування, підвищення рівня виконавської дисципліни на всіх стадіях бюджетного процесу, запровадження чітких методик проектування та виконання місцевих бюджетів з орієнтацією на досягнення конкретних результатів соціально-економічного розвитку регіонів.

Стабільності фінансового розвитку регіонів можливо досягти завдяки проведенню заходів, котрі спрямовані на: посилення зацікавленості органів місцевого самоврядування у зростанні своїх доходів шляхом стимулювання виробництва, збільшення валової доданої вартості, збільшення обсягу інвестицій та рівня доходів населення відповідно до напрямів економічного розвитку відповідного регіону; організацію ефективного державного моніторингу; підвищення рівня муніципального фінансового менеджменту шляхом прийняття Постанови Кабінету Міністрів України "Про заходи щодо реалізації Концепції формування системи підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад".

Безперечно, потребує вирішення і проблема підвищення якості бюджетних програм місцевого рівня. Планування видатків у рамках реалізації довгострокових бюджетних програм місцевого рівня має здійснюватися на основі методології програмно-цільового фінансування. Головною умовою ефективності функціонування системи управління видатками місцевих бюджетів, на нашу думку, є взаємозв'язок її складових, кожна з яких має однаково важливий вплив на загальний результат управління.

Основними завданнями в сфері бюджетно-податкової політики повинні бути: внесення змін і доповнень спрямованих на розширення податкових повноважень місцевого самоврядування до державного законодавства про податки та збори; інвентаризація законодавчих та інших нормативних правових актів на предмет обгрунтованості надання пільг та інших преференцій; розробка і реалізація єдиної системи державного обліку, інвентаризації та оцінювання об'єктів нерухомості, що знаходяться на території регіону, включаючи бюджетні кошти для фінансування цих робіт; законодавче закріплення основних прибуткових джерел за регіональним і місцевими бюджетами на постійній (довгостроковій) основі відповідно до встановленого розмежування витратних повноважень і зобов'язань; досягнення оптимального поєднання фіскальної, регулюючої і стимулюючої функцій регіональних і місцевих податків і зборів; розробка переліку бюджетних послуг, стандартів їхньої якості й нормативів фінансування; розвиток інструментів незалежної публічної експертизи законопроектів у сфері податкового і бюджетного законодавства; реструктуризація мережі бюджетних установ з метою підвищення якості і зниження вартості послуг, що надаються державними організаціями; формування і ефективне функціонування єдиної інтегрованої автоматизованої системи обміну даними і взаємодії учасників державних закупівель.

Реалізація основних напрямів проблем соціально-економічного розвитку повинна передбачати такі умови її здійснення: повну прозорість регіонального розрізу дер-

жавного бюджету, консолідацію усіх соціальних трансфертів і будь-яких позабюджетних коштів, призначених для регіонів; укладення угоди про взаємну відповідальність різних рівнів влади й управління та контроль за "соціальною компонентою" державних трансфертів; застосування розширеного соціально-економічного підходу що включає "європейський набір" показників прибутків і зайнятості.

Під час впровадження нових підходів до державного регулювання регіонального соціально-економічного розвитку варто скористатися також такими інструментами, як: інвестиційні гранти, що передбачають співфінансування із бюджетів різних рівнів; субсидювання відсоткових ставок; податкові знижки на амортизацію; транспортні пільги.

В контексті розгляду даної проблематики важливо наголосити на необхідності проведення незалежної оцінки відповідності українських принципів бюджетного процесу на регіональному рівні до вимог міжнародних конвенцій, нормативних актів Європейського Союзу у цій сфері.

ВИСНОВКИ

Таким чином, стабілізація і поступальний розвиток економіки на мезорівні залежать від нормалізації бюджетних процесів, оздоровлення регіональних фінансів, розумної податкової політики та прозорих бюджетів.

Література:

1. Бондарук Т. Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні: монографія / Т. Бондарук. — К.: НАН України, Ін-т екон. та прогнозув., 2015. — 608 с.
2. Герасимчук З. Фінансова політика сталого розвитку регіону / З. Герасимчук. — Луцьк: "Надстир'я", 2016. — 217 с.
3. Дацій Н.В. Світовий досвід становлення і розвитку громадянського суспільства і соціальної держави / Н.В. Дацій // Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр. — Х.: Міськдруку, 2015. — Вип. 4 (1). — С. 25—34.
4. Заблоцький М. Ліберально-централізована фінансово-ринкова регулятивна система і причини національно-регіональних платіжних криз / М. Заблоцький // Регіональна економіка. — 2013. — № 4. — С. 106—117.

References:

1. Bondaruk, T. (2015) *Mistseve samovriaduvannia ta joho finansove zabezpechennia v Ukraini: Monohrafiia* [Local government and its financial support in Ukraine: Monograph], NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv, Kyiv, Ukraine.
2. Gerasimchuk, Z. (2016) *Finansova polityka staloho rozvytku rehionu* [Finansova polityka staloho rozvytku rehionu], Nadstyr'ia, Luts'k, Ukraine.
3. Datsii, N.V. (2015), "World experience of the formation and development of civil society and social state", *Visnyk Natsional'noho universytetu tsyvil'noho zakhystu Ukrainy*, vol. 4 (1), pp. 25—34.
4. Zablotskyu, M. (2013), "Liberal-centralized financial-market regulatory system and causes of national-regional payment crises", *Rehional'na ekonomika*, vol. 4, pp. 106—117.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2018 р.

УДК 351.72

З. В. Гбур,

к. держ. упр., докторант,

Національна академія державного управління при Президенті України, м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІ ГІБРИДНІ ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Z. Hbur,

PhD (public administration science), doctoral student,

National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

ACTUAL HYBRID THREATS OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

У статті розкрито зміст збройних конфліктів та два підходи до розуміння сутності війни. Перший, пов'язаний з традицією Карла фон Клаузевіца, визначає війну як організоване насильство, що має на меті досягнення соціальних та політичних цілей. Другий підхід виходить із праць Цицерона, який твердив, що війна — це правова ситуація та умови, яке легітимізують насильство та визначають його допустимі межі. Визначено сутність гібридної загрози. З'ясовано основні джерела і чинники воєнної небезпеки України в сучасних умовах, а також форми та способи ведення збройної боротьби. Охарактеризовано класифікацію гібридних загроз економічній безпеці України та суспільству на сучасному етапі.

This article discusses the content of armed conflicts and two approaches to understanding the essence of the war. The first, related to the tradition of Karl von Clausewitz, defines war as an organized violence aimed at achieving social and political goals. The second approach comes from the works of Cicero, who argued that war is a legal situation and conditions that legitimize violence and determine its permissible limits. The essence of the hybrid threat is determined. The main sources and factors of military danger of Ukraine in modern conditions, as well as forms and methods of armed struggle, are found out. The classification of hybrid threats to economic security of Ukraine and society at the present stage is described.

Ключові слова: війна, гібридна війна, державне управління, безпека, економічна безпека.

Key words: war, hybrid war, state administration, security, economic security.

ПОСТАНОВКА НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ

Сучасні умови міжнародного середовища характеризуються процесам і глобалізації, розвитком економіки та міжнародних норм права, зростанням рівня науково-технічного прогресу та інноваційних технологій. Однак на заваді загальносвітовому благополуччю постало нове явище "гібридна війна". Сутність проблеми полягає у розкритті сутності даного поняття у контексті сучасних реалій ведення війни, що відбувається поза межами, що окреслені у конвенційно-закріплених стандартах та правилах. Дослідження даного питання є актуальним у зв'язку з тим, що проблема "гібридної війни" піднімається не лише у наукових колах, а й на різних рівнях державного управління, юридичних структур з метою забезпечення безпечних умов функціонування всіх сфер державного функціонування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання гібридних загроз економічній безпеці України досліджувалися у науково-дослідницьких працях таких авторів, як: Р. Арзуманяна [1], Є. Магди [2], М. Мальського [3], В. Мартинюка [4], В. Предборського [5], І. Руснака [6] та інших.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Основною метою написання статті є окреслення актуальних гібридних загроз економічній безпеці України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасний стан розвитку світового господарства характеризується розповсюдженням різнопланових форм гібридних війн. Така ідея не є новою, оскільки у військовій історії існує немало прикладів нетрадиційних війн, в яких використовувалася нелінійна тактика та нерегулярні збройні формування, які є прадавніми формами даного виду протистояння.

Зазвичай гібридні форми війни не є суто воєнним протистоянням, а включають економічні, психологічні та партизанські засоби нападу. Структура та величина впливу цих компонентів, міра їх використання у певному протистоянні залежать від поточного рівня розвитку економіки та технологій.

Загальновідомо, що війни та збройні конфлікти є просторово-часовими процесами, в основі яких лежать найрізноманітніші суперечності, а також використання різномасштабних військових формувань на певних територіях для досягнення певних цілей. Гібридні сили успішно використовують технологічно передові системи таким чином, що вони працюють на межі можливостей. Тому гібридні збройні сили мають перевагу над традиційною армією, яка діє суворо в рамках уставу. Загалом, гібридна загроза відзначається тим, що стирає традиційні уявлення та практики війни [2].

Як зауважує В. Предборський, необхідність модернізації вітчизняного суспільства часто обмежується копіюванням досвіду вестернізації, чи удосконаленням радянської моделі реформування, що призводить лише до зростання численних загроз національній безпеці, серед яких одне з головних місць належить феномену синергетичної системи управлінських криз, активованих як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Процеси кризового інвазійного тиску захопили не тільки соціально-економічні, а й інші суспільні процеси, зокрема військові, перетворивши їх на систему модифікованого кризового механізму функціонування суспільства. У зв'язку з цим реформування у будь-якій сфері життя і діяльності (політичній, соціальній, економічній, військовій, організаційній, правовій) у сучасному вітчизняному суспільстві має спиратися на загальні закономірності адекватного реформування [5].

Існує загалом два підходи до розуміння сутності війни. Перший, пов'язаний з традицією Карла фон Клаузевіца, визначає війну як організоване насильство, що має на меті досягнення соціальних та політичних цілей. Цей підхід дистанціюється від моральних, правових, етичних аспектів війни, або сприймає їх через призму військово-політичних інтересів. Другий підхід виходить із праць Цицерона, який твердив, що війна — це правова ситуація та умови, яке легітимізує насильство та визначають його допустимі межі. Таким чином, вводиться поняття "мирний стан" та "військовий стан", залежно від того чи є насильство легітимним. Розрізнення мирного та військового стану є критично необхідною річчю. Війна створює принципово іншу реальність, формує власне розуміння моральної, етичної, правової норми, яке потребує визначення засобами військового права. Поки правове поле залишається невизначеним, ми не можемо говорити про організоване ведення бойових дій, а насилля може стати неконтрольованим, що тим не менш, не означатиме війни [1, с. 39].

Відповідно, саме ці особливості і є основною загрозою гібридної війни. В умовах війни зазвичай складно чітко визначити, хто є суперником у конкретному протистоянні, а також визначити джерело впливу правових, етичних та моральних фреймів.

У цьому контексті варто навести визначення поняття "гібридна загроза" — це будь-який противник, який одночасно та адаптовано використовує співвідношення звичайного озброєння, нерегулярну тактику, тероризм та злочинну поведінку в зоні бойових дій для досягнення своїх політичних цілей [9].

Гібридні загрози включають у себе коло різних режимів ведення війни, що відноситься до себе стандартне озброєння, нерегулярні тактики і формування, терористичні акти (в тому числі і насилля та примус) і кримінальний безлад. На сьогоднішній час цей термін має три гілки. Гібридність може відноситися, перш за все, до військової ситуації та умовам; по-друге, до стратегії та тактики противника; по-третє, до типу сил, які держава повинна створювати та підтримувати [9].

Розмірковуючи про виникнення воєнних загроз, слід визначити основні джерела і чинники воєнної небезпеки України в сучасних умовах. Як зауважує І. Руснак, існуючі джерела воєнної небезпеки для України за походженням можна поділити на зовнішні та внутрішні. До основних зовнішніх джерел належать [6]:

- наявність територіальних претензій до України;
- зацікавленість у зміні зовнішнього та внутрішнього політичного курсу України на свою користь;
- прагнення до зменшення політичної, економічної, воєнної ваги України в інтересах свого домінування в регіоні;
- ведення проти нашої держави ворожої пропаганди, підтримка дій сепаратистських сил в Україні, сприяння розпалюванню міжетнічних та міжконфесійних протиріч;
- зацікавленість у встановленні контролю над стратегічними об'єктами та комунікаціями України;
- наявність поблизу кордонів України значних угруповань військ.

Актуальність наведених джерел набувають особливого значення з огляду на інші об'єктивні чинники, які походять із сусідніх держав. До таких чинників можна віднести [6]:

- внутрішня економічна й соціально-політична нестабільність;
- недостатня правова врегульованість міждержавних відносин з Україною.
- наявність потужного воєнного потенціалу в поєднанні з перманентним зростанням воєнних витрат.

Характер сучасних та майбутніх війн визначається тенденціями розвитку форм та способів ведення збройної боротьби. Серед них варто відзначити [2]:

1. Зростання значення стратегічного неядерного стримування супротивника шляхом масового оснащення військ новітніми засобами збройної боротьби для ведення неядерних, неконтактних (дистанційних) бойових дій.

2. Підвищення ролі динамічності та маневреності в діях військ на розрізаних напрямках з широким застосуванням сил швидкого реагування, аеромобільних військ і військ спеціального призначення.

3. Розширення простору та масштабів збройної боротьби, перенесення бойових дій із землі і поверхні морів у повітря, під воду та у космос. Одночасне вогневе та електронне ураження військ, об'єктів тилу, економіки, комунікацій на всій території супротивника.

4. Зростання ролі протидії в інформаційній сфері та використання новітніх інформаційних технологій.

5. Боротьба з міжнародним тероризмом, створення експедиційних сил для проведення миротворчих і антитерористичних операцій.

Що стосується міжнародного досвіду, то в ЄС доволі чітко ідентифікували "гібридні загрози" та визначали заходи протидії. Була розроблена низка документів, включаючи Глобальну стратегію ЄС, Спільний рамковий документ з протидії гібридним загрозам (06.04.2016 р.) [7] і Спільна доповідь Європейському парламенту і Європейській Раді з його імплементації (19.07.2017 р.) [8], Оперативний протокол ЄС з протидії гібридним загрозам "EU Playbook" (05.07.2016 р.), Спільний робочий документ "Східне партнерство — 20 очікуваних досягнень до 2020 року: фокусуючись на головних пріоритетах та реальних результатах" (15.12.2016 р.), доповідь Європейського парламенту "Протидія гібридним загрозам: Співпраця ЄС-НАТО" (березень 2017 р.).

В ЄС класифікують сфери протидії таким загрозам: інформаційна сфера, енергетика, транспорт та інфраструктура, космос, військова сфера, охорона здоров'я і продовольча безпека, кібер-простір, фінансова сфера, промисловість, громадський або суспільний вимір. Слід зазначити, що в ЄС досить серйозно підійшли до виявлення гібридних загроз і ще минулого року запропонували створити Центр аналізу гібридних загроз ЄС (EU Hybrid Fusion Cell) в рамках Розвідувального і ситуативного центру ЄС (EU Intelligence and Situation Centre, EU INTSEN) Європейської служби зовнішньої дії. Саме на цю нову структуру, яка у травні 2017 року набула повної оперативної здатності, і покладається завдання збору, аналізу і доведення відкритої та закритої інформації стосовно індикаторів та попереджень про гібридні загрози. Цей Центр підводить гібридні загрози під єдиний європейський знаменник та доводить відомості про них, у тому числі й у формі "Гібридного Бюлетеня" (Hybrid Bulletin), до інституцій ЄС і країн-членів Євросоюзу [4].

В Україні ж під загрозою виявились практично усі сфери суспільного життя — економіка, політика, культура пам'яті та інформаційного споживання, навіть ідентичність. Слабка диверсифікація ринків збуту української продукції, прив'язаність до російського ринку базових секторів вітчизняного господарства, відсутність альтернативних джерел постачання ресурсів — усе це перетворилося на питання національної безпеки. Промисловість, інфраструктура залишаються енерговитратними й малоефективними. Відсутність адекватної інформаційної та культурної політики спричинила культурну окупацію свідомості значної частини громадян. Зусиллями пропаганди була нав'язана штучна проблема дискримінації російськомовного населення, страх перед ефемерною загрозою "бандерівщини". Український інформаційний простір без належного російськомовного й англійськомовного контенту виявився замкненим, неконкурентним, не готовим донести українську позицію до світової спільноти [2].

Дослідник В. Мартинюк пропонує таку класифікацію гібридних загроз економічній безпеці України та суспільству на сучасному етапі [4]:

1) у військовій сфері:

— діяльність незаконних збройних формувань на території України, що спрямована на дестабілізацію внутрішньої соціально-політичної ситуації в Україні, порушення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування та блокування важливих об'єктів промисловості й інфраструктури;

— діяльність диверсійно-розвідувальних груп агресора під маскою українських силовиків з метою дискредитації останніх;

— нелегальне розповсюдження (торгівля) зброєю, що призводить до неконтрольованого володіння зброєю населенням країни та можливостей її придбання;

— цілеспрямовані заходи дискредитації збройних сил України та інших військових формувань і силових структур;

2) у правоохоронній сфері:

— використання компромату на представників правоохоронної системи не для усунення їх від роботи, а

для просування необхідних для зацікавленої сторони рішень;

— фізичне усунення активно діючих співробітників правоохоронних органів;

— використання зовнішнього впливу на злочинні елементи для розхитування ситуації в Україні;

3) в інформаційній сфері:

— відкрите і приховане використання демократичних норм та процедур країн ЄС, а також США й інших країн-партнерів для інформаційної дискредитації України та її спроб формувати міжнародну підтримку протидії російській агресії;

— політичні та лобістські заходи на Заході, які використовуються Росією для формування сумніву у правильності позиції країн ЄС щодо продовження санкційного впливу на Кремль, а також для легітимації анексії Криму;

— використання українських телевізійних каналів та інших медіа для трансляції проросійських наративів у дозованому вигляді чи під опозиційними гаслами;

— поширення інформаційних продуктів з використанням регіональної, етнічної, мовної та іншої партікулярної ідентичності серед громадян України для формування ліній розколу в суспільстві, нав'язування відчуття дискримінації та незахищеності, підготовки соціальної бази для протестів та провокацій;

4) у кібер-сфері:

— збереження присутності російських банків в Україні, які продовжують контролювати значну частину фінансів бізнесу і громадян;

— контроль над важливими економічними активами в Україні, зокрема в енергетичному секторі (обленерго, облгаз), з боку російських або проросійськи налаштованих власників, що робить можливим тихі диверсії (саботаж, умовні аварії і простої), впровадження шкідливого програмного забезпечення для подальших кібер-атак, руйнування стратегічних підприємств;

— зовнішній економічний вплив на діяльність крупних підприємств, що створює передумови для впливу на великі робітничі колективи та маніпулювання (шахтарські протести);

5) у сфері прав людини, національних меншин:

— експлуатація зовнішнім суб'єктом тематики "захисту прав національних меншин", "порушення прав в сфері мовної політики", "прояву дискримінації за національною ознакою" задля досягнення власних цілей;

— використання питань мовної політики для дестабілізації ситуації в країні;

— інспіровані ззовні ущемлення прав національних меншин з метою розпалювання міжетнічної ворожнечі, стимулювання проявів сепаратизму і дестабілізації ситуації тощо.

Як наголошують аналітики, гібридні загрози також концентруються у невійськовій сфері. До основних транснаціональних загроз для України, що активно експлуатуються у гібридній війні, на сучасному етапі можна віднести [3]:

— наявність сепаратистських тенденцій в окремих прикордонних районах: на додачу до тимчасово окупованих Криму та частини території Донбасу спостерігаємо непевність на Закарпатті (русинський сепаратизм); наявність подвійних паспортів у мешканців Буко-

вини, Закарпаття, прикордонних територій з Московською Федерацією, що дають змогу використовувати карту "захисту своїх громадян";

— відсутність ефективних механізмів забезпечення законності, правопорядку, боротьби зі злочинністю, особливо її організованими формами і тероризмом; як результат, маємо неконтрольоване проникнення диверсійних груп та груп провокаторів на територію України;

— неконтрольований вплив за межі України матеріальних і фінансових ресурсів, передусім із непідконтрольних територій;

— безпідставна міграція (коли мешканці непідконтрольних територій приїжджають в Україну за пенсіями та виплатами і повертаючись назад підтримують окупацію України Москвою) та криміналізація суспільства.

Така різноманітність слабких місць у контексті гібридних загроз дозволяє зробити висновок про те, що дане питання залишається актуальним і сьогодні, що в свою чергу створює небезпеку дестабілізаційних процесів та ослаблення України шляхом порушення системи прав і свобод громадян, зниження рівня їхнього життя та мирного існування.

ВИСНОВКИ З ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, ми бачимо, що в умовах "гібридної" війни на передній план виходять проблеми насильницького розв'язання конфліктів, що характеризується високою інтенсивністю і широким застосуванням методів прямої агресії, а також здатністю залучати у свою сферу і заражати все нових людей, руйнуючи історично сформовану систему державної стабільності і, отже, безпеку. Щоб перемогти у "гібридній" війні, треба мати найсучасніші збройні сили, силові структури, що здатні до проведення антитерористичної боротьби, удосконалені та захищені засоби інформаційної боротьби.

Література:

1. Арзуманян Р.В. Определение войны в 21 веке. Обзор XXI ежегодной конференции по стратегии Института стратегических исследований Армейского военного колледжа, 6—8 апреля 2010 / Р.В. Арзумян. — Ереван, 2011. — 60 с.

2. Магда Є.М. Гібридна війна: сутність і структура феномену / Є. Магда // Міжнародні відносини: Серія "Політичні науки". — 2014. — № 4.

3. Мальський М.З. Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально-економічний, гуманітарний та екологічний вимір. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 21 квітня 2017 року / Упорядники: М.З. Мальський, О.С. Кучик, Р.В. Вовк. — Львів: Факультет міжнародних відносин, 2017. — 96 с.

4. Мартинюк В. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і східного партнерства. — Київ — 2018. — 106 с.

5. Предборський В.А. "Гібридна" війна як відбиття закономірностей розвитку суспільства незавершеної модернізації / В.А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні. — 2014. — № 10. — С. 13—18.

6. Руснак І.С. Воєнна безпека України у світлі реформування сектора безпеки і оборони / І.С. Руснак // Наука і оборона. — 2015. — № 2. — С. 9—14.

7. Joint Communication to the European Parliament and the Council. Joint Framework on countering hybrid threats — a European Union response [Електронний ресурс] / European Commission. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018&from=EN>

8. Joint Report to the European Parliament and the Council on the implementation of the Joint Framework on countering hybrid threats — a European Union response. [Електронний ресурс] / EU Council. — Режим доступу: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11539-2017-INIT/en/pdf>

9. The origins of the concept of a hybrid war. Electronic journal "The Bell" 28 Feb. 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.thebellforum.com/showthread.php?t=130013>

References:

1. Arzumanyan, R.V. (2011), *Opredelenye vojny v 21 veke. Obzor XXI ezhegodnoj konferentsyy po strategyy Ynstitutu strategicheskyykh yssledovanyj Armejskoho voennoho kolledzha* [The definition of war in the 21st century], Yerevan, Armenia.

2. Mahda, Ie. M. (2014), "Hybrid war: the essence and structure of the phenomenon", *Mizhnarodni vidnosyny*, vol. 4.

3. Mal's'kyj, M.Z. (2017), "Cross-border security: political, legal, socio-economic, humanitarian and environmental dimensions.", *Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Collection of materials of the International scientific and practical conference], L'viv, Ukraine, 21 april.

4. Martyniuk, V. (2018), *Hibrydni zahrozy Ukraini i suspil'na bezpeka. Dosvid IeS i skhidnoho partnerstva* [Hybrid threats to Ukraine and public safety], Kiev, Ukraine.

5. Predbors'kyj, V. A. (2014), "Hybrid war as a reflection of the laws of development of a society of incomplete modernization", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 10, pp. 13—18.

6. Rusnak, I. S. (2015), "Ukraine's military security in the light of the reform of the security and defense sector", *Nauka i oborona*, vol. 2, pp. 9—14.

7. EUR-Lex Access to European Union law (2016), "Joint Communication to the European Parliament and the Council. Joint Framework on countering hybrid threats - a European Union response", available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018&from=EN> (Accessed 28 Feb 2018).

8. EU Council (2017), "Joint Report to the European Parliament and the Council on the implementation of the Joint Framework on countering hybrid threats - a European Union response", available at: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11539-2017-INIT/en/pdf> (Accessed 28 Feb 2018).

9. Electronic journal "The Bell" (2015), "The origins of the concept of a hybrid war", available at: <http://www.thebellforum.com/showthread.php?t=130013> (Accessed 28 Feb 2018).

Стаття надійшла до редакції 07.03.2018 р.

УДК 346.7:379.85

Є. В. Козловський,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри міжнародного туризму,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ
Т. І. Ткаченко,
к. геогр. н., доцент, доцент кафедри міжнародного туризму,
Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ НА ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ

Ye. Kozlovskyi,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Assistant Professor of the Dept.
of International Tourism, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv
T. Tkachenko,
Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Dept.
of International Tourism, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv

THE PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF E-COMMERCE IN THE TOURISM MARKET

У статті здійснено характеристику та визначено основні сегменти електронної комерції у туризмі, з'ясовано основні причини, які стримують збільшення показників електронних продажів на туристичному ринку. Підкреслено, що одним з важливих факторів, який перешкоджає стрімкому розповсюдженню електронного туризму в Україні, є недосконалість нормативно-правової бази. Після запровадження дійових правових механізмів взаємодії продавця та споживача туристичних послуг електронні продажі можна зробити одним із сучасних та ефективних способів реалізації туристичного продукту.

The article defines the features and main segments of e-commerce in tourism, identifies the basic causes that delay the increasing of e-sales indicators in the tourism market. We will emphasize, that one of the important factors hindering the rapid extent of e-tourism in Ukraine is the imperfection of the regulatory basis. After the implementation of actual legal mechanisms of interfacing between the seller and the consumer of tourism services, electronic sales can be transform into one of the modern and effective ways to retail a tourism product.

Ключові слова: електронна комерція, електронний підпис, електронний туризм, законодавство, правове регулювання, інформаційні технології.

Key words: e-commerce, e-signature, e-tourism, legislation, legal regulation, information technology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стрімкий розвиток сучасних інформаційних технологій та глобальної мережі Інтернет відіграють важливу роль у різних сферах життєдіяльності, суттєво сприяють активізації економіки та руху підприємництва у напрямі світової глобалізації. В зв'язку з безперервним розвитком телекомунікаційних технологій та інформаційних мереж з'являються нові суспільні інститути, такі, наприклад, як електронна комерція [8, с. 91].

Туристичний бізнес, з його глобальним характером й прагненням запропонувати потенційному мандрівнику максимальний вибір різних варіантів подорожей, не випадково є тим різновидом ділової активності, в якому електронна комерція зробила вражаючі кроки уперед. У країнах Західної Європи та США туристичні послуги посідають перше місце за обсягом продажів у глобальній мережі Інтернет.

Відзначимо, що для ефективного функціонування електронної комерції необхідним є не тільки загальний розвиток матеріально-технічної бази, але й правильне державне регулювання цієї сфери. Так, у законодавстві багатьох зарубіжних країн інтегровані положення про

електронну комерцію, а в більшості економічно розвинених держав існують самостійні документи, що регулюють електронну торгівлю.

Українська влада наразі визнає важливість застосування новітніх інструментів для належного функціонування ринку електронної комерції, про що, зокрема, свідчить План заходів з дерегуляції господарської діяльності, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 615-р від 23 серпня 2016 р. Згідно з цим документом передбачається прийняття актів, спрямованих на регулювання електронних угод, операцій з електронними грошима та електронного документообігу, а також інших нормативних документів у цій сфері [3].

Верховна Рада України прийняла Закон України "Про електронну комерцію" № 675-VIII від 03 вересня 2015 р. Цей документ визначає організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції в Україні, встановлює порядок вчинення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем та визначає права і обов'язки учасників відносин у сфері електронної комерції [4].

Однак, незважаючи на викладене, у вітчизняній нормативно-правовій базі велика кількість питань у цій сфері залишається неврегульованими, що неодноразово призводить до порушення прав та інтересів багатьох фізичних і юридичних осіб. Тому належне та ефективне правове регулювання електронної комерції в Україні, зокрема на туристичному ринку, нині є актуальною проблемою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові дослідження щодо правового регулювання електронної комерції на туристичному ринку здійснювали такі українські та іноземні вчені, як В. Бочарніков, В. Гуляєв, М. Жукова, І. Зорін, І. Калашников, В. Квартальнов, С. Мельниченко, Ю. Миронов, М. Морозов, Н. Морозова, Н. Плотнікова, М. Робсон, О. Тоффлер, М. Скопень, Ф. Уллах, М. Хайдеггер, А. Чудновський та інші. Однак проблема ефективного правового забезпечення електронної комерції в туризмі залишається все ще до кінця не вирішеною, а тому потребує подальших наукових досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — визначення стану та перспектив розвитку правового забезпечення електронної комерції на ринку туристичних послуг в Україні, а також аналіз міжнародного досвіду в сфері законодавчого регулювання електронної торгівлі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зараз український ринок електронної комерції є чи не єдиним, що стрімко розвивається в умовах тотального економічного спаду та фінансової кризи у країні. Сприяє цьому швидкому розвитку в першу чергу, звичайно ж, зростання рівня довіри споживачів. Це пов'язано з появою нових платіжних сервісів, удосконаленням їх систем безпеки, а також спрощенням самої процедури покупок через глобальну мережу Інтернет [10, с. 21].

Якщо говорити про інші причини розвитку сфери електронних платежів у нашій державі, то важливу роль тут, звісно, відіграє й прагнення України стати повноцінним членом Євросоюзу. Зараз усі сфери економіки намагаються переходити на європейські стандарти ведення бізнесу та законодавчого регулювання цих процесів [5, с. 57]. Український ринок електронної комерції — не виняток. І хоча це лише початок великого шляху, залишається сподіватися, що так буде й далі, а крім самих учасників ринку електронної комерції в Україні цей курс підтримають й органи державної влади.

Донедавна визначення терміну "електронна комерція" не існувало, проте ця прогалина була усунута Законом України "Про електронну комерцію". Так, відповідно до ст. 3 цього документу, електронна комерція — це відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру [4].

Зазначимо, що своєрідним зразком для національного законодавства багатьох держав світу визнається Типовий закон ЮНСІТРАЛ про електронну торгівлю, прийнятий у Нью-Йорку в 1996 р. У цьому документі розкрито такі моменти: наведено термінологічний та поняттєвий апарат; регламентовано питання про юридичну силу повідомлень та передачі даних; врегульовано укладення договорів у електронній формі та викладені їх основні ознаки; визначено принципи міжнародної торгівлі в епоху інформаційних магістралей, з'ясовано питання документообігу перевезення вантажів тощо [6].

Не буде перебільшенням стверджувати, що цей документ заклав фундамент правового регулювання діяльності у сфері електронної торгівлі та використовується для уніфікації міжнародного й національного законодавства. На доцільність імплементації цього документу зазначено в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН А/51/628 від 16 грудня 1996 р.

Ще один важливий документ — типовий закон ЮНСІТРАЛ про електронні підписи був прийнятий у Відні в 2001 році. Він застосовується у тих випадках, коли електронні підписи використовуються в контексті торгівельної діяльності та не має переважної сили стосовно будь-яких норм права, призначених для захисту споживачів. Вказаний закон встановлює: режим для технологій створення електронних підписів; положення про дотримання вимоги щодо наявності підпису; поведінку підписанта, а також постачальника сертифікаційних послуг; процедуру визнання іноземних сертифікатів та електронних підписів [7].

Слід також визначити інші документи з правового регулювання електронної комерції, що використовуються у країнах Європи:

1. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, прийнята 28 січня 1981 р. Радою Європи.

2. Типова угода обміну при міжнародному комерційному використанні електронного обміну даними, прийнята 23 червня 1995 р. Європейською економічною комісією ООН.

3. Декларація про глобальну електронну комерцію, затверджена 20 травня 1998 р. Конференцією Міністрів Всесвітньої торгівельної організації.

4. Директива "Про електронний підпис" прийнята 13 грудня 1999 р. Європейським Парламентом та Радою Європи.

5. Директива "Про електронну комерцію", прийнята 08 червня 2000 р. Європейським Парламентом та Радою Європи.

6. Угода про електронну комерцію (Рекомендація № 31), прийнята 26 березня 2000 р. Центром ООН сприяння торгівлі та електронному бізнесу.

7. Директива "Про правила та оподаткування Інтернет-торгівлі", прийнята 01 квітня 2004 р. Європейським Парламентом та Радою Європи.

Отже, в системі пріоритетів провідних держав світу проблемі регулювання електронної комерції посідають важливе місце. Той факт, що електронна комерція є потужним важелем економічного зростання та надійною платформою для переходу національних економік на якісно новий рівень розвитку, вже ні в кого не викликає сумнівів.

Правове регулювання електронної комерції у нашій державі здійснюється Цивільним кодексом, Законом Ук-

раїни "Про електронну комерцію" та іншими законодавчими актами. При цьому такі сфери, як електронні платіжні системи, митне оформлення та оподаткування, конфіденційність, безпека, захист інтелектуальної власності, вимагають удосконалення правового регулювання.

Так, Цивільний кодекс України містить тільки одну статтю, яка припускає можливість укладення угоди за допомогою електронних засобів зв'язку. Згідно зі ст. 207 Цивільного кодексу України, правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони. Використання при вчиненні правочинів факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного, електронного або іншого копіювання, електронного підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках, встановлених законом, іншими актами цивільного законодавства, або за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідного аналога їхніх власноручних підписів [11].

Вищевикладені норми процитовані з урахуванням змін, які були внесені у Цивільний кодекс України в зв'язку з прийняттям у 2015 р. Закону України "Про електронну комерцію". Відзначимо, що вказаний закон, у цілому, є прогресивним актом, оскільки регулює значний масив суспільних відносин, які до його прийняття взагалі знаходилися поза межами правового поля.

Серед позитивних нововведень потрібно виділити наступні моменти:

- узаконені принципи електронної комерції;
- наведені тлумачення основних термінів;
- визначено учасників електронної комерції та їх правовий статус;
- детально регламентований порядок укладення електронних договорів;
- введено положення про захист персональних даних.

Незважаючи на ліквідацію Законом України "Про електронну комерцію" загальної правової невизначеності та основних регуляторних бар'єрів на шляху розвитку ринку електронних продажів, електронна торгівля окремими видами послуг в Україні підлягає спеціальному регулюванню. Так, наприклад, згаданий закон не застосовується під час надання банківських послуг, використання електронних грошей, здійснення грошових переказів.

У світі багато держав, де більше половини подорожей бронюються у режимі реального часу — наприклад, США, Канада, Великобританія, Німеччина, Австралія та ін. Приміром, в Індії, де електронний туризм зародився лише у 2007 р., показник бронювання подорожей через глобальну мережу Інтернет вже перевищує 50%. Напрями розвитку електронного туризму по всьому світу майже однакові. Перший напрям — галузевий розвиток: спочатку в Інтернеті можна було бронювати квитки на літаки, потім номери в готелях, ще трохи пізніше — квитки на поїзд, автобус тощо. Другий напрям — географічний розвиток: спочатку електронний туризм став популярним у Північній Америці та Західній Європі, а трохи пізніше — в Азії, Південній Америці, Тихоокеанському регіоні.

Авіакомпанії були першими підприємствами туристичної галузі, які застосували електронний документообіг для швидкої організації процесів взаємодії зі своїми

партнерами та потенційними клієнтами. Тож не дивно, що як тільки доступ до комп'ютерних мереж став загальнодоступним, саме реалізація авіаквитків швидко зайняла домінуючу позицію у сегменті електронних продажів.

Комп'ютерні системи обліку та бронювання авіаквитків до того моменту були налагоджені впродовж багатьох років, заслуговували на довіру споживачів та мали всю необхідну програмну інфраструктуру для реалізації продажів через глобальну мережу. Позначилася й специфічність самого середовища взаємодії: в Інтернеті чим простіше, зрозуміліше та ближче до відомих стандартів знаходиться товар, тим простіше його продавати кінцевому споживачу без участі живого консультанта. Квитки на транспортні засоби виявилися найбільш затребуваним товаром для покупок [1, с. 212].

Завдяки швидкому розвитку електронної комерції, продажі через глобальну мережу Інтернет впродовж одного десятиліття досягли в ряді країн настільки значних масштабів, що стали впливати на структуру взаємовідносин між учасниками всієї туристичної галузі. Зараз розвиток електронної комерції в туризмі сконцентровано у кількох центрах: США, Західна Європа, Індія, Бразилія та Росія. Однак слід зауважити, що процеси впровадження елементів електронної комерції йдуть повсюдно, від Китаю до Чилі, зокрема спостерігається значний прогрес електронної торгівлі в інших галузях по всіх регіонах світу. Все це підтверджує гіпотезу про швидке включення усе більшої кількості країн у систему електронного туризму, як в якості постачальників, так і споживачів різноманітних послуг [2, с. 176].

Разом з тим, виробники певних видів туристичних послуг, поки що недостатньо ефективно використовують глобальну мережу в якості нового каналу збуту. Інтернет виявляє себе як досить специфічне середовище взаємодії продавця та споживача послуг, де відсутнє живе спілкування, отже, покупець не відчуває себе досить впевнено при виборі незнайомої для нього послуги. Механічне перенесення процесу реалізації туристичних послуг з офісу підприємства у глобальну мережу не завжди приносить бажаного результату. Для того, щоб Інтернет підвищував свою популярність в якості каналу придбання туристичних послуг, необхідно надати клієнту у глобальній мережі більш якісний сервіс, аніж у офісі підприємства.

Можливість виходити з власних потреб, а не з наявних пропозицій туристичних операторів, формувати особистий набір послуг у потрібній черговості та на будь-якому етапі подорожі, персоніфікація систем розрахованих на масового клієнта, цілодобова доступність будь-якого сервісу в глобальній мережі Інтернет — ось визначальні переваги електронної комерції, які підвищують її затребуваність [9, с. 27].

Отже, розвиток електронної комерції на туристичному ринку призводить до істотного зближення виробників з споживачами, постачальників з агентами, а також сприяє інтеграції їх електронних систем та технологій. У свою чергу, прискорення та удосконалення процесів взаємодії між учасниками ринку призводять до суттєвих змін у самій туристичній діяльності. Гнучкість та оперативність, що забезпечуються сучасними технологіями ведення бізнесу, формують нові стандарти якості, що регулярно висуваються споживачами туристичних послуг.

ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Одним з важливих факторів, який перешкоджає стрімкому розповсюдженню електронного туризму в Україні, є недосконалість нормативно-правової бази. Після впровадження дійових правових механізмів взаємодії продавця та споживача туристичних послуг можна зробити електронні продажі одним з сучасних та ефективних способів реалізації туристичного продукту.

Наразі електронна комерція в Україні потребує законодавчих актів, які б сприяли розвитку та просуванню глобального ринку. Фактично це означає сукупне використання традиційних правових норм, а також нормативних актів, створених конкретно для сфери електронної комерції. Крім цього, необхідно уніфікувати законодавство та значно спростити правила й процедури, що застосовуються у різних іноземних державах.

Література:

1. Козловський Є. Державне регулювання та підтримка розвитку туризму в Україні: досвід країн Центральної та Східної Європи / Є. Козловський // Актуальні проблеми внутрішньої політики. — 2004. — Вип. 4. — С. 209—218.
2. Козловський Є. Шляхи формування еліти в туристичній галузі (вітчизняний та іноземний досвід) / Є. Козловський // Формування й оновлення політико-управлінської еліти в сучасній Україні: зб. наук. пр. — 2005. — С. 169—188.
3. Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України: Розпорядження Кабінету Міністрів України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 11 жовт. 2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/615-2016-p>
4. Про електронну комерцію: Закон України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 26 квіт. 2017 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/675-19>
5. Система стримувань і противаг у сфері державно-управлінських відносин: наук.-метод. рек. / Авт. кол.: В.А. Ребкало, В.А. Шахов, Е.А. Афонін та ін. — К.: НАДУ, 2008. — 72 с.
6. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про електронну торгівлю: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 25 трав. 2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_321
7. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про електронні підписи: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 25 трав. 2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_937
8. Ткаченко Т.І. Використання комп'ютерних технологій при викладанні курсу "Геоморфологія" у Вищій школі / Т.І. Ткаченко // Фізична географія та геоморфологія. — 2007. — Вип. 53. — С. 90—93.
9. Ткаченко Т.І. Сучасна модель створення національного туристичного продукту "Буки: розвиток через туризм": практичний аспект / Т.І. Ткаченко // Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, тех-

нології, моделі: колект. монографія / За наук. ред. проф. Л.Ю. Матвійчук. — 3-тє вид. — Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2017. — С. 23—44.

10. Tkachenko T. E-tourism, as display of dominant criterion of modern tourism-operating: relevant provisions, tools, use / T. Tkachenko, L. Kovalska // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіон. зб. наук. праць. — 2017. — Вип. 23 (2). — С. 19—22.

11. Цивільний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 07 трав. 2018 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

References:

1. Kozlovskiy, Ye. (2004), "Public regulation and support of tourism development in Ukraine: the experience of the countries of Central and Eastern Europe", *Aktual'ni problemy vnutrishn'oi polityky*, vol. 4, pp. 209—218.
2. Kozlovskiy, Ye. (2005), "The ways of establishing the elite in the tourism industry (domestic and foreign experience)", *Formuvannia j onovlennia polityko-upravlins'koi elity v suchasnij Ukraini*, pp. 169—188.
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval the plan of actions for the deregulation of economic activities and the repealing certain orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine"", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/615-2016-p> (Accessed 07 March 2018).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On e-commerce", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (Accessed 07 March 2018).
5. Rebkalo, V.A. Shakhov, V.A. and Afonin, E.A. (2008), *Systema strymuvan' i protyvah u sferi derzhavno-upravlins'kykh vidnosyn* [System of checks and balances in the field of public-administrative relations], NADU, Kyiv, Ukraine.
6. United Nations Commission on International Trade Law (2007), The Law "On e- trade", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_321 (Accessed 07 March 2018).
7. United Nations Commission on International Trade Law (2007), The Law "On e- signatures", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_937 (Accessed 07 March 2018).
8. Tkachenko, T. (2007), "Applying of computer technologies when teaching the course "Geomorphology" in the Higher School", *Fizychna heohrafiia ta heomorfolohiia*, vol. 53, pp. 90—93.
9. Tkachenko, T. (2017), "Modern model of creation of a national tourism product "Buky: development through tourism": a practical aspect", *Perspektyvy rozvytku turyzmu v Ukraini ta sviti: upravlinnia, tekhnolohii, modeli*, pp. 23—44.
10. Tkachenko, T. and Kovalska, L. (2017), "E-tourism, as display of dominant criterion of modern tourism-operating: relevant provisions, tools, use", *Chasopys sotsial'no-ekonomichnoi heohrafiï*, vol. 23 (2), pp. 19—22.
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Civil Code of Ukraine, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Accessed 07 March 2018).
Стаття надійшла до редакції 12.03.2018 р.

УДК 351:35.07

*І. В. Кравець,**к. е. н., доцент кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир**В. П. Якобчук,**к. е. н., професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир**О. В. Іванюк,**к. е. н., доцент кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир*

ГЛОБАЛЬНА АРХІТЕКТУРА ІНСТИТУТІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

I. Kravets,

Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Department of Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

V. Yakobchuk,

Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Professor, Department of Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

O. Ivanyuk,

Candidate of Economic Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Department of Economic Theory, Intellectual Property and Public Administration, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

THE GLOBAL ARCHITECTURE OF PUBLIC MANAGEMENT AND ADMINISTRATION INSTITUTES

У статті проаналізовано глобальну архітектуру інституцій з публічного управління та адміністрування, висвітлено напрями діяльності основних формальних та не формальних світових організацій з публічного управління, визначено місце України в функціонуванні цих організацій, зазначено стратегічні напрями подальшої трансформації вітчизняних управлінських інституцій та інших суб'єктів публічного управління в контексті децентралізації влади.

The article analyzes the global architecture of public management and administration institutions, highlights the activities of the main formal and non-formal world public administration organizations, defines the place of Ukraine in the functioning of these organizations. The strategic directions of further transformation of the domestic management institutions and other subjects of public administration in the context of decentralization of power are indicated.

Ключові слова: публічне управління, публічне адміністрування, децентралізація, глобальні інституції публічного адміністрування.

Key words: public administration, public management, decentralization, global institutions of public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Публічне управління та адміністрування є однією із складових, на яких ґрунтується відповідальна державна політика та урядові програми. Особливо це стосуєть-

ся розробки та реалізації стратегій розвитку держав і глобальної співпраці: визначення основних проблем, планування, організація і координація міжнародних заходів, управління урядовими діями. Публічне управлін-

ня та адміністрування (ПУА) — соціальне явище, притаманне всім націям, незалежно від типу їх урядової системи.

В умовах інтеграції України до світової спільноти виникає потреба у розумінні, прийнятті та слідуванню міжнародним тенденціям публічного управління в розвинутих країнах, які закладено в рекомендаціях різних глобальних інституцій з ПУА на основі аналізу та структуризації управлінського прадосвіду. Діяльність цих організацій сприяє ефективному становленню сучасного публічного управління в світі, є орієнтиром з приводу: реалізації адміністративних процедур в Україні; застосуванні сучасних інструментів демократичного урядування; упорядкуванні суспільних процесів та надання адміністративних послуг як засобу реалізації прав та свобод громадян.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання теорії та практики публічного управління та адміністрування висвітлено у працях сучасних вітчизняних дослідників: Н.Ю. Беляєвої, М.А. Васильєва, А.Т. Зуба, Е.М. Короткова, М.П. Петрова та ін. У зарубіжній теорії і практиці дослідження цих проблем відображено в роботах Ю. Хабермаса, М. Ріттера, Р. Роудса, Е. Гиденса, Н. Лумана, У. Бека, Х. Йоаса, В. Кнебеля та ін. Водночас, незважаючи на теоретичну та практичну цінність проведених досліджень, питання глобальної архітектури інститутів ПУА і місце в ній України в контексті міжнародних інтеграційних політичних, економічних та соціальних процесів висвітлено недостатньо.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження науково-теоретичних та практичних засад функціонування глобальних інституцій публічного адміністрування та управління в сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Новий підхід до розподілу і реалізації владних й інших адміністративних функцій має на меті відхід від устояної віками ієрархічної системи адміністративного управління, зміни порядку підпорядкованості нижчих ланок вищим, передбачає високий рівень самостійності низки суб'єктів з одночасним обмеженням сфери нагляду та контролю за їх діяльністю. Відповідно до Європейської Хартії Місцевого Самоврядування від 15. 10. 1985 р., зміст місцевого самоврядування (децентралізованого управління) полягає у гарантованому державою праві та реальній здатності самих територіальних спільнот громадян (територіальних колективів) та сформованих ними органів самостійно та під свою відповідальність вирішувати окрему частину публічних справ, діючи в межах конституції та законів відповідної держави. Таким чином, нагляд і контроль за діяльністю органів самоврядування, що виконують завдання на засадах децентралізації публічної адміністрації застосовують винятково у випадках та у спосіб, передбачені національним та міжнародним законодавством.

На глобальному рівні регулювання публічного управління та адміністрування як виду діяльності носить рекомендаційний характер і представлено наступними інституціями.

1. Департамент з Економічних та Соціальних питань ООН (англ. DESA). Департамент є життєво важливою сполучною ланкою між глобальною політикою в економічній, соціальній і екологічній сферах і управлінськими діями на національних рівнях. Діяльність департаменту керується універсальним, єдиним Порядком денним в сфері стійкого розвитку на період до 2030 року, а також набором з 17-ти цілей в сфері стійкого розвитку і 169-ти, пов'язаними з ними, завданнями, прийнятими Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 25 вересня 2015 року. Департамент створює, аналізує і збирає широкий спектр офіційних економічних, соціальних і екологічних даних, за допомогою яких держави-члени вивчають загальні проблеми і розглядають альтернативні варіанти політики. Одним із основних внесків Департаменту є проведення досліджень і аналізу, які використовуються урядом в обговореннях і ухваленні рішень. Впродовж останніх десятиліть поглиблений аналіз глобальної і національної політики, здійснений Департаментом з Економічних та Соціальних питань ООН допоміг вирішити багато найгостріших соціально-економічних проблем в світі.

2. Комітет Експертів ООН з питань Публічного Управління (англ. CEPA). Комітет був створений Економічною та Соціальною Радою (ЕКОСОП) у відповідності з резолюцією 2001/45 і складається з 24 членів, відповідає за підтримку діяльності Ради у сфері заохочення та розвитку національного та міждержавного публічного управління в межах глобальної програми сталого розвитку до 2030 року. Комітет розробляє рекомендації з питань публічного управління, звітує перед ЕКОСОП з питань державного управління стійким соціально-економічним розвитком, звертаючи особливу увагу на такі аспекти, як розвиток людського капіталу, розвиток потенціалу в кризових і після конфліктних країнах, застосування інновацій у сфері державного управління. Представник із України наразі не входить до складу Комітету і не входить до 2021 року, оскільки члени комітету на даний час вже є обрані [3].

3. Відділ Публічного Адміністрування та Управління Розвитком (англ. Division For Public Administration And Development Management) — підрозділ Департаменту ООН з Економічних та Соціальних питань (DESA). Відділ забезпечує підтримку секретаріату згідно Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй в сфері публічного управління¹.

Виконуючи нормативну та оперативну роботу, відділ допомагає країнам трансформувати управління і впроваджувати публічно-адміністративні інновації в контексті забезпечення сталого розвитку, на основі комплексного підходу:

а) надання секретаріатом (і секретаріату) Генеральної Асамблеї ООН та Економічною та Соціальною Радою (ECOSOC) підтримки з питань, пов'язаних з державним управлінням;

¹ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 723 (VIII) від 23 жовтня 1953 р. та резолюція ECOSOC 1199 (XLII) 24 травня 1967 р.).

Таблиця 1. Індекс розвитку електронного уряду (E-Government Development Index (EGDI))

Країна	Рейтинг 2014	Рейтинг 2016	EGDI 2016	Зміна рейтингу
 Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії	8	1	0.9193	+7
 Австралія	2	2	0.9143	
 Корейська Республіка	1	3	0.8915	-2
 Сінгапур	3	4	0.8828	-1
 Фінляндія	10	5	0.8817	+5
 Швеція	14	6	0.8704	+8
 Нідерланди	5	7	0.8659	-2
 Нова Зеландія	9	8	0.8653	+1
 Данія	16	9	0.8510	+7
 Франція	4	10	0.8456	-6
 Японія	6	11	0.8440	-5
 США	7	12	0.8420	-5
 Естонія	15	13	0.8334	+2
 Казахстан	28	33	0.7250	-5
 Росія	27	35	0.7215	-8
 Польща	42	36	0.7211	+6
 Латвія	31	45	0.6810	-14
 Білорусь	55	49	0.6625	+6
 Азербайджан	68	56	0.6274	+12
 Грузія	56	61	0.6108	-5
 Україна	87	62	0.6076	+25
 Молдова	66	65	0.5995	+1

Джерело: складено авторами за даними Відділу Публічного Адміністрування та Управління Розвитком (Департамент з Економічних та Соціальних питань ООН, <https://publicadministration.un.org/egovkb/Data-Center>).

б) підвищення інформованості, просування стійких варіантів політики між урядами шляхом пропаганди і передачі знань з питань раціонального управління;

в) надання консультативних послуг і нарощування потенціалу, впровадження інструментів, обґрунтованих на дослідженнях і аналізі;

г) зміцнення партнерських зв'язків і співпраці з іншими міжнародними, регіональними і професійними організаціями як державних, так і приватних в межах і поза межами системи Організації Об'єднаних Націй, у тому числі через Мережу Державного Управління ООН (United Nations Public Administration Network).

Відділом Публічного Адміністрування та Управління Розвитком розроблено сучасні показники, які характеризують електронний уряд:

— E-Government Development Index (EGDI) / індекс розвитку електронного уряду — комплексний показник, який оцінює готовність та можливості національних державних структур до використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для надання громадянам державних послуг. Рейтинг країн за даним показником представлено в таблиці 1.

— e-Participation Index (EPART) / індекс електронної участі — комплексний показник який відображає електронну участь, залучення громадян (e-participation).

Таблиця 2. Індекс електронної участі (e-Participation Index (EPI))

Країна	Рейтинг 2014	Рейтинг 2016	EPART 2016	Зміна рейтингу
 Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії	4	1	1.0000	+3
 Японія	4	2	0.9831	+2
 Австралія	7	2	0.9831	+5
 Корейська Республіка	1	4	0.9661	-3
 Нідерланди	1	5	0.9492	-4
 Нова Зеландія	19	5	0.9492	+14
 Фінляндія	24	8	0.9153	+16
 Сінгапур	10	8	0.9153	+2
 Франція	4	12	0.8983	-8
 США	9	12	0.8983	-3
 Польща	65	14	0.8814	+51
 Естонія	22	22	0.8136	
 Данія	54	22	0.8136	+32
 Швеція	45	27	0.7627	+18
 Росія	30	32	0.7458	-2
 Україна	77	32	0.7458	+45
 Азербайджан	77	47	0.6780	+30
 Молдова	40	50	0.6610	-10
 Казахстан	22	67	0.5932	-45
 Білорусь	92	76	0.5593	+16
 Латвія	24	84	0.5254	-60

Джерело: складено авторами за даними Відділу Публічного Адміністрування та Управління Розвитком (Департамент з Економічних та Соціальних питань ООН, <https://publicadministration.un.org/egovkb/Data-Center>).

Рейтинг країн за цим показником представлено в таблиці 2.

Слід відмітити, що індекс електронної участі (e-Participation Index (EPI)) враховує три рівні участі: е-інформація (e-information) — можливість надання громадянам доступу до публічної інформації, е-консультація (e-consultation) — залучення громадян для обговорення питань державної політики, надання послуг, е-прийняття рішень (e-decision-making) — спільна можливість у формуванні політики, спільна розробка сервісних компонентів.

Вищеперераховані інституції ООН є основними і рекомендаційними органами щодо політики країн в світі. Крім цього, існує низка формальних і неформальних структур та мереж, які також покликані підвищувати ефективність публічного управління та адміністрування, координувати дії управлінських органів та громадян у взаємовигідних площинах. Розглянемо основні із них.

В Європейському Союзі функціонує Європейська Мережа Публічного Управління (European Public Administration Network (EUPAN)). Це неформальна мережа між державними службовцями від всіх країн ЄС, яка функціонує з метою співробітництва та обміну знаннями у сфері публічного адміністрування та управ-

ління. Така кооперація організовується на трьох рівнях:

- політичний: Міністри і Комісар, відповідальний за Публічне Управління;
- управлінський: Директори або Голови Адміністрації
- технічний: робочі групи, задіяні у сфері людських ресурсів, інноваційних суспільних послуг, електронного уряду; зустрічей експертів, Директорів Інститутів і Шкіл з Публічного Управління.

Нааявність такої мережі в ЄС дозволяє підвищувати ефективність в сфері публічного адміністрування та управління через:

- уникнення дублювання роботи, що виконується в структурі товариства ЄС;
- ідентифікація активних робочих зон/груп, які доповнюють дії Інституцій Товариства ЄС, і є ініціативними від урядів країн ЄС. Всі робочі питання та програми по їх вирішенню доступні на веб-вузлі EUPAN.

Асоціація з питань Публічного Адміністрування та Управління Співдружності (англ. CAPAM) — потужна організація, яка включає 54 держави-члена Співдружності. Один раз на два роки відбувається конференція, на якій міністри публічних послуг, вищі державні служ-

бовці та представники наукових шкіл даних держав-учасниць обговорюють проблеми з питань публічного адміністрування і управління, надають рекомендації щодо їх усунення.

Найдавніша організація з питань ПУА — це Міжнародний Інститут Адміністративних Наук (МІАН/англ. IAS), який був заснований в Брюсселі (Бельгія). МІАН — всесвітня платформа, яка забезпечує простір для обміну знаннями і практикою з питань покращення організації та менеджменту публічного управління в світі. Інститут має в своїй структурі чотири підрозділи:

- Міжнародна Асоціація Шкіл та Інститутів Управління (англ. IASIA),
- Європейська Група Державного Управління (англ. EGPA),
- Латиноамериканська Група Державного Управління (англ. LAGPA)
- Азіатська Група Державного Управління (англ. AGPA) [4].

Зазначимо ще одну організацію, яка безпосередньо також представлена і в Україні. Мережа інститутів та шкіл державного управління Центральної та Східної Європи (англ. NISPAcee) — це неприбуткова неурядова міжнародна організація, сконцентрована на суспільних викликах управління в центральних і східних європейських країнах; незалежна юридична особа, офіс якої знаходиться в Словаччині [7]. NISPAcee є своєрідною ареною для Сходу, на якій ця організація координує співпрацю між країнами, виступає посередником і полегшує проведення спільних досліджень освітніх програм, дискусій між експертами, державними службовцями, тренерами, менеджерами публічного сектору і політиками. Основна місія NISPAcee — сприяти розвитку суспільних дисциплін управління і навчальних програм в посткомуністичних країнах. Зазначимо, що хоча ця організація є неприбутковою, членство в ній коштує 300 євро.

ВИСНОВКИ

Аналіз глобальної архітектури інституцій з публічного управління та адміністрування виявив, що існують формальні та не формальні організації, діяльність яких носить інформативний, рекомендаційний та освітній характер. Успішний розвиток публічного управління в розвинутих країнах світу (Данія, Норвегія, Швеція) підтверджує необхідність функціонування таких організацій, оскільки всі вони (якщо їх діяльність не суперечить національному та міжнародному законодавству) сприяють успішному становленню та ефективному розвитку децентралізованого управління в світі.

Сьогодні в Україні відбувається модернізація політичної влади та її інституційного апарату, якісне функціонування політичних мереж стає все більш актуальною та нагальною потребою суспільства. В світлі даних трансформацій вітчизняним управлінським інституціям та іншим суб'єктам публічного управління слід керуватися у своїй діяльності рекомендаціями світових професійних організацій з таких питань, враховуючи такі основні аспекти як: розвиток людського капіталу, розвиток потенціалу в кризових і після кон-

фліктних територіях (Луганська, Донецька області), застосування інновацій у сфері державного управління, зокрема удосконалення електронних систем залучення громадян до спільної розробки та здійснення стратегії розвитку публічного управління в умовах децентралізації відповідно до концепції сталого розвитку людства.

Література:

1. Андрієнко М. Проблема визначення загальних принципів державного управління / Теоретичні та прикладні питання державотворення: електрон. наук. фах. вид. / Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2015. — Вип. 16. — 310 с., С. 5—19.
2. Зарубіжний досвід публічного адміністрування: метод. рек. / Авт. кол.: Н.М. Мельтюхова, В.В. Корженко, Ю.В. Дідок та ін.; за заг. ред. Н.М. Мельтюхової. — К.: НАДУ, 2010. — 28 с.
3. CEPA MEMBERS <https://publicadministration.un.org/en/Intergovernmental-Support/CEPA/Profiles-of-CEPA-members-2018-2021>
4. Public administration. (2010) In Encyclopedia Britannica. Retrieved August 18, 2010, from Encyclopedia Britannica Online.
5. Responsive and Accountable Public Governance: World Public Sector Report 2015 / Department of Economic and Social Affairs United Nations, New York, 2015, 105 p.
6. Robert and Janet Denhardt. Public Administration: An Action Orientation. 6th Ed. 2009: Thomson Wadsworth, Belmont CA.
7. Studio, Floyd; Andruch, Jan. "Homepage — NISPAcee Information Portal". nispas.sk

References:

1. Andriienko, M. (2015), "The problem of defining the general principles of public administration", *Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia*, vol. 16, pp. 5—19.
2. Meltiukhova, N.M. Korzhenko, V.V and Didok, Y.V (2010), *Zarubizhnyi dosvid publichnoho administruvannia [Foreign experience of public administration]*, NADU, Kyiv, Ukraine.
3. CEPA (2018), "MEMBERS", available at: <https://publicadministration.un.org/en/Intergovernmental-Support/CEPA/Profiles-of-CEPA-members-2018-2021> (Accessed 28 Feb 2018).
4. Encyclopedia Britannica Online (2010), "Public administration", available at: <https://www.britannica.com/> (Accessed 28 Feb 2018).
5. UN (2015), *Responsive and Accountable Public Governance: World Public Sector Report 2015*, Department of Economic and Social Affairs United Nations, New York, USA.
6. Denhardt, R. and Denhardt, J. (2009), *Public Administration: An Action Orientation*, 6th Ed, Thomson Wadsworth, Belmont CA.
7. Studio, F. and Andruch, J. (2018), "Homepage — NISPAcee Information Portal", nispas.sk available at: (Accessed 28 Feb 2018).

Стаття надійшла до редакції 05.03.2018 р.

А. П. Миколаєць,
к. держ. упр., викладач, Міжрегіональна академія управління персоналом

ТЕНДЕНЦІЇ ВЗАЄМОВПЛИВУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

A. Mikolaets,
Ph.D., lecturer, Interregional Academy of Personnel Management

TRENDS OF INTEROPERABILITY OF LOCAL GOVERNMENT AND PUBLIC ADMINISTRATION IN THE PUBLIC ADMINISTRATION MANAGEMENT SYSTEM

Зазначено, що найважливішою складовою частиною процесу вдосконалення політичної системи в Україні є реорганізація механізму державної влади. Якісно новою складовою механізму управління є місцеве самоврядування, яке, як показує досвід багатьох розвинених країн, є необхідною структурою демократичного режиму в правовій державі. Охоплюючи своїми інститутами майже всі сторони демократичної організації місцевого життя, місцеве самоврядування дає можливість раціональним способом децентралізувати і деконцентрувати багато функцій державної влади, перенести прийняття рішень з усіх питань місцевого життя в територіальні общини, тим самим, стимулюючи активність громадян і забезпечуючи їх реальну причетність до таких рішень.

Визначено, що ефективність державного управління взагалі, і в плані задоволення соціальних потреб зокрема, постійно знижується. Нездатність держави враховувати думку "пересічної людини" з найбільш важливих питань організації життя викликає в суспільстві відчуження від влади і; відповідальності, що сприяє зростанню дезінтеграції і зниження керованості і економічними, і соціальними процесами. Стійкість соціальної системи взаємопов'язана з розвитком самоврядування, який передбачає поряд з централізованим управлінням самостійність підсистеми.

Керуючи суспільством, держава виробляє і реалізує певну, зрозумілу членам суспільства, політику, формує загальні напрями для вироблення рішень і організації її діяльності, створює певну структуру органів управління. Запропоновано формувати з урахуванням таких принципів: органам управління повинна бути властива ієрархія, що дозволяє, з одного боку, забезпечити вертикальну підпорядкованість, з іншого боку створювати горизонталь — інші зв'язки, що дозволяють членам суспільства (населенню, громадянам) вільно взаємодіяти з органами управління; органи управління для виконання завдань, поставлених суспільством перед державою, повинні розподілити між собою обов'язки, права і відповідальність, з тим, щоб найбільш професійно і ефективно здійснювати свої функції.

It is noted that the most important part of the process of improving the political system in Ukraine is the reorganization of the mechanism of state power. A qualitatively new component of the governance mechanism is local self-government, which, as the experience of many developed countries shows, is a necessary structure of a democratic regime in a state governed by the rule of law. By covering almost all aspects of the democratic organization of local life with its institutions, local self-government provides an opportunity in a rational way to decentralize and deconcentrate many functions of state power, to move decision-making on all issues of local life into territorial communities, thereby stimulating the activity of citizens and ensuring their real involvement in such solution.

It is determined that the effectiveness of public administration in general, and in terms of satisfying social needs in particular, is constantly reduced. The inability of the state to take into account the opinion of the "average person" on the most important issues of organization of life causes in society the alienation of power and; responsibility, which contributes to the growth of disintegration and reducing the manageability of both economic and social processes. The stability of the social system is interrelated with the development of self-government, which involves, along with the centralized control of the independence of the subsystem.

By managing society, the state produces and implements certain, understandable members of society, politics, forms common directions for decision-making and organization of its activities, creates a certain structure of government. It is proposed to formulate the following principles based on the following principles: Governments should have a hierarchy that allows one side to ensure vertical subordination, on the other hand, to create horizontal links that allow members of society (people, citizens) to interact freely with the governing bodies; the bodies of government to perform tasks set by society before the state must distribute responsibilities, rights and responsibilities among themselves in order to perform their functions in a most professional and effective manner.

Ключові слова: політична система, реорганізація механізму державної влади, місцеве самоврядування, публічне управління, ефективність державного управління, дезінтеграція, стійкість соціальної системи.

Key words: political system, reorganization of the mechanism of state power, local self-government, public administration, the efficiency of public administration, disintegration, the stability of the social system.

ВСТУП

Найважливішою складовою частиною процесу вдосконалення політичної системи в Україні є реорганізація механізму державної влади. Якісно новою складовою механізму управління є місцеве самоврядування, яке, як показує досвід багатьох розвинених країн, є необхідною структурою демократичного режиму в правовій державі. Охоплюючи своїми інститутами майже всі сторони демократичної організації місцевого життя, місцеве самоврядування дає можливість раціональним способом децентралізувати і деконцентрувати багато функцій державної влади, перенести прийняття рішень з усіх питань місцевого життя в територіальні общини, тим самим, стимулюючи активність громадян і забезпечуючи їх реальну причетність до таких рішенням.

Актуальність процесів саморегуляції і самоорганізації в сучасному, швидкоплинному світі, в значній мірі обумовлена світовою кризою, що почалася в середині ХХ ст. Соціально-економічні системи всіх країн, у тому числі промислово розвинені, зазнали деформації і змушені були адаптуватися до нових умов, що виникають у процесі руху цивілізації третього тисячоліття до постіндустріального суспільства.

Організувати діяльність органів місцевого самоврядування в їх взаємодії з громадськими об'єднаннями — одна з основних задач розвитку сучасного суспільства, бо місцеве самоврядування буде розвиватися і приносити користь тільки там, де будуть застосовуватися нові раціональні методи і технології управління, розвивати нові відносини з некомерційним сектором.

Вирішення цього завдання вимагає, перш за все, визначитися в головному, в основних поняттях і катего-

ріях, які використовуються при аналізі, описі функціонування і розвитку розглянутих об'єктів. Значний інтерес до розробки проблем місцевого самоврядування виявляють економісти, соціологи, демографи, представники науки управління. Їх дослідження по організації виробництва, управління, матеріального забезпечення, зайнятості, формуванню і розвитку систем управління на місцевому рівні помітно збагатили наукове знання про управління соціальними та економічними процесами, в їх локальному прояві та в багатьох аспектах повному розкрили значення територіального підходу в управлінні. Однак необхідно визнати, що немає достатньо цілісної теоретичної основи для вирішення принципових питань, яка забезпечила б досягнення оптимальної ефективності в діяльності органів місцевого самоврядування, активного використання потенціалу громадського сектору та залучення громадян до управління місцевими громадами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Методологічні та прикладні питання багатоаспектної проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні досліджувалися багатьма вченими. Серед них варто виділити, зокрема, як-от І. Василенко, Ю. Галустян, В.Головенько, М. Шевченко та ін. Більшість науковців розглядали феномен громадянського суспільства виключно в контексті створення умов для його розвитку. Тим часом після завершення етапу його становлення нагальним є питання визначення його ролі та функцій в процесах взаємовпливу місцевого самоврядування та громадськості в системі публічного управління.

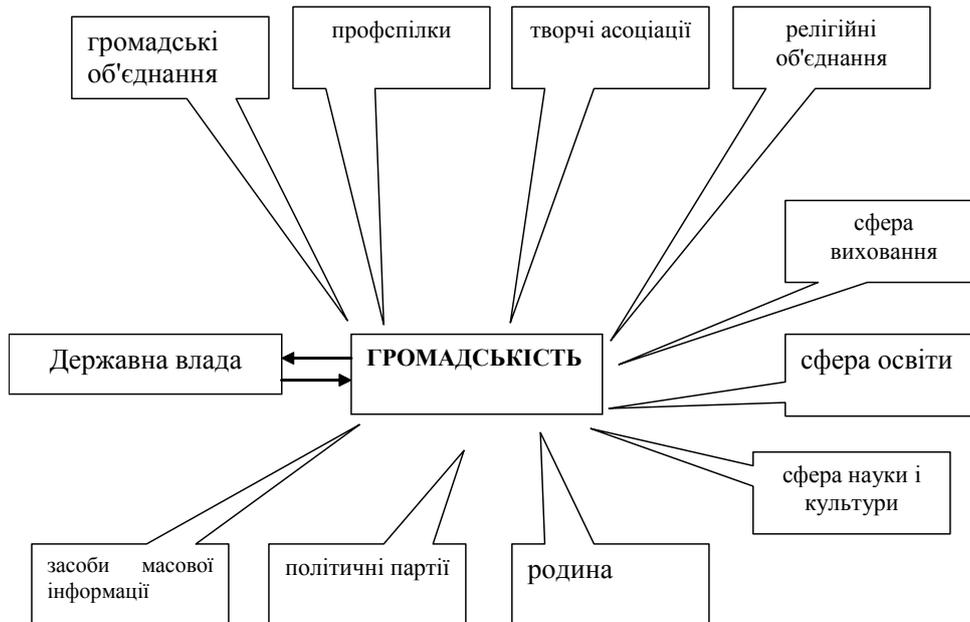

Рис. 1. Взаємовплив на формування громадської думки та взаємовідносин з державною владою

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів і визначення на їх основі сутності та сучасних тенденцій взаємовпливу місцевого самоврядування та громадськості в системі публічного управління.

РЕЗУЛЬТАТИ

З середини 60-х років минулого століття ефективність державного управління взагалі, і в плані задоволення соціальних потреб зокрема, постійно знижується [3]. Нездатність держави враховувати думку "пересічної людини" з найбільш важливих питань організації життя викликає в суспільстві відчуження від влади і; відповідальності, що сприяє зростанню дезінтеграції і зниження керованості і економічними, і соціальними процесами. Стійкість соціальної системи взаємопов'язана з розвитком самоврядування, який передбачає порядок з централізованим управлінням самостійність підсистеми.

Самоврядування — шлях сучасної демократії, здатної задовольнити суспільні потреби особистості у свободі, творчості і гармонійний розвиток. Розвиток "третього сектора" в посткомуністичної України не випадково, бо саме на цьому шляху можлива відмова від тоталітарних тенденцій в соціально-політичному розвитку і перехід до системи з більш високим рівнем громадянських свобод, забезпеченням участі громадян в управлінні державою.

Як пише І. Василенко, суспільство — це "об'єднання людей, що мають спільну територію проживання, єдину культуру і подібний спосіб життя" [4, с. 28].

За В.А. Головенько, суспільство — взаємодія людей, що є продуктом соціальних, тобто орієнтованих на інших людей, дій [5, с. 89]. Очевидно, що суспільство має складну структуру. Слід, перш за все, вказати на ієрархічність суспільства. Воно має певні територіальні об'єкти. Тому, коли мова йде про місцевому співтова-

ристві, то мається на увазі частина суспільства, виділеного з будь-якою ознакою.

Суспільство як найтісніше пов'язані з політичною владою. Влада розглядається як форма соціальних відносин, що характеризується здатністю впливати на характер і напрям діяльності і поведінки людей, соціальних груп і класів за допомогою економічних, ідеологічних та організаційно-правових способів [2].

Вважається, що сутністю влади є ставлення керівництва, панування і підпорядкування. Головними засобами її здійснення є політика, законодавчі акти. Графічно співвідношення державної влади і керованого народу можна представити таким чином, як показано на рисунку 1.

Новий розділ у соціології влади відкрив А. Арато, який вважав, що влада — це "будь-яка можливість проводити всередині даних соціальних відносин власну волю навіть всупереч опору, незалежно від того, на чому така можливість заснована" [6].

Ю.М. Галустьян стверджував, що влада посідає таке саме значне місце в аналізі політичних систем як гроші в економічних системах [5, с. 71]. Функціональний підхід отримав конкретизацію в рамках "рольовий" концепції влади: влада — це здатність або потенційна можливість людей приймати правильні рішення, що впливають па дії інших людей.

Державна влада може домагатися своїх цілей різними засобами: ідеологічним впливом, економічним стимулюванням та іншими способами, але тільки вона володіє монополією на примус за допомогою спеціального апарату [7]. Система влади заснована на багаторівневому підпорядкуванні, тобто ієрархії. Нині в суспільстві відбувається процеси пов'язані з бюрократизацією влади.

Категорія "влада" тісно взаємодіє з категорією "суспільство" через систему відносин, які концентруються в категорії "держава".

У політології держава розглядається як центральний інститут влади в суспільстві, концентроване здійснення цієї владою політики. Тому всі три явища — держава, влада і політика природно ототожнюються [8].

В юридичній науці держава — це форма організації класового суспільства, історично сформованого, заснованого на певній переважній системі виробничих відносин, основний інститут.

"Держава — всеохоплююча політична організація суспільства, яка є головним інструментом придушення експлуатованих класів або засобом вирішення корінних проблем, що стоять перед суспільством".

Держава отримує від суспільства те, що воно йому делегує, що концентрується в понятті "влада", тобто право вольового впливу на різні суб'єкти при управлінні суспільством, у цілях його життєзабезпечення і розвитку [1].

ВИСНОВКИ

Керуючи суспільством, держава виробляє і реалізує певну, зрозумілу членам суспільства, політику, формує загальні напрямки для вироблення рішень і організації її діяльності, створює певну структуру органів управління. Вона формується з урахуванням таких принципів:

— органам управління повинна бути властива ієрархія, що дозволяє, з одного боку, забезпечити вертикальну підпорядкованість, з іншого — створювати горизонтальні зв'язки, що дозволяють членам суспільства (населенню, громадянам) вільно взаємодіяти з органами управління;

— органи управління для виконання завдань, поставлених суспільством перед державою, повинні розподілити між собою обов'язки, права і відповідальність, з тим, щоб найбільш професійно і ефективно здійснювати свої функції.

Проблема під назвою "місцеве самоврядування" — це проблема не організації систем управління на місцевому рівні. Це набагато більше: це питання організації всієї системи державного управління, яке не може бути вирішено окремо від питання державного управління, як на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях.

В основі будь-якого управління лежать управлінські відносини, які є особливим видом суспільних відносин, відносини між людьми з приводу організації спільної життєдіяльності. Вони виникають при взаємодії людей, що беруть участь в управлінні, тобто в процесі виконання ними функцій з управління та розвитку суспільства та його підсистем.

Література:

1. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 18. — 13 травня. — С. 133.

2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

3. Звіт за результатами довгострокового спостереження за виборами народних депутатів України 2012

року в день голосування [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:433>

4. Василенко И. Связь с общественностью в государственных организациях и местных органах власти: западный опыт / И. Василенко // Проблемы теории и практики управления. — 2003. — № 4. — С. 27—42.

5. Третій сектор в Україні: проблеми становлення / М.Ф. Шевченко (кер. авт. кол.), В.А. Головенько, Ю.М. Галустян та ін. — К.: Український інт соціальних досліджень, 2001. — 173 с.

6. The 2011 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://transition.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/

7. Закон України "Про соціальний діалог в Україні" (від 23 грудня 2010 року N 2862VI) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286217>

8. Про схвалення плану дій з впровадження в Україні міжнародної Ініціативи "Партнерство "Відкритий Уряд". Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2202012%D1%80>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1995), "Konstitution Agreement between the Verkhovna Rada of Ukraine and President of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 18, p. 133.

2. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 10. 3. Committee of Voters of Ukraine (2012), "Report on the longterm observation of the parliamentary election Ukraine Election Day 2012", [Online], available at: <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:433> (Accessed 10 March 2016).

4. Vasilenko, V. (2003), "Public Relations in state institutions and local governments: the Western experience", Problemu teorii i praktiki upravleniya, vol. 4, pp. 27—42.

5. Shevchenko, M. F. Golovenko, V. A. and Galustyan, Y. M. (2001), Tretyi sektor v Ukraine: problemu stanovleniya [The third sector in Ukraine: problems of formation], Ukraskiyi Institut sozialnux doslidjen, Kyev, Ukraine.

6. USAID (2011), "The 2011 CSO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia" [Online], available at: http://transition.usaid.gov/locations/europe_eurasia/dem_gov/ngoindex/ (Accessed 10 March 2016).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "On Social Dialogue in Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286217> (Accessed 10 March 2016).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "On approval of the action plan for implementation in Ukraine of the international initiative "Partnership "Open Government", [Online], available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2202012%D1%80> (Accessed 10 March 2016).

Стаття надійшла до редакції 15.03.2018 р.

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

I. Maziy,

Candidate for a degree of Khmelnytskyi university of management and law

ANALYSIS OF NORMATIVE LEGAL SUPPLY OF VOLUNTEER ACTIVITY IN UKRAINE

У статті проаналізовано нормативно-правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні. Зазначено, що українське суспільство на сучасному етапі розвитку ставиться до волонтерів з повагою та довірою, адже волонтерство сприймається як різновид суспільно-корисної діяльності, найчастіше безоплатної та соціально значимої. Визначено основні фактори, які вплинули на розвиток та зміну нормативно-правових актів, якими керуються волонтери у своїй діяльності. Наголошено, що волонтерська діяльність — це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Законодавством встановлено обмеження для осіб віком від 14 до 18 років, яке полягає у забороні займатися волонтерською діяльністю за напрямками надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру та надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, а також надання волонтерської допомоги у медичних закладах. Доведено, що після анексії Криму і початку війни на Донбасі волонтерство піднялось на найвищий рівень розвитку за весь час незалежності України.

The article analyzes the nominative-legal support of volunteer activity in Ukraine. It is noted that Ukrainian society at the present stage of development treats volunteers with respect and trust, because volunteering is perceived as a kind of socially useful activity, often free of charge and socially significant. The main factors that influenced the development and change of normative legal acts, which are guided by volunteers in their activities, are determined. It is stressed that volunteer activity is a voluntary, socially directed, non-profit activity carried out by volunteers through volunteering assistance. The legislation provides for restrictions for persons aged 14 to 18 who are prohibited from engaging in volunteer activities in volunteering assistance for the elimination of the consequences of man-made or natural emergencies and volunteer assistance to the Armed Forces of Ukraine, other military formations, law enforcement agencies, state authorities during the special period, the legal regimes of emergency or martial law, the conduct of the anti-terrorist operation, and the provision of volunteers' help in medical institutions. It has been proved that after the annexation of the Crimea and the beginning of the war on the Donbass, volunteering has risen to the highest level of development throughout Ukraine's independence.

Ключові слова: волонтер, волонтерська діяльність, права волонтерів, обов'язки волонтерів, законодавство у сфері волонтерської діяльності.

Key words: volunteer, volunteer activities, volunteer rights, volunteers' duties, volunteering legislation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З моменту проголошення незалежності України та до сьогодні волонтерство зароджувалося та розвивалося. Спочатку волонтерство мало дещо соціальний характер, проте з часом волонтерські організації почали вирішувати гострі проблеми, які пов'язані з наданням допомоги та підтримки, захисту переселенців, надавали дорогу українській армії та постраждалим у зоні АТО.

На теперішній час законодавство України дає можливість здійснення контролю з боку громадян за діяльністю волонтерських організацій, в тому числі і за порядком і на правліннями витрачання пожертвуваних коштів і майна. Але водночас, закон про волонтерську

діяльність вимагає коригувань у зв'язку з веденням бойових дій на території України, оскільки цим законом абсолютно не врегульовані питання захисту, в тому числі соціального, волонтерів, які опинилися в зоні проведення АТО, отримали поранення при виконанні своєї місії на зазначених територіях, а також сімей волонтерів, загиблих у результаті ведення бойових дій на території нашої держави.

Вважаємо, що нашій державі необхідно терміново потурбуватися про долю людей які безоплатно займаються волонтерством у зоні проведення АТО, шляхом удосконалення існуючих законів, які регулюють діяльність волонтерів на законодавчому рівні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у розвиток волонтерства зроблено К. Сидоренком, Г. Крапівіною, М. Матяш, Н. Нижник, Т. Лях та ін.

Водночас наукові публікації, що пов'язані із питаннями удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності волонтерів у безпековій сфері в Україні, практично відсутні, що обумовлює необхідність у проведенні подальших наукових пошуків з цієї проблематики.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз номативно-правової бази забезпечення волонтерської діяльності в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

24 серпня 1991 р. на позачерговій сесії Верховної Ради УРСР був ухвалений Акт незалежності України. З цього моменту почалося формування законодавчої, виконавчої та судової гілок державної влади, створення різних громадських організацій та благодійних фондів. Також в Україні швидкими темпами почав розвиватися волонтерський рух. Про що свідчить розповсюдження великої кількості благодійних організацій, цільових благодійних програм, велика кількість волонтерських організацій.

Українське суспільство на сучасному етапі розвитку ставить до волонтерів з повагою та довірою, адже волонтерство сприймається як різновид суспільно-корисної діяльності, найчастіше безоплатної та соціально значимої. Отже, можна сміливо стверджувати, що волонтерський рух може стати рушійною силою для розвитку нашої країни.

Законодавство у сфері волонтерської діяльності складається з Конституції України, Законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та інших нормативно-правових актів.

Початком зародження волонтерства вважається 1992 р., коли створюється служба "Телефон довіри", в якій працювали виключно волонтери. Згодом виникають організації, що реалізують різні соціальні проекти допомоги важкохворим, багатодітним сім'ям, одиноким людям похилого віку, інвалідам. Активно розвивається напрям боротьби з розповсюдженням СНІДу та допомоги наркозалежним [1].

Одним із перших нормативно-правових актів, що засвідчив значущість волонтерської діяльності стало розпорядження Президента України від 22 березня 2001 р. № 67/200-1 рп, "Про організацію проведення в Україні у 2001 р. Міжнародного року волонтерів", що зобов'язало органи державної влади забезпечити підтримку громадським організаціям [2].

Роль волонтерства у соціальній сфері визнана на державному рівні, що знаходить своє підтвердження в окремих законодавчих документах.

У Законі України "Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю", що був прийнятий 21 червня 2001 р. визначено поняття волонтерського руху, під яким розуміли добровільну, добродійну, неприбуткову та вмоти-

вовану діяльність, яка має суспільно корисний характер. Також було визначено основні напрями державної політики у сфері соціальної роботи з дітьми та молоддю серед яких знайшло закріплення такий напрям, як сприяння розвитку та підтримка волонтерського руху [3].

Законом України "Про соціальні послуги", що був прийнятий 19 червня 2003 р. на законодавчому рівні було визначено, що волонтером є фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно-корисний характер [4].

В Україні волонтерство офіційно визнано постановою Кабінету Міністрів від 10 грудня 2003 р. № 1895 "Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг". У постанові були визначені принципи діяльності волонтерів, напрями волонтерської діяльності які полягали у наданні допомоги у сфері соціальних послуг громадянам які перебувають у складних життєвих обставинах (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі старістю чи станом здоров'я, відсутність житла або роботи, наслідки стихійного лиха, катастроф тощо); та надання соціальних послуг дітям та молоді, що перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченістю, конфліктами і жорстоким ставленням у сім'ї, а також було визначено шляхи надання волонтерської допомоги [5].

Зазначена вище постанова відповідно до постанови КМУ від 06 липня 2011 р. № 711 втратила чинність у зв'язку з ухваленням Верховною Радою України Закону від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI "Про волонтерську діяльність", який є основним законодавчим актом, що регулює волонтерську діяльність.

У Законі визначено, що волонтерська діяльність — це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Також визначені принципи, на яких ґрунтується волонтерська діяльність, а саме: законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості.

Законодавчо закріплені основні напрями волонтерської діяльності, серед яких виділено: надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації; здійснення догляду за хворими, особами з інвалідністю, одинокими, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги; надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям, внутрішньо переміщеним особам; надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини,

історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання; сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів; надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції; сприяння уповноваженому органу з питань пробації у здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи; надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством.

Необхідно зазначити, що законодавством встановлено обмеження для осіб віком від 14 до 18 років, яке полягає у забороні займатися волонтерською діяльністю за напрямками надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру та надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, а також надання волонтерської допомоги у медичних закладах.

Зазначеним законом закріплені права волонтерів, які полягають у належних умовах здійснення волонтерської діяльності, зокрема, отримання достовірної, точної та повної інформації про порядок та умови провадження волонтерської діяльності, забезпечення спеціальними засобами захисту, спорядженням та обладнанням; зарахування часу здійснення волонтерської діяльності до навчально-виробничої практики в разі її проходження за напрямом, що відповідає отримуваній спеціальності, за згодою навчального закладу; відшкодування витрат, пов'язаних зі здійсненням волонтерської діяльності, передбачених ст. 11 цього Закону; інші права, передбачені договором про провадження волонтерської діяльності та законодавством.

На волонтерів покладаються обов'язки які також регулюються Законом України "Про волонтерську діяльність", які полягають у тому, що волонтер зобов'язаний: сумлінно та своєчасно виконувати обов'язки, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності; у випадках, визначених законодавством, проходити медичний огляд та надавати довідку про стан здоров'я; у разі необхідності проходити подальшу підготовку (перепідготовку); не допускати дій і вчинків, які можуть негативно вплинути на репутацію волонтера, організації чи установи, на базі якої провадиться волонтерська діяльність; дотримуватися правового режиму інформації з обмеженим доступом; у разі укладення договору про провадження волонтерської діяльності та одностороннього розірвання договору з ініціативи волонтера відшкодувати прямі збитки, завдані ним, якщо це передбачено договором; відшкодувати майнову шкоду, заподіяну внаслідок здійснення ним волонтерської діяльності, відповідно до закону.

У Законі України "Про волонтерську діяльність" також закріплені гарантії для осіб які займаються волонтерською діяльністю які полягають у виплаті одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичних операцій, бойових дій та збройних конфліктів. Відшкодування витрат, пов'язаних з наданням волонтерської допомоги волонтерам для провадження волонтерської діяльності можуть бути відшкодовані витрати на відрядження на території України та за кордон у межах норм відшкодування витрат на відрядження, встановлених для державних службовців і працівників підприємств, установ та організацій, що повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів. Також у законі передбачена відповідальність за порушення законодавства у сфері волонтерської діяльності [6].

Законом України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства" передбачено, що іноземці та особи без громадянства, які прибули в Україну для провадження культурної, наукової, освітньої діяльності на підставах і в порядку, встановлених міжнародними договорами України або спеціальними програмами, а також іноземці та особи без громадянства, які прибули в Україну з метою участі в міжнародних та регіональних волонтерських програмах чи участі в діяльності організацій та установ, що залучають до своєї діяльності волонтерів відповідно до Закону України "Про волонтерську діяльність", інформація про які розміщена на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері волонтерської діяльності, отримали посвідку на тимчасове проживання та здійснюють волонтерську діяльність на базі зазначених організацій та установ, вважаються такими, які на законних підставах перебувають на території України на період провадження такої діяльності [7].

Сплеск волонтерської активності в Україні відбувся під час проведення чемпіонату Європи з футболу 2012 р. Верховною Радою України був прийнятий Закон від 08 липня 2011 р. "Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів". Зазначений закон визначає організаційно-правові особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням на території України футбольних матчів, що організуються відповідно до національних та міжнародних вимог, а також регулюють відносини пов'язані з волонтерською діяльністю [8]. Загалом в Україні під час Євро-2012 було залучено понад 12 тисяч волонтерів, 2879 з яких — волонтери УЄФА [9].

За даними організаційного комітету "ЄВРО-2012 Україна", при потребі приблизно у 5,5 тис. волонтерів від бажаючих стати волонтерами УЄФА надійшло майже 24 тис. заявок, з яких більшість (90 %) були з України та Польщі [10].

Після анексії Криму і початку війни на Донбасі волонтерство піднялось на найвищий рівень розвитку за весь час незалежності України.

У грудні 2014 р. на замовлення Організації Об'єднаних Націй компанія GfK Україна провела загальнонаціональне дослідження стану волонтерства в Україні. Згідно з висновками дослідження, українці визнають велику роль волонтерського руху в суспільних процесах: 62% визнають роль волонтерів у політичних змінах останнього року, 85% вважають, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру, а 81% схильні вважати волонтерський рух обов'язковою складовою громадянського суспільства. Майже чверть українців (23%) мали досвід волонтерства, із них 9% почали займатись волонтерством протягом останнього року.

Основним напрямом діяльності волонтерів у 2014 році стала допомога українській армії та пораненим — цим займалися 70% волонтерів. До подій Майдана найбільш актуальними напрямками діяльності були допомога соціально незахищеним групам населення та благоустрій громадського простору [17].

Отже, кульмінаційним моментом для розвитку волонтерської діяльності в Україні став кінець 2013 — початок 2014 року — Революція Гідності та ескалація війни на східних теренах держави. Упродовж 2014 року 9% людей почали займатися волонтерством [11]. Зазначені події слугували також поштовхом до прийняття нових Законів, внесення змін та поправок до існуючих нормативно-правових актів, які регулюють волонтерську діяльність.

Міністерством фінансів України від 30 січня 2014 р. був ухвалений наказ "Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції". Зазначеним наказом було впроваджено реєстр волонтерів антитерористичної операції, що містить інформацію про волонтерів АТО [12].

Питання волонтерства у Законі України "Про благодійну діяльність та благодійні організації" розглядається у контексті визначення порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції [13].

Також до Податкового кодексу України були внесені зміни, які спрямовані на зменшення податкового тиску на благодійників. Статтею 165 Податкового кодексу визначені доходи, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу [14].

Верховною Радою України був прийнятий Закон України "Про пробацію", у якому робота волонтерів має дещо інших характер, яка спрямована на допомогти органам пробації у здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи. Проте варто зазначити, що волонтером пробації може бути фізична особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку, уповноважена органом пробації та волонтерською організацією на виконання окремих завдань, пов'язаних із пробацією, на добровільній та безоплатній основі [15].

У зв'язку із захопленням частини Донецької і Луганської областей України багато людей були змушені покинути свої домівки та шукати притулку в інших областях. Наслідком таких подій було ухвалення Верховною Радою України Закону "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб", у якому визначено, що центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політи-

ки у сферах зайнятості населення та трудової міграції, трудових відносин, соціального захисту, соціального обслуговування населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, а також захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну, є відповідальним за забезпечення формування та ведення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб. Центральні органи виконавчої влади взаємодіють з громадськими об'єднаннями, волонтерськими, благодійними організаціями, іншими юридичними та фізичними особами з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб [16].

Сьогодні можна визначити фактори, які вплинули на формування законодавчої бази волонтерства, зокрема проголошення незалежності України, соціальний вплив, проведення Євро 2012, Революція Гідності та події на Сході України. Прийняття Закону України "Про волонтерську діяльність" свідчить про визнання державою волонтерського руху як підвалини громадянського суспільства, виводить його на якісно новий рівень, посилює законодавчу базу щодо організації діяльності волонтерів. Адже волонтери є особами, яким пересічні громадяни довіряють найбільше.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що найбільш значущим результатом Революції Гідності, крім усвідомлення українцями необхідності побудови національної держави, стало виникнення волонтерського руху — важливої складової громадянського суспільства і головної рушійної сили реформування держави. Але в Україні законодавча база, яка регулює волонтерську діяльність, є не досконалою та потребує внесення змін до деяких законодавчих актів України, зокрема щодо питань забезпечення національної безпеки і оборони.

Перспективою подальших розвідок цієї проблематики є, на наш погляд, дослідження теоретичних аспектів волонтерської діяльності щодо посилення обороноздатності держави в умовах реформування сектору безпеки і оборони України.

Література:

1. Українське волонтерство — явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>
2. Про організацію проведення в Україні у 2001 році Міжнародного року волонтерів: Розпорядження Президента України від 22 берез. 2001 р. № 67/2001 рп. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/67/2001-%D1%80%D0%BF>
3. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21 черв. 2001 р. № 2558-14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2558-14/ed20010621>
4. Про соціальні послуги: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 966-15. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15/ed20180107>
5. Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг: Постанова

Кабінету Міністрів від 10 груд. 2003 р. № 1895. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF>

6. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квіт. 2011 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3236-17/ed20180120>

7. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 верес. 2011 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>

8. Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів: Закон України від 08 лип. 2011 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3673-17>

9. Щоденник волонтерства. URL: http://volunteering-ua.blogspot.com/2015/02/blog-post_26.html

10. Працювати на Євро-2012 безплатно хоче рекордна кількість людей. URL: <http://www.unian.net/ukr/news/news-462928.html>

11. 32,5% українців особисто переказали свої кошти на рахунки української армії. Селяни відзначились вищою доброчинністю, аніж міські жителі / Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва. URL: http://dif.org.ua/ua/commentaries/sociologist_view/32anizh-miski-zhiteli. Htm

12. Про затвердження Порядку формування та ведення Реєстру волонтерів антитерористичної операції: Наказ Міністерства фінансів України від 30 січ. 2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1471-14>.

13. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 06 лист. 2016 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>

14. Податковий кодекс України від 02 груд. 2010 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

15. Про пробацію: Закон України від 01 січ. 2018 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160-19>

16. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 лист. 2014 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

17. Матяш М. Одним із найбільш значущих результатів Революції Гідності стало виникнення волонтерського руху. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>

References:

1. Ukrainian volunteering is a unique phenomenon. Thanks to him sovereignty, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html> (Accessed 5 March 2018).

2. Order of the President of Ukraine "About the organization of holding the International Volunteer Year in Ukraine in 2001" (2001), available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/67/2001-%D1%80%D0%BF> (Accessed 5 March 2018).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "About social work with families, children and youth", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2558-14/ed20010621> (Accessed 5 March 2018).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "About social services", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15/ed20180107> (Accessed 5 March 2018).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2003), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Provision on Volunteer Activity in the Sphere of Provision of Social Services", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF> (Accessed 6 March 2018).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "About volunteer activity", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3236-17/ed20180120> (Accessed 6 March 2018).

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On the legal status of foreigners and stateless persons", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> (Accessed 6 March 2018).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "About the features of ensuring public order and public safety in connection with the preparation and conduct of football matches", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3673-17> (Accessed 6 March 2018).

9. Diary of volunteering, available at: http://volunteering-ua.blogspot.com/2015/02/blog-post_26.html (Accessed 6 March 2018).

10. A record number of people wants to work for Euro-2012 free of charge, available at: <http://www.unian.net/ukr/news/news-462928.html> (Accessed 6 March 2018).

11. 32.5% of Ukrainians personally transferred their funds to the accounts of the Ukrainian Army. Peasants were notable for their charity than for urban residents / Fond "Demokratychni initsiatyvy" imeni Il'ka Kucheriva, available at: http://dif.org.ua/ua/commentaries/sociologist_view/32anizh-miski-zhiteli. Htm (Accessed 6 March 2018).

12. Order of the Ministry of Finance of Ukraine (2014), "On Approval of the Procedure for the Formation and Maintenance of the Register of Volunteers of the Anti-terrorist Operation", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1471-14> (Accessed 7 March 2018).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "About charity activities and charitable organizations, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> (Accessed 7 March 2018).

14. Tax Code of Ukraine (2010), available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 7 March 2018).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "About probation", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (Accessed 10 March 2018).

16. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (Accessed 10 March 2018).

17. Matyash, M. (2017), "One of the most significant results of the Revolution of Attractiveness was the emergence of a volunteer movement", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html> (Accessed 10 March 2018).

Стаття надійшла до редакції 13.03.2018 р.

УДК 351.777.81

І. М. Солоннікова,
аспірант, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ БЛАГОУСТРОЮ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

I. Solonnikova,
Postgraduate student of the Classic Private University, Zaporizhzhia

FORMATION OF POLITICS OF HOLIDAYS OF POPULATION ITEMS

У статті надано визначення поняттю благоустрою населених пунктів. Досліджено його складові, зокрема: раціональне використання території населеного пункту; комплекс робіт з інженерного захисту, розчищення, осушення та озеленення території населеного пункту; санітарне очищення території; зниження рівня шуму. Представлено організаційну структуру благоустрою населеного пункту.

The article gives a definition of the concept of improvement of settlements. The research has been carried out on its components, in particular: rational use of the territory of the settlement; a complex of works on engineering protection, clearing, drainage and landscaping of the territory of the settlement; sanitary cleaning of the territory; noise reduction The organizational structure of the settlement of the populated pylon is presented.

Ключові слова: благоустрій, санітарне очищення, інженерний захист, розчищення, осушення, озеленення.

Key words: landscaping, sanitary cleaning, engineering protection, clearing, drainage, landscaping.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом Україна потребує проведення структурних реформ, що надасть можливість досягти економічного зростання, зокрема й на регіональному рівні. Одним з головних принципів і завдань такої реформи проголошена децентралізація управління, яка повинна вирішити цілий ряд проблем, до яких належать й ті, що стосуються покращення системи благоустрою населених пунктів. Адже на сьогодні мають місце: зношеність теплових, каналізаційних, водопостачальних мереж і житлового фонду, та, як наслідок, ризик виникнення техногенних катастроф, що може призвести до порушення екологічної рівноваги, загрози здоров'ю та життю населення, порушення господарської діяльності. Але одним з основних завдань децентралізації стало створення підстав для формування фінансово незалежних територіальних громад, які матимуть можливість самостійно встановлювати на власній адміністративно-територіальній одиниці податки та збори та розпоряджатися ними на власний розсуд. Крім того, за рахунок об'єднання територіальних громад передбачалося розширення можливостей для залучення інвестицій та більш активного їх освоєння; участь у проектах державно-приватного партнерства, що надало можливість територіальним громадам укладати контракти з компаніями всіх форм власності на вигідних умовах, та, як наслідок, реалізовувати проекти модернізації та оновлення комунальної сфери. Але доцільно розглянути, в чому саме полягає політика благоустрою населених пунктів і як

вона реалізується для того, щоб виділити проблеми, які на сьогодні існують та запропонувати їх вирішення в нових умовах адміністративно-територіального устрою. Що саме й свідчить про актуальність обраної теми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням благоустрою населених пунктів у рамках правового регулювання присвячено праці: Н. Льїної, Є. Пряхіна, А. Ріпенко, О. Соколовської. П. Покатаєвим розроблено теоретичні положення та надано практичні рекомендації щодо обґрунтування напрямів державної підтримки розвитку житлового будівництва в Україні. Вироблено рекомендації з удосконалення механізмів державного регулювання цієї галузі [1]. Крім того, він активно займався дослідженням проблеми здійснення громадського контролю у сфері благоустрою населених пунктів [2]. Своє дисертаційне дослідження за темою "Державне регулювання сфери благоустрою населених пунктів" присвятив О.П. Ігнатенко, який детально вивчив європейську практику державного регулювання та надав пропозиції щодо запровадження в Україні [3]. Але все ж у цьому напрямі дуже мало проведено досліджень, а сфера благоустрою потребує покращення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті — є дослідження формування політики благоустрою населених пунктів в контексті його складових.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз законодавства в сфері благоустрою, а саме: вивчення змісту ст. 1 ЗУ "Про благоустрій населених пунктів" надає підстави зробити висновок, що під благоустроєм слід розуміти комплекс дій, що знаходяться під пильним наглядом виконавчих органів влади та місцевого самоврядування, а саме [4]:

- комплекс робіт з інженерного захисту;
- розчищення, осушення та озеленення території населеного пункту;
- соціально-економічних, організаційно-правових та екологічних заходів з покращання мікроклімату на території населеного пункту;
- санітарного очищення території;
- зниження рівня шуму тощо.

Метою благоустрою — є певні дії, що здійснюються на території населеного пункту задля раціонального її використання, належного утримання та охорони, створення умов щодо захисту і відновлення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля [4].

Під раціональним використанням території населеного пункту слід розуміти заходи з координації діяльності суб'єктів містобудування щодо комплексного розвитку і забудови міста, поліпшення його архітектурного стану та збереження історико-культурної спадщини.

Під утриманням території в належному стані законодавець розуміє — її використання за призначенням відповідно до генерального плану населеного пункту, містобудівної документації, а також її санітарне, озеленення, збереження та відновлення об'єктів благоустрою [4].

Щодо створення умов щодо захисту і відновлення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля слід зазначити, що це право гарантовано Конституцією України. Отже, кожна людина (незалежно від резидентського статусу) має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. До того ж, вона має право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, і це право гарантовано державою (ст. 50 Конституції [5]). В свою чергу, на державу покладається обов'язок забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України (ст. 16 Конституції).

ЗУ "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" надає визначення безпечних умов для людини, як стану середовища життєдіяльності, при якому відсутня небезпека шкідливого впливу його факторів на неї [6].

Отже, право на безпечне навколишнє природне середовище синтезує в своїй основі ряд галузевих прав: право на екологічне благополуччя; право на стабільну екологічну обстановку; право на охорону життя і здоров'я від несприятливих природних умов і природно-антропогенних факторів; право на якісне, сприятливе, здорове навколишнє природне середовище; право на використання корисних властивостей природи для задоволення необхідних життєвобезпечувальних фізіологічних і духовних потреб [7].

Розглянемо більш детально, кожен зі складових благоустрою населених пунктів у контексті формування державної регуляторної політики.

Стосовно комплексу робіт з інженерного захисту. Відповідно до затверджених Державних будівельних норм (далі за текстом — ДБН) В.1.1-3-97:1, метою інженерного захисту — є запобігання, усунення або зниження до допустимого рівня негативного впливу на об'єкти діючих та потенційно можливих небезпечних геологічних процесів (п. 1.1 ДБН В.1.1-3-97 [8]).

- Інженерний захист об'єктів повинен забезпечувати:
- загальну стійкість територій,
 - безпечне проживання людей;
 - надійне та безперебійне функціонування та розвиток об'єктів, а також зон відпочинку;
 - збереження заповідних зон, ландшафтів, історичних пам'яток та ін.;
 - нормативні санітарно-гігієнічні, соціальні та рекреаційні умови територій, які захищаються;
 - належне архітектурне оформлення споруд інженерного захисту;
 - економічно обгрунтоване раціональне використання земель та природних ресурсів, об'єктів з дотриманням законодавчих вимог щодо охорони навколишнього середовища. (п. 1.4 ДБН В.1.1-3-97 [8]).

Відповідно до п. 1, ст. 34 Кодексу цивільного захисту України інженерний захист територій включає:

- за наявності небезпечних геологічних, гідрогеологічних та метеорологічних явищ здійснення районування територій;
- під час розроблення генеральних планів населених пунктів урахування можливих проявів небезпечних геологічних, гідрогеологічних та метеорологічних явищ та негативних наслідків аварій;
- розроблення і здійснення заходів щодо безаварійного функціонування об'єктів підвищеної небезпеки;
- будівництво та подальше обстеження споруд, будівель, інженерних мереж і транспортних комунікацій із заданими рівнями безпеки та надійності;
- будівництво протизсувних, протиповеневих, протиселевих, протилавінних, протиерозійних інженерних споруд спеціального призначення, їх утримання у функціональному стані [9].

Стосовно розчищення, осушення та озеленення території населеного пункту. Розчищення території включає в себе комплекс робіт, зокрема: пересадку або захист зелених насаджень; розчищення майданчика від непотрібних дерев, чагарнику, корчевку пнів; зняття родючого шару ґрунту; знесення чи розібрання непотрібних будівель; від'єднання або перенесення з майданчика існуючих інженерних мереж [10].

Так, утримання зелених насаджень здійснюється відповідно до Наказу Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України "Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України" [11]. Процес утримання об'єктів зеленого господарства включає: догляд за деревами і чагарниками, живоплотами, витками рослинами, квітниками, газонами, садовими доріжками та майданчиками, малими архітектурними формами; захист зелених насаджень від шкідників і хвороб, садіння квітів, створення газонів, видаленням окремих дерев, садіння окремих дерев, видалення аварійних дерев, санітарне очищення території об'єкта благоустрою.

Догляд за деревами і чагарниками здійснюється протягом року і включає: поливання, внесення добрив, вкриття, оприскування крон дерев, догляд за ґрунтом, боротьбу з бур'янами, обробку дупел і механічних пошкоджень, формування крон дерев і чагарників (п. 9.1, ст. 9 Наказу [11]).

Видалення зелених насаджень здійснюється здійснюється на підставі Постанови КМУ "Про затвердження Порядку видалення дерев, кущів, газонів і квітників у населених пунктах", у разі:

- будівництва об'єкта архітектури;
- знесення аварійних, сухостійних і фаутих дерев, а також самосійних і порослевих дерев з діаметром коренової шийки не більш як 5 сантиметрів;
- ліквідації аварійної ситуації на інженерних мережах населеного пункту;
- відновлення світлового режиму в житловому приміщенні, що затіняється деревами;
- проведення ремонтних та експлуатаційних робіт в охоронній зоні повітряних ліній електропередачі, на трансформаторній підстанції і розподільному пункті системи енергопостачання, мережі водо-, теплопостачання та водовідведення, телекомунікаційній і кабельній мережі;
- досягнення деревом вікової межі;
- провадження господарської діяльності на території розсадників з вирощування декоративних дерев та кущів;
- ліквідації наслідків стихійного лиха, аварійної та надзвичайної ситуації [12].

Зняття родючого шару ґрунту здійснюється на підставі Наказу державного комітету України по земельних ресурсах "Про затвердження Порядку видачі та анулювання спеціальних дозволів на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельних ділянок" [13].

Так, наприклад, при здійсненні містобудівної діяльності передбачено заходи щодо максимального збереження площі земельних ділянок з ґрунтовым і рослинним покривом. А зняття та складування родючого шару ґрунту відбувається з наступним його використанням для поліпшення малопродуктивних угідь, рекультиватії земель та благоустрою населених пунктів і промислових зон.

При знятті ґрунтового покриву здійснюється пошарове зняття і роздільне складування верхнього, найбільш родючого шару ґрунту відповідно до структури ґрунтового профілю та материнської породи.

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру здійснює державний контроль за використанням та охороною земель у частині виконання умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту під час проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, пов'язаних з порушенням ґрунтового покриву (ст. 6 Закону 14)].

На жаль, не має нормативно-правового акту, який би врегулював порядок Знесення будівель і споруд, єдиним документом, що врегулює окремі питання з цього приводу є Постанова КМУ "Деякі питання виконання підготовчих і будівельних робіт" [15]. Таким чином, самостійний статус робіт із знесення об'єктів будівництва законодавчо не визначений.

Важливим і обов'язковим елементом підготовки будівельного майданчика є від'єднання або перенесення існуючих інженерних мереж. В окремих випадках на підготовлюється будівельному майданчику можуть бути розташовані не тільки локальні, але і магістральні мережі електропостачання, водопроводу, фекальної та зливової каналізації, газопроводу, тепломережі, телефонізації і телебачення. Тоді до початку будівництва, вищеназвані мережі, повинні бути винесені з території забудови і прокладені за межами майданчика, щоб забезпечити безперебійне функціонування магістральних мереж [10].

Щодо санітарного очищення території як складової благоустрою населених пунктів хотілось би зазначити, що основним нормативно-правовим актом, що регулює це питання є ЗУ "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" [16]. Так, щодо підприємств, установ, організацій, громадян, які при розробленні і використанні нових технологій, проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції та технічному переобладнанні підприємств; плануванні та забудові населених пунктів, каналізаційних, очисних та гідротехнічних споруд зобов'язані дотримуватися вимог санітарного законодавства (ст. 15 Закону).

Стосовно планування та забудова населених пунктів та курортів потрібно враховувати можливість створення найбільш сприятливих умов для життя та збереження здоров'я громадян.

У свою чергу, з метою попередження, виявлення, зменшення або усунення шкідливого впливу небезпечних факторів на життя та здоров'я людей, стан навколишнього природного середовища органи державної санітарно-епідеміологічної служби повинні здійснювати державний нагляд за дотриманням юридичними та фізичними особами санітарного законодавства з подальшим застосуванням до порушників заходів примусового характеру. До таких заходів належать:

- у разі виявлення факту відступу від затвердженого проекту здійснювати обмеження, тимчасову заборону або припинення будівництва, реконструкції чи розширення об'єктів;
- зупинення або припинення інвестиційної діяльності.

Крім того, особа може бути притягнута й до адміністративної відповідальності у вигляді накладення штрафу у розмірі 25 % вартості розробки, якщо юридична або фізична особа-підприємець здійснила передачу замовникові у виробництво і застосування конструкторської, технологічної та проектної документації, що не відповідає вимогам санітарних норм.

Крім того, Міністерством охорони здоров'я України видано Наказ "Про затвердження Державних санітарних норм та правил утримання територій населених місць" [17], який встановлює порядок: санітарного очищення територій населених місць; прибирання об'єктів благоустрою, а також об'єктів з відособленою територією, зокрема: пляжів, ринків, парків, лікувально-профілактичних закладів, кладовищ тощо.

Під санітарним очищенням територій населених місць законодавець розуміє врегулювань на законодавчому рівні раціональне та своєчасне збирання, зберігання, перевезення та видалення, надійне знешкодження,

економічно доцільну утилізацію побутових відходів і екологічно безпечне захоронення побутових відходів, що утворюються на території населеного пункту та у місцях перебування людей, відповідно до схеми санітарного очищення (п. 2.1, ст. 2 Наказу [17]).

Наказом Міністерства охорони здоров'я України "Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів" [18] закріплено обов'язковість погодження з органами санітарно-епідеміологічної служби проектно-планувальних документів, зокрема: генеральні плани міст, сільських поселень; проекти розміщення будівництва, приміських та курортних зон, планування промислових зон та вузлів; проекти окремих будівель та споруд; схеми і проекти інженерного обладнання та благоустрою (водопостачання, каналізування, санітарної очистки).

На суб'єктів господарювання покладено обов'язок щодо наявності експертного висновку органів санітарно-епідеміологічної служби у разі вибору земельної ділянки для здійснення будівництва; реалізації проектів планування і забудови населених пунктів, введенні в експлуатацію житлових будинків, промислових та інших споруд; будівель культурно-побутового призначення.

Наказом Міністерства охорони здоров'я України "Державні санітарні правила охорони атмосферного повітря населених місць (від забруднення хімічними та біологічними речовинами)" [19] встановлені норми з дотримання санітарних вимог щодо охорони атмосферного повітря населених місць при розробці містобудівної документації; на стадії вибору земельної ділянки для будівництва; при проектуванні будівництва, реконструкції, розширення, технічного переозброєння чи перепрофілювання промислових і інших об'єктів та введення в експлуатацію.

Окремим нормативно-правовим актом здійснюється регулювання санітарно-епідеміологічного благополуччя у разі улаштування та експлуатації оздоровчих закладів. З метою забезпечення комфортних умов для відпочиваючих та створення безпечних умов для праці, побуту, відпочинку місцевого населення, на території зон відпочинку заборонено будівництво нових, розширення та реконструкція існуючих виробничих та інших об'єктів, що не пов'язані з обслуговуванням відпочиваючих та населення, що постійно мешкає в цій місцевості, у протилежному випадку такі об'єкти підлягають виносу за межі зон відпочинку або зміні їх виробничого профілю [20].

Щодо зниження рівня шуму як одного з елементів благоустрою населених пунктів хотілося б зазначити, що шум здійснює шкідливий та небезпечний вплив на організм людини, зокрема може спричинити нервові, серцево-судинні захворювання, порушення обмінних процесів та функціонування органів слуху, виразкову хворобу тощо.

Із загальної кількості захворювань, що перераховані вище, останнім часом значно зросла частка тих, які спричинені саме шумовим впливом. У зв'язку з цим слід звернути увагу на той факт, що протягом багатовікової еволюції людина так і не набула здатності адаптуватись до дії шуму, як і не було створено природного захисту для високочутливого та досконалого органу слуху людини від дії інтенсивного шуму.

Крім того, шум впливає на різні відділи головного мозку, змінюючи нормальні процеси вищої нервової діяльності, що спричиняє підвищену втомлюваність, знижену розумову діяльність, загальну слабкість організму, роздратованість, апатію, послаблення пам'яті, депресію тощо. Тому щороку, з розвитком промислового виробництва, будівельної діяльності виникає необхідність розробки нових заходів зниження рівня шуму, що повинно проводитися обов'язково під чітким державним контролем.

До основних внутрішніх джерел техногенного шуму в будинках різного призначення відносять технологічне і інженерне обладнання. Основними джерелами зовнішнього техногенного шуму є потоки автомобільного, рейкового, водного, повітряного транспорту, промислові підприємства їх установки, комунально-складські і транспортні підприємства, трансформаторні і газорозподільні підстанції, центральні теплові пункти, насосні і компресорні станції, будмайданчики, гаражі, автостоянки тощо. Джерелами зовнішнього біогенного шуму є стадіони, базари, майдани для мітингів, танцмайданчики, відкриті майданчики культурно-масового відпочинку, спортмайданчики, дискотеки, зоопарки, тваринницькі ферми тощо [21].

Відповідно до Державних будівельних нормативів, на території житлової забудови, промислових підприємств, ландшафтно-рекреаційних територіях і в приміщеннях, де перебувають люди, повинно здійснюватися забезпечення шумового режиму, що відповідає санітарно-гігієнічним нормам шляхом застосування містобудівних, архітектурних, об'ємно-планувальних, конструктивних, технологічних рішень та комплексу будівельно-акустичних заходів як для об'єктів, що є джерелами шуму, так і для об'єктів, що потребують захисту від шуму. До таких заходів належать: засоби звукоізоляції, звукопоглинання, екранування, віброізоляції і глушники шуму [21].

ЗУ "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" [16] на органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування покладено обов'язок з відвернення та зменшення шкідливого впливу шуму, неіонізуючих випромінювань на здоров'я населення, зокрема вони повинні:

— вживати заходів щодо недопущення перевищень рівнів шуму, встановлених санітарними нормами впродовж доби у жилих будинках і прибудинкових територіях; лікувальних, санаторно-курортних закладах, будинках-інтернатах, закладах освіти, культури; готелях і гуртожитках; парках, скверах, зонах відпочинку;

— затвердити правила додержання тиші в населених пунктах і громадських місцях, щодо певних видів діяльності, які супроводжуються утворенням шуму та встановити порядок проведення салютів, феєрверків, інших заходів із використанням вибухових речовин і піротехнічних засобів;

— здійснювати організаційні, господарські, технічні, технологічні, архітектурно-будівельні заходи щодо попередження утворення та зниження рівнів шуму відповідно встановленим санітарним нормам (ст. 24 Закону [16]).

Затверджені Наказом "Санітарні норми допустимої гучності звучання звуковідтворюючих і звукопосилую-

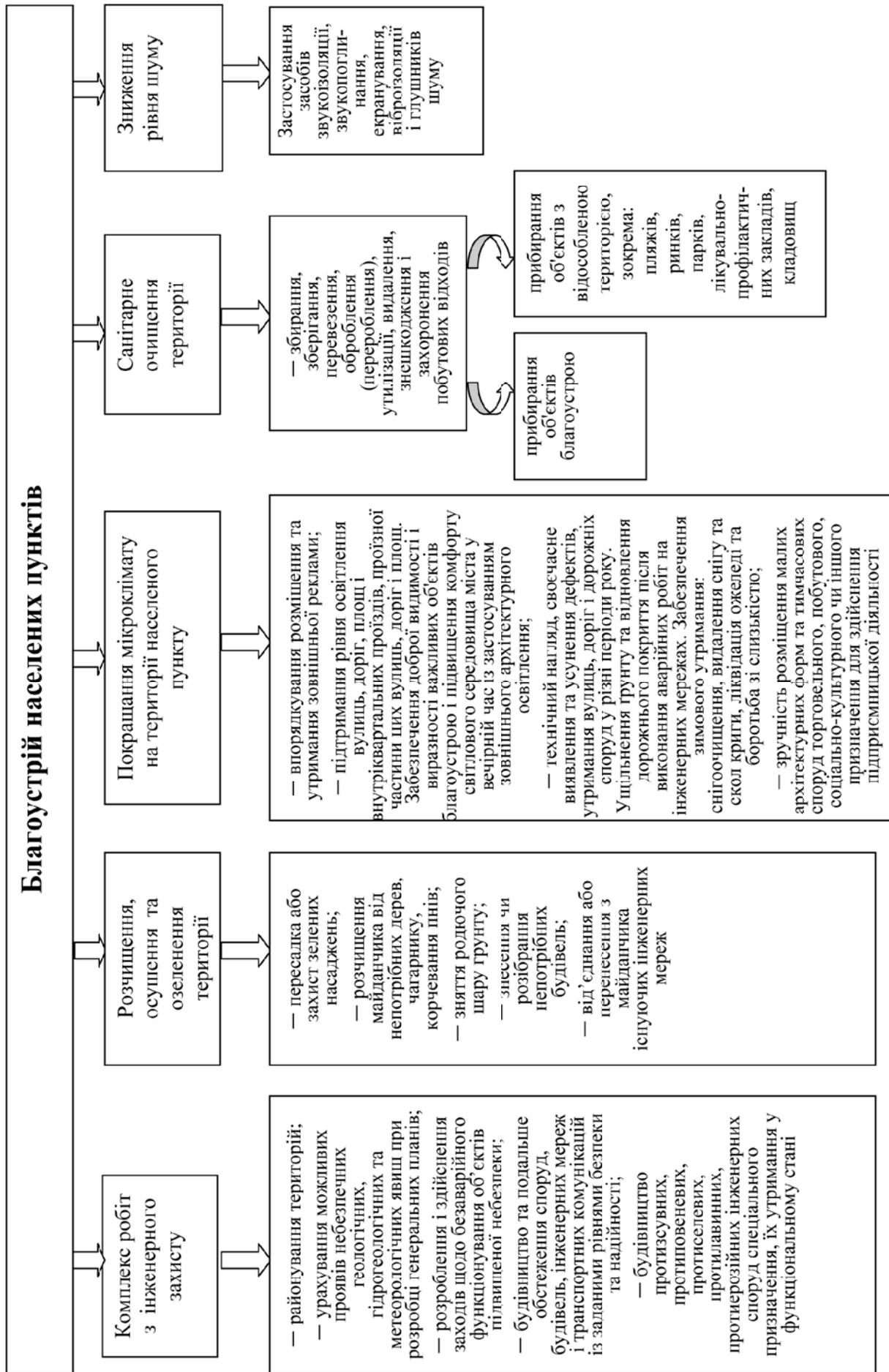

Рис. 1. Організаційна структура благоустрою населеного пункту

Джерело: удосконалено автором.

чих пристроїв у закритих приміщеннях та на відкритих майданчиках" обмежують рівні звуку, створювані звуковідтворюючими пристроями, вокально-інструментальними ансамблями, музичними групами і звукопідсилювальною апаратурою, у закритих концертних залах при проведенні естрадних концертів; в залах дискотек; в танцювальних залах будинків і палаців культури, клубів, баз і будинків відпочинку; в залах ресторанів, кафе, барів та інших підприємств громадського харчування [22].

Отже, дослідивши благоустрій як комплекс дій, можна представити його організаційну структуру (рис. 1).

ВИСНОВКИ

На сьогодні, держава обрала шлях у напрямі децентралізації управління. Саме децентралізація повинна вирішити цілий ряд проблем, до яких належать й ті, що стосуються покращення системи благоустрою населених пунктів. Одним з основних завдань децентралізації стало створення підстав для формування фінансово незалежних територіальних громад, які матимуть можливість самостійно встановлювати на власній адміністративно-територіальній одиниці податки та збори та розпоряджатися ними на власний розсуд, що дозволить спрямувати значно більшу частину коштів на вирішення проблем забудови, благоустрою території; оновлення інфраструктури міста та покращення умов перебування мешканців населених пунктів.

Досліджено складові благоустрою населених пунктів та представлено організаційну структуру благоустрою населеного пункту, яка надає можливість мати уявлення щодо механізмів реалізації цих складових.

Література:

1. Покатаєв П.С. Державна підтримка розвитку житлового будівництва в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / П.С. Покатаєв; Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2011. — 20 с.: рис. — укр.
2. Покатаєв П.С. Самоврядний контроль в системі благоустрою населених пунктів // Науково-практичний журнал "Інвестиції: практика та досвід". — 2012. — № 21. — С. 85—88.
3. Ігнатенко О.П. Державне регулювання сфери благоустрою населених пунктів. дис. ... д. наук з держ. упр.: 25.00.02 / НАДУ при Президентів України. — К., 2016. — 471 с.: рис. — укр.
4. Про благоустрій населених пунктів [Електронний ресурс]: Закон України від 6 вересня 2005 р., N 2807-IV. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2807-15/page2>
5. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30 (23 липня). — Ст. 141.
6. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення [Електронний ресурс]: Закон України від 24 лютого 1994 р., № 4004-XII. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4004-12/print>
7. Право на безпечне для життя та здоров'я довкілля [Електронний ресурс]: офіційний сайт Форуму "Екологія и здоровье". — Режим доступу: http://childflora.org.ua/?page_id=2
8. ДБН В. 1. 1-3-97. Інженерний захист територій, будинків і споруд від зсувів та обвалів. Основні положення [Електронний ресурс]: офіційне видання Держбуд України. — К., 1998. — Режим доступу: <http://profidom.com.ua/v-1/v-1-1/1215-dbn-v-1-1-3-97-inzhenernij-zahist-teritorij-budinkiv-i-sporud-vid-zsuviv-ta-obvaliv-osnovni-polozhenna>
9. Кодекс цивільного захисту України [Електронний ресурс]: Закон України від 2 жовтня 2012 р., № 5403-VI. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/print>
10. Теличенко В.І., Технологія зведення будівель і споруд: Видання друге, перероблене і доповнене / В.І. Теличенко, О.М. Терентьев, О.А. Лапідус. — М., "Вища школа", 2004 [Електронний ресурс]: — Режим доступу: <http://bibliograph.com.ua/spravochnik-129-tehnologia/16.htm>
11. Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 10.04.2006 р., № 105. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0880-06/print>
12. Про затвердження Порядку видалення дерев, кущів, газонів і квітників у населених пунктах [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 1 серпня 2006 р. № 1045. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1045-2006-%D0%BF>
13. Про затвердження Порядку видачі та анулювання спеціальних дозволів на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельних ділянок [Електронний ресурс]: Наказ державного комітету України по земельних ресурсах від 04.01.2005 р., № 1. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0070-05>
14. Про державний контроль за використанням та охороною земель [Електронний ресурс]: Закон України від 19 червня 2003 р., № 963-IV. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-15>
15. Деякі питання виконання підготовчих і будівельних робіт [Електронний ресурс]: Постанова КМУ від 13 квітня 2011 р., № 466. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/466-2011-%D0%BF>
16. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення [Електронний ресурс]: Закон України від 24 лютого 1994 р., № 4004-XII. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4004-12/print>
17. Про затвердження Державних санітарних норм та правил утримання територій населених місць [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.03.2011 р., № 145. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0457-11>
18. Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.06.1996 р., № 173. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0379-96/print>
19. Державні санітарні правила охорони атмосферного повітря населених місць (від забруднення хімічними та біологічними речовинами) [Електронний ресурс]:

Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.07.1997 р., № 201. — Режим доступу: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=803>

20. Про затвердження Державних санітарних правил розміщення, улаштування та експлуатації оздоровчих закладів [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 19.06.1996 р., № 172 — Режим доступу: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=5185>

21. ДБН В.1.1-31:2013 Захист територій, будинків і споруд від шуму [Електронний ресурс]: офіційне видання Мінрегіон України, К., 2014. — Режим доступу: <https://www.zakon-i-normativ.info/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=1364945&menu=1>

22. Санітарні норми допустимої гучності звучання звуковідтворюючих і звукопосилуючих пристроїв у закритих приміщеннях та на відкритих майданчиках [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства охорони здоров'я СРСР Головне санітарно-епідеміологічне управління від 07.07.1987 р., № 4396-87. — Режим доступу: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=4713>

References:

1. Pokataiev, P. S. (2011), "State support for the development of housing construction in Ukraine", Ph.D. Thesis, Public Administration, Klasych. pryvat. un-t, Zaporizhzhia, Ukraine.

2. Pokataiev, P. S. (2012), "Self-control in the system of improvement of settlements", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 21, pp. 85—88.

3. Ihnatenko, O.P. (2016), "State regulation of the sphere of improvement of settlements", Ph.D. Thesis, Public Administration, NADU, Kyiv, Ukraine.

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), The Law of Ukraine "On the improvement of settlements", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2807-15/page2> (Accessed 10 March 2018).

5. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "Constitution of Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 30.

6. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "On Ensuring Sanitary and Epidemic Safety of the Population", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4004-12/> (Accessed 10 March 2018).

7. Ecology and health (2018), "The right to a safe environment for life and health", available at: http://childflora.org.ua/?page_id=2 (Accessed 10 March 2018).

8. Derzhbud Ukrainy (1998), "DBN V.1.1-3-97. Engineering protection of lands, buildings and structures from landslides and landslides. Substantive provisions", available at: <http://profidom.com.ua/v-1/v-1-1/1215-dbn-v-1-1-3-97-inzhenernij-zahist-teritorij-budinkiv-i-sporud-vid-zsuviv-ta-obvaliv-osnovni-polozhenna> (Accessed 10 March 2018).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "Code of Civil Protection of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/> (Accessed 10 March 2018).

10. Telychenko, V.I. Terent'iev, O.M. and Lapidus, O.A. (2004), Tekhnolohiia zvedennia budivel' i sporud [The technology of construction of buildings and structures], Vyscha shkola, Moscow, Russia.

11. Ministry of Regional Development and Construction of Ukraine (2006), Order "On Approval of the Rules for the Maintenance of Green Plants in the Settlements of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0880-06/> (Accessed 10 March 2018).

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), "On approval of the procedure for the removal of trees, shrubs, lawns and flower beds in settlements", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1045-2006-%D0%BF> (Accessed 10 March 2018).

13. State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography & Cadastre (2005), "On Approval of the Procedure for Issuance and Cancellation of Special Permits for the Removal and Transfer of Soils (Fertile Soil) of Land Plots", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0070-05> (Accessed 10 March 2018).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On state control over the use and protection of land", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/963-15> (Accessed 10 March 2018).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "Some questions of the implementation of preparatory and construction work", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/466-2011-%D0%BF> (Accessed 10 March 2018).

16. Verkhovna Rada of Ukraine (1994), The Law of Ukraine "On ensuring the sanitary and epidemic well-being of the population", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4004-12/> (Accessed 10 March 2018).

17. Ministry of Healthcare of Ukraine (2011), "On Approval of State Sanitary norms and rules of maintenance of territories of inhabited places", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0457-11> (Accessed 10 March 2018).

18. Ministry of Healthcare of Ukraine (1996), "On Approval of State Sanitary Rules for Planning and Development of Human Settlements", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0379-96/> (Accessed 10 March 2018).

19. Ministry of Healthcare of Ukraine (1997), "State sanitary rules for the protection of atmospheric air of populated areas (from pollution by chemical and biological substances)", available at: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=803> (Accessed 10 March 2018).

20. Ministry of Healthcare of Ukraine (1996), "On Approval of State Sanitary Rules for the placement, arrangement and operation of health establishments", available at: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=5185> (Accessed 10 March 2018).

21. Ministry of Regional Development of Ukraine (2014), "DBN V.1.1-31: 2013 Protection of territories, buildings and structures from noise", available at: <https://www.zakon-i-normativ.info/index.php/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=1364945&menu=1> (Accessed 10 March 2018).

22. Ministry of Healthcare of USSR (1987), "Sanitary norms of the permissible sound level of sound reproducing and acoustic devices in indoor and outdoor areas", available at: <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=4713> (Accessed 10 March 2018).

Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.

*А. О. Павловська,
аспірант кафедри публічного управління та менеджменту інноваційної діяльності ННІ
післядипломної освіти, Національний університет біоресурсів та природокористування
України, м. Київ*

НАУКОВЕ ОБГРУНТУВАННЯ ДЕФІНІЦІЇ "РАЙОН"

A. Pavlovska,
Postgraduate student of the Department of Public Administration and Innovation Management of the Education
and Research Institute of Continuing Education of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

SCIENTIFIC SUBSTANTIATION OF THE DEFINITION OF "DISTRICT"

У статті розглянуто сучасні підходи вітчизняних та зарубіжних учених до трактування поняття "район", а також досліджено особливості нормативно-правового визначення дефініції "район". Охарактеризовано функціонування суб'єктів формування та реалізації державної політики на рівні району. Подано характеристики повноважень районних рад та районних державних адміністрацій. З'ясовано сутність поняття район як комплексу територіально-адміністративних одиниць з його суб'єктами управління на рівні району.

The article considers the modern approaches of domestic and foreign scholars on the interpretation of the concept "district", as well as the peculiarities of the regulatory definition of the definition of "district". Described functioning of subjects of formation and implementation of state policy at the district level. The characteristics of the powers of district councils and district state administrations. Clarified the essence of the concept of area as a comple territorial-administrative units with his subjects of management at the district level.

Ключові слова: район, місцеве самоврядування, повноваження районної ради та районної державної адміністрації.

Key words: district, local government, the powers of district council and district state administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У зв'язку з децентралізацією влади та об'єднанні територіальних громад постає питання статусу та повноважень сільських районів. Саме завдяки розвитку кадрового, правового, матеріального та фінансового потенціалу суб'єктів управління, зможе належним чином реалізуватись державна політика направлена на удосконалення соціально-економічного та культурного розвитку територіальних громад району.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали напрацювання плеяди вітчизняних і зарубіжних вчених: як-от: Е.Б. Алаєв [1], І.В. Арженовський [2], В.С. Бильчак [5], В.Т. Бусел [6], В.И. Бутов [7], О.М. Бандурка [3], А.И. Гаврилов [9], І.М. Грищенко [16], О.І. Добринін [14], В.О. Долятовський [15], М.І. Маниліч [19], Н.Н. Некрасов [22].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування та удосконалення визначення поняття "район". Дослідження безпосередньо пов'язане із науковими пошуками кафедри публічного управління та менеджменту інноваційної

Таблиця 1. Основні наукові визначення поняття "район" у системі регіонального управління

Автори	Обґрунтування визначення
П.В. Круш [21]	Під визначенням району вбачають територію, яка за сукупністю елементів, що її насичують, відрізняється від інших територій і наділена єдністю, взаємозв'язком елементів, що її складають, причому ця єдність – об'єктивна умова і закономірний результат розвитку цієї території
В.Т. Буссел [6]	Розглядають район як певну територіальну одиницю (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами графічними, геологічними, етнографічними, економічними та ін.
А.Ф. Трьошніков [27]	Ототожнює поняття «району» з поняттям «регіон», територією, не обов'язково існуючою таксономічною одиницею в системі якого-небудь територіального поділу (наприклад, Азіатський регіон, Східний регіон і т. д.) або територією, що має спільність природних умов
В.И. Бутов [7]	У дослідженнях виокремлює поняття «регіон» або «район», застосовуючи при цьому по відношенню до територій різних площ, що характеризуються певною однорідністю, яка є специфічною і служить підставою для того щоб виділити ці території
А.И. Гаврилов [9]	Розглядає під районом територію, що характеризується однорідністю в одному чи декількох відносинах (аспектах)
О.М. Бандурка, О.В. Носова [3]	Поширюють поняття «району» у вигляді території країни з однорідними природними умовами і характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил на основі сполучення комплексу природних ресурсів із матеріально-технічною базою, виробничою та соціальною інфраструктурою
Н.Н. Некрасов [22]	Досліджує район як крупну територію країни з більш-менш однорідними природними умовами і характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил, сформованою на основі поєднання комплексу природних ресурсів з наявною і перспективною матеріально-технічною базою, виробничою і соціальною інфраструктурою
В.С. Бильчак [5]	Значає, що район – це соціально-економічна просторова цілісність, яка характеризується структурою виробництва всіх форм власності, концентрацією населення, робочих місць, духовним життям людини із розрахунку на одиницю простору і часу, і яка має місцеві органи управління своєю територією (область, край, республіка)
Е.Б. Аласв [1]	Розуміє район «як територію, що характеризується єдністю, взаємозалежністю складових елементів, цілісністю, причому ця цілісність – об'єктивна умова та закономірний результат цієї території»
В.О. Долятовский [15]	Значає, що район – це складний територіально-економічний комплекс, який має обмежені внутрішні ресурси, свою структуру виробництва, певні потреби у зв'язку із зовнішнім середовищем
І.В. Арженовський [2]	Автор визначає район як «частину території країни, яка виділилася спеціалізацією по виробництву тих чи інших товарів чи послуг; спільністю і специфікою по відношенню до інших територій характеру відтворюючого процесу; комплексністю і цілісністю господарства; наявністю органів управління»
О.І. Добринін [14]	Ззначає, що під районом ватро розуміти територіально-спеціалізовану частину народного господарства країни, що характеризується єдністю і цілісністю відтворювального процесу
М.І. Маниліч [19]	Надає таке трактування району: територіально-цілісна частина країни, яка відрізняється своєрідністю природного середовища, що зумовлює тип та структуру економіки, яка характеризується своєрідним співвідношенням різних галузей господарства, глибокими та різноманітними зв'язками між ними

Джерело: складено автором на підставі джерел [1–7, 9, 14, 15, 19, 21, 22, 27].

діяльності Національного університету біоресурсів та природокористування України.

Виходячи з мети, поставлено такі завдання:

- проаналізувати наукові дослідження в галузі науки державного управління, щодо закономірності функціонування суб'єктів формування та реалізації державної політики на рівні району;
- виокремити та узагальнити повноваження районних рад та районних державних адміністрацій на рівні району.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зміни регіонального характеру в структурі й організації та управлінні розвитком районів поки що не супроводжувались покращенням умов та підвищенням рівня життя населення.

Для того, щоб більш глибоше зануритися в наявні проблеми регіонального управління спочатку доцільно науково обґрунтувати визначення дефініції "район" як науковцями, які працюють над дослідженнями у цій сфері, так і нормативно-правовими актами, які регулюють ці питання, а також врахувати міжнародний досвід у сфері адміністративно-територіального поділу з метою адаптації у вітчизняну практику регіонального управління.

У перекладі з латинської мови термін "район" походить від латинського слова "rayon", що у перекладі означає територію, яка за сукупністю явищ або ознак відрізняється від інших територій і характеризується єдністю, взаємозв'язком елементів, що її складають, і цілісністю, що є закономірним результатом її розвитку. Однак наведене визначення не є однозначним. Так, у

вітчизняних довідкових енциклопедичних виданнях, що мають універсальний характер, визначення району є занадто розпливчатим та некоректним. Для прикладу, у Малому економічному словнику район трактується як "область, район; частина країни, що відрізняється від інших областей сукупністю природних і (або) історично сформованих, відносно стійких економічно-географічних і інших особливостей національного складу населення". У дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців це визначення трактується по-іншому, основні із них розглянемо у таблиці 1. Крім зазначених авторів, які визначають поняття "район" в своїх дослідженнях вивчають й інші науковці. Для прикладу, М.О. Джаман розглядає визначення району з двох сторін: з одного боку, райони — це багатомірні еколого-соціально-економічні структури, що піддаються тільки міждисциплінарному вивченню, з іншого — це ланки просторової структури економіки, тобто особливий тип територіальних соціально-економічних систем, який виникає на основі взаємопов'язаного розвитку виробництва, населення і ресурсної сфери (основних факторів виробництва) плюс підприємницький хист органів управління [12].

Л.М. Кузьменко більш лаконічно визначає досліджуване питання і вбачає під поняттям "район" форму організації продуктивних сил на певній території [18]. А. Маршалова і О. Новосьолов вбачають під визначенням району не тільки підсистему соціально-економічного комплексу країни, а й відносно самостійну його частину із закінченим циклом відтворення, особливими формами прояву стадій відтворення і специфічни-

ми особливостями протікання соціальних та економічних процесів [20].

Однак Л.О. Романова акцентує своє визначення району на сукупності саме соціальних груп людей, що мешкають на його території, а вже потім на їх діяльність, яку свідомо спрямовується, координується для досягнення цілей суспільного розвитку [24]. При цьому О. Барбако продовжуючи акцентувати увагу на групи людей та їх потреби розглядає район як єдність соціального, економічного, культурного, природно-історичного і політичного простору для діяльності людини [4]. У цьому ж напрямі працюють Н. Гоффе та І. Чапенко, оскільки вони під районом розглядають людей, які мешають на його території та утворюють історико-культурну спільноту з певним складом характеру та укладом життя.

Р.Г. Чумаченко дотримується більш нормативного визначення поняття "району" як частини держави, яка виділена в адміністративну одиницю за сукупністю різноманітних ознак. Ця територія свідомо коректується державою для досягнення поставлених цілей суспільного розвитку і перешкоди руйнівним діям зовнішніх сил [28]. Такий же вектор дослідження притримується Н. Федоренко, він підкреслює комплексний характер району як господарської єдиної системи зі складною структурою. У межах регіону здійснюється весь процес відтворення сукупного суспільного продукту [29]. Л.М. Зайцева також розглядає район як частину території держави, виділена за сукупністю різних ознак в адміністративну одиницю, діяльність якої свідомо направляється державними органами управління [17].

Адміністративно-політичний та адміністративно-територіальний поділ території є своєрідним видом інтегральної регіоналізації за баченням таких вчених, як О.Г. Топчієв, Т.М. Безверхнюк, З.В. Тітенко [26]. Однак ця територія, що відрізняється від інших територій за низкою ознак та має деяку цілісність, взаємопов'язаність складових її елементів за О. Гранберг й відкриває сутність району [10].

Як зазначає В. Воротін, район — це частина території держави, що виділилася в процесі суспільного (територіального) розподілу праці, яка спеціалізується на виробництві певних товарів чи послуг, характеризується спільністю і специфічним щодо інших територій типом відтворення; комплексністю і цілістю господарства; наявністю органів управління, що забезпечують розв'язання завдань, які стоять перед районом [8]. На противагу цьому О. Тищенко та В. Максимова розглядають район у декількох значеннях, у тому числі як частину цілісної соціальної та адміністративної систем [25].

Отже, з огляду відпрацьованих наукових праць як вітчизняних, так й іноземних вчених, можемо зробити висновки, що науковці по-різному розглядають сутність району. Більшість з них притримуються нормативного визначення району як територіальної одиниці, інші ж спочатку розглядають соціальні групи людей та їх діяльність, а потім на основі цього виокремлюють їх у райони. Також існують думки з приводу географічного та історико-культурного поділу території на райони. На основі цього доцільно виокремити власне трактування поняття "район" як комплексу територіально-адміністративних одиниць із чітко вираженими соціально-економічними складовими, які можуть співіснувати як окремі інститути господарювання, але з однією метою для вирішення пріоритетних завдань як окремої території, так і держави в цілому.

Район як адміністративна категорія визначається рядом ознак, встановлених законом, як-от територія, адміністративний центр, адміністративний поділ, система органів управління, зареєстроване населення, порядок фінансу-

вання і оподаткування та місцевих зборів, наявність зареєстрованих суб'єктів господарювання, соціально-економічна інфраструктура, комплекс нормативно-правових актів, регламентуючих життєдіяльність району. Прийняттям рішень управлінського, фінансового чи соціального характеру в кожному районі займаються органи державної виконавчої влади — районні державні адміністрації та органи місцевого самоврядування — районні ради. Стаття 43 Глави 4 Закону "Про місцеве самоврядування в Україні" присвячена конкретизації питань, які вирішуються районними радами виключно на їх пленарних засіданнях: обрання голови ради, заступника голови ради, звільнення їх з посади; утворення, обрання і ліквідація постійних та інших комісій ради, зміна їх складу, обрання голів комісій; утворення президії (колегії) ради, затвердження положення про неї; затвердження за пропозицією голови ради структури, чисельності виконавчого апарату ради, витрат на утримання ради та її виконавчого апарату; затвердження регламенту ради; затвердження плану роботи ради, заслуховування звіту про його виконання; заснування засобів масової інформації відповідної ради, призначення і звільнення їх керівників; заслуховування звітів постійних комісій, керівників органів, які рада утворює, обирає та призначає; затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідно району, цільових програм з інших питань, заслуховування звітів про їх виконання; затвердження відповідно районних бюджетів, внесення змін до них, затвердження звітів про їх виконання; розподіл переданих з державного бюджету коштів у вигляді дотацій, субвенцій відповідно між районними бюджетами, місцевими бюджетами міст обласного значення, сіл, селищ, міст районного значення.

Отже, районні ради обирають із числа депутатів голову відповідної ради, який працює в раді на постійній основі та зобов'язаний: забезпечити підготовку сесій ради і питань, що вносяться на її розгляд; довести рішення ради до виконавців; організувати контроль за виконанням рішень; скликати сесії ради; доводити до відома населення інформацію про час і місце проведення сесії ради та питань, які передбачається внести на розгляд ради; веде засідання ради; вносить пропозиції щодо утворення і обрання постійних комісій ради; координує діяльність постійних комісій, дає їм доручення, сприяє організації виконання їх рекомендацій; організовує різні заходи, за допомогою яких надають допомогу депутатам у здійсненні ними своїх депутатських повноважень; представляє раді кандидатури для обрання на посаду відповідно заступника голови районної ради; вносить на затвердження ради пропозиції щодо структури органів ради, її виконавчого апарату, витрат на їх утримання; призначає і звільняє керівників та інших працівників структурних підрозділів виконавчого апарату ради; здійснює керівництво виконавчим апаратом ради; організовує роботу президії (колегії) ради (у разі її створення); підписує рішення ради, протокол сесії ради; забезпечує роботу по розгляду звернень громадян та доступу до публічної інформації, веде особистий прийом громадян; організовує відповідно до законодавства проведення референдумів та виборів до органів державної влади і органів місцевого самоврядування; забезпечує гласність у роботі ради та її органів, обговорення громадянами проектів рішень ради, важливих питань місцевого значення, вивчення громадської думки, оприлюднює рішення ради; представляє раду у відносинах з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, трудовими колективами, адміністрацією підприємств, установ, організацій і громадянами, а також у зовнішніх відносинах відповідно до законодавства; звітує перед радою про свою діяльність; є розпорядником коштів, передбачених на утримання ради та її виконавчого апарату;

за рішенням ради звертається до суду щодо визнання незаконними актів місцевих органів влади, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальних громад у сфері їх спільних інтересів, а також повноваження районних, обласних рад та їх органів; вирішує інші питання, доручені йому радою; в межах своїх повноважень видає розпорядження [30].

У кожному сільському районі функціонує районна рада і районна державна адміністрація. Ці два органи за свою природою дуже різні. Районна рада не утворює власних виконавчих органів, а відповідні повноваження, станом на сьогодні, делегуються нею районній державній адміністрації. Отже, якщо районна рада делегує районній державній адміністрації виконання конкретних повноважень, то районна державна адміністрація з цих делегованих питань підзвітна та підконтрольна районній раді. У найближчій перспективі, згідно з Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, передбачається "провести інституційну реорганізацію органів місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади на новій територіальній основі", в результаті чого районні та обласні ради матимуть свої виконавчі органи.

Делегуванню повноважень районних рад відповідним районним державним адміністраціям присвячена ст. 44 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", а саме:

- підготовка і внесення на розгляд ради проектів програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідно районів, цільових програм з інших питань, а в місцях компактного проживання національних меншин — також програм їх національно-культурного розвитку, проектів рішень, інших матеріалів з питань, передбачених цією статтею; забезпечення виконання рішень ради;
- підготовка пропозицій до програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідно областей та загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального та культурного розвитку України;
- забезпечення збалансованого економічного і соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів;
- підготовка і подання до відповідних органів виконавчої влади фінансових показників і пропозицій до проекту Державного бюджету України;
- сприяння інвестиційній діяльності на території району, області;
- об'єднання на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території, і населення, а також бюджетних коштів на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання на пайових засадах об'єктів соціальної і виробничої інфраструктури, шляхів місцевого значення та на заходи щодо охорони праці та охорони навколишнього природного середовища;
- залучення в порядку, встановленому законом, підприємств, установ та організацій, які не належать до комунальної власності, до участі в обслуговуванні населення відповідної території, координація цієї роботи;
- затвердження маршрутів і графіків руху місцевого пасажирського транспорту незалежно від форм власності, узгодження цих питань стосовно транзитного пасажирського транспорту;
- підготовка питань про визначення у встановленому законом порядку території, вибір, вилучення (вкуп) і надання землі для містобудівних потреб, визначених містобудівною документацією;
- організація охорони, реставрації, використання пам'яток історії та культури, архітектури і містобудуван-

ня, палацово-паркових, паркових та садибних комплексів, природних заповідників місцевого значення;

- підготовка висновків щодо проектів місцевих містобудівних програм відповідних адміністративно-територіальних одиниць, що затверджуються сільськими, селищними, міськими радами;
 - видача відповідно до законодавства забудовникам архітектурно-планувальних завдань та технічних умов на проектування, будівництво, реконструкцію будинків і споруд, благоустрій територій та надання дозволу на проведення цих робіт;
 - забезпечення відповідно до законодавства розвитку науки, усіх видів освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, туризму; сприяння відродженню осередків традиційної народної творчості, національно-культурних традицій населення, художніх промислів і ремесел, роботі творчих спілок, національно-культурних товариств, асоціацій, інших громадських та неприбуткових організацій, які діють у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, сім'ї та молоді;
 - підготовка і подання на затвердження ради пропозицій щодо організації територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками історії або культури, які охороняються законом;
 - вжиття необхідних заходів щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій відповідно до закону, інформування про них населення, залучення в установленому законом порядку до цих робіт підприємств, установ та організацій, а також населення;
 - координація на відповідній території діяльності місцевих землевпорядних органів;
 - здійснення контролю за використанням коштів, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, пов'язаних із вилученням (вкупом) земельних ділянок;
 - забезпечення виконання заходів з відстеження результативності регуляторних актів, прийнятих районними радами.
- Аналіз повноважень засвідчує, що відповідно до законодавства з 38 блоків питань, які вирішуються виключно на пленарних засіданнях районної ради, лише на незначну частину питань, що стосуються спільних інтересів територіальних громад сіл, селищ і міст району, районна рада має вплив.
- На прикладі Васильківського району, можемо відзначити позитивні зміни у соціально-економічному та культурному розвитку.
- Зокрема суб'єктами прийняття управлінських рішень районних рад та районних державних адміністрацій було створено передумови для розвитку інфраструктури та соціально-економічного розвитку району.
- Прийняті управлінські рішення були спрямовані на реалізацію єдиної політики розвитку територіальних громад району. Ці рішення стосувалися:
- відновлення роботи існуючих підприємств (де це доцільно) та створення нових виробництв на інноваційно-інвестиційній основі, як однієї з основних передумов вирішення широкого спектру суспільних проблем;
 - покращення інвестиційного клімату з метою залучення інвестицій в розбудову економіки міста;
 - розбудова інфраструктури (дорожньої, соціальної, торгової, промислової);
 - відновлення культурної спадщини та формування на її основі туристичної галузі.

— реформування житлово-комунального сектору.

У районі реалізуються заходи у напрямку молодіжної, сімейної, гендерної політики, створення правових, соціальних та економічних умов для незалежного функціонування та розвитку сім'ї, утвердження духовно і фізично здорової, матеріально та соціально благополучної сім'ї, забезпечення виконання сім'єю основних її функцій, залучення молоді до питань формуванні молодіжної політики та заходів по її реалізації на рівні району.

Отже, можемо зазначити, що саме місцеве самоврядування виступає одним із головних елементів у децентралізації державної влади у процесі вирішення соціальних проблем. При цьому практика показує, що потрібно враховувати принцип субсидіарності, який значною мірою охарактеризовує та розкриває зміст цього процесу на сучасному етапі розвитку суспільства. Саме на основі цього принципу відбувається децентралізація повноважень публічної влади, оскільки передбачає передачу повноважень на прийняття рішень із держави на органи місцевого самоврядування. Процеси децентралізації повинні стати одним із визначальних факторів взаємоузгодженої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування України відповідно до європейських стандартів і принципів демократії. Децентралізація відкриває значні перспективи для забезпечення спроможності місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання місцевого життя, зокрема підвищення ролі громадян, їх впливу на процес прийняття й утілення рішень щодо забезпечення умов соціального та економічного розвитку суспільства.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз показав що, під час реформування владних відносин, пов'язаних із делегуванням повноважень публічної влади, першочерговим завданням вважаємо найбільш оптимальний розподіл повноважень між органами публічної влади, який би забезпечував якомога ефективнішу реалізацію і функцій держави, і функцій місцевого самоврядування, зводячи до мінімуму необхідність делегування повноважень одним органам іншим. Делегування повноважень має відбуватись виключно у випадках, коли така можливість зумовлена Конституцією України, та базуватись на принципах обгрунтованості та доцільності. Визначено особливості реалізації державної політики на рівні району:

— район як територіальна одиниця є лише просторовою основою місцевого самоврядування, суб'єктом же виступає певна сукупність територіальних громад, які функціонують на цій території;

— районні ради як представницькі органи вторинного рівня представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст і покликані забезпечити вирішення спільних інтересів відповідних територіальних громад;

— районна рада не утворює власних виконавчих органів, а відповідні повноваження делегуються нею районним державним адміністраціям, яка з цих делегованих питань підзвітна та підконтрольна районній раді.

Література:

1. Алаєв Е.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. — М.: Мысль, 1983. — 387 с.
2. Арженовский И.В. Маркетинг регионов: учеб. пособие. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. — С. 20.
3. Бандурка О.М., Носова О.В. Региональная экономика: экономико-правовой аспект: підручник — Харків: ХНУВС, 2015 — С. 68.
4. Барбаков О. Регион как объект управления. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ecsosman.edu.ru/images/pubs/2006/06/19/0000280099/012Barbakov.pdf>. 3 с.

www.ecsosman.edu.ru/images/pubs/2006/06/19/0000280099/012Barbakov.pdf. 3 с.

5. Бильчак В.С. Региональная экономика / В.С. Бильчак, В.Ф. Захаров. — Калининград: ГИПП "Янтарный сказ", 1998. — С. 13.

6. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. — 7-е видання — К.: Ірпінь; ВТФ "Перун", 2009. — 1736 с.

7. Бутов В.И. Регионоведение (экономика и управление): учеб. пособ. — Ростов-на-Дону: Март, 1998. — 448 с.

8. Воротін В. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: монографія / В.Є. Воротін — К.: Ви-во НАДУ, 2002.

9. Гаврилов А.И. Региональная экономика и управление: учеб. пособ. Для вузов / А.И. Гаврилов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002.

10. Гранберг О. Основы региональной экономики / Отв. ред. А.Г. Гранберг. — М.: Экономика, 2000.

11. Гоці С. Європейська Комісія: процеси ухвалення рішень і виконавчі повноваження / С. Гоці; перл. з італ. І. Дробот. — К.: К.І.С., 2007. — 23 с.

12. Джаман М.О. Теорія економіки регіонів: навч. посіб. / М.О. Джаман. — К.: Центр учбової літератури, 2014. — С. 47.

13. Джаман М.О. Теорія економіки регіонів: навч. посіб. / М.О. Джаман. — К.: Центр учбової літератури, 2014. — С. 39.

14. Добринин А.И. Региональные пропорции воспроизводства / А.И. Добринин. — Ленинград, 1977. — 91 с.

15. Долятовский В.О. Моделирование процессов управления региональной экономикой: монография / В.А. Долятовский. — Воронеж: Истоки, 2001. — С. 19.

16. Досвід реформування адміністративно-територіального устрою в країнах Європейського Союзу: опорний конспект лекцій / П.В. Ворона, М.І. Лахижа, П.М. Любченко, І.М. Грищенко. — К.: Вид-во НАДУ, 2015. — 94 с.

17. Зайцева Л.М. Региональное управление: навч. посібник / Л.М. Зайцева, С.М. Серьогін, Н.Й. Коніщева та ін.; за наук. та заг. ред. Л. М. Зайцевої. — Дніпропетровськ: ДФ УАДУ, 2000. — 25 с.

18. Кузьменко Л.М. Методичні основи управління розвитком економіки регіону / Л.М. Кузьменко; НАН України, Ін-т економіки промисловості. — Донецьк, 2004. — 23 с.

19. Маниліч М. І. Трансформація регіонального економічного механізму: монографія / М.І. Маниліч. — Чернівці: Книги — XXI, 2004. — 164 с.

20. Маршалова А.С. Основы теории регионального воспроизводства / А.С. Маршалова, А.С. Новоселов. — М.: Экономика, 2006. — 426 с.

21. Національна економіка: регіональний та муніципальний вимір: підручник / П.В. Круш, О.О. Кожемяченко. — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 320 с.

22. Некрасов Н. Н. Региональная экономика. — издание 2-е / Н.Н. Некрасов. — М.: "Экономика", 1978. — С. 22.

23. Ращупкіна В.М. Методичні основи управління соціально-економічним розвитком регіону: монографія / В.М. Ращупкіна, Л.В. Козлова. — Одеса: Фенікс, 2015. — 272 с.

24. Романова Л. О. Экономика региона: самостоятельность и государственное регулирование / Л.А. Романова. — Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 1994. — 242 с.

25. Тищенко О., Максимова В. Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика: монографія / А.Н. Тищенко, Н.А. Кизим, А.И. Кубах, Е.И. Давыскиба. — Х.:И Д "ИНЖЕК", 2005.

26. Топчієв О. Г., Безверхнюк Т.М., Тітенко З.В. Регіональний розвиток України і становлення державної регіо-

нальної політики / Топчієв О. Г., Безверхнюк Т. М., Тітенко З. В. — Одеса: ЛІДУ НАДУ, 2005. — 56—57 с.

27. Трьошніков А. Ф. Географічний енциклопедичний словник / Радянська енциклопедія, 1989. — С. 79—83.

28. Чумаченко Н. Г. Управління соціально-економічним розвитком регіону / Н. Г. Чумаченко // Економіка України. — 1998. — № 4. — С. 6.

29. Федоренко Н., Дегтяр О. А. Державне та регіональне управління в соціальній сфері: монографія / За заг. ред. А. О. Дегтяра. — Харків: С. А. М., 2015. — 153 с.

30. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України від 24.02.2018 № 2268-VIII [З наступними змінами] [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/page>

References:

1. Alayev, E. B. (1983), *Sotsyal'no-ekonomicheskaja geografiya: poniatyjno-termynologicheskij slovar'* [Socio-economic geography: a conceptual and terminological dictionary], Mysl', Moscow, Russian Federation.

2. Arsenovskiy, I. V. (2012), *Marketynh rehyonov: ucheb. posob.* [Marketing of regions: study, way.], UNITI-DANA, Moscow, Russian Federation.

3. Bandurka, O. M. and Nosova O. V. (2015), *Rehional'na ekonomika: ekonomiko-pravovyy aspekt: pidruchnyk* [Regional economy: the economic and legal aspect: textbook], Vyd-vo KhNUVS, Kharkiv, Ukraine.

4. Barbakov, O. (2006), "The region as a management object", [Online], available at: http://www.ecso-man.edu.ru/images/pubs/2006/06/19/00002_80099/012Barbakov.pdf.3p (Accessed 14 March 2018).

5. Bilchak, V. S. (1998), *Rehyonal'naia ekonomika* [Regional economy], GIPP "Amber Tale", Kaliningrad, Russian Federation

6. Busel, V. T. (2009), *Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy: 7-e vydannia* [The Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language], 7th Edition, Vyd-vo "Perun", Kyiv, Ukraine, pp. 1734—1736.

7. Butov, V. I. (1998), *Rehyonovedenye (ekonomika y upravlenye): ucheb. posob.* [Regional studies (economics and management): study. way.], Mart, Rostov-na-Donu, Russian Federation.

8. Vorotin, V. (2002), *Makroekonomichne rehulivannia v umovakh hlobal'nykh transformatsij: mohnohrafiia* [Macroeconomic regulation in the conditions of global transformations: monography], Vyd-vo NADU, Kyiv, Ukraine.

9. Gavrilov, A. I. (2002), *Rehyonal'naia ekonomika y upravlenye: ucheb. posob. Dlia vuzov* [Regional economics and management: study. way. For high schools], UNITI-DANA, Moscow, Russian Federation.

10. Grunberg, O. (2000), *Osnovy rehyonal'noj ekonomiky* [Fundamentals of Regional Economics], Ekonomika, Moscow, Russian Federation.

11. Goki, S. (2007), *Yevropejs'ka Komisiia: protsesy ukhvalennia rishen' i vykonavchi povnovazhennia* [The European Commission: decision-making processes and executive powers], K.I.S., Kyiv, Ukraine.

12. Dzhaman, M. O. (2014), *Teoriia ekonomiky rehioniv: navch. posib.* [Theory of Regional Economics: Teach. Manual], Tsentri uchbovovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

13. Dzhaman, M. O. (2014), *Teoriia ekonomiky rehioniv: navch. posib.* [Theory of Regional Economics: teach. manual], Tsentri uchbovovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

14. Dobrinin, A. I. (1977), *Regional proportions of reproduction, Rehyonal'nye proporsyy vosproyvodstva*, Leningrad, Russian Federation.

15. Doljatovskiy, V. O. (2001), *Modelyrovanye protsessov upravleniya rehyonal'noj ekonomikoj: monohrafiya* [Modeling of regional economy management processes: monograph], Ystoky, Voronezh, Russian Federation.

16. Crow, P. V., Lachisa, M. I., Lyubchenko, P. M. and Gryshchenko, I. M. (2015), *Dosvid reformuvannia administrativno-terytorial'nogo ustroiu v krainakh Yevropejs'koho Soiuzu: opornyj konspekt lektsij* [The experience of reforming the administrative-territorial system in the countries of the European Union: a reference note of lectures], Vyd-vo NADU, Kyiv, Ukraine.

17. Zaitseva, L. M. (2000), *Rehional'ne upravlinnia: navch. posibnyk* [Regional administration: teaching. manual], DF UADU, Dnipropetrovsk, Ukraine.

18. Kuzmenko, L. M. (2004), *Metodychni osnovy upravlinnia rozvytkom ekonomiky rehionu* [Methodological bases of management of regional economy development], NAN Ukraine, Donetsk, Ukraine.

19. Manilich, M. I. (2004), *Transformatsiia rehional'nogo ekonomichnogo mekhanizmu: monohrafiia* [Transformation of regional economic mechanism: monograph], Books — XXI, Chernivtsi, Ukraine.

20. Marshlova, A. S. (2006), *Osnovy teoryy rehyonal'nogo vosproyvodstva* [Basic principles of regional reproduction], Ekonomika, Moscow, Russian Federation.

21. Krush, P. V. and Kozhemyachenko, O. O. (2011), *Natsional'na ekonomika: rehional'nyj ta munitsypal'nyj vymir: pidruchnyk* [National Economy: Regional and Municipal Dimension: textbook], Tsentri uchbovovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

22. Nekrasov, N. N. (1978), *Rehyonal'naia ekonomika* [Regional Economics], 2nd ed., Ekonomika, Moscow, Russian Federation.

23. Raschupkina, V. M. (2015), *Metodychni osnovy upravlinnia sotsial'no-ekonomichnym rozvytkom rehionu: monohrafiia* [Methodological bases of management of socio-economic development of the region: monograph], Vyd-vo Phoenix, Odessa, Ukraine.

24. Romanova, L. O. (1994), *Ekonomika rehiona: samostoitel'nost' y hosudarstvennoe rehulirovanye* [Economics of the region: independence and state regulation], Vyd-vo Perm un-ta, Perm, Russian Federation.

25. Tishchenko, O. and Maksimova, V. (2005), *Ekonomicheskyy potentsyal rehiona: analiz, otsenka, dyahnostyka: monohrafiia* [Economic potential of the region: analysis, evaluation, diagnostics: monograph], Vyd-vo "INZHEK", Kharkiv, Ukraine.

26. Topchiev, O. G., Bezvernjuk, T. M. and Titenko, Z. V. (2005), *Rehional'nyj rozvytok Ukrainy i stanovlennia derzhavnoi rehional'noi polityky* [Regional development of Ukraine and formation of state regional policy], Vyd-vo LIDU NADU, Odessa, Ukraine.

27. Treoshnikov, A. F. (1989), *Heohrafichnyj entsyklopedychnyj slovnyk* [Geographical Encyclopedic Dictionary], Soviet Encyclopedia, Moscow, Russian Federation, pp. 79—83.

28. Chumachenko, N. G. (1998), "Management of socio-economic development of the region", *Upravlinnia sotsial'no-ekonomichnym rozvytkom rehionu, ekonomika Ukrainy*, vol 4, p. 6.

29. Fedorenko, N. and Degtyar, O. A. (2015), *Derzhavne ta rehional'ne upravlinnia v sotsial'nij sferi: monohrafiia* [State and regional administration in the social sphere: monograph], S. A. M., Kharkiv, Ukraine.

30. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), *The Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine"*, [Online], available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/page> (Accessed 14 March 2018).
Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.

ГАЗОВА СФЕРА УКРАЇНИ В 2017 РОЦІ ТА ЇЇ ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

А. Kozhevnykov,
postgraduate student, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

THE GAS FIELD OF UKRAINE IN 2017 AND ITS STATE REGULATION

У статті висвітлено діяльність ринку природного газу в 2017 році. Господарська діяльність у газовій сфері пов'язана з транспортуванням, розподілом, зберіганням, постачанням природного газу, наданням послуг установки LNG, транспортуванням нафти, нафтопродуктів та провадиться за умови отримання відповідної ліцензії, яка видається Регулятором у встановленому законодавством порядку. Регулятор здійснює державне регулювання, моніторинг та контроль за діяльністю відповідних суб'єктів господарювання.

Проаналізовано основні показники газової сфери за 2017 рік, зокрема, щодо видобутку природного газу, імпорту природного газу, експорту природного газу, валового та кінцевого споживання природного газу, технічної потужності міждержавних з'єднань на вході та виході з ГТС, активної місткості газосховищ, у тому числі, проведено їх порівняння в період 2014—2017 років.

Щодо реформування ринку природного газу, то необхідно зазначити, що впродовж 2017 року робота Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, була направлена на подальший розвиток та стає функціонування ринку природного газу, а також удосконалення нормативно-правових актів, що регулюють відносини між суб'єктами на ринку природного газу, здійснення заходів, направлених на ефективне функціонування лібералізованого внутрішнього ринку природного газу.

The article covers the activity of the natural gas market in 2017. Economic activities in the gas sector are related to the transportation, distribution, storage, supply of natural gas, the provision of LNG services, transportation of oil and petroleum products, and is carried out subject to obtaining a corresponding license issued by the Regulator in established by law. The regulator carries out state regulation, monitoring and control over the activities of the respective economic entities.

The main indicators of the gas sector for 2017 are analyzed, in particular, regarding natural gas extraction, natural gas imports, natural gas exports, gross and final consumption of natural gas, technical capacity of interstate connections at the entrance and exit of the gas transport system, active capacity of gas storage facilities, in particular. Among them, they were compared in the period of 2014—2017.

Regarding the reform of the natural gas market, it should be noted that during 2017 the work of the National Commission, which carries out state regulation in the fields of energy and utilities, was aimed at the further development and sustainable functioning of the natural gas market, as well as the improvement of regulatory acts that regulate relations between actors in the natural gas market, and implement measures aimed at the effective functioning of the liberalized internal market of natural gas.

Ключові слова: ринок природного газу, державне регулювання, газова сфера.

Key words: natural gas market, state regulation, gas field.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Газова галузь — найважливіша складова ПЕК України та запорука енергетичної безпеки й незалежності держави. Структурна перебудова галузі в нових ринко-

вих умовах та залучення інвестицій у газову промисловість — це основа діяльності, на яку покладено важливу місію забезпечення потреб побутових та промислових споживачів у паливно-енергетичних ресурсах, а

також надійний транзит газу до країн Центральної та Західної Європи. Саме від становища в газовій сфері залежить, передусім, розвиток економіки, промисловості, сільського господарства, сфери послуг, комунального господарства України, а отже, і рівень розвитку суспільства.

Необхідно також зазначити, що на сьогодні господарська діяльність у газовій сфері України пов'язана з транспортуванням, розподілом, зберіганням, постачанням природного газу, наданням послуг установки LNG та провадиться за умови отримання відповідної ліцензії, яка видається Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі — Регулятор, НКРЕКП) у встановленому законодавством порядку. Регулятор здійснює державне регулювання, моніторинг та контроль за діяльністю відповідних суб'єктів господарювання.

Газова сфера України, що функціонує в умовах демократичної трансформації українського суспільства, потребує удосконалення в багатьох аспектах.

Проте будь-які зміни повинні бути ретельно зваженими, адже газова сфера об'єктивно є фундаментом національної економіки, забезпечує функціонування усіх її галузей.

На жаль, становлення України як правової демократичної держави з ринковою економікою супроводжується нерозвиненістю та невідповідністю стану газової галузі європейським вимогам, недосконалістю нормативно-правового забезпечення її функціонування, недостатністю забезпечення країни енергоносіями, високим рівнем спрацювання і старіння основних фондів галузі, а також відсутністю чіткої державної енергетичної політики [2].

Однією з головних причин економічних негараздів в Україні є значний дефіцит паливно-енергетичних ресурсів, передусім, природного газу, а також неефективне використання отримуваних ресурсів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Останні події в енергетичній сфері нашої країни демонструють хиткість та нестабільність газової сфери, її залежність від внутрішніх та зовнішніх чинників.

Державне регулювання газової галузі базується на загальних принципах державного управління національним господарством, які в сучасних умовах повинні враховувати сполучені процеси ринкових і державних регуляторних механізмів управління.

Необхідно визначити методичні підходи щодо розробки середньострокової стратегії забезпечення розвитку газової сфери, з урахуванням адміністративних та економічних методів і заходів реформування газової сфери України.

На сьогодні стан газового ринку України характеризується надвисокою залежністю від імпорту природного газу, ускладненою відсутністю можливостей диверсифікації поставок, монополізмом на внутрішньому ринку, викривленою ціновою політикою і низьким рівнем інвестицій, необхідних для розвитку газової сфери.

У 2015 році, ринок природного газу України нарешті відкрився для конкуренції у сфері постачання. Також відбулося розділення де-юре діяльності постачання від діяльності з розподілу газу.

На сьогодні газові трейдери вже можуть реалізовувати газ кінцевим споживачам. Проте багато викликів залишається попереду, оскільки ще не всі положення, передбачені Законом України "Про ринок природного газу" реалізовані на сьогодні в повній мірі.

Основним законодавчим документом, що діє на ринку газу в Україні, є Закон України "Про ринок природного газу" [2].

Крім цього, відносини на ринку природного газу регулюються низкою нормативно-правових актів серед яких можна виділити: Кодекс газотранспортної системи, Кодекс газорозподільних систем, Кодекс газосховищ, Правила постачання природного газу.

Суб'єктами ринку природного газу в Україні відповідно до Закону України "Про ринок природного газу" є оператор газотранспортної системи (далі — оператор ГТС), оператор газорозподільної системи (далі — оператор ГРМ), оператор газосховища, оператор установки LNG, замовник, оптовий продавець, оптовий покупець, постачальник та споживач (у тому числі захищені споживачі).

Діяльність з транспортування природного газу територією України здійснюється оператором ГТС. Діяльність зі зберігання природного газу в підземних сховищах газу здійснюється оператором газосховищ.

Враховуючи зазначене, необхідно проаналізувати правовий механізм державного регулювання газової сфери України, зокрема визначити його ключові складові та запропонувати шляхи удосконалення.

Основні показники газової сфери України за 2014—2017 роки

За даними оператора ГТС та оператора газосховищ, яким є ПАТ "Укртрансгаз", протягом 2017 року на ринку природного газу діяли 364 замовники послуг транспортування (на 21 % більше ніж у попередньому році) та 344 замовники послуг зберігання (на 14 % більше ніж у попередньому році).

Діяльність з розподілу природного газу (переміщення природного газу газорозподільною системою з метою його фізичної доставки споживачам, у тому числі і побутовим, але що не включає постачання природного газу) здійснюється операторами ГРМ. Сьогодні 46 операторів ГРМ мають ліцензію на розподіл природного газу [8].

Купівля-продаж природного газу, у тому числі імпорт, здійснюється оптовими покупцями та оптовими продавцями природного газу. За наявною інформацією, кількість оптових продавців та покупців, які провадили діяльність на ринку природного газу у 2017 році, налічує близько 400 суб'єктів господарювання.

Реалізація природного газу споживачам для власних потреб, а не для перепродажу та використання в якості сировини, здійснюється постачальником відповідно до отриманої ліцензії на постачання природного газу на підставі укладених зі споживачами договорів.

Таблиця 1. Основні показники газової сфери України за 2014—2017 роки

Рік	2014	2015	2016	2017
Видобуток природного газу (млрд м ³)	19,49	18,89	19,12	19,42
Імпорт (млрд м ³)	19,47	16,45	11,08	14,05
Експорт (млрд м ³)	0	0	0	0
Валове споживання (млрд м ³)	41,57	32,81	32,28	30,77
Кінцеве споживання природного газу (млрд м ³)	38,45	29,81	29,30	27,47
Технічна потужність міждержавних з'єднань на вході до ГТС (млн м ³ /доба)	875,49	919,63	902,18	902,18*
Технічна потужність міждержавних з'єднань на виході з ГТС (млн м ³ /доба)	444,44	444,44	443,60	443,60
Активна місткість газосховищ (млрд м ³)	30,95	30,95	30,95	30,95

Протягом 2017 року майже 225 постачальників фактично здійснювали постачання природного газу кінцевим споживачам, серед 378 підприємств, що отримали ліцензію з постачання природного газу, що складає майже 67%.

З метою розуміння тенденцій в газовій сфері України, наведу нижче в таблиці основні показники газової сфери України в період 2014—2017 років.

Як видно з таблиці, обсяг кінцевого споживання в Україні продовжує знижуватись. У 2017 році він становив 27,5 млрд м³, що менше на 6%, порівняно з 2016 роком, та на 8%, порівняно з 2015 роком.

У 2016 році обсяг валового споживання природного газу в Україні становив близько 32 млрд м³. Таким чином, у 2016 році як і в 2015 році Україна посіла сьоме місце серед країн Європи за вищезазначеним показником, поступившись Нідерландам (37 млрд м³), Туреччині (47 млрд м³), Франції (47 млрд м³), Італії (71 млрд м³), Великобританії (85 млрд м³) та Німеччині (86 млрд м³).

Так, у 2017 році було видобуто 19,42 млрд м³ товарного природного газу. При цьому, як видно із обсягів споживання за 2017 рік, то він покриває лише 70% обсягів кінцевого споживання.

При цьому у 2017 році обсяг імпорту природного газу збільшився на 27%, у порівнянні з 2016 роком, та становив 14,05 млрд м³. Як наслідок, за результатами 2017 року до газосховищ було закачано на 2,71 млрд м³ природного газу більше ніж відібрано в цей період. Весь обсяг імпорту природного газу у 2017 році, як і у 2016 році, надходив з країн Європейського Союзу.

Реформування ринку природного газу в 2017 році

Щодо реформування ринку природного газу, то необхідно зазначити, що впродовж 2017 року робота Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, була направлена на подальший розвиток та сталі функціонування ринку природного газу, а також удосконалення нормативно-правових актів, що регулюють відносини між суб'єктами на ринку природного газу, здійснення заходів, направлених на ефективне функціонування лібералізованого внутрішнього ринку природного газу.

Також зазначимо, що з метою переходу до розрахунків за спожитий природний газ з об'ємів виражених у метрах кубічних до обсягів виражених у енер-

гетичних одиницях, Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, було прийнято постанову від 26.01.2017 року № 84 "Про затвердження Змін до деяких постанов НКРЕКП щодо запровадження на ринку природного газу використання одиниць енергії".

Зазначеною постановою передбачено доповнення Кодексу газотранспортної системи та Кодексу газорозподільних систем положеннями щодо порядку перерахунку об'єму природного газу в його обсяг, визначений в одиницях енергії, в результаті чого споживачам природного газу у платіжних документах почала надаватися інформація про обсяг спожитого природного газу, у тому числі, в енергетичних одиницях.

Таке інформування споживачів у платіжних документах надає можливість абонентам оцінювати власне газоспоживання у порівнянні з користуванням електричною енергією і обирати найбільш прийнятний та економічно вигідний ресурс для забезпечення своїх потреб.

Крім цього, як видно з аналізу змін до законодавства, то Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, з метою удосконалення Кодексу газотранспортної системи, а також забезпечення ефективного функціонування ринку природного газу, було прийнято постанову про затвердження змін до зазначеного Кодексу, що сприяло оптимізації взаємодії між оператором газотранспортної системи та газовидобувними підприємствами щодо доступу до газотранспортної системи, зокрема у частині створення однієї віртуальної точки входу до газотранспортної системи від суміжного газовидобувного підприємства, в яку об'єднує всі його фізичні точки входу [7].

У зв'язку із мінімальними ризиками оператора газотранспортної системи при наданні послуг транспортування, було прийнято рішення щодо скасування на деяких точках вимоги до замовників послуг транспортування надавати оператору газотранспортної системи фінансове забезпечення щодо послуг балансування системи.

Водночас з метою зменшення ризиків зловживань оператора газотранспортної системи своїм монопольним становищем, зазначена постанова

містить норми щодо удосконалення вимог до банківських гарантій, яка надається замовником послуг транспортування.

Крім того, з метою імплементації положень Кодексу мереж ЄС з питань балансування газу в газотранспортних системах (Регламент комісії (ЄС) № 312/2014 від 26.03.14) (далі — Регламент ЄС № 312), який є частиною стандартних правил роботи на європейських ринках природного газу, постановою НКРЕКП від 27.12.2017 № 1437 було внесено зміни до Кодексу газотранспортної системи, Кодексу газорозподільних систем, Кодексу газосховищ, Правил постачання природного газу, Типового договору транспортування природного газу, Типового договору розподілу природного газу, Типового договору зберігання (закачування, відбору) природного газу, Типового договору постачання природного газу постачальником "останньої надії", зокрема, у частині надання номінації/ренімінації, здійснення алокації, врегулювання замовниками послуг транспортування небалансів, надання фінансового забезпечення оператору газотранспортної системи тощо.

Зазначені зміни, також, направлені на врегулювання відносин між суб'єктами ринку природного газу під час їх взаємодії в рамках функціонування інформаційної платформи оператора газотранспортної системи, що забезпечує рівні умови діяльності для всіх постачальників природного газу, а також передбачає чітку процедуру зміни постачальника споживачем, що в свою чергу робить ринок природного газу більш гнучким та створює ринкові механізми визначення ціни на природний газ.

Враховуючи вищевикладене, на сьогодні Україна впроваджує положення Закону "Про ринок природного газу", який був прийнятий з урахуванням європейського законодавства [4].

Газотранспортна система, газорозподільна система та газосховища України.

Основною складовою газотранспортної системи є мережа магістральних газопроводів та газопроводів-відгалужень, що являє собою єдиний технологічний комплекс, який працює в безперервному робочому режимі. Загальна довжина газопроводів, які експлуатує оператор ГТС, становить 38,55 тис. км, у тому числі магістральних газопроводів — 22,16 тис. км і газопроводів-відгалужень — 16,39 тис. км. Кількість газорозподільних станцій складає 1455.

Парк газоперекачувальних агрегатів оператора ГТС налічує 702 одиниці, у тому числі з газотурбінним приводом — 448, з електроприводом — 158, газомотокомпресорів — 96, загальною потужністю 5440 МВт. Вони розміщені на 72 компресорних станціях, у складі яких знаходиться 108 компресорних цехів.

Що стосується газорозподільних систем, які є на балансі (в обслуговуванні) операторів ГРМ, станом на кінець 2017 року їх протяжність складала 292 тис. км, з них високого тиску — 48 тис. км, середнього тиску — 120 тис. км, низького тиску — 124 тис. км.

Експлуатація застарілих мереж супроводжується високими виробничо-технологічними витратами та нормованими втратами газу в газорозподільних системах (далі — ВТВ).

За інформацією ліцензіатів, фактичні обсяги ВТВ оператора ГТС та операторів ГРМ за 2017 рік становили 3,10 млрд м³, що на 20% більше ніж у 2016 році (2,57 млрд м³).

У свою чергу, обсяги ВТВ оператора ГТС (ПАТ "Укртрансгаз") у 2017 році збільшилися порівняно з попереднім роком на 32%, що, в основному, пов'язано зі збільшенням обсягів транзиту природного газу територією України. Разом з тим, обсяги ВТВ операторів ГРМ за той самий період знизилися на 2%.

Крім цього, сьогодні на ринку природного газу України функціонує 12 підземних сховищ газу, два з яких створені на базі водоносних структур, а решта — на базі виснажених газових родовищ, загальна активна місткість яких у 2017 році становила 31 млрд м³. Найбільшим газосховищем є ПСГ "Більче-Волиця" — 17,05 млрд м³ (55,09% від загального максимального обсягу зберігання (проектна потужність)).

На кінець року зберігання, який тривав з 01 квітня 2016 року по 31 березня 2017 року, рівень заповнення газосховищ України становив 28%. Максимальна (проектна) потужність закачування газу до газосховищ становила 252 млн м³/добу, а максимальна технічна (проектна) потужність відбору природного газу з газосховищ — 260 млн м³/добу.

Потужності українських газосховищ дозволяють забезпечувати безперебійне постачання природного газу та його надійний транзит територією України до країн Європи, створювати довгострокові страхові запаси природного газу на випадок виникнення надзвичайних ситуацій.

Враховуючи вищезазначене, для забезпечення надійного та безпечного функціонування газотранспортної системи, газорозподільної системи, а також газосховищ України відповідно до європейських стандартів необхідна повна модернізація газових мереж і обладнання, встановленого на них, що потребує залучення великих обсягів інвестицій.

ВИСНОВКИ

Удосконалення організаційної системи державного управління, зокрема державного регулювання, а також законодавчого забезпечення функціонування газової сфери України має забезпечити основні пріоритети, напрями та механізми здійснення довгострокової державної політики України в цій специфічній галузі економіки нашої країни.

У ході короткого дослідження аналітичних даних та актів законодавства в газовій сфері України визначено, що ринок природного газу в Україні в сучасних умовах потребує подальшого реформування для створення позитивного "клімату" залучення інвестицій в газову галузь, розвитку альтернативних джерел постачання природного газу, з метою забезпечення енергетичної безпеки нашої держави, підвищення якості надання послуг, зокрема, з метою задоволення інтересів споживачів.

У сучасних умовах державне регулювання газової сфери України — це дії держави направлені на забезпечення стабільної роботи єдиної газотранспортної си-

стеми при переході до нових моделей ринку природного газу, за наявності в зазначеній сфері економіки України значної долі приватного капіталу природних монополій, шляхом їх ефективного державного регулювання.

Одним із пріоритетних завдань НКРЕКП у подальшому повинен стати посилений захист прав та інтересів споживачів, що забезпечується, зокрема, встановленням додаткових вимог щодо моніторингу та регулювання якості послуг з постачання природного газу кінцевим споживачам, а також дієвий контроль за дотриманням цих вимог.

При цьому держава, зокрема у вигляді державного Регулятора, повинна забезпечити відповідне фінансування капітальних вкладень та інвестицій у відновлення газотранспортної системи, газорозподільної системи, газосховищ, а також запропонувати дієві механізми для стимулювання залучення реальних інвестицій в зазначену сферу.

Література:

1. European Principles for Public Administration // Sigma Papers. — Paris: OECD, 2009. — № 27. — С. 35—41.
2. Буцьо З.Ю. Аналіз основних напрямів розвитку паливно-енергетичної галузі (енергетичних стратегій, довгострокових прогнозів) провідних зарубіжних країн (ОЕСР, ЄС, Росія, США тощо) та їх уточнення в умовах кризи / З.Ю. Буцьо // Енергетика та електрифікація. — 2011. — № 1. — С. 3—31.
3. Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми / За ред. М.М. Якубовського. — К.: НДЕІ Міністерства економіки України, 2005. — 410 с.
4. Закон України "Про ринок природного газу".
5. Закон України "Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг";
6. Зінченко О. Паливно-енергетичний комплекс в Україні і країнах близького зарубіжжя: вихід з глухого кута / О. Зінченко // Урядовий кур'єр. — 2011. — № 57. — 27 березня. — С. 6—11.
7. Кодекс газотранспортної системи, затверджений постановою НКРЕКП від 30.09.2015 № 2493.
8. Кодекс газорозподільних систем, затверджений постановою НКРЕКП від 30.09.2015 № 2494.
9. Кодекс газосховищ, затверджений постановою НКРЕКП від 30.09.2015 № 2495.

10. Правила постачання природного газу, затверджені постановою НКРЕКП від 30.09.2015 № 2496.

References:

1. Sigma Papers (2009), "European Principles for Public Administration", Sigma Papers, vol. 27, pp. 35—41.
2. But's'o, Z.Yu. (2011), "Analysis of the main directions of development of the fuel and energy industry (energy strategies, long-term forecasts) of the leading foreign countries (OECD, EU, Russia, USA, etc.) and their refinement in the conditions of the crisis", Enerhetyka ta elektryfikatsiia, vol. 1, pp. 3—31.
3. Yakubovs'kyj, M.M. (2005), Derzhavne rehuliuвання ekonomiky Ukrainy: metodolohiia, napriamy, tendentsii, problemy [State regulation of the Ukrainian economy: methodology, trends, trends, problems], NDEI Ministerstva ekonomiky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On the natural gas market", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/329-19> (Accessed 25 March 2018).
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine "About the National Commission that carries out state regulation in the fields of energy and utilities", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1540-19> (Accessed 25 March 2018).
6. Zinchenko, O. (2011), "Fuel and energy complex in Ukraine and the countries of near-abroad: the way out of a deadlock", Uriadovyj kur'ier, vol. 57, 27 March, pp. 6—11.
7. National Commission for state regulation in the energy and utilities (2015), "Code of gas transportation system", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1378-15> (Accessed 25 March 2018).
8. National Commission for state regulation in the energy and utilities (2015), "Code of gas distribution systems", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1379-15> (Accessed 25 March 2018).
9. National Commission for state regulation in the energy and utilities (2015), "Code of gas storage", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1380-15> (Accessed 25 March 2018).
10. National Commission for state regulation in the energy and utilities (2015), "Rules of natural gas supply", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1382-15> (Accessed 25 March 2018).

Стаття надійшла до редакції 29.03.2018 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!
— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"